

Улсын бүртгэлийн
дугаар .....

Аравтын бүрэн
ангиллын код

Нууцын зэрэглэл:

Төсөл хэрэгжүүлэх
гэрээний дугаар:
ШУСС2020/02

**ШИНЖЛЭХ УХААНЫ АКАДЕМИ
ОЛОН УЛС СУДЛАЛЫН ХҮРЭЭЛЭН**

**ПУТИНЫ ЗАСАГЛАЛЫН ҮЕИЙН
ОХУ-ЫН ГАДААД БОДЛОГО БА ТҮҮНИЙ
МОНГОЛ УЛС ДАХЬ ТУСГАЛ (2000-2020)**

суурь судалгааны төслийн тайлан
2020-2023

Төслийн удирдагч: Оохнойн Батсайхан
Шинжлэх ухааны академийн
Олон улс судлалын хүрээлэнгийн
Эрдэм шинжилгээний тэргүүлэх ажилтан,
доктор (Sc.D)

Санхүүжүүлэгч байгууллага: Шинжлэх ухаан, технологийн сан

Захиалагч байгууллага: Боловсрол, шинжлэх ухааны яам

Тайлан өмчлөгч: Шинжлэх ухааны академийн
Олон улс судлалын хүрээлэн
Хаяг: Монгол Улс, Улаанбаатар хот,
Чингэлтэй дүүрэг, 4-р хороо, Баруун
сэлбийн гудамж 15-4
Цахим хуудас: <https://iis.ac.mn/>
Утас: 11317185

Улаанбаатар хот
2024

Улсын бүртгэлийн
дугаар .....

Аравтын бүрэн
ангиллын код

Нууцын зэрэглэл:

Төсөл хэрэгжүүлэх
гэрээний дугаар:
ШУСС2020/02

ШИНЖЛЭХ УХААНЫ АКАДЕМИ ОЛОН УЛС СУДЛАЛЫН ХҮРЭЭЛЭН

ПУТИНЫ ЗАСАГЛАЛЫН ҮЕИЙН ОХУ-ЫН ГАДААД БОДЛОГО БА ТҮҮНИЙ МОНГОЛ УЛС ДАХЬ ТУСГАЛ (2000-2020)

суурь судалгааны төслийн тайлан
2020-2023

Төслийн удирдагч: О.Батсайхан, доктор (Sc.D), профессор,
Шинжлэх ухааны академийн Олон улс
судлалын хүрээлэнгийн эрдэм
шинжилгээний тэргүүлэх ажилтан

Гүйцэтгэгчид: А.Нямдолжин, доктор (Ph.D), ШУА-ОУСХ-
гийн эрдэм шинжилгээний
тэргүүлэх ажилтан
К.Дэмбэрэл, доктор (Ph.D), ШУА-ийн
ОУСХ-гийн эрдэм шинжилгээний
ахлах ажилтан
Ж.Орхон, магистр, ШУА-ОУСХ-гийн
эрдэм шинжилгээний ажилтан
Х.Мандухай, докторант, ШУА-ОУСХ-гийн
эрдэм шинжилгээний ажилтан
Б.Хишигжаргал, магистр, ШУА-ийн ОУСХ-
гийн эрдэм шинжилгээний ажилтан
Д.Туул, магистр, ШУА-ийн ОУСХ-гийн эрдэм
шинжилгээний ажилтан
Э.Буянбилэг, магистр, ШУА-ийн ОУСХ-гийн
эрдэм шинжилгээний ажилтан

Улаанбаатар хот
2024

ПУТИНЫ ЗАСАГЛАЛЫН ҮЕИЙН ОХУ-ЫН ГАДААД БОДЛОГО БА ТҮҮНИЙ МОНГОЛ УЛС ДАХЬ ТУСГАЛ (2000-2020)

суурь судалгааны төслийн тайлан
2020-2023

- ❖ Ерөнхийлөгч Б.Н.Ельцины засаглалын үеийн ОХУ-ын гадаад бодлого ба Монгол Улс (1991-2000)
- ❖ ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.В.Путины засаглалын эхэн үеийн гадаад бодлого ба Монгол Улс (2000-2008)
- ❖ ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.В.Путины засаглалын дунд үеийн гадаад бодлого ба Монгол Улс (2008-2018)
- ❖ ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.В.Путины засаглалын эхэн үеийн гадаад бодлого ба Монгол Улс (2018-2020)

ТӨСЛИЙН КАРТ

Сэдэвт ажлыг баталсан тушаал, огноо:	БСШУС-ын Сайдын 2020 оны 03 дугаар сарын 18-ны өдрийн А/134 тоот тушаал
Сэдвийн тайлангийн бүрэн нэр:	“Путины засаглалын үеийн ОХУ-ын гадаад бодлого ба түүний Монгол Улс дахь тусгал (2000-2020)” суурь судалгааны төслийн тайлан
Сэдэвт ажлын төрөл:	Суурь судалгааны сэдэвт ажил
Сэдвийн захиалагч байгууллага:	Боловсрол, Шинжлэх Ухааны Яам
Гүйцэтгэгч байгууллага:	Шинжлэх ухааны академийн Олон улс судлалын хүрээлэн
Хэрэгжүүлэх хугацаа:	2020-2023 он
Батлагдсан санхүүжилт:	45,000.0 мянган төгрөг
Гүйцэтгэгч байгууллагын	
- Нэр:	ШУА-ийн Олон улс судлалын хүрээлэн
-	
- Регистрийн дугаар:	9095837
- Дансны дугаар:	900015480
- Банкны нэр:	Төрийн сан
- Хаяг:	Улаанбаатар хот, Чингэлтэй дүүрэг, Баруун Сэлбэ-15, ШУА-ийн нэгдсэн II байр
- Вэб хуудас, И-мэйл:	www.iia.ac.mn; iia@mas.ac.mn
Сэдвийн удирдагчийн	
- Нэр:	О.Батсайхан, ШУА-ийн Олон улс судлалын хүрээлэнгийн эрдэм шинжилгээний тэргүүлэх ажилтан, доктор (Sc.D)
- Регистрийн дугаар:	УУ62111111
- Утасны дугаар:	а: 976-11-317185, гар утас: 90625565
- И-мэйл:	batsaikhano@mas.ac.mn
Гэрээний дугаар:	ШyCC-2020/02
Санхүүжүүлэгч байгууллага:	Шинжлэх ухаан, технологийн сан
Сэдэвт ажлын код:	20НН05СС351
Тайлангийн төрөл:	Эцсийн тайлан
Нууцын зэрэглэл:	Энгийн
Тайланг өмчлөгч байгууллага:	ШУА-ийн Олон улс судлалын хүрээлэн
Сэдэв гүйцэтгэсэн хот:	Улаанбаатар
Тайлан бичсэн он:	2024

РЕФЕРАТ

Монгол Улсын Шинжлэх Ухааны Академийн Олон улс судлалын хүрээлэнгийн Орос судлалын салбараас 2020-2023 онуудад хэрэгжүүлсэн “Путины засаглалын үеийн Оросын Холбооны Улсын гадаад бодлого ба түүний Монгол Улс дахь тусгал” сэдэвт ШуСС2020/02 суурь судалгааны төслийн хүрээнд гаргасан нэгэн сэдэвт бүтээлд ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.В.Путины засгийн эрхэнд 1999 онд гараад хорин жил суусан үеийн Оросын Холбооны Улсаас Азид чиглэсэн бодлого хэрхэн явагдсан хийгээд түүний тусгал Монгол Улсад ямар байсан талаар судалж, дүгнэлт хийсэн болно. Манай төсөл эхлэхэд ОХУ-аас Украинд өдүүлсэн дайн эхлээгүй байсан бөгөөд уг төслийн хамрах хугацаа 2000 оноор эхэлж 2020 оноор дуусч буй тул Украин дахь ОХУ-ын дайны ажиллагааны талаар дэлгэрэнгүй өгүүлээгүй болно. Төслийн үр дүнд гарсан нэгэн сэдэвт бүтээл нь дотроо оршил, дөрвөн бүлэг, бүлэг тус бүр гурван зүйлтэй бөгөөд дүгнэлт, номзүй хавсралт, нэрийн хэлхээ зэргээс бүрдэнэ.

Уг судалгааны бүтээлийн ач холбогдол нь Монгол Улсын үндэсний эрх ашгийн үүднээс хөрш их гүрэн ОХУ-ын удирдагч В.В.Путины хорь гаруй жилийн гадаад, дотоод бодлого, үйл ажиллагааг анхааралтай судалж, түүний тусгалыг мэдэрч байх нь бидний зайлшгүй хэрэгцээ, шаардлага хэмээн үзэж буйн тулд болно. Б.Н.Ельциний ерөнхийлөгчийн засаглалын үеийн ОХУ-ын гадаад бодлогын үзэл баримтлалын тэргүүлэх чиглэл, үзэл баримтлалыг илүү нарийвчлан өөрчилж, тодотгосон нь В.В.Путины засаглалын үеийн эхний үед оногдох өөрчлөлтүүд юм. В.В.Путины засаглалын эхний үеийн гадаад бодлогын эл өөрчлөлт нь ОХУ-ыг дэлхийн бусад их гүрний түвшинд зохих байр суурь эзлүүлсэн нь бүхэнд тодорхой билээ.

Төслийн явцад судалгааг гүйцэтгэхдээ бид ОХУ-ын гадаад бодлогын үндсэн баримт бичгүүд, Монгол-Оросын харилцааны гэрээ, баримт бичгүүд, ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.В.Путины зарлиг, шийдвэр, хэлсэн үг, тавьсан илтгэл зэрэг баримтуудад суурилсан. Түүнчлэн ОХУ-ын Гадаад харилцааны яамны архив болон Монгол Улсын Гадаад харилцааны төв архив дахь холбогдох эх сурвалж үзэж, судалгааны эргэлтэд оруулах байдлаар гүйцэтгэв.

Орос орон олон жилийн турш Өрнө дахиныг чиглэсэн гадаад бодлого баримталж ирсэн уламжлалтай билээ. Тиймээс Москва төвтэй оросууд өөрсдийгөө Өрнөдийнхөн хэмээн өргөмжлөх нь хүртэл бий. Гэвч В.В.Путины засаглалын үед ОХУ-ын гадаад бодлого уламжлалт бодлогоос ухарч, Дорнодахин, Азид чиглэсэн бодлого идэвхтэй явуулах болов. Энэ нь Ази тив Хятад, Япон, Солонгос зэрэг орнуудын хөгжил цэцэглэлтийн үр дүнд дэлхийн эдийн засгийн төв болсонтой холбоотой байж болох ч В.В.Путины Өрнө тийш чиглэсэн бодлого нуран унасантай холбогдох нь гарцаагүй. Энэ маягаар сүүлийн гучин жилд олон улсын харилцааны тогтолцоо, дэлхийн бодлогод чухал үүрэг гүйцэтгэж буй хойд хөрш ОХУ-ын гадаад бодлогод гарсан өөрчлөлт, хувьслыг уг судалгааны нэгэн сэдэвт бүтээлд илрүүлэн судлахыг зорьсон.

Дэлхийн болон бүс нутгийн бодлогыг тодорхойлохдоо ОХУ-ын тухайлбал, ерөнхийлөгч В.В.Путины засаг захиргааны саналыг харгалзаж байгаа, үгүй ядаж харгалзахыг хичээж байгаа нь сүүлийн үеийн бүс нутаг болон олон улсын дээд хэмжээний уулзалт, хэлэлцээрүүдээс тодорхой харагдаж байна.

В.В.Путин ОХУ-ын Ерөнхийлөгчийн хувиар 2014 болон 2019 онуудад Монгол Улсад айлчилсан бол 2009 онд ОХУ-ын Ерөнхий сайдын хувиар Монгол Улсад айлчлал хийж байжээ. 2019 оны 09 дүгээр сард ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.Путин Монгол Улсад айлчлах үеэр Монгол Улсын Ерөнхийлөгч Х.Баттулгатай хэлэлцээ хийж, “Найрсаг харилцаа, иж бүрэн стратегийн түншлэлийн тухай Монгол Улс, ОХУ-ын хоорондын гэрээ”-нд гарын үсэг зуржээ. В.В.Путин ОХУ-ын Ерөнхийлөгчөөр дөрөв дэх удаагаа сонгогдсоныхоо дараа ийнхүү Монгол Улсад айлчилсан байна. Энэ удаагийн айлчлалын үеэр ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.В.Путин Халх голын байлдааны ялалтын 80 жилийн ойн баярын ёслол, хүндэтгэлийн арга хэмжээнд оролцож, хоёр улсын төрийн тэргүүн нарын байгуулсан гэрээ нь Монгол Улс ОХУ-тай стратегийн түншлэлийн харилцаагаа “Иж бүрэн стратегийн түншлэлийн харилцаа” болгож, нэг шат ахиулсан үйл явдал болжээ. Нэг талаас үзвэл, хоёр улсын харилцаа ийм өндөр түвшинд хүрч хөгжиж байна хэмээн үзэж болох боловч нөгөө талаас авч үзвэл Украинд явуулсан цэрэг дайны ажиллагаанаас үүдэж, барууны хоригт орсон ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.В.Путин Дорнодахинд чиглэсэн идэвхтэй бодлого явуулж, эл хүрээнд Монгол Улстай илүү ойртох, хоёр орны харилцаагаа идэвхжүүлэхийг эрмэлзсэн болохыг харж болно.

Тиймээс өдгөө хурдацтай өөрчлөгдөж буй олон улсын харилцааны тогтолцоо болон дэлхийн бодлогод чухал үүрэг гүйцэтгэгч гүрнүүдийн нэг ОХУ-ын удирдагч – ерөнхийлөгч В.В.Путины засаглалын үед ОХУ-ын гадаад бодлого, түүний Монголд дахь тусгал, нөлөөлөлийг анхааралтай судлах нь Монгол Улсын үндэсний эрх ашиг, гадаад бодлогын хэрэгжилтэд нийцтэй байх юм.

Түлхүүр үг: Путин, ОХУ, ОХУ-ын гадаад бодлого, Ази-Номхон далай, Монгол Улс, Украин, ОХУ-ын гадаад бодлогын үзэл баримтлал, Улаанбаатарын тунхаглал

ГҮЙЦЭТГЭГЧДИЙН НЭРСИЙН ЖАГСААЛТ

Төслийн удирдагч:

Оохнойн Батсайхан, УУ62111111, ШУА-ийн Олон улс судлалын хүрээлэнгийн ЭШТА, доктор (Sc.D), түүхч, профессор

Төслийн гүйцэтгэгчид (нийт 7):

Адьяагийн Нямдолжин, УК71022365, ШУА-ийн ОУСХ-гийн ЭШТА, Слав судлаач, доктор (Ph.D)

Болдын Хишигжаргал, УЮ97052304, ШУА-ийн ОУСХ-гийн ЭША, Орос судлаач, магистр

Дамба-Очирын Туул, ГБ77112005, ШУА-ийн ОУСХ-гийн ЭШДэА, Орос судлаач, магистр.

Жамсрангийн Орхон, ЦБ67111362, ШУА-ийн ОУСХ-гийн ЭШДэА, Түүх, нийгмийн ухааны багш, магистр, докторант.

Колягийн Дэмбэрэл, ОЮ68081616, ШУА-ийн ОУСХ-гийн ЭШТА, Орос судлаач, доктор (Ph.D)

Хайсандайн Мандухай, ХБ102201, ШУА-ийн ОУСХ-гийн ЭШДэА, Түүх, нийгмийн ухааны багш, магистр, докторант

Энхболдын Буянбилэг, УП00270416, ШУА-ийн ОУСХ-гийн ЭША, Орос судлаач, магистр

ГАРЧИГ

УДИРТГАЛ.....	7
СУДАЛГААНЫ ТОЙМ.....	9
ОХУ-ЫН ГАДААД БОДЛОГЫН ХУВЬСАЛ, ӨӨРЧЛӨЛТ, ТҮҮНИЙ МОНГОЛ УЛС ДАХЬ ТУСГАЛ (1991-2020).....	15
ДҮГНЭЛТ	52
АШИГЛАСАН ЭХ СУРВАЛЖ	58
ХАВСРАЛТ: ЭРДЭМ ШИНЖИЛГЭЭНИЙ ӨГҮҮЛЛҮҮД.....	64

ТОВЧИЛСОН ҮГСИЙН ЖАГСААЛТ

АНУ	Америкийн Нэгдсэн Улс
АПЕК	Ази-Номхон далайн эдийн засгийн хамтын ажиллагаа
АСЕАН	Зүүн өмнөд Азийн бүс нутгийн хамтын ажиллагааны нийгэмлэг (анг.ASEAN)
БНАСАУ	Бүгд Найрамдах Ардчилсан Солонгос Ард Улс
БНСУ	Бүгд Найрамдах Солонгос Улс
БНХАУ	Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улс
БНЭУ	Бүгд Найрамдах Энэтхэг Улс
ЕАБХАБ	Европын аюулгүй байдал, хамтын ажиллагааны байгууллага
ЕАЭЗХ	Евразийн Эдийн Засгийн Холбоо
ЗСБНХУ	Зөвлөлт Социалист Бүгд Найрамдах Холбоот Улс
НАТО	Умард Атлантын Гэрээний Байгууллага (анг.NATO)
ОХУ	Оросын Холбооны Улс
СССР	Союз Советских Социалистических Республик
ТУХН	Тусгаар улсуудын хамтын нөхөрлөл
УБТЗ	Улаанбаатар Төмөр Зам
ҮАБЗ	Үндэсний Аюулгүй Байдлын Зөвлөл
ХАБГБ	Хамтын Аюулгүй Байдлын Гэрээний Байгууллага
ХБНГУ	Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улс
ХНН	Хувь нийлүүлсэн нийгэмлэг
ХТГ	Худалдааны Төлөөлөгчийн Газар
ШОС	Шанхайская Организация Сотрудничества
ЭША	Эрдэм шинжилгээний ажилтан
ЭШАА	Эрдэм шинжилгээний ахлах ажилтан
ЭШДэА	Эрдэм шинжилгээний дэд ажилтан
ЭШТА	Эрдэм шинжилгээний тэргүүлэх ажилтан

УДИРТГАЛ

Бидний хэрэгжүүлсэн суурь судалгааны төслийн үр дүнд гарч буй нэгэн сэдэвт бүтээлд ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.В.Путины засгийн эрхэнд 1999 онд гараад хорин жил суусан үеийн Оросын Холбооны Улсаас Азид чиглэсэн бодлого хэрхэн явагдсан хийгээд түүний тусгал Монгол Улсад ямар байсан талаар өгүүлсэн болно. Өнгөрөгч хорин жилд Оросын Холбооны Улсад нэр хүнд, нөлөөгөөрөө Ерөнхийлөгч В.В.Путинтэй эн зэрэгцэх хэн нэгэн гарч ирээгүй бөгөөд засгийн эрхэнд гарсан үеэсээ хойш шат дараалалтайгаар хуучин Зөвлөлт Холбоот Улсын олон улсад эзэлж байсан байр суурийг эргүүлэн олж авах, багадаа Оросын Холбооны Улс их гүрний статустай болох бодлого тууштай баримталж байжээ. В.В.Путин засгийн эрхэнд гараад хорь гаруй жил дангаар ноёрхож байгаа болохоор эерэг, сөрөг аль ч утгаар Путины засаглалын эрин үе хэмээн түүхэнд нэрлэгдэх юм. Тиймээс Монгол Улсын Шинжлэх Ухааны Академийн Олон улс судлалын хүрээлэнгийн Орос судлалын салбараас 2020-2023 онуудад хэрэгжүүлсэн “Путины засаглалын үеийн Оросын Холбооны Улсын гадаад бодлого ба түүний Монгол улс дахь тусгал” сэдэвт ШУСС2020/02 суурь судалгааны төслийн хүрээнд энэхүү нэг сэдэвт номыг боловсруулав.

Эл судалгааг уг сэдэвт холбогдох ОХУ-ын Гадаад бодлогын үзэл баримтлал, Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал зэрэг ОХУ-ын стратегийн баримт бичгүүд хийгээд орос, монгол эрдэмтэн судлаачдын материалыг ашиглан гүйцэтгэсэн бөгөөд баримтуудаас үзэхэд дэлхийн болон бүс нутгийн бодлогыг тодорхойлохдоо ОХУ-ын тухайлбал, ерөнхийлөгч В.В.Путины засаг захиргааны саналыг харгалзаж байгаа, үгүй ядаж харгалзахыг хичээж байгаа нь сүүлийн үеийн бүс нутаг, болон олон улсын дээд хэмжээний уулзалт, хэлэлцээрүүдээс тодорхой харагдаж байгаа юм. Монгол Улсын Гадаад бодлогын үзэл баримтлалд тусгасан хөрш ОХУ, БНХАУ хоёр оронтой найрсаг харилцаатай байх зорилтын хүрээнд Монгол Улсын үндэсний эрх ашгийн үүднээс хөрш их гүрэн ОХУ-ын удирдагч В.В.Путины хорь гаруй жилийн гадаад, дотоод бодлого, үйл ажиллагааг анхааралтай судалж, түүний тусгалыг мэдэрч байх нь бидний зайлшгүй хэрэгцээ, шаардлага хэмээн үзэж байна.

ОХУ-ын гадаад бодлого В.В.Путины засаглалын эхэн үед ихээхэн зөрчилтэй байв. Тухайлбал, 2001 онд АНУ-ын холбоотон болохыг эрмэлзэж, Афганистан дахь

америкийн цэргүүдэд дэмжлэг тусалцаа үзүүлж байв. В.В.Путин Германы Бундестагт герман хэлээр үг хэлж, Европын Холбоог дэмжихээ илэрхийлж, эдийн засгийн нийтлэг орчин бүрдүүлэхийн чухалыг онцолж байжээ.

Тэрээр 2000-аад оны эхээр засаглалаа бэхжүүлж эхлэхдээ л нефть олборлогч томоохон компаниудыг улсын мэдэлд хураан авч, өмчийн эздийг нь баривчлах, шалгах зэргээр дарамтлан хөөн зайлуулах замаар өөрийн дуулгавартай нэгэн болгож хувиргасан юм. Энэ бол В.В.Путинд идэвхтэй гадаад бодлого явуулах эдийн засгийн суурь болж чадсан байна. Улс орны тэргүүний нэр хүндийг газарт хүртэл унагасан Б.Н.Ельцинаас салж, хатуу гар хүсэх болсон Оросын ард түмний ихэнх нь түүнийг дэмжиж байсан нь В.Путины засаглал тогтвортой оршин тогтнох үндэс болсоор байна. Ийм ар талтай болсон В.В.Путин гадаад бодлогодоо эргэлт буцалтгүйгээр ОХУ дэлхийн хэмжээний тоглогч болгох үзэл бодлого баримталж, тууштай хэрэгжүүлж иржээ.

Эдүгээ В.В.Путины засаглалын үед ОХУ-ын гадаад бодлого хуучин Зөвлөлт Холбоот Улсын үеийн Бүгд Найрамдах Улсуудыг эргүүлэн татаж, Евразийн холбоо байгуулах бодлогыг хэлбэрэлтгүй баримталж байна. Орос орон олон жилийн турш Өрнө дахиныг чиглэсэн гадаад бодлого баримталж ирсэн уламжлалтай билээ. Тиймээс Москва төвтэй оросууд өөрсдийгөө Өрнөдийнхөн хэмээн өргөмжлөх нь хүртэл бий билээ. Гэвч В.В.Путины засаглалын үед ОХУ-ын гадаад бодлого уламжлалт бодлогоос ухарч, Дорнодахин, Азид чиглэсэн бодлого идэвхтэй явуулах болов. Энэ нь Ази тив Хятад, Япон, Солонгос зэрэг орнуудын хөгжил цэцэглэлтийн үр дүнд дэлхийн эдийн засгийн төв болсонтой холбоотой байж болох ч В.В.Путины Өрнө тийш чиглэсэн бодлого нуран унасантай холбогдох нь гарцаагүй. Эс тэгвээс В.В.Путин Украинд дайн дэгдээх үндэслэл байхгүй билээ. Өөрөөр хэлбэл Монгол Улсын шууд хил залгаа орших ОХУ-д ноёрхолоо тогтоосон В.В.Путины засаглалын гадаад бодлогын мөн чанар хийгээд түүний Монголд тусах тусгалыг судалж, үргэлж анхааралдаа байлгах нь Монгол Улсын эрх ашигт нийцнэ хэмээн үзсэн хэрэг бөгөөд бидний хувьд анхаарах шинэ зүйл яах аргагүй мөн хэмээн үзэж эл нэг сэдэвт бүтээлийг гаргасан болно.

СУДАЛГААНЫ ТОЙМ

Судалгааны ажлын үндэслэл: Монгол Улсын Гадаад бодлогын үзэл баримтлалд “14.1. ОХУ, БНХАУ-тай найрсаг харилцаатай байх нь Монгол Улсын гадаад харилцааны бодлогын эн тэргүүний зорилт мөн бөгөөд тэдгээр улстай бүхэлдээ тэнцвэртэй харилцаж, сайн хөршийн ёсоор өргөн хүрээтэй хамтын ажиллагааг хөгжүүлнэ. Чингэхдээ энэ хоёр улстай харилцаж ирсэн түүхэн уламжлал, эдийн засгийн хамтын ажиллагааны өвөрмөц онцлогийг харгалзах” хэмээн тодорхой заасан байдаг. Монгол Улсын үндэсний эрх ашгийн үүднээс хөрш их гүрэн ОХУ-ын удирдагч В.В.Путины хорь гаруй жилийн гадаад, дотоод бодлого, үйл ажиллагааг анхааралтай судалж, түүний тусгалыг мэдэрч байх нь бидний зайлшгүй хэрэгцээ, шаардлага хэмээн үзэхэд болно. Б.Н.Ельциний ерөнхийлөгчийн засаглалын үеийн ОХУ-ын гадаад бодлогын үзэл баримтлалын тэргүүлэх чиглэл, үзэл баримтлалыг илүү нарийвчлан өөрчилж, тодотгосон нь В.В.Путины засаглалын үеийн эхний үед оногдох өөрчлөлт болно. В.В.Путины засаглалын эхний үеийн гадаад бодлогын эл өөрчлөлт нь ОХУ-ыг дэлхийн бусад их гүрний түвшинд зохих байр суурь эзлүүлсэн нь бүхэнд тодорхой билээ.

Дэлхийн болон бүс нутгийн бодлогыг тодорхойлохдоо ОХУ-ын тухайлбал, ерөнхийлөгч В.В.Путины засаг захиргааны саналыг харгалзаж байгаа, үгүй ядаж харгалзахыг хичээж байгаа нь сүүлийн үеийн бүс нутаг, болон олон улсын дээд хэмжээний уулзалт, хэлэлцээрүүдээс тодорхой харагдаж байна.

Тиймээс дэлхийд хүлээн зөвшөөрөгдсөн ОХУ-ын удирдагч – Ерөнхийлөгч В.В.Путины засаглалын эхэн үеийн ОХУ-ын гадаад бодлого, түүний Монголд дахь тусгал, нөлөөлөлийг анхааралтай судлах нь Монгол Улсын үндэсний эрх ашиг, гадаад бодлогын хэрэгжилтэд нийцтэй гэж үзсэн тул уг судалгааны ажлыг эхлүүлэх үндэслэл болно.

Судалгааны ажлын зорилго: Өнөөдөр даяаршиж буй дэлхийд Монгол Улсын хоёр том хөршийн нэг болох ОХУ-ын бие даасан гадаад бодлого, өөрийн ашиг сонирхол, тэргүүлэх чиглэлийг хамгаалж буй байдал зэрэг дэлхийн их гүрэн болох зорилготой алхамуудыг хийж буй үйлдэл нь энэ их гүрний удирдагч В.В.Путины төрийн удирдлагад гарч ирэн хэрэгжүүлж буй бүхэл бүтэн үетэй шууд холбоотой байна. Тиймээс олон улсад идэвх сул, хүлээцтэй бодлогоос бүс нутгаас хальж олон улсын түвшинд хүчтэй дэлхийн гүрний бодлогыг хэрэгжүүлэгч В.В.Путины

засаглалын үеийн улс төр, гадаад, дотоод бодлогын хэрэгжилт, түүний бүс нутаг, Монгол Улс дахь тусгалыг авч үзэх нь энэхүү суурь судалгааны ажлын үндсэн зорилго болно.

Судалгааны арга зүй: Эл судалгаанд уг сэдэвт холбогдох ОХУ-ын Гадаад бодлогын үзэл баримтлал, Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал зэрэг ОХУ-ын стратегийн баримт бичгүүд хийгээд орос, монгол эрдэмтэн судлаачдын материалыг харьцуулан судлах, шинжлэх ухааны анализ, синтез хийх болон шинжлэх ухааны хийсвэрлэл ба нягтлал, системийн анализ, шинжээчийн үнэлгээ зэрэг аргуудыг хэрэглэв.

Сэдвийн судлагдсан байдал: ШУА-ийн Олон улсын харилцааны хүрээлэнгийн эрдэмтэд ОХУ-ын ШУА-ийн Дорнодахины хүрээлэнгийн эрдэмтэдтэй хамтран зохиож, Москва хотноо орос хэлээр 2011 онд хэвлүүлсэн “Партнерские отношения России и Монголии в XXI веке – Россия и Монголия на пути стратегического партнерства, М-УБ., 2011 г.”, ШУА-ийн Олон улс судлалын хүрээлэнгийн Орос судлалын эрдэмтэдийн хэрэгжүүлсэн сэдэвт ажлын хүрээнд хийсэн “МОНГОЛ УЛС ДАХЬ ОРОСЫН АШИГ СОНИРХОЛ: ӨНГӨРСӨН, ОДОО, ХЭТИЙН ТӨЛӨВ” сэдэвт судалгааны ажил, Мөн ОХУ-ын ШУА-ийн Дорнодахины хүрээлэнтэй хамтран 2013-2015 онд хэрэгжүүлсэн “Монгол-Оросын харилцаа. Тайлбар толь бичиг” зэрэг Монгол, Оросын эрдэмтдийн бүтээлүүдэд дэвшүүлэн тавьж буй сэдвийн талаарх судалгаа бага хэмжээгээр хөндөгдсөн боловч уг чухамдаа “ПУТИНЫ ЗАСАГЛАЛЫН ҮЕИЙН ОРОСЫН ХОЛБООНЫ УЛС БА ТҮҮНИЙ МОНГОЛ ДАХЬ ТУСГАЛ”-ыг бүрэн дүүрэн гаргаж тавиагүй байгаа болно. Тиймээс Монгол Улсын эрх ашгийн үүднээс энэхүү сэдвийн талаар дагнасан судалгаа хийх нь зүйтэй хэмээн үзсэн болно.

Эл төсөл эхлэх үеийн байдлаар Монгол-Оросын харилцаа, Монгол дахь ОХУ-ын ашиг сонирхлыг судлах чиглэлээр доорх бүтээлүүдийг хэвлүүлэн гаргасан байв.

Нэг сэдэвт бүтээл:

1. А.Нямдолжин. “Монголо-российские отношения на современном этапе”, УБ., 2016, 9хх

Эрдэм шинжилгээний өгүүлэл:

1. Д.Алтай. “Монголын Орос судлал: өнөөгийн байдал, цаашдын зорилт”, Орос судлал: тулгамдсан асуудлууд, хэтийн төлөв сэдэвт Монгол-Оросын хооронд дипломат харилцаа тогтоосны 25 жилийн ойд зориулсан ЭШБХ-ын эмхэтгэл. УБ., 2016

2. Д.Алтай. Стратегическое партнерство между Россией и Монголией: вызовы XXI в. //Россия-Монголия: История, вызовы XXI века, перспективы. УБ. 2017.Стр. 15-23.

3. А.Нямдолжин. Мягкая сила в Монголо-Российских отношениях. //Россия-Монголия: История, вызовы XXI века, перспективы. УБ. 2017.Стр. 110-116.

4. А.Нямдолжин. Mongolia and Russia have a long way to go in boosting relations.//The Mongolian Observer. №6 (060), 30.6.2017. P.51-56.

Эрдэм шинжилгээний илтгэл:

1. Д.Алтай. “Монголын Орос судлал:өнөөгийн байдал ба цаашдын зорилтууд (2000 оноос өнөөг хүртэл)”.“Орос судлал тулгамдсан асуудлууд, хэтийн төлөв” эрдэм шинжилгээний бага хурал.Илтгэлүүдийн эмхэтгэл, хурлын материал. УБ, 2017, 15-22 дахь тал

2. О.Батсайхан. “Монгол Оросын найрамдлын 1912 оны гэрээ ба И.Я.Коростовец”, ОХУ-ын Эрхүү хотын Байгалийн их сургууль, Эрхүү хот дахь Монгол Улсын Ерөнхий консулын газар, Монгол Улсын Шинжлэх Ухааны Академи хамтран Монгол, Оросын хооронд дипломат харилцаа тогтоосны 95 жилийн ойд зориулан зохион байгуулсан «РОССИЯ И МОНГОЛИЯ: ИСТОРИЯ, ДИПЛОМАТИЯ, ЭКОНОМИКА, НАУКА» сэдэвт олон улсын эрдэм шинжилгээний бага хурал. 2016.03.19-20

3. О.Батсайхан. “Халх голын дайны өмнө сталины монголын талаар баримталсан бодлого”, МУИС, Шеова их сургуулиас хамтран зохион байгуулсан олон улсын 7 дугаар эрдэм шинжилгээний бага хурал, Япон хэлээр, Токио, 2016

4. О.Батсайхан. “ЗХУ, Их Британи, АНУ-ын тэргүүн нарын 1945 оны Ялтын бага хурал ба Монголын статус кво”, МУИС, Японы Элчин сайдын яам, Япон Улсын Шеова их сургуулиас зохион байгуулсан “The Japan - Mongolia Relationship: its

History, Present, and Prospects in the 21st Century Reorganization of the New Order in East Asia” сэдэвт олон улсын эрдэм шинжилгээний 8 дугаар бага хурал, Токио, 2016

5. А.Нямдолжин. “50 лет международному фестивалю Монголо-Российской молодежи”. Международная молодежная научно-техническая конференция Россия-Монголия. Иркутск. 16-21 мая 2016.

6. А.Нямдолжин. Mongolia's view on Sino-Russian Relations.//Northeast Asia's Faultline: One hundred Years of Sino/Russian/Soviet Competitive Cooperation. Sapporo. 13-14. 07. 2017.

7. А.Нямдолжин. Орос, Монголын эдийн засгийн үр өгөөжийг дээшлүүлэхэд төмөр замын асуудал чухал. Өдрийн сонин. 2017.02.24. №048,049 (5615, 5616) <http://www.zaluu.mn/p/36651.html>

8. А.Нямдолжин. Культурно-гуманитарные взаимодействия между Монголией, Россией и Китаем как залог успешного всеобъемлющего развития трёхсторонних отношений.// Актуальные проблемы современного монголоведения. Москва. 11-12.10.2017.

9. А.Нямдолжин. Монгол-Оросын боловсролын салбар дахь хамтын ажиллагааны асуудлууд, хэтийн төлөв.// “Монгол-Оросын боловсролын салбар дахь хамтын ажиллагааны асуудлууд, хэтийн төлөв” сэдэвт онол, практикийн бага хурал. Төрийн ордон. 2017.02.17.

10. А.Нямдолжин. “ОХУ-ын гадаад бодлого- 2016”// “ОХУ-2016” сэдэвт судалгааны уулзалт. Үндэсний тагнуулын академи. Улаанбаатар. 2017.04.21.

11. А.Нямдолжин. Монгол-Оросын боловсролын салбар дахь хамтын ажиллагаа, хэтийн төлөв.// “Монгол-Оросын харилцааны өнөөгийн байдал, хэтийн төлөв” сэдэвт Гадаад орнуудтай найрамдал, соёлоор харилцах Монголын анхны нийгэмлэг МОКС-МЗНН-ННМЭ-ийн 70 жилийн ойд зориулсан онол, практикийн бага хурал. ГХЯ. 2017.05.17

12. Ж.Орхон. “Монгол-Оросын стратегийн түншлэл дэх хил орчим, бүс нутгийн харилцаа” // “Монгол-Оросын харилцааны өнөөгийн байдал, хэтийн төлөв” сэдэвт

онол, практикийн бага хурал, МОКС-МЗНН-ННМЭ-ийн 70 жил, ГХЯ, “Зөвшилцөл” танхим., 2017,5.17.

13. Ж.Орхон. “Возможности международного сотрудничества в энергетической сфере”. Международная молодежная научно-техническая конференция Россия-Монголия. Иркутск. 16-21 мая 2016.

14. Д.Шүрхүү. “Монгол-Орос-Хятадыг холбосон Алтанбулаг–Замын-Үүдийн авто замыг шинэчлэх төслийн санал”. БХЭШИХ-ээс зохион байгуулсан “Зүүн Хойд Азийн дэд бүтцийн хөгжлийн стратегийн ач холбогдол, чиг хандлага” сэдэвт олон улсын эрдэм шинжилгээний хурал. 2016.05.27.

15. Д.Шүрхүү. “Монгол-Орос-Хятадын гурван талт хамтын ажиллагааны шинэ өрнөлт: эрх ашгийн нийцэл ба зөрчил”, Олон улсын монголч эрдэмтэдийн XI их хурал. 2016.08.15-18

16. Д.Шүрхүү. "Монголын транзит тээврийн төв шугамыг шинэчлэх үйл явц ба Монгол-Хятад-Оросын эдийн засгийн коридор байгуулахад үзүүлэх нөлөө" //“Монгол-Хятадын хоёр дахь удаагийн ЭКСПО-2017”-гийн хүрээнд зохион байгуулсан "Нээлттэй, хүртээмжтэй байдал: Соёл иргэншлийн харилцаа болон “Монгол-Хятад-Оросын эдийн засгийн коридор”-ын бүтээн байгуулалт сэдэвт форум, Хөх хот, 2017.09.27.

ОХУ-ын удирдагч В.В.Путины засаглалын үед шинэчлэгдэн өөрчлөгдөж буй Орос улсын олон улсын тавцанд хүлээн зөвшөөрөгдөхийн төлөөх тэмцэл, улмаар өөрийн эзэлж авсан байр сууриа баталгаажуулах, дэлхий түвшний бодлого явуулахыг эрмэлзэж буйг дэлхийн олон улсуудын эрдэм шинжилгээний байгууллага, их сургуулиуд судалж байдаг бөгөөд харин ОХУ-ын хаяа дэрлэн орших Монгол Улс дахь түүний тусгал, нөлөөлөл ямар байх талаар тусгайлан хийсэн судалгаа өдийг хүртэл байхгүй байсан хэмээн үзэж болно.

Судалгааны үр дүн, шинэлэг тал: Монгол Улсын гадаад бодлогын үзэл баримтлалд дурдсан ёсоор хөрш ОХУ-ын удирдагч В.В.Путины засаглалын үеийн буюу сүүлийн гучин жилийн ОХУ-ын гадаад бодлого, түүний өөрчлөлт, динамик, хувьсалыг үе шаттай судалсан нь уг суурь судалгааны төслийн шинэлэг тал болж байна. Өөрөөр хэлбэл Монгол Улсын шууд хил залгаа орших ОХУ-д ноёрхолоо

тогтоосон Ерөнхийлөгч В.В.Путины засаглалын гадаад бодлогын мөн чанар хийгээд түүний Монгол Улсад тусах тусгалыг судлаж, үргэлж анхааралдаа байлгах нь Монгол Улсын үндэсний язгуур ашиг сонирхолд нийцнэ хэмээн үзсэн хэрэг бөгөөд үүнд анхаарлаа хандуулах нь бидний хувьд зүй ёсны асуудал юм.

ОХУ-ЫН ГАДААД БОДЛОГЫН ХУВЬСАЛ, ӨӨРЧЛӨЛТ, ТҮҮНИЙ МОНГОЛ УЛС ДАХЬ ТУСГАЛ (1991-2020)

Энэхүү нэг сэдэвт бүтээл нь оршил, 4 бүлэг, 12 зүйл, дүгнэлт, хавсралт, ном зүй гэсэн хэсгүүдээс бүрдсэн болно. Номын оршил болон дүгнэлт хэсгийг О.Батсайхан бичиж, номыг бүхэлд нь хянан тохиолдуулав. Номын нэгдүгээр бүлэг "Ерөнхийлөгч Б.Н.Ельцины үеийн ОХУ-ын гадаад бодлого ба Монгол Улс (1991-1999)"-г ШУА-ийн Олон улс судлалын хүрээлэнгийн Эрдэм шинжилгээний ахлах ажилтан, доктор (Ph.D) К.Дэмбэрэл, хоёрдугаар бүлэг "ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.В.Путины засаглалын эхэн үеийн гадаад бодлого (2000-2008)"-г тус хүрээлэнгийн Эрдэм шинжилгээний ажилтан, докторант Х.Мандухай, магистр Б.Хишигжаргал нар, гуравдугаар бүлэг "ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.В.Путины засаглалын дунд үеийн гадаад бодлого" (2008-2018)-г тус хүрээлэнгийн Эрдэм шинжилгээний тэргүүлэх ажилтан, доктор (Ph.D) А.Нямдолжин, дөрөвдүгээр бүлэг "ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.В.Путины засаглалын сүүл үеийн гадаад бодлого ба ойрын ирээдүйн төлөв" (2018 - 2020)-г тус хүрээлэнгийн Эрдэм шинжилгээний ажилтан, магистр Д.Туул, Б.Хишигжаргал нар тус тус бичсэн болно. Номын нэрийн хэлхээ, ном зүй, товчилсон үгийн жагсаалт зэргийг тус хүрээлэнгийн Эрдэм шинжилгээний ажилтан, магистр Ж.Орхон, Э.Буянбилэг нар гүйцэтгэсэн.

Ерөнхийлөгч В.В.Путины засаглалын үеийн ОХУ-ын гадаад бодлогын онолын дүн шинжилгээ. Аливаа улсын гадаад бодлогод дүн шинжилгээ хийх нь олон улсын харилцааны судалгааны үндсэн асуудал мөн. Олон улсын харилцааг явуулах арга хэрэгсэл нь улс орнуудын гадаад бодлого бөгөөд аливаа улсын зүгээс бүс нутаг, олон улсын тавцанд хоёр ба олон талт харилцаанд гаргаж буй “үйлдэл, үйл ажиллагааг” шинжилж, тухайн үйлдэл, үйл ажиллагааг гаргаж буй шалтгааныг нь тодруулах замаар олон улсын харилцааны орчны ирээдүйг тодорхойлох явдал юм. Тиймээс олон улсын харилцааны шинжлэх ухааны судалгааны объект нь улс орнуудын гадаад бодлого хоорондын харилцан үйлчлэл болдог. Гадаад бодлого судлаачдын хувьд аливаа улсын дотоод, гадаад хүчин зүйлийн харилцан нөлөөлөл нь үндсэн асуудал болдог. Гадаад бодлогын дүн шинжилгээ нь XX зууны дунд үеэс Европт олон улсын харилцааны шинжлэх ухаанд судалгааны нэгэн чиглэл болон хөгжиж эхэлсэн ба 1980-аад оноос Өрнөдийн олон улсын харилцааны судалгаанд тэргүүлэх байр суурьтай оролцдог АНУ-ын гадаад бодлогын судалгааны шинэ үе эхэлсэн. Бид Оросын Холбооны Улсын гадаад бодлогыг судлахдаа гадаад

бодлогын дүн шинжилгээний загварыг сонгон авч, ингэхдээ АНУ-ын судлаач Чарльс Ф.Херманны 1990 онд гаргасан “Өөрчлөлтийн явц: Улс орнууд гадаад бодлогын чиг шугамаа өөрчлөх нь” өгүүлэлдээ анхлан танилцуулсан гадаад бодлогын өөрчлөлтийн дараах загварыг ашигласан болно. /Хүснэгт 1./

Гадаад бодлогын өөрчлөлт хэмжээ, цар хүрээнийх нь хувьд	
Тохируулгын өөрчлөлтүүд	Тоон өөрчлөлт: Гадаад бодлогыг хэрэгжүүлэх чадамжийг өөрчлөх
Хөтөлбөрийн өөрчлөлт	Чанарын өөрчлөлт: Гадаад бодлогын зорилго өөрчлөгдөхгүй, харин гадаад бодлогын зорилго, зорилтод хүрэх аргыг өөрчилнө.
Асуудал/зорилгын өөрчлөлт	Тухайн улсын гадаад бодлогын үндсэн зорилгыг өөрчлөх
Олон улсын тавцан дахь чиг хандлагын өөрчлөлт	Тухайн улс олон улсын үйл явцад хандах хандлагаа үндсээр нь өөрчлөх
Өөрчлөгч хүчин зүйлс	
Давамгайлал удирдагч	Өөрийн үзэл хандлагын дагуу гадаад бодлогоо өөрчилж чадахуйц хангалттай эрх мэдэл бүхий шийдвэр гаргагч
Бюрократын нөлөө	Гадаад бодлогын чиг шугамыг өөрчлөх хэрэгцээ шаардлагыг олж харж, өөрчлөлт хийхэд нөлөө үзүүлж чадахуйц Засгийн газар доторх бүлгэм
Дотоод дахь бүтцийн өөрчлөлт	Дотоодод улс төрийн дэглэм, засаглалын бүтэцтэй холбоотой өөрчлөлт хийх
Гадаад орчны өөрчлөлт	Олон улсын харилцаанд гарсан огцом өөрчлөлт, гэнэтийн үйл явдалтай холбоотойгоор гадаад бодлогоо өөрчлөх

Хүснэгтээс ажиглавал улс орон гадаад бодлогоо өөрчлөх дөрвөн төрлийн хүчин зүйл байна гэж Ч.Ф.Херманн үзсэн ба давамгайлал удирдагч, бюрократын нөлөөлөл, дотоодын бүтцийн өөрчлөлт, гадаад орчны өөрчлөлт гэсэн . Эхний хүчин зүйлийн хувьд тухайн улсын гадаад бодлогын шийдвэр гаргагч (төрийн эсвэл Засгийн газрын тэргүүн) хангалттай эрх мэдэлтэй байхаас хамаарна гэжээ. Харин бюрократын нөлөө гэдэг нь Засгийн газар доторх тодорхой нэг бүлгэм гадаад бодлогын чиг шугамаа өөрчлөх шаардлагатай гэж үзсэн тохиолдолд бодлого боловсруулагчид ухуулан нөлөөлөх замаар өөрчлөхийг хэлдэг байна. Мөн аливаа засгийн газар үр дүнтэй засаглахын тулд улс төрд хамааралтай нийгмийн элит хэсгийнхний дэмжлэгтэйгээр дотооддоо бүтцийн өөрчлөлт хийх боломжтой ба гадаад бодлогын чиг шугамд мөн тийм байдлаар нөлөөлөх боломжтой гэж

Ч.Ф.Херманн үзсэн. Гадаад бодлогын өөрчлөлт нь мөн олон улсын харилцаанд гарсан томоохон өөрчлөлт, үйл явдлын үр дүн ч байж болох ба түүнээс шалтгаалан гадаад бодлогын чиг шугамаа өөрчилдөг гэжээ.

Дээр дурдсан хүчин зүйлсээс аль нэг нь дангаараа ямарваа улс гадаад бодлогодоо өөрчлөлт хийх шалтгаан болж чадахгүй гэж Ч.Ф.Херманн дүгнэжээ. Түүнийхээр улсын гадаад бодлогын чиг шугам ихэнхдээ урьд хэрэгжүүлсэн бодлого нь бүтэлгүйтсэнээс болж өөрчлөгддөг буюу тухайн улс зорилтот асуудлаа шийдвэрлэх явцад саад учирсан эсвэл гадаад бодлогын зорилгодоо тодорхой дотоод, гадаад хүчин зүйлийн нөлөөнөөс болж хүрч чадаагүй гэж үзсэн тохиолдолд гадаад бодлогоо өөрчилдөг ажээ. ОХУ нь сүүлийн гучин жилийн хугацаанд гадаад бодлогодоо тодорхой эргэлтүүдийг хийснийг Ч.Ф.Херманны энэхүү загварын дагуу авч шинжлэхэд дөхөм хэмээн бид үзсэн болно. Түүний ангилсан хүчин зүйлсийг харгалзан ажиглавал, ЗХУ задран унасны дараа түүний өвийг залгамжлагч, шинээр байгуулагдсан ОХУ-ын гадаад бодлого Хүйтэн дайны дараах улс төрийн тогтолцоо болон засаг захиргааны эрс өөрчлөлтөөс шалтгаалж өөрчлөгдсөн байдаг. Түүний дараа В.В.Путин ОХУ-ын Ерөнхийлөгч болсон эхний жилүүдэд шинэ зууны олон улсын харилцаанд дотооддоо ОХУ-ын нийгэм, эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийг хангах шаардлагатай тулгарч, гадаад орчинд өмнөх ЗХУ-ыг залгамжлахуйц “их гүрний” байр суурийг эргүүлэн авах зорилготой болсон. Яваандаа ОХУ-ын олон улсын үйл явцыг үнэлж буй чиг хандлагаас үүдэн Өрнөдийн улсуудтай сөргөлдөж, Крымийг өөртөө нэгтгэснээр гадаад бодлогын чиг шугамаа Ази тив рүү эргүүлсэн нь томоохон өөрчлөлт болсон. Ч.Ф.Херманны боловсруулсан гадаад бодлогыг өөрчлөх хүчин зүйлсийн загварын дагуу бид ОХУ-ын гадаад бодлогын энэхүү динамикийг тодорхойлж “Ерөнхийлөгч В.Путины засаглалын үеийн ОХУ-ын гадаад бодлогын дүн шинжилгээ” хэсэгт оруулсан болно.

Судалгааны ерөнхий тойм. Уг бүтээлд ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.Путины засгийн эрхэнд 2000 онд гараад хорин жил суусан үеийн Оросын Холбооны Улсаас Азид чиглэсэн бодлого хэрхэн явагдсан хийгээд түүний тусгал Монгол Улсад ямар байсан талаар товч өгүүлсэн болно. Манай төсөл эхлэхэд ОХУ-аас Украинд өдүүлсэн дайн эхлээгүй байсан бөгөөд уг төслийн хамрах хугацаа 1990 оноор эхэлж 2020 оноор дуусч буй тул Украин дахь ОХУ-ын дайны ажиллагааны талаар дэлгэрэнгүй өгүүлээгүй. Манай хүрээлэнгийн Орос судлалын салбараас хэрэгжүүлсэн 2000 оноос 2020 он хүртэлх үеийн В.Путины үеийн засаглалын ОХУ-

ын гадаад бодлогын өөрчлөлт, хувьсал, түүний Монгол Улсад хэрхэн нөлөө үзүүлж ирсэн асуудлыг дөрвөн үед хуваан авч үзсэн.

Орос орон олон жилийн турш Өрнө дахиныг чиглэсэн гадаад бодлого баримталж ирсэн уламжлалтай. Тиймээс Москва төвтэй оросууд өөрсдийгөө Өрнөдийнхөн хэмээн өргөмжлөх нь хүртэл бий. Гэвч В.В.Путины засаглалын үед ОХУ-ын гадаад бодлого уламжлалт бодлогоос ухарч, Дорнодахин, Азид чиглэсэн бодлого идэвхтэй явуулах болов. Энэ нь Ази тив Хятад, Япон, Солонгос зэрэг орнуудын хөгжил цэцэглэлтийн үр дүнд дэлхийн эдийн засгийн төв болсонтой холбоотой байж болох ч В.В.Путины Өрнө тийш чиглэсэн бодлого нуран унасантай холбогдох нь гарцаагүй. Эс тэгвээс В.В.Путин Украинд дайн дэгдээх үндэслэл байхгүй билээ. В.В.Путин Бээжингийн засгийн газартай бүхий л түвшинд харилцаагаа идэвхжүүлж, хамгийн дотно холбоотон болов. Мөн үүний зэрэгцээ ОХУ Энэтхэгтэй стратегийн хөршийн харилцаа тогтоож, Япон, Өмнөд Солонгос болон АСЕАН-ы орнуудтай холбоо харилцаагаа хөгжүүлэхийг эрмэлзэж ирсэн.

1996 онд эхлэл нь тавигдсан Евразийн улс төр, эдийн засаг, аюулгүй байдлын байгууллага болох Шанхайн Хамтын Ажиллагааны Байгууллага (ШХАБ) байгуулагдаж буйг БНХАУ, Казахстан, Киргиз, Оросын Холбооны Улс, Тажикистан, Узбекистан Улсын удирдагчид 2001 оны 6 дугаар сарын 15-нд Шанхай хотноо В.В.Путины үед зарлан тунхагласан юм. ШХАБ-ын хүрээнд В.Путин идэвхтэй Дорнодахинд чиглэсэн бодлого хэрэгжүүлж ирлээ. Монгол Улс ч энэхүү ШХАБ-д ажиглагчийн статустай оролцсоор байна.

НАТО Европ дахь хүрээгээ тэлж, ОХУ-ын хилд ойртож байна, энэ нь ОХУ-ын аюулгүй байдалд шууд заналхийлэл мөн хэмээн үзсэнээс үүдэж, В.Путины засаг захиргаа Украины талаар баримталсан бодлогоо эрс өөрчилж, 2014 онд Крымийг өөртөө нэгтгэсэн нь эл бүс нутгийг хамарсан удаан хугацааны хямралын эхлэл болсон билээ. В.В.Путины засаг захиргаа Крымийг ОХУ-д нэгтгэж, Украины талаар харгис бодлого баримталсан нь удаан хугацааны турш үргэлжилсэн баруунтай сөргөлдөх үйл явц болно хэмээн тооцоолоогүй байж магад байна. Өнөө хэр үргэлжилж буй Украин дахь ОХУ-ын дайны ажиллагаа бол В.В.Путины засаг захиргаанаас баримталсан сүүлийн хорин жилийн гадаад бодлогын үр дагавар, илэрхийлэл зүй ёсоор болох биз ээ.

2013 онд батлагдсан ОХУ-ын гадаад бодлогын үзэл баримтлалд “Дэлхийн эдийн засаг, улс төрийн хүндийн төв шилжиж байгаа геополитикийн эрчимтэй хөгжиж байгаа Ази Номхон далайн энэ орон зайд ОХУ-ын байр суурийг бэхжүүлэх явдал улам бүр ач холбогдолтой болж байна” хэмээн зааж, В.В.Путины засаг захиргаа Азид идэвхтэй бодлого хэрэгжүүлэхээ тодорхой тунхагласан билээ.

Улмаар 2014 онд ОХУ Крымийг өөртөө нэгтгэсний дараа 2016 онд Гадаад бодлогын үзэл баримтлалдаа шинэчлэлт оруулж, Ерөнхийлөгч В.В.Путины 2016 оны 12 сарын 1-ний өдрийн зарлигаар баталсан байна. Тэрхүү шинэчилсэн үзэл баримтлалдаа: анх удаа АНУ-ыг үндэсний аюулгүй байдлын аюул занал гэж ОХУ үзэж байгаагаа зарласан билээ.

Түүнээс гадна Ази Номхон далайн бүс нутгийн орнуудтай харилцах харилцаанд илүү ач холбогдол өгч, БНХАУ, Энэтхэг, Монгол Улс, БНСУ, Япон гэсэн дэс дараалал тогтоожээ. Монгол Улсын тухайд 2013 оны үзэл баримтлалд анх удаа Монгол Улстай харилцах харилцаанд ач холбогдол өгч, "Монгол Улстай уламжлалт нөхөрсөг харилцаагаа бэхжүүлэхийг зорино" хэмээн ОХУ-ын гадаад бодлогын үзэл баримтлалдаа оруулж, 2016 онд бататгасан юм. Эндээс 2014 онд Крымийг өөртөө нэгтгэсний дараа ОХУ-ын гадаад бодлогод ямар өөрчлөлт гарсаныг тодорхой харж болно.

1990 оны дараа шинээр буй болсон Монгол Улс ОХУ-ын харилцааны асуудлыг В.Путины засаглалын үеийн ОХУ-аас Ази дахинд чиглэсэн гадаад бодлогын хүрээнд товчхон авч үзсэн.

1993 оны 01 дүгээр сарын 20-нд Москвад гарын үсэг зурсан Монгол Улс ОХУ-ын хоорондын найрсаг харилцаа, хамтын ажиллагааны тухай гэрээ нь шинэ үеийн хоёр улсын харилцааны эрх зүйн үндэсийг тавьсан билээ. Энэхүү гэрээгээр хоёр талууд өмнөх ЗСБНХУ болон БНМАУ-ын үеийн хоорондын харилцаагаа шинэчилж 1966 оны гэрээгээр тунхагласан социалист интернационализмын баримтлал болон цэргийн холбооны үүргээс татгалзаж байгаагаа илэрхийлсэн юм. ОХУ-ын ерөнхийлөгч Б.Н.Ельцин энэхүү баримт бичигт гарын үсэг зурах үеэр хэлсэн үгэндээ “хоёр орны харилцааны “том ах”, “бага дүү”-гийн хуучин зарчмыг халж тэгш эрхтэй харилцан ашигтай харилцаа хөгжүүлэх найрсаг хамтын ажиллагааны гэрээ” гэж тэмдэглэж байжээ.

Уг гэрээнд “талууд бие биеэ найрсаг улс хэмээн үзэх бөгөөд өөр хоорондын харилцаанд бүрэн эрхт байдал, тусгаар тогтнолыг хүндэтгэх, адилхан бүрэн эрхтэй байх, хүч үл хэрэглэх буюу хүчээр сүрдүүлэхгүй байх, хилийн халдашгүй дархан байдал, нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдал, дотоод хэрэгт үл оролцох, хүний эрх болон үндэсний эрх чөлөө, улс түмний тэгш эрх, хувь заяагаа өөрсдөө шийдвэрлэх эрхийг хүндэтгэх, хүлээсэн үүргээ ёсчлон биелүүлэх, сайн хөрш түншийн ёсоор хамтран ажиллах зарчмуудыг удирдлага болгоно” гэж заажээ.

Эдгээр зарчим бол НҮБ-ын дүрмээр баталсан улс хоорондын харилцааны үндсэн зарчим мөн бөгөөд хоёр тал тэдгээрийн үндсэн дээр шинэ нөхцөл байдалд хоёр улсын улс төр, эдийн засаг, соёл, шинжлэх ухаан, техникийн бүхий л харилцаагаа цаашид хөгжүүлэхээр тохиролцсон юм.

Уул гэрээнд Монгол Улсын ерөнхийлөгч П.Очирбат болон ОХУ-ын ерөнхийлөгч Б.Н.Ельцин нар гарын үсэг зурахын хамт 30-40-өөд онд ЗСБНХУ, БНМАУ-д үй олон хүмүүсийг хоморголон хэлмэгдүүлсэн явдалд харамсаж байгаагаа илэрхийлсэн тусгай мэдэгдэл гаргаж түүндээ “Монгол Улсын олон иргэд ЗСБНХУ-д хэлмэгдэж цаазлагдсан юм. Хэдий тийм боловч түүний хариуцлага өнөөгийн Орос улсад холбогдолгүй бөгөөд ... Монгол Улс, ОХУ сталинч хэлмэгдүүллийг зэмлэн буруушааж түүхэн үнэнийг сэргээх, иймэрхүү үйлдлийг дахин давтуулахгүй байх бүхий л арга хэмжээ авна” гэдгээ мэдэгдэж байв.

XX зууны 30-40-өөд онуудад Монголын нутагт Зөвлөлтийн удирдагчдын явуулсан улс төрийн хэлмэгдүүлэлт нь мөн чанартаа тус улсын бүрэн эрхт байдлыг хүндэтгэх, дотоод хэрэгт үл оролцох зарчмыг бүдүүлгээр зөрчсөний ноцтой илрэл байсан билээ.

1990-ээд оны сүүлч үеэс хоёр улсын Засгийн газар хоорондын хамтарсан комиссын хүрээнд бүс нутаг, хил орчмын хамтын ажиллагааг эрхэлсэн дэд комисс байгуулж, хоёр улсын харилцаа аажим аажмаар ойртож эхэлсэн билээ. Дээд дурдсан хамтарсан комиссын хүрээнд Буриадын Бүгд Найрамдах улсын ерөнхийлөгч, Эрхүү ба Кемерово мужийн амбан захирагч нар Монголд айлчилж холбогдох хэлэлцээр байгуулан бүс нутаг, хил орчмын хамтын ажиллагааг идэвхжүүлж эхэлжээ.

Дээр нэгэнтээ дурдсанчлан 1999 онд ОХУ-ын Ерөнхийлөгч Б.Н.Ельцины арван жилийн засаглал төгсгөл болж, түүний эрх мэдэл 1999 оны 08 дугаар сараас Ерөнхий сайдаар томилогдсон В.В.Путинд шилжсэн юм. В.В.Путин 2000 оны 01 дүгээр сараас ОХУ-ын Ерөнхийлөгчийн үүргийг хүлээн авч мөн оны гуравдугаар сард болсон бүх нийтийн сонгуульд итгэлтэй ялалт байгуулсан билээ. Ийнхүү ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.В.Путины засаглалын эрин эхэлж, эдүгээ хорь гаруй жил болж байна. ОХУ-ын шинэ ерөнхийлөгч В.В.Путин өөрийн үйл ажиллагааг тус улсын дотоод, гадаад бодлогын үндсэн зарчим, үзэл санааг тодорхойлсон үндсэн баримт бичгүүдэд өөрчлөлт оруулахаас эхэлсэн юм.

Тэрбээр 2000 оны нэгдүгээр сард ОХУ-ын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал, мөн оны 06 дугаар сард ОХУ-ын Гадаад бодлогын үзэл баримтлалыг тус тус шинэчлэн баталжээ.

ОХУ-ын Гадаад хэргийн сайд И.С.Иванов 2004 оны 01 дүгээр сард Монгол Улсад айлчлах үеэр Бээжин хотод Шанхайн хамтын ажиллагааны байгууллагын Нарийн бичгийн дарга нарын газар үйл ажиллагаагаа албан ёсоор эхэлсэнтэй холбогдуулан бүс нутгийн олон улсын энэхүү шинэ байгууллагын үндсэн үүрэг зорилтууд, түүний дотор, ШХАБ-ын үйл ажиллагаанд Монгол Улс аль нэгэн хэлбэрээр оролцох боломжийг хэлэлцэх зорилготой зөвлөлдөх уулзалтуудыг тогтмол зохион байгуулахаар хоёр тал тохиролцжээ. Үүнээс хэдэн сарын дараа Монгол Улс 2004 оны 06 дугаар сард Узбекистан Улсын Ташкент хотод болсон ШХАБ-ын дээд хэмжээний уулзалтын үеэр ажиглагчийн статустай болсноор тус байгууллагын анхны ажиглагч орон болсон байна. Ийнхүү Монгол Улс тус байгууллагын ажиглагчийн статустай болсон үеэсээ ШХАБ-ыг бүс нутгийн хамтын ажиллагаанд оролцох нэг чухал суваг хэмээн үзэж, өндөр ач холбогдол өгч байгууллагын уулзалт, арга хэмжээнд идэвхтэй оролцож байна.

В.В.Путин 2009 онд ОХУ-ын Ерөнхий сайд байхдаа Монгол Улсад айлчлахдаа Засгийн газар хоорондын баримт бичгүүдэд гарын үсэг зурсан билээ. Гэхдээ эл үед 2009 онд Ерөнхийлөгчийн сонгуульд Н.Энхбаяр, Ц.Элбэгдорж хоёр өрсөлдөж байхад хагас өдөр Улаанбаатарт айлчилсан нь Н.Энхбаярыг дэмжих зорилготой айлчлал байсан гэдэг юм.

ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.В.Путин Халх голд Монгол-Оросын цэргүүд хамтарсан ялалт байгуулсны 75 жилийн ойг тохиолдуулан 2014 оны 09 дүгээр сарын 03-ны өдөр Монгол Улсад ажлын айлчлал хийсэн юм. Энэ бол ОХУ Крымийг өөртөө нэгтгэсний дараа Ерөнхийлөгч В.В.Путины Монгол Улсад хийсэн айлчлал байсан билээ. Крымийн хойгийг өөртөө нэгтгэсэнтэй холбоотойгоор ОХУ-ын эсрэг олон улсын зүгээс худалдаа эдийн засгийн хоригт орсны улмаас Орос, Өрнөдийн харилцаа таагүй болж, хүйтэрсэн үед тохиосон айлчлал байсан бөгөөд ОХУ-ын зүгээс Ази тийш чиглэсэн бодлогоо эрчимжүүлж байсан үе байсан юм. Энэхүү айлчлалын үеэр ОХУ-ын зүгээс Монгол Улсад цэрэг-техникийн буцалтгүй тусламж үзүүлэх тухай Засгийн газар хоорондын протоколыг сэргээх баримт бичигт гарын үсэг зурсан билээ.

2019 оны 09 дүгээр сард ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.В.Путин Монгол Улсад айлчлах үеэр Монгол Улсын Ерөнхийлөгч Х.Баттулгатай хэлэлцээ хийж, “Найрсаг харилцаа, иж бүрэн стратегийн түншлэлийн тухай Монгол Улс, ОХУ-ын хоорондын гэрээ”-нд гарын үсэг зуржээ. В.Путин ОХУ-ын Ерөнхийлөгчөөр дөрөв дэх удаагаа сонгогдсоныхоо дараа ийнхүү Монгол Улсад айлчилсан байна. Тус айлчлалын үеэр ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.В.Путин Халх голын байлдааны ялалтын 80 жилийн ойн баярын ёслол, хүндэтгэлийн арга хэмжээнд оролцож, хоёр улсын төрийн тэргүүн нарын байгуулсан гэрээ нь Монгол Улс ОХУ-тай стратегийн түншлэлийн харилцаагаа "Иж бүрэн стратегийн түншлэлийн харилцаа" болгож, нэг шат ахиулсан үйл явдал болжээ. Нэг талаас үзвэл, хоёр улсын харилцаа ийм өндөр түвшинд хүрч хөгжиж байна хэмээн үзэж болох боловч нөгөө талаас авч үзвэл Украинд явуулсан цэрэг дайны ажиллагаанаас үүдэж, барууны хоригт орсон ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.В.Путин Дорнодахинд чиглэсэн идэвхтэй бодлого явуулж, эл хүрээнд Монгол Улстай илүү ойртох, хоёр орны харилцаагаа идэвхжүүлэхийг эрмэлзсэн болохыг харж болно.

Нэгдүгээр бүлэг. Ерөнхийлөгч Б.Н.Ельцины үеийн ОХУ-ын гадаад бодлого ба Монгол Улс (1991-2000)

Тус бүлэг нь дотроо 1. *ОХУ-ын гадаад бодлогын үзэл баримтлал, тэргүүлэх чиглэл, бодлого үйл ажиллагаа*; 2. *ОХУ-ын гадаад бодлогын хувьсал, өөрчлөлт*; 3. *Монгол-Оросын харилцаа, хамтын ажиллагааны шинэ үе, онцлог* гэсэн гурван хэсгээс бүрдэж буй. Уг бүлэгт ОХУ-БНХАУ, ОХУ-Япон, ОХУ-Энэтхэг, ОХУ-Төв

Азийн гэсэн дөрвөн чиглэлийг , ялангуяа, ОХУ, БНХАУ-ын гадаад бодлого, тэдгээрийн үзэл баримтлал, хоёр талын харилцаа, хамтын ажиллагааны мөн чанарыг байнга анхааралдаа авч, судалж байх нь Монгол Улсын гадаад бодлогын чиглэл, үйл ажиллагааг тодорхойлоход чухал ач холбогдолтой тул энэ чиглэлд ОХУ-ын гадаад бодлогын үзэл баримтлал, ОХУ-БНХАУ-ын хооронд байгуулагдсан хийгээд цаашид байгуулах гэрээ, хэлэлцээр, тунхаглалд онцгой ач холбогдол өгч, дүн шинжилгээ хийж байх нь судлаачдын үүрэг учир зайлшгүй судлан дүгнэх шаардлагатай хэмээн үзсэн.

Номын нэгдүгээр бүлгийн судалгааны зорилго нь ОХУ-ын гадаад бодлогын үзэл баримтлал, гадаад бодлого, түүний тэргүүлэх чиглэл, хэрэгжилтэд, тухайлбал Монгол-Оросын харилцаа, хамтын ажиллагааны гэрээ, хэлэлцээрт дүгнэлт хийж, цаашдын үйл ажиллагааны хандлага, тэдгээрийн манай гадаад бодлогод шууд болон шууд бусаар тусах нөлөөг тандан судлах явдал юм.

ОХУ-ын гадаад бодлогын үзэл баримтлал бол улс төрийн харилцааны тэргүүлэх чиглэл, эдийн засгийн дипломат бодлого хоёроо “хэнтэй, ямар хэмжээнд харьцахаа” тодорхойлсон баримт бичиг юм. Энэхүү баримт бичиг өнгөрсөн гучин жилд агуулгын хувьд хэрхэн өөрчлөгдсөн, агуулгаа дагаж үйл ажиллагаа нь хэрхэн өрнөсөн тухай, мөн ОХУ-ын хувьд эн тэргүүнд юунд анхаарлаа хандуулж буй талаар энэхүү судалгаанд тоймлов.

1991-2000 оны ОХУ-ын гадаад бодлогыг тусгаар улсаа байгуулан, улс төр эдийн засгийн шинэ тогтолцоонд шилжиж, олон улсын үйл ажиллагааг “шинээр” эхлүүлсэн үе хэмээн үзээд тухайн цаг үе нь Ерөнхийлөгч Б.Н.Ельцины бодлого үйл ажиллагаатай бүхэлдээ хамааралтай тул нэгэн үе хэмээн үзэх боломжтой.

1990–ээд оноос хойших Монгол-Оросын харилцааг агуулгын хувьд авч үзвэл холбоотны хэв загвараас түншийн хэлбэрт шилжсэн харилцаа байсан. Өөрөөр хэлбэл, нэг системийн задралаар түүний дотор холбоотон байсан хоёр улс өөр, өөрийн онцлог бүхий хөгжлийн замыг сонгосон гэсэн үг. Тодруулбал, 1991-2000 онууд бол хоёр улс гадаад бодлогын өөр, өөр үзэл баримтлалыг чиглэл болгосон үе. Тиймээс энэ үеийг харилцаа муудсан, зогссон мэтээр авч үзэх нь учир дутагдалтай. Холбоотон байсан хоёр улсын хувьд улс төрийн харилцааны ямар нэг хүндрэлгүй байсан нь ОХУ-тай 1991 оны хамтын ажиллагааны тунхаглал, 1993 оны

“Найрсаг харилцаа, хамтын ажиллагааны тухай гэрээ”-г байгуулах боломжийг олгосон юм. Тус гэрээ нь ОХУ-ын зүгээс Азийн орнуудтай байгуулсан шинэ цаг үеийн анхны гэрээ байсан гэдгийг энд давтан өгүүлэв. Сонирхуулахад, ОХУ нь БНХАУ-тай тийм гэрээ байгуулах гэж арав гаруй жилийг, Зөвлөлтийн үеийг тооцвол хорь шахам жилийг зарцуулсан байдаг.

Хоёр орны харилцаанд дүгнэлт хийхдээ Орос-Хятадын харилцаа, ОХУ-ын Сибирийн бүс нутгийн хөгжлийн үзэл баримтлалд голлон тулгуурлах нь чухал бөгөөд илүү бодитой. Монгол-Оросын харилцааны гол хүчин зүйлд ОХУ дахь монгол үндэстний субъектууд болон Орос-Хятадын харилцаа голлох бөгөөд Монгол-Оросын худалдаа, эдийн засгийн харилцаанд Сибирийн бүс нутаг түлхүү оролцоотой байна хэмээн дүгнэсэн.

Хоёрдугаар бүлэг. ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.В.Путины засаглалын эхэн үеийн гадаад бодлого (2000-2008)

Энэ бүлэгт ОХУ-ын Ерөнхийлөгч Б.Н.Ельцины арван жилийн засаглал төгсгөл болж түүний эрх мэдэл 1999 оны 08 дугаар сараас Ерөнхий сайдаар томилогдсон В.В.Путинд шилжсэн үеийг хамрах бөгөөд В.В.Путин ОХУ-ын шинэ Ерөнхийлөгч болсныхоо дараа нэн тэргүүнд тус улсын дотоод, гадаад бодлогын гол шугам, зарчмыг тодорхойлсон үндсэн баримт бичгүүдэд өөрчлөлт оруулсныг задлан шинжилсэн. Бүлэг дотроо *1. ОХУ-ын гадаад бодлогын үзэл баримтлалын өөрчлөлтүүд: 2000 ба 2008; 2. Ази Номхон Далайн бүс нутаг дахь ОХУ-ын гадаад бодлогын хэрэгжилт; 3. ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.В.Путины Монгол Улсад хийсэн айлчлал ба Улаанбаатарын тунхаглал* гэсэн гурван хэсгээс бүрдэнэ.

Хоёрдугаар бүлгийн эхний хэсэгт ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.В.Путин засгийн эрхийг авсны дараагаар тус улсын гадаад бодлогод орсон өөрчлөлт, хувьслыг тодорхойлох зорилгын хүрээнд В.В.Путины эхний найман жилийн засаглалын хугацаанд батлагдсан ОХУ-ын гадаад бодлогын үндсэн баримт бичгүүдэд харьцуулсан дүн шинжилгээ хийхийн зэрэгцээ олон улсын харилцааны судалгааны ивент анализийн аргыг ашиглаж өгүүлэн буй цаг хугацаанд ОХУ гадаад бодлогын үзэл баримтлалаа шинэчлэн батлахад нөлөөлсөн гадаад орчны хүчин зүйл, тухайлбал, дэлхийн улс төрд өрнөж асан зөрчил мөргөлдөөн, хэлэлцээр, хоёр ба олон талт хамтын ажиллагааны үйл явцуудыг судалж, тэдгээрийн үр дагавраас

үүдэн гарсан ОХУ-ын шийдвэр, нөхцөл байдлын хамаарлыг олж тогтоохыг зорьсон. В.В.Путин ОХУ-ын Ерөнхийлөгч болсноор 2000 оны 06 дугаар сарын 28-ны өдөр Гадаад бодлогын үзэл баримтлалаа шинэчлэн баталсан. Тус баримт бичгийн ач холбогдол нь өмнөх Ерөнхийлөгч Б.Н.Ельциний дараах гадаад бодлогын онцлог, чиг хандлага, тэргүүлэх чиглэл, зорилгыг илэрхийлсэнээрээ онцлог юм. Тус үзэл баримтлал дахь үндсэн зорилт, тэргүүлэх чиглэлүүд нь Орос Улсын үндэсний ашиг сонирхолд учирч болзошгүй аюул заналыг тодорхойлоход чиглэсэн байв. Үүнд, олон улсын хамтын ажиллагааны механизмаар дамжуулан АНУ-ын манлайлал бүхий нэг туйлт тогтолцооны эсрэг олон туйлт тогтолцоог бэхжүүлэхийг тусгасан. Үзэл баримтлалд ОХУ-ын гадаад бодлогын нэн тэргүүний ашиг сонирхол нь Орос Улсын бүрэн эрхт байдал, нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдлыг хамгаалан, их гүрний статусаа сэргээн дэлхийн хамтын нийгэмлэгт хүлээн зөвшөөрөгдөх явдал байв. Түүнчлэн олон улсын эрх зүй, НҮБ-ын дүрмийг дагах, ОХУ-ын эдийн засгийг хөгжүүлэх хийгээд хилийн орчим дахь аливаа зөрчил мөргөлдөөнийг зогсоох болон ОХУ-ын гадаад бодлогын тэргүүлэх чиглэл, ашиг сонирхлын харилцан давхцалын үндсэн дээр бусад улс орнуудтай хамтын ажиллагааг идэвхжүүлэх зэрэг зорилтуудыг дэвшүүлсэн байна. Үүний зэрэгцээ Орос орны талаар эерэг дүр төрхийг бүрдүүлэх буюу орос хэл, соёлыг олон улсад таниулан, идэвхтэй сурталчлах шаардлагатайг дурджээ. Цаашлаад, даяаршлын үйл явц үргэлжилж, дэлхийн улс төр, эдийн засагт олон талт хамтын ажиллагааны механизмын гүйцэтгэх үүрэг нэмэгдэн, аюулгүй, тогтвортой байдлын төлөө бүс нутгийн интеграцын ач холбогдол өсч буй нөхцөлд ОХУ-ын гадаад бодлогын тэргүүлэх ач холбогдолтой бүс нутаг нь ТУХН, Европын холбоо болон АНУ хэмээн тодорхойлж, түүний араас Ази, Ойрхи Дорнод, Африк, Төв ба Өмнөд Америк зэрэг бүс нутгуудыг эрэмбэлэн оруулсан байна. “Орос, Беларусийн холбоог бэхжүүлэх” тухайг үндсэн зорилтын нэгт тусгажээ. Ази дахь гадаад бодлогын тэргүүлэх чиглэлд Хятад, Энэтхэг улсуудтай найрамдалт харилцааг хөгжүүлнэ хэмээгээд Европ дахь ОХУ-ын хамгийн чухал түншүүдээр Их Британи, Герман, Итали, Францыг нэрлэсэн байна.

Эндээс үзвэл В.В.Путины гадаад бодлогын эхэн үеийн гол элементүүдийн нэг нь Өрнөдийн орнууд, ялангуяа АНУ, Европтой нягт харилцаа тогтоох хүчин чармайлт байсан юм. Энэ үед тэрээр аюулгүй байдлын асуудал, терроризмын эсрэг тэмцэх, эдийн засгийн түншлэл зэрэг олон салбарт хамтран ажиллахыг уриалах замаар олон улсын аюулгүй байдал, эдийн засгийн тогтвортой байдлын хувьд ОХУ-ын ашиг

сонирхлыг Өрнөдийн орнуудынхтай нийцүүлэх оролдлого хийсэн юм. **2000 оны ОХУ-ын гадаад бодлогын үзэл баримтлалын агуулга нь В.В.Путины засаглалын эхэн үеийн прагматик хандлагыг илэрхийлдэг.**

2008 оны 07 дугаар сарын 15-ны өдөр Оросын Холбооны Улс Гадаад бодлогын үзэл баримтлалаа шинэчлэн батлав. XXI зууны эхэн үед олон улсын харилцааны тогтолцоонд гарсан өөрчлөлт, мөн шинэ зуун гарснаар ОХУ-ын олон улсын үйл хэрэг дэх оролцоо нэмэгдсэн нь тус улс Гадаад бодлогын үзэл баримтлалаа дахин шинэчлэхэд нөлөөлсөн юм. Шинээр батлагдсан уг баримт бичигт ОХУ өөрийгөө “Евразийн их гүрэн” хэмээн анх удаа оруулсан байдаг. Энэ хүрээнд Евразийн эдийн засгийн холбоо, Хамтын аюулгүй байдлын гэрээний байгууллага, Шанхайн хамтын ажиллагааны байгууллагын үүрэг оролцоог тусгаж, өмнөх 2000 оны үзэл баримтлалд байсан “Орос, Беларусийн холбоог бэхжүүлэх” заалтыг хасчээ. Үзэл баримтлалын эхний хэсэгт жагсаасан гадаад бодлогын тэргүүлэх чиглэлүүдийн дотор ОХУ-ын нийгэм, эдийн засгийн шинэтгэл буюу “модернизац”, “эрчим хүчний аюулгүй байдал” зэрэг ойлголтуудыг мөн оруулж ирсэн. Түүнчлэн ОХУ гадаад бодлогоо үндэсний тогтвортой хөгжил, даяаршиж буй ертөнцөд “Оросын өрсөлдөх чадварыг хангах чухал хэрэгсэл” хэмээж, үндэсний ашиг сонирхлыг хамгаалахдаа эдийн засгийн бүх нөөц бололцоог ашиглана гэж дурджээ. Удаах хэсэгт, шинэ зуун гарснаар үндсээрээ өөрчлөгдөж буй дэлхийн нөхцөл байдал ОХУ-ын үндэсний ашиг сонирхол болон иргэдэд хэрхэн нөлөөлж буй тухай дурдан, энэ нөхцөлд хэрэгжүүлэх ОХУ-ын гадаад бодлогын онцлогийг “тэнцвэртэй, олон талт” хэмээн тодорхойлжээ. Энэ нь ОХУ-ын Евразийн хамгийн том гүрэн болох геополитикийн байр суурь, их гүрний статус болон НҮБ-ын Аюулгүйн зөвлөл дэх байнгын гишүүнчлэлтэй холбоотой юм. ОХУ нь дэлхийн болон бүс нутгийн хэмжээнд аюулгүй байдлыг хангах үүргээ бүрэн ухамсарлаж, тулгарсан аливаа сорилтыг шийдвэрлэхийн тулд бусад улс орнуудтай хамтран ажиллахад бэлэн, хэрэв түншүүд нь хамтарсан арга хэмжээ авч чадахгүй бол үндэсний эрх ашгаа хамгаалахын тулд ОХУ дангаараа, ингэхдээ үргэлж олон улсын эрх зүйг мөрдөн ажиллана гэж тус баримт бичигт тэмдэглэжээ.

Гурав дахь хэсэгт ОХУ-ын зүгээс глобал асуудлуудыг шийдвэрлэхэд баримтлах үндсэн зорилтуудыг тусгасан. Үүнд, олон улсын эрх зүйг мөрдөх, дэлхийн аюулгүй байдлыг бэхжүүлэх, эдийн засаг, байгаль орчин, хүмүүнлэгийн салбар дахь хамтын ажиллагаа, дэлхий дахинд хүний эрх, эрх чөлөөг дээдлэх зэрэг багтана гэжээ. Энэ

хэсэгт мөн гадаад бодлоготой холбоотой мэдээллийн сорилтуудыг тодорхойлсон. Орос Улс дэлхий дахинд бодитой ойлголт өгөхийг хичээж, гадаадад олон нийтийн санаа бодолд нөлөөлөхийн тулд мэдээллийг ашиглах үр дүнтэй арга хэрэгслийг бий болгохын зэрэгцээ тусгаар тогтнол, аюулгүй байдалд заналхийлж буй мэдээллийн аюулыг таслан зогсоох арга хэмжээ авах болно гэдгийг онцлон тэмдэглэв. Дөрөв дэх хэсэгт ЗХУ-ын дараах орон зай, Европ, Хойд Америкийн бүс нутаг, Ази зэрэг бүс нутгийн тэргүүлэх чиглэлүүдийг тодорхойлсон. Энэ хэсэгт Исламын ертөнц болон Латин Америк, Карибын тэнгисийн орнуудтай хамтын ажиллагаагаа өргөжүүлэх тухай тусгажээ.

2008 оны Үзэл баримтлалын сүүлийн хэсэгт ОХУ-ын Ерөнхийлөгч, түүний засгийн газар, Холбооны Хурал (Төрийн Дум), түүнчлэн Аюулгүй байдлын зөвлөл, Гадаад хэргийн яам, ОХУ-ын бүс нутагт явуулах гадаад бодлогыг тодорхойлох, хэрэгжүүлэх чиг үүргийг заан тусгажээ.

Бүлгийн дэд хэсэгт 2000-2008 оны хугацаанд Ази-Номхон далайн бүс нутагт хэрэгжүүлсэн ОХУ-ын бодлогыг авч үзсэн ба тус чиглэл нь 2000 оны үзэл баримтлалд зөвхөн “Ази тив”-ийн орнуудыг багтааж байсан бол 2008 оны гадаад бодлогын үзэл баримтлалд өөрийгөө “Евразийн их гүрэн” хэмээн нэрлэж, урьд “Ази”-ийн чиглэл гэснийг “Ази-Номхон далайн бүс нутаг” хэмээн шинээр тодорхойлон бүс нутгийн тэргүүлэх чиглэлийн нэгдүгээрт ЕАЭЗХ, ШХАБ-ын үүрэг оролцоог тусгаснаар илүү тодорхой болсныг ОХУ-ын Гадаад бодлогын үзэл баримтлалуудад хийсэн дүн шинжилгээнээс тодруулан гаргасан болно. ОХУ-ыг эргэн “их гүрний статус”-тай болгох В.В.Путины бодлого судлаачдын дунд янз бүрээр тайлбарлагддаг буюу нэг хэсэг нь энэхүү хэт амбиц ОХУ-ыг гадаад бодлогоо бүх чиглэлд жигд амжилттай хэрэгжүүлэхэд (Өрнөдийн чиглэлд хэт түшиглэх) саад болсон гэж үздэг бол зарим нь Ази-Номхон далайн бүс нутагт бодлогоо уялдуулан эрчимжүүлэх түлхэцийг үзүүлсэн гэж дүгнэдэг. ОХУ-ын Ази-Номхон далайн бүс нутаг дахь бодлогын хүрээнд ОХУ-БНХАУ, ОХУ-Япон, ОХУ-АСЕАН хоорондын харилцааны хүрээнд авч үзэхийн сацуу Монгол Улсад хэрэгжүүлж байсан бодлогыг ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.В.Путины Монгол Улсад хийсэн 2000 оны айлчлал, түүний үр дүнд байгуулсан баримт бичиг болох Улаанбаатарын тунхаглалын ач холбогдолд тулгуурлан шинжилж, дүгнэсэн болно.

Гуравдугаар бүлэг. ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.В.Путины засаглалын дунд үеийн гадаад бодлого (2008-2018)

Энэхүү бүлэг нь ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.В.Путины засаглалын дунд үеийг хамрах ба дотроо *1. Барууны эсрэг чиглэсэн ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.В.Путины гадаад бодлого ба дэлхийн аюулгүй байдал; 2. АНУ тэргүүтэй барууны улсуудаас ОХУ-ын эсрэг авсан эдийн засгийн хориг ба В.В.Путины Засгийн газрын хариу бодлого; 3. ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.В.Путины Монгол Улсад хийсэн 2014 оны айлчлал* гэсэн гурван хэсэгт хуваагдаж буй.

Барууны эсрэг чиглэсэн ОХУ-ын гадаад бодлогын дунд үе болох 2008-2018 онд дэлхийн дэг журмыг дангаар сахиулах АНУ-ын хүч шавхагдан буй өнөө үед ОХУ хүчирхэгжин их гүрнүүдийн геополитикийн зөрчилд дөрөөлөн хүчний тэнцвэрт гарч буй өөрчлөлтөөс гарах эрсдэлийг бууруулан аюулгүй байдлаа баталгаажуулахыг зорьсон үе байлаа. Энэ үед АНУ-ЕХ сэргэлдэж, АНУ-ын эсрэг ОХУ-ХБНГУ, ОХУ-БНХАУ ашиг сонирхлоо нэгтгэх болсноос улбаалан шинэ технологийн хувьсгалд суурилсан шинэ даяаршлыг манлайлах манлайллын төлөөх геостратегийн сэргэлдөөнийг хурцатгасан юм.

Тус бүлэг нь ОХУ 2014 онд Крымийг эзлэн авч, барууны орнуудын хориг арга хэмжээнд орсон үеийг хамарч буй бөгөөд бүлгийн хоёр дахь хэсэгт олон улсын хэмжээнд хориг арга хэмжээг хэрэгжүүлэгч орнуудын дунд АНУ оройлох, тэргүүлэх үүрэг гүйцэтгэж байгаа нь эдийн засгийн хүч чадавхдаа тулгуурлан ашиг сонирхлоо цэрэг, зэвсгийн, улс төр, дипломат, эдийн засгийн албадлагын аргаар дэлхийн бөмбөрцгийн аль ч өнцөг буланд хүрч хангаж байгааг олон улсын харилцааны судалгааны ивент анализийн арга ашиглан өгүүлэн буй хугацаанд үе шаттайгаар авч хэрэгжүүлсэн хориг арга хэмжээнүүдийг хориг арга хэмжээний тухай олон улсын эрх зүйн зохицуулалт дээр үндэслэн нарийвчлан судалж, хориг арга хэмжээнд орсны дараах ОХУ-ын эдийн засагт үзүүлсэн нөлөө, энэ нөхцөлд Ерөнхийлөгч В.В.Путины авч хэрэгжүүлсэн бодлого, хөтөлбөрүүдийг шинжлэн дүгнэв. Эндээс эдийн засгийн хориг арга хэмжээг их гүрнүүд эрх ашгаа хамгаалах, бодлогоо тулган хүлээлгэх, улс төрийн зорилгоо биелүүлэхийн тулд эдийн засгийн шахалт үзүүлэх арга хэрэгсэл болгон ашиглаж байна хэмээн тодорхойлсон.

Бүлгийн гурав дахь хэсэгт ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.В.Путины 2014 оны Монгол Улсад хийсэн айлчлалын ач холбогдлыг шинжилж, ОХУ-ын гадаад бодлогын шинэчлэл болоод нийгэм улс төрийн байдалтай нягт уялдаа холбоотой ба чингэхдээ Оросын Алс Дорнодын бүс нутгаа хөгжүүлэх, өрнө, дорнын бодлогоо тэнцвэржүүлэх Ази руу чиглэсэн бодлогоор Монгол Улс руу чиглэсэн бодлого нь тодорхойлогдож байна хэмээн шууд хүлээн авч, Монгол Улс бодлогоо уялдуулан ажиллах нь чухал хэмээн дүгнэсэн.

Судлан буй цаг хугацааны хүрээнд хоёр орны харилцаа Стратегийн түншлэлийн түвшинд хүрсэн ч Монгол-Оросын төрийн тэргүүнүүдийн гарын үсэг зурсан Улаанбаатарын тунхаглал, Москвагийн тунхаглалд тогтмол тусгагдсаар ирсэн асуудлууд, тухайлбал, “УБТЗ” ХНН-ийн үр ашгийг дээшлүүлэх, гэрээ эрх зүйн үндсийг шинэчлэх, хоёр талын худалдааны хэмжээг нэмэгдүүлэх, худалдааг либералчлах, гаалийн татвар, хураамжийг хөнгөлттэйгөөр тогтоох, байгалийн хий дамжуулах хоолой барих, геологи, уул уурхайн салбарт хөрөнгө оруулалтын хамтарсан төсөл хэрэгжүүлэх гэх мэт асуудлууд шийдлээ олохгүй явсаар байгааг хоёр талын болоод олон талт харилцаа, Монголын зүгээс баримталж буй бодлого, шийдвэртэй холбон үзэж, хоёр талын хэлэлцэж тохирсон асуудлуудыг шийдэхэд анхааран ажиллавал зохилтой гэсэн саналыг дэвшүүлсэн.

Дөрөвдүгээр бүлэг. ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.В.Путины засаглалын сүүл үеийн гадаад бодлого ба ойрын ирээдүйн төлөв (2018 - 2020)

Тус бүлэг 1. ОХУ-ын Үндсэн хуулийн өөрчлөлт, хэрэгжилт; 2. ОХУ-ын гадаад бодлого ба Ази, Номхон далайд чиглэсэн үйл ажиллагаа; 3. ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.Путины Монгол улсад хийсэн 2019 оны айлчлал ба түүний үр дүн гэсэн гурван хэсгээс бүрдэх ба аливаа улсын дотоод бодлого гадаад бодлогын үргэлжлэл байдагчлан эхний хэсэгт ОХУ-ын Үндсэн хуулинд хийсэн өөрчлөлтүүдийг өмнөх 1993 оны Үндсэн хуультай харьцуулан шинжилсэн. В.В.Путин 2000 оноос хойш дараалан хоёр удаа дөрвөн жилээр сонгогдоод байсан тул ОХУ-ын Үндсэн хуульд зааснаар 2008 онд дахин нэр дэвших эрхгүй зохицуулалттай байв. Ингээд 2008 онд Д.А.Медведев (2008-2012) ерөнхийлөгчөөр сонгогдож, энэ албанд очсон жилдээ ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийн хугацаа дөрвөн жил байсныг зургаан жил, Төрийн Думын бүрэн эрхийн хугацаа дөрвөн жил байсныг таван жил болгох, мөн Төрийн думын Засгийн газартай харилцах харилцаанд парламентын хяналтыг чангатгах

тухай өөрчлөлтийг Үндсэн хуульд оруулах санал гаргаж, 2008 оны 12 дугаар сард батлагдсан нь анхны томоохон өөрчлөлт байсан юм. Д.А.Медведевийн нэг удаагийн ерөнхийлөгчийн дөрвөн жилийн бүрэн эрхийн хугацаа дуусаж, 2012 онд В.В.Путин дахин энэ албанд ирэв. Ингээд 2014 онд Үндсэн хуульд хэдхэн сарын зайтай хоёр удаа өөрчлөлт орсны эхнийхээр Арбитрын Дээд шүүхийг татан буулгаж, бүрэн эрхийг нь ОХУ-ын дээд шүүхэд шилжүүлсэн. Мөн төрийн тэргүүний эрх мэдлийг нэмэгдүүлэн, тэрээр ОХУ-ын субъектүүдийн ерөнхий прокурорын орлогч, прокуроруудыг томилох боломжтой болж байв. Дараагийн оруулсан өөрчлөлтөөр ерөнхийлөгч ОХУ-ын Холбооны Зөвлөлийн 10 хувь хүртэлх гишүүдийг өөрийн зарлигаар шууд томилох эрхтэй болсон. Эдгээр өөрчлөлтөөс харахад, хэдийгээр цаг үеийн шаардлага, нийгэм эдийн засгийн нөхцөл байдал өөрчлөгдсөн байж болох ч Ерөнхийлөгчийн эрх мэдэл нэмэгдсэн нь илт харагдаж байна. Нэгдүгээрт, Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийн хугацаа зургаан жил болсон, хоёрдугаарт, Холбооны Зөвлөлийг шууд томилох хувь хэмжээ тогтоосон, прокуроруудыг томилдог болсон гэдэг нь шүүх эрх мэдэл тодорхой хэмжээгээр ерөнхийлөгчөөс хараат биш боловч хамааралтай болж эхэлжээ.

Одоо В.В.Путин 6 жилээр хоёр удаа дараалан сонгогдоод энэ удаагийн бүрэн эрхийн хугацаа нь 2024 оны 5 дугаар сарын 7-нд дуусах юм. ОХУ-ын Төрийн Думын сонгууль 2025 онд, Ерөнхийлөгчийн сонгууль 2024 онд болохтой холбоотойгоор 2019 оны сүүлээс Оросын болон барууны улс төрч, судлаачдын дунд ОХУ-д засгийн эрх ямар байдлаар, хэнд, хэрхэн шилжих тухай олон янзын хувилбар яригдаж байсан. Эдгээр хувилбараас хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл, судлаачдын хүрээлэл дунд хамгийн өндөр магадлалтайд тооцогдож байсан нь Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулах, ингэхдээ ерөнхийлөгчид нэр дэвших эрхийн тухай заасан зүйл заалтад байгаа “дараалан” гэдэг үгийг авч хаях, мөн өөр нэмэлт зохицуулалт хийх тухай хувилбар байсан юм. Үүнийг зарим судлаачид хамгийн энгийнээр, Хятад Улс Үндсэн хуулиа өөрчлөн, Коммунист нам Бүгд Хурлаараа баталж, намын удирдлагын албыг хаших хугацааг хязгааргүй болгосонтой адилтган, “хятад” хувилбар гэж нэрлэсэн нь ч бий. Мөн В.В.Путиныг ерөнхий сайд болох, эсвэл Төрийн Зөвлөлийн тэргүүнээр томилогдох хувилбар ч яригдаж байв. Мөн В.Путиныг ерөнхий сайд болох, эсвэл Төрийн Зөвлөлийн тэргүүнээр томилогдох хувилбар ч яригдаж байв. Гэхдээ одоогийн ерөнхийлөгч В.В.Путин засгийн эрхийг үргэлжлүүлэн барих гэсэн цорын ганц шалтгаанаар энэ удаагийн өөрчлөлт

хийгдсэн гэж шууд тодорхойлох нь өрөөсгөл юм. Иймээс ерөнхийлөгчийн Илгээлтэд хэлсэн үгийг задалж, Үндсэн хуульд өөрчлөлт хийх үндэслэлийг тэрээр хэрхэн тодорхойлж, улс орны бодит хэрэгцээ, шаардлага, нөхцөл байдлыг дүгнэснийг судлан шинжилсэн болно.

Бүлгийн хоёрдугаар хэсэгт Крымийг эзлэн авснаас хойш ОХУ барууны орнуудын зүгээс авч хэрэгжүүлсэн эдийн засгийн хориг арга хэмжээнд орсноор Ази-Номхон далайн бүс нутаг дахь гадаад бодлогын чиглэлээ эрчимжүүлэх болсонтой холбогдуулан энэ цаг хугацаанд уг бүс нутгийн орнуудтай харилцсан хоёр ба олон талт харилцааг авч үзэн, уг бүс нутагт давамгайлж буй ОХУ, БНХАУ-ын түншлэлд тулгарч буй асуудал, хэтийн төлөвийг тодорхойлон гаргаж, ОХУ-Япон, ОХУ-Солонгосын хойг, ОХУ-БНЭУ, ОХУ-АСЕАН гэсэн хоёр талт харилцааг задлан авч үзсэн. Бүлгийн төгсгөл хэсэгт Ази-Номхон далайн бүс нутаг дахь ОХУ-ын бодлогын хүрээнд 2019 онд Монгол Улсад ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.В.Путины айлчлалын ач холбогдол, үр дүнг улс төр, эдийн засгийн салбар тус бүрд шинжлэн үзэв.

Ном нь цааш нэгдсэн дүгнэлт, номзүй, хавсралтаас бүрдсэн. Дүгнэвэл, Монгол Улсын Шинжлэх Ухааны Академийн Олон улс судлалын хүрээлэнгийн Орос судлалын салбараас 2020-2023 онуудад хэрэгжүүлсэн “Путины засаглалын үеийн Оросын Холбооны Улсын гадаад бодлого ба түүний Монгол Улс дахь тусгал” сэдэвт ШУСС2020/02 суурь судалгааны төслийн хүрээнд ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.В.Путины засгийн эрхэнд 1999 онд гараад хорин жил суусан үеийн Оросын Холбооны Улсаас Азид чиглэсэн бодлого хэрхэн явагдсан хийгээд түүний тусгал Монгол Улсад ямар байсан талаар судалж дүгнэлт хийсэн гэж үзэж болно. Манай төсөл эхлэхэд ОХУ-аас Украинд өдүүлсэн дайн эхлээгүй байсан бөгөөд уг төслийн хамрах хугацаа 2000 оноор эхэлж 2020 оноор дуусч буй тул Украин дахь ОХУ-ын дайны ажиллагааны талаар дэлгэрэнгүй өгүүлээгүй болно.

ТӨСЛИЙН ҮР ДҮНГИЙН ДААЛГАВАР

д/д	Төслөөр бий болох үр дүн	Тоо хэмжээ	Үр дүнгийн үзүүлэлт	Үр дүнг хүлээлгэн өгөх хугацаа
1	ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.В.Путины төрийн удирдлагад гарч ирсэн үеийн өмнөх байдал, эхэн үе, оргил үеүдийг дэс дараатайгаар уялдаа холбоотой албан ёсны эх сурвалж, баримт бичгүүдэд түшиглэн харьцуулж дүн шинжилгээ хийнэ. Судалгааны сэдвийн хүрээнд нарийвчилсан задаргаа, боловсруулалт хийх	16	Эрдэм шинжилгээний илтгэл – 10 Эрдэм шинжилгээний өгүүлэл – 6	2020-2022 онд
		1	Эрдэм шинжилгээний хурал – 1	
2	“Путины засаглалын үеийн Оросын Холбооны Улсын гадаад бодлого ба түүний Монгол Улс дахь тусгал” нэгэн сэдэвт бүтээл	1	Оршил, гурван бүлэг, 9 зүйл, дүгнэлт, ном зүй, хавсралт бүхий судалгааны нэг сэдэвт бүтээл	2022 оны 12 дугаар сард
3	Төслийн эцсийн тайлан бичиж захиалагч, санхүүжүүлэгчид хүлээлгэн өгөх	1	Төслийн эцсийн тайлан	2022 оны 12 дугаар сард

ТӨСЛИЙН ҮР ДҮНГИЙН БИЕЛЭЛТ

д/д	Гүйцэтгэсэн үр дүн	Тоо хэмжээ	Үр дүнгийн үзүүлэлт
1	ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.В.Путины төрийн удирдлагад гарч ирсэн үеийн өмнөх байдал, эхэн үе, оргил үеүдийг дэс дараатайгаар уялдаа холбоотой албан ёсны эх сурвалж, баримт бичгүүдэд түшиглэн харьцуулж дүн шинжилгээ хийнэ. Судалгааны сэдвийн хүрээнд нарийвчилсан задаргаа, боловсруулалт хийх	38	Эрдэм шинжилгээний илтгэл – 20 Эрдэм шинжилгээний өгүүлэл – 18
		6	Эрдэм шинжилгээний хурал – 6
2	“Путины засаглалын үеийн Оросын Холбооны Улсын гадаад бодлого ба түүний Монгол Улс дахь тусгал” нэгэн сэдэвт бүтээл	5	Оршил, дөрвөн бүлэг, 12 зүйл, дүгнэлт, ном зүй, хавсралт бүхий судалгааны нэг сэдэвт бүтээл - 1 Баримт бичгийн эмхэтгэл – 1 Он дарааллын товчоон – 1 Эрдэм шинжилгээний хурлын эмхэтгэл – 2
3	Төслийн эцсийн тайлан бичиж захиалагч, санхүүжүүлэгчид хүлээлгэн өгөх	1	Төслийн эцсийн тайлан

Төслийн хэрэгжилтийн хугацаанд гүйцэтгэсэн ажлууд

А. 2020, 2021 онд хийсэн ажлууд

1. 2020 онд санхүүжилт аваагүй боловч төсөл эхэлсэн юм. Энэ үед төслийн хүрээнд судалгааны нэгэн сэдэвт бүтээл гаргах эрх зүйн бааз болгож Монгол-Оросын харилцаанд холбогдох **“Монгол-Оросын харилцаа: Баримт бичгүүд (2005-2020)” баримт бичгийн эмхэтгэл бэлтгэж хэвлүүлсэн**. Хэмжээ 440 хуудас (В5 33 хх.) ба 2020 оны 12 дугаар сард хэвлүүлэв. Төслийн гишүүн, эрдэм шинжилгээний ажилтан, магистр Д.Туул Монгол-Оросын харилцаанд холбогдох гэрээ хэлэлцээр, бусад баримтуудыг Гадаад харилцааны төв архивын зөвшөөрөлтэйгээр эмхэтгэж, төслийн удирдагч О.Батсайхан хянан тохиолдуулсан болно. Эмхэтгэлийн товч агуулгыг Төслийн даалгаврын биелэлт хэсэгт тусгайлан танилцуулсан болно. **2020 онд эрдэм шинжилгээний гурван өгүүлэл хэвлүүлэв.**

2. ОХУ-ын Эрхүүгийн Улсын их сургуулийн түүхийн тэнхим, Монгол Улсын Шинжлэх ухааны Академийн Олон улсын харилцааны хүрээлэн хамтран **2021 оны 5 дугаар сарын 20-ны өдөр Монгол-Оросын хооронд дипломат харилцаа тогтоосны 100 жилийн ойд зориулсан “Орос, Монгол 100 жил хамт” сэдэвт олон улсын эрдэм шинжилгээний хурал цахимаар амжилтай зохион байгуулсан** билээ. Тус олон улсын эрдэм шинжилгээний хурлын материал орос хэлээр Эрхүү хотноо хэвлэгдсэн байна. Монгол, оросын түүхч, хуульч, эдийн засагч, их дээд сургууль болон эрдэм шинжилгээ-судалгааны төвүүдийн эрдэмтэд оролцсон арга хэмжээнүүдийн нэг бол Эрхүүгийн Улсын их сургуулийн зохион байгуулсан энэхүү “Орос – Монгол: 100 жил хамт” их хурал байсан юм.

Тус их хуралд Москва, Эрхүү, Якут, Улаан-Үүд, Элстэй, Улаанбаатар хотуудаас оролцож байгаа эрдэмтдийн 30 гаруй илтгэлийг хэлэлцлээ. Эдгээр эрдэмтэд Москва, Эрхүү, Буриад, Халимаг, Монголын Улсын их сургуулиуд, Монгол Улсын батлан хамгаалахын сургууль, түүнчлэн, Оросын ШУА-ын Сибирийн салбарын монгол, төвд судлалын хүрээлэн, Оросын ШУА-ын дэлхийн эдийн засаг, олон улсын харилцааны судалгааны хүрээлэн, Умардын цөөн тооны хүн амтай үндэстнүүдийн асуудал болон хүмүүнлэгийн судалгааны хүрээлэн, Оросын ШУА-ын Сибирийн салбарын байгалийн баялаг ашиглалтын Байгалийн хүрээлэн, Оросын ШУА-ын экологи ба эволюцийн асуудлын хүрээлэн, Монгол Улсын ШУА-ийн Олон улсын харилцааны хүрээлэн, ШУА-ын философийн хүрээлэн, Монгол Улсын Соёлын

яамны дэргэдэх Соёлын өвийн Үндэсний төв зэрэг Орос, Монголын эрдэм шинжилгээ, судалгааны байгууллага, их дээд сургуулиудын төлөөлөл оролцсон болно.

3. “Орос, Монголын харилцаа: уламжлал, шинэчлэлийн асуудал” судалгааны чиглэлийн хүрээнд Монгол-Оросын 1912 оны найрамдлын гэрээний 110 жилийн ойд зориулсан олон улсын эрдэм шинжилгээний хурал манай хүрээлэн ОХУ-ын ШУА-ийн Дорнодахин судлалын хүрээлэнтэй хамтран зохион байгуулав. 2022 оны 10 сарын 21-ний өдөр Москва хотноо болсон хурлын материал Москвад орос хэлээр хэвлэгдсэн болно.

4. 2021 оны 11 дүгээр сарын 2-ны өдөр Монгол Улс, ОХУ-ын хооронд дипломат харилцаа тогтоосны 100 жилийн ойд зориулан Монгол улсын гадаад харилцааны яам, Шинжлэх ухааны академийн Олон улс судлалын хүрээлэн хамтран **“МОНГОЛ-ОРОСЫН ХАРИЛЦАА: ТҮҮХ, ОРЧИН ҮЕ БА ХЭТИЙН ТӨЛӨВ”** эрдэм шинжилгээний хурлыг Гадаад харилцааны яамны Зөвшилцөл танхимд зохион байгуулав.

Тус хурлын нээлтийн ажиллагаанд Монгол Улсын Их Хурлын дэд дарга, Улсын Их Хурал дахь Монгол-Оросын парламентын бүлгийн дарга С.Одонтуяа, Монгол Улсын Гадаад харилцааны дэд сайд Б.Мөнхжин, ОХУ-аас Монгол Улсад суугаа Элчин сайдын яамны элчин зөвлөх С.А.Краминцев, Монгол Улсын Шинжлэх Ухааны Академийн тэргүүн дэд ерөнхийлөгч, академич Г.Чулуунбаатар, Монгол Улсын Архивын ерөнхий газрын дарга С.Энхбаатар нар оролцов.

Дипломат харилцаа тогтоосны зуун жилийн ойд зориулсан эрдэм шинжилгээний хуралд “Монгол Оросын харилцааны өнөөгийн байдал, хэтийн төлөв” сэдэвт үндсэн илтгэлийг Монгол Улсын Гадаад харилцааны яамны Хөрш орнуудын газрын захирал Т.Батцэцэг тавьж, ШУА-ийн Олон улс судлалын хүрээлэн, Түүх, угсаатны зүйн хүрээлэн, Батлан хамгаалахын эрдэм шинжилгээний хүрээлэн, Хилийн цэргийн хил судлалын хүрээлэн, Стратеги судлалын хүрээлэнгийн 10 эрдэмтэн, судлаачид Монгол Оросын харилцааны түүх, улс төр, эдийн засаг, худалдаа, шинжлэх ухаан, цэрэг, хил хамгаалалт зэрэг өргөн асуудлаар илтгэл тавьж, хэлэлцүүлэг өрнүүлэв.

Цаг үеийн нөхцөл байдлаас шалтгаалан хилийн цаанаас зочид ирж оролцсонгүй. Харин ОХУ-аас Монгол Улсад суугаа Элчин сайдын яамны нэгдүгээр нарийн бичгийн дарга, Россотрудничество агентлагийн Монгол Улс дахь төлөөлөгчийн газрын дэд тэргүүн Кильпякова Валерия Валерьевна “Русский дом в Улан-баторе – проводник народной дипломатии” сэдвээр илтгэл тавьж оролцов.

Хуралд ШУА-ийн Олон улс судлалын хүрээлэн, Түүх, угсаатны зүйн хүрээлэн, Философи, археологийн хүрээлэн, МУИС, МУБИС, Батлан хамгаалах эрдэм шинжилгээний хүрээлэн зэрэг манай улсын их, дээд сургуулийн эрдэмтэн профессорууд мөн оролцсон болно.

4. 2021 оны 12 дугаар сарын 2-ны өдөр **"ПУТИНЫ ЗАСАГЛАЛЫН ҮЕИЙН ОРОСЫН ХОЛБООНЫ УЛСЫН ГАДААД БОДЛОГО БА ТҮҮНИЙ МОНГОЛ УЛС ДАХЬ ТУСГАЛ"** сэдэвт суурь судалгааны төслийн хүрээнд **"ОХУ-ын гадаад бодлогын хувьсал, өөрчлөлт, түүний Монгол дахь тусгал"** сэдэвт семинар Цахимаар зохион байгуулав. Тус семинарыг төслийн удирдагч, ШУА-ийн Олон улс судлалын хүрээлэнгийн Орос судлалын салбарын эрхлэгч, түүхийн шинжлэх ухааны доктор О.Батсайхан удирдан, чиглүүлэв.

Семинарт "Барууны эсрэг чиглэсэн ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.Путины гадаад бодлого ба дэлхийн аюулгүй байдал" сэдвээр Төслийн гишүүн, ШУА-ийн Олон улс судлалын хүрээлэнгийн Орос судлалын салбарын Эрдэм шинжилгээний тэргүүлэх ажилтан, доктор А.Нямдолжин, "ОХУ-ын гадаад бодлогын үечлэл, онцлогууд: 1991-1993, 1993-1996, 1996-1998, 1998-2000" сэдвээр Төслийн гишүүн, ШУА-ийн Олон улс судлалын хүрээлэнгийн Орос судлалын салбарын Эрдэм шинжилгээний ахлах ажилтан, доктор К.Дэмбэрэл, "ОХУ-ын Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулахад нөлөөлсөн хүчин зүйлс, Үндсэн хуульд тусгалаа олсон байдал" сэдвээр Төслийн гишүүн, ШУА-ийн Олон улс судлалын хүрээлэнгийн Орос судлалын салбар, магистр Д.Туул, "ОХУ-ын гадаад бодлогын үзэл баримтлалын өөрчлөлтүүд: 2000 ба 2008" сэдвээр Төслийн гишүүн, ШУА-ийн Олон улс судлалын хүрээлэнгийн Орос судлалын салбарын Эрдэм шинжилгээний ажилтан, докторант Х.Мандухай нар тус тус илтгэл тавив.

5. ШУА-ийн Олон улс судлалын хүрээлэнгээс Монгол Улс, ОХУ хооронд дипломат харилцаа тогтоосны 100 жилийн ойн хүрээнд болон уг суурь судалгааны

төслийн хүрээнд **“Олон улс судлал 2021: Монголын Орос судлал”** сэдэвт эрдэм шинжилгээний хурлыг танхим, цахим хосолмол хэлбэрээр зохион байгуулж, Төв ба Зүүн Европ судлалын Монголын холбоо, Найрамдлын нийгэмлэгүүдийн Монголын эвлэл, Архивын ерөнхий газар болон ҮАБЗ-ийн дэргэдэх Стратеги судалгааны хүрээлэн, Үндэсний тагнуулын академи, Батлан хамгаалахын эрдэм шинжилгээний хүрээлэнгийн эрдэмтэн судлаачид илтгэлээ хэлэлцүүлэн оролцсон.

Тус хурал нь “Монголын Орос судлал”, “Монгол-Оросын харилцаа, хамтын ажиллагаа” гэсэн хоёр үндсэн хэсэгтэй явагдсан ба хурлыг ШУА-ийн Тэргүүн дэд ерөнхийлөгч Г.Чулуунбаатар нээж, ШУА-ийн Олон улс судлалын хүрээлэнгийн захирал, доктор, дэд профессор Д.Золбоо удирдан явуулав.

Хурлын үндсэн илтгэгчээр Төв ба Зүүн Европ судлалын Монголын холбооны тэргүүн, доктор (Ph.D) Д.Алтай “Монгол Улс дахь Орос судлалын өнөөгийн байдал, цаашдын зорилт”, ШУА-ийн Олон улс судлалын хүрээлэнгийн Орос судлалын салбарын эрхлэгч, төрийн соёрхолт, түүхийн шинжлэх ухааны доктор (Sc.D) О.Батсайхан “Монголын Орос судлалд тулгарч буй асуудлууд”, эрдэм шинжилгээний тэргүүлэх ажилтан, доктор (Ph.D) А.Нямдолжин “ОХУ-аас Монголын талаар баримталж буй бодлогын зарим шинэ хандлага: Оросын Монгол судлаачдын судалгааны үр дүнгээс” сэдвээр тус тус илтгэл тавьж хэлэлцүүлэв.

Түүнчлэн Монгол Улсын Үндэсний төв архивын захирал Т.Сайнжаргал, Найрамдлын нийгэмлэгүүдийн Монголын эвлэлийн дэд тэргүүн, профессор Ё.Максим нар болон ҮАБЗ-ийн дэргэдэх Стратеги судалгааны хүрээлэн, Үндэсний тагнуулын академи, Батлан хамгаалахын эрдэм шинжилгээний хүрээлэнгийн эрдэмтэн судлаач нар дээрх сэдвийн хүрээнд судалгааны үр дүнгээ танилцуулж, хэлэлцүүлэг өрнүүллээ. Энэхүү хуралд оролцсон эрдэмтэн судлаачдын илтгэлүүд “Олон улс судлал 2021: Монголын Орос судлал” хурлын эмхэтгэл болгон 2022 онд хэвлүүлэн гаргасан.

6. Монгол Улс ОХУ-ын хооронд дипломат харилцаа тогтоосны 100 жилийн ойд зориулан **“Монгол-Оросын харилцааны он дарааллын товчоон (1911-2021)”** түүхэн лавлах номыг Монгол Улсын Гадаад харилцааны яам, ШУА-ийн Олон улсын харилцааны хүрээлэнгээс хамтран хэвлүүлсэн болно. Монгол Улс, ОХУ-ын шинэ үеийн харилцааны нэгэн зууны түүхийг эмхэтгэн товчоолсон уг бүтээлд

1861 онд Монголд Оросын консулын газар нээгдсэнээс хойш эдүгээ хүртэлх хоёр улсын улс төр, эдийн засаг, шинжлэх ухаан, соёл, батлан хамгаалах зэрэг бүхий л салбарын гол үйл явдлуудыг он цагийн дарааллын дагуу хамруулахыг хичээсэн болно. Уг номыг бүтээхэд төслийн гишүүд бүгд оролцов. Агуулгыг мөн тусгайлан Төслийн даалгаврын биелэлт хэсэгт танилцуулсан болно. **2021 онд төслийн гүйцэтгэгчид эрдэм шинжилгээний долоон өгүүлэл хэвлүүлэв.**

Б. 2022 онд хийсэн ажлууд

Төсөлд оролцогч Орос судлалын салбарын нийт эрдэм шинжилгээний ажилтнууд “Путины засаглалын үеийн ОХУ-ын гадаад бодлого ба түүний Монгол Улс дахь тусгал” сэдэвт төслийн хүрээнд хийх нэгэн сэдэвт зохиолын задаргаа хийж, өөр өөрсдийн хариуцах бүлэг, зүйлийг хуваан аваад холбогдох баримт, эх сурвалжуудад дүн шинжилгээ хийж дуусгасан. Энэхүү үр дүнг хэлэлцүүлэхээр **2022 онд уг төслийн хүрээнд эрдэм шинжилгээний хоёр хурлыг зохион байгуулж, зургаан эрдэм шинжилгээний өгүүлэл хэвлүүлэв.**

1. 2022 оны 10 дугаар сарын 14-ний өдөр ШУА-ийн Олон Улс судлалын хүрээлэнгийн хурлын танхимд **"XXI зууны Монгол Улс ба Орос Улс" сэдэвт олон улсын эрдэм шинжилгээний хурлыг** зохион байгуулсан болно.

Энэ нь тус суурь судалгааны төсөл хэрэгжиж эхлээд хоёр дахь жилийн судалгааны хүрээнд хийсэн эрдэм шинжилгээний хурал бөгөөд хурлын үеэр 2000 оноос хойших ОХУ-ын гадаад бодлогын хувьсал өөрчлөлт, түүний хүрээнд Монгол Улстай харилцаж ирсэн байдалд дүн шинжилгээ хийж, Монгол, Оросын Холбооны Улсын эрдэмтэд өөрийн биеэр болон цахимаар оролцон эрдэм шинжилгээний илтгэлүүд хэлэлцүүлсэн юм. Хуралд ОХУ-ын Буриадын их сургуулийн Дорно дахины хүрээлэнгийн захирал, доктор (Sc.D) В.А. Родионов хүрэлцэн ирж “Мягкая сила” малых стран: опыт Монголии” сэдвээр илтгэл тавив.

Төслийн гишүүн, Орос судлалын салбарын судлаач, доктор (Ph.D) К.Дэмбэрэл “Монгол-Оросын харилцааны өнгөрсөн 30 жилд хийх дүгнэлт, ойрын ирээдүйн прогноз”; Орос судлалын салбарын эрхлэгч, доктор (Ph.D) А.Нямдолжин “Зөөлөн хүч”-ний бодлого: Монгол - Оросын харилцааны жишээн дээр”; ЭШАА, доктор (Ph.D) Д.Шүрхүү “Монгол-Орос-Хятадын эдийн засгийн коридор ба “зөөлөн хүч”-ний бодлогын нөлөө”; ЭШАА, доктор (Ph.D) Н.Ариунгуа “Монгол ба “зөөлөн хүчний

бодлого”; ЭША, магистр Б.Хишигжаргал “Ази-Номхон далайд чиглэсэн ОХУ-ын бодлого дахь Монгол Улс” сэдвээр тус тус илтгэл тавьж хэлэлцүүлэв.

Тус хуралд Монгол Улсын Гадаад харилцааны яамны Хөрш орнуудын газрын мэргэжилтнүүд болон Үндэсний аюулгүй байдлын зөвлөлийн Стратегийн судалгааны хүрээлэнгийн шинжээчид, Аюулгүй байдал судлалын хүрээлэн болон Олон улс судлалын хүрээлэнгийн судлаачид оролцон санал бодлоо солилцов.

2. Монгол-Оросын хооронд найрамдлын гэрээ байгуулсаны 110 жилийн ойд зориулсан **“МОНГОЛЫН ТУСГААР ТОГТНОЛ БА МОНГОЛ-ОРОСЫН 1912 ОНЫ ГЭРЭЭ”** сэдэвт олон улсын эрдэм шинжилгээний бага хурал болов.

Монгол-Оросын хооронд найрамдлын гэрээ байгуулсаны 110 жилийн ойд зориулсан олон улсын эрдэм шинжилгээний бага хурал 2022 оны 11 дүгээр сарын 2-ны өдөр ШУА-ийн Олон улс судлалын хүрээлэнгийн хурлын танхимд болов. 1912 оны 10 дугаар сарын 21 (шинэ тооллоор 11 дүгээр сарын 3-нд) Монгол Улс, Орос Улсын хооронд байгуулсан Найрамдлын гэрээнд Монгол Улсын Ерөнхий сайд Сайн ноён хан Т.Намнансүрэн, таван сайдын хамт Орос Улсын Засгийн газрын бүрэн эрхт төлөөлөгч И.Я.Коростовец нар Нийслэл Хүрээнд гарын үсэг зурсан билээ.

Уг гэрээ ёсоор Оросын эзэнт гүрэн Монгол Улс хийгээд түүний засгийн газрыг албан ёсоор хүлээн зөвшөөрсөн ба цаашид уг гэрээ Монголын төр улсын бүрэн эрхт байдлыг бататгах хууль цаазын үндэс суурь нь болж өгсөн юм.

Иймээс эл гэрээний 110 жилийн ойд зориулан Олон улс судлалын хүрээлэнгээс олон улсын эрдэм шинжилгээний хурал зохион байгуулж, тус хуралд Монгол Улс, Япон Улс, ОХУ, Герман, Итали, Швейцарь зэрэг улсуудын эрдэмтэд биеэр болон цахимаар оролцож, илтгэл хэлэлцүүлэв.

Тус хурлыг нээж ШУА-ийн Олон Улс судлалын хүрээлэнгийн захирал, доктор Д.Золбоо үг хэлсэн бол Оросын нэрт дипломатч, И.Я.Коростовецийн зээ хүү, эдүгээ Итали улсад амьдарч буй Dr.Carlo Gastone цахимаар мэндчилгээ дэвшүүлэв.

Тус хуралд ШУА-ийн Олон улс судлалын хүрээлэнгийн эрдэмтэн, түүхийн шинжлэх ухааны доктор (Sc.D), профессор Оохнойн Батсайхан "1912 оны Монгол Оросын Найрамдлын гэрээний Монголын түүхэнд гүйцэтгэсэн үүрэг, учир холбогдол" сэдвээр, Япон улсын нэрт монголч эрдэмтэн, профессор Наками Тацүо

"Historical Position and Meaning of the 1912 Russo-Mongol Agreement", ОХУ-ын Шинжлэх ухааны академийн Дорнодахины хүрээлэнгий профессор, нэрт монголч эрдэмтэн, түүхийн шинжлэх ухааны доктор Сергей Львович Кузьмин "Russian-Mongolian agreement of 1912 and international legal status of Mongolia", Герман Улсын нэрт монголч эрдэмтэн, профессор Удо Баркманн "The Geopolitical Framework Conditions for the Conclusion of the Russian-Mongolian Agreement of 1912, Reconstruction on the basis of documents of the German Foreign Office" сэдвээр, Япон Улсын Шимоносеки хотын их сургуулийн профессор, монголч эрдэмтэн Тачибана Макото "Re-examination of the Protocol Annexed to the Russo-Mongolian Agreement of 1912, Focusing on Negotiation Process and Subsequent Discussion" сэдвээр ОХУ-ын Байгалийн их сургуулийн профессор, монголч эрдэмтэн Юрий Васильевич Кузьмин "Национальная независимость Монголии в 1911 году и роль российских военных: историография проблемы" сэдвээр, ОХУ-ын Буриадын их сургуулийн доцент Оксана Николаевна Полянская "Российско-монгольские отношения начала XX в. в переписке востоковедов братьев А.М. и Д.М. Позднеевых" сэдвээр,

Монгол Улсын Боловсролын их сургуулийн Түүхийн тэнхимийн доктор, профессор Цэндийн Гантулга "Алтай, Тагнын хязгаарын асуудал ба 1912 оны гэрээ" сэдвээр, Итали улсын The LUISS "Guido Carli" олон улсын их сургуулийн багш, доктор Fabrizio Rudi "Ivan Jakovlevič Korostovec. The diplomat, the man in the memories of his daughter Ol'ga" сэдвээр ҮБХИС-ийн Эрдэм шинжилгээ, нийгмийн түншлэлийн асуудал хариуцсан дэд захирал, доктор (Sc.D), профессор, хурандаа Б.Өлзийхуяг, БХЭШХ-ийн ЭША, доктор (Ph.D), дэд профессор Х.Орхончимэг нар "1912 оны Орос Монголын гэрээнд тусгагдсан цэрэг байгуулах асуудал ба монгол цэргүүдийг сургасан тухайд" сэдвээр, ХААИС-ийн багш, доктор (Ph.D) Б.Лхагвадорж "1912 оны Орос Монголын найрамдалын гэрээ ба Өвөр Монгол" гэсэн сэдвээр,

МУБИС-ийн НХУС-ийн Сэтгүүл зүйн тэнхимийн багш, доктор /Ph.D/, дэд профессор М.Одмандах "Монголын анхны сонин ба Найрамдлын гэрээ" сэдвээр, Япон Улсын Шоова Эмэгтэйчүүдийн Их Сургуулийн докторант ӨРЛҮҮД Зүмбэр "1912 оны Орос-Монголын гэрээ ба Богд Хаант Монгол Улсын үеийн орчин үеийн нэр томьёо" сэдвээр, Швейцарь улсын Берний Их сургууль, Шашин судлалын Институт докторант С.Золбоо "The Russian-Mongolian Agreement of 1912 in the Accounts of Tseveen Jamsrano and Magsar Khurts" сэдвээр тус тус илтгэл тавив.

Тус хуралд ШУА-ийн хүрээлэнгүүдийн эрдэмтэн судлаачид, МУИС, МУБИС, ХААИС зэрэг их дээд сургуулийн багш, профессор судлаачид оролцов.

Тус хурлаар 1911 онд сэргээсэн тунхагласан Монгол Улсын төр, түүний залгамж чанар, Монгол ба Оросын 1912 оны гэрээний агуулга, Монгол, Орос, Хятад, Япон зэрэг улсууд уг гэрээг хэрхэн ойлгож, хүлээн авч байсан, гэрээ байгуулах үйл явц, Монголыг тойрсон тухайн үеийн бүс нутаг хийгээд олон улсын геополитикийн асуудал, олон улсын нэр томьёоны тухай, Монгол ба Орос, Монгол ба олон улсын харилцааны асуудлаар эрдэм шинжилгээний үндэслэлтэй, архивын шинэ сурвалж эргэлтэд оруулсан хурал болов. Тухайлбал, Герман Улсын Гадаад яамны архивт буй Их Британид сууж байсан Оросын эзэнт гүрний дипломат ажилтнуудын нууц цахилгаан, мэдээ, Оросын цэргийн тагнуулчдын маш нууц зэрэглэлийн тайлан зэрэг шинэ сурвалжуудыг судалгааны эргэлтэд оруулсан ач холбогдол бүхий эрдэм шинжилгээний илтгэлүүд тавигдав.

В. 2023 онд хийсэн ажлууд

1. 2022 онд зохион байгуулсан “МОНГОЛЫН ТУСГААР ТОГТНОЛ БА МОНГОЛ-ОРОСЫН 1912 ОНЫ ГЭРЭЭ” эрдэм шинжилгээний хурлын эмхэтгэлийг хэвлүүлсэн. Хэмжээ В5 216 нүүртэй.
2. Төслийн гүйцэтгэгч Б.Хишигжаргал, О.Батсайхан нар эрдэм шинжилгээний хоёр өгүүлэл хэвлүүлэв.
3. Төслийн гүйцэтгэгчид “ОХУ-ын гадаад бодлого ба Монгол Улс (1990-2020)” сэдэвт нэгэн сэдэвт номын хэсгүүдийг гүйцээн бичиж, төслийн удирдагч О.Батсайхан төслийн гүйцэтгэгч нараас хүлээн авч, нэгтгэн хянан тохиолдуулж, хэвлэлд шилжүүлэхэд бэлтгэв.

Төслийн үр дүнгийн биелэлт

2020 оноос 2023 онд Шинжлэх ухаан, технологийн сангийн санхүүжилтээр ШУА-ийн Олон улс судлалын хүрээлэнд хэрэгжүүлсэн “Путины засаглалын үеийн ОХУ-ын гадаад бодлого ба түүний Монгол Улс дахь тусгал” сэдэвт төслийн үр дүнд гаргасан бусад бүтээлүүдийг товч танилцуулбал:

Нэг. Нэг сэдэвт бүтээл – 1

Нэр: ОХУ-ЫН ГАДААД БОДЛОГЫН ХУВЬСАЛ, ӨӨРЧЛӨЛТ, ТҮҮНИЙ МОНГОЛ УЛС ДАХЬ ТУСГАЛ (1991-2020)

Хоёр. Баримт бичгийн эмхэтгэл – 1

1. Монгол Улс, ОХУ-ын харилцаанд холбогдох баримт бичгийн эмхэтгэл (2005-2020). Хэмжээ 440 хуудас (B5 33 хх.)

2020 оны 12 дугаар сард Төслийн гишүүн, эрдэм шинжилгээний ажилтан Д.Туул эмхэтгэж, төслийн удирдагч О.Батсайхан редакторлан хэвлүүлсэн. Тус хүрээлэнгийн Орос судлалын салбараас эрхлэн Монгол-Оросын харилцааны шинэчлэл, хамтын ажиллагааны эрх зүйн үндэс, нийтлэг зорилтуудыг тусгасан 1991-2004 оны баримт бичгийн эмхэтгэлийг 2006 онд гаргаж байсан бол энэ удаад хоёр орны харилцаа, хамтын ажиллагаанд холбогдох 2005-2020 оны баримт бичгүүдийг хэвлэсэн.

Монгол Оросын харилцааны үндсэн зарчмуудыг илэрхийлсэн 2005- 2020 оны хоорондох үеийн энэхүү баримт бичгийн эмхэтгэл нь гурван хэсгээс бүрдэж буй. Нэг дэх хэсэгт, заасан хугацаанд Монгол Улс, ОХУ-ын харилцаа хэрхэн хөгжиж ирснийг илэрхийлсэн хоёр улсын Ерөнхийлөгч, Засгийн газар, Ерөнхий сайд нарын хооронд байгуулсан гэрээ, хэлэлцээрүүд, төрийн дээд хэмжээний айлчлалуудын албан мэдээ, хамтарсан мэдэгдэл, танилцуулга, мөн салбарын яам, газруудын хамтын ажиллагааны хэлэлцээрүүдийг бүрэн багтаахыг хичээсэн. Монгол улсын Гадаад харилцааны яам, Оросын Холбооны Улсын Гадаад хэргийн яам хоорондын харилцааны баримт бичгүүдийг мөн оруулсан болно.

Чингэхдээ нууцын зэрэглэлтэй болон хоёр орны парламент хоорондын баримт бичгүүдийг олж оруулж чадаагүй болно. Эмхэтгэлд Оросын Холбооны Улсын Москва хотноо бүртгэлтэй, Оросын Холбооны Улсын хууль тогтоомжийн дагуу

үүсгэн байгуулагдсан компани болох “Газпром” нийтийн хувьцаат нийгэмлэг Монгол Улсын Засгийн газар хооронд байгуулсан 2019 оны гэрээг орос, монгол хэлээр, Терроризмтай тэмцэхэд хамтран ажиллах тухай Монгол улсын Засгийн газар, Оросын Холбооны Улсын засгийн газар хоорондын 2019 оны хэлэлцээр монгол, англи хэлээр тус тус оруулсан болно. Сүүлчийн хэлэлцээрийг тайлбарлах явцад зөрүү ойлголт гарвал англи хэлээрх хувийг баримтална хэмээн заасан тул англи эхийг багтаасан.

Хоёр дахь хэсэгт мөн хугацааны Монгол - Оросын худалдаа, эдийн засаг, шинжлэх ухаан, техникийн хамтын ажиллагааны Засгийн газар хоорондын комиссын хуралдааны протоколуудыг оруулсан. Хоёр орны Засгийн газар хоорондын протоколуудыг ихэнхдээ орос хэлээр хөтөлж, орос эхийг баримталдаг бөгөөд 2012, 2015 оны протокол монгол, орос хэлээр байгааг хамтад нь оруулав.

Гурав дахь хэсэгт Монгол Улсын нийслэл Улаанбаатар хотоос ОХУ-ын субъектуудтай байгуулсан гэрээ хэлэлцээрүүдийг оруулав. Тухайлбал, Улаанбаатар хотоос Москва, Эрхүү, Улаан-Үд, Элстэй хотуудтай байгуулсан гэрээ, хэлэлцээрүүд, Мөн Улаанбаатар хот Оросын Холбооны Улсын Бүгд Найрамдах Тува Улс, Буриад улс зэрэг субъектуудтай байгуулсан баримт бичгүүдийг орууллаа. Баримт бичгүүдийг гурван хэсэгт тус бүрд он дарааллаар эрэмбэлэн жагсааж, нэгдэх хэсэгт Ерөнхийлөгч болон Ерөнхий сайд нарын харилцан албан ёсны айлчлалуудын талаарх хэвлэлийн албан мэдээ, танилцуулгууд, 41 гэрээ хэлэлцээр, тунхаглал, санамж бичиг, хоёр дахь хэсэгт Засгийн газар хоорондын 9 протокол, гурав дахь хэсэгт 14 гэрээ хэлэлцээрийг тус тус багтаасан.

Гурав. Баримт бичгийн эмхэтгэл буюу Он дарааллын товчоон – 1

Монгол Улс ОХУ-ын хооронд дипломат харилцаа тогтоосны 100 жилийн ойд зориулан "Монгол Оросын харилцааны он дарааллын товчоон" (1911-2021) түүхэн лавлах номыг Монгол Улсын Гадаад харилцааны яам, ШУА-ийн Олон улс судлалын хүрээлэнгээс хамтран хэвлүүлэв. Уг номыг бүтээхэд төслийн гишүүд бүгд оролцов. Тус товчоонд 1861-2021 оны хоорондох үеийн хоёр орны харилцаанд холбогдох гол гол үйл явдлуудыг оруулсан болно. Монгол Оросын хооронд дипломат харилцаа тогтоосны 100 жилийн ойд зориулсан “МОНГОЛ – ОРОСЫН ХАРИЛЦАА 1911-2021: ОН ДАРААЛЛЫН ТОВЧООН” хамтын бүтээл хэвлүүлэв. Номыг Гадаад харилцааны яам, ШУА-ийн Олон улсын харилцааны хүрээлэн хамтран бүтээж, хэвлүүлсэн

болно. Номын хэмжээ 700 орчим хуудастай, B5 хатуу хавтастай. Монгол Оросын хооронд дипломат харилцаа тогтоосны 100 жилийн ойд зориулсан Монгол-Оросын харилцааны он дарааллын товчоон номонд 1861 оноос эдүгээ хүртэлх үеийн хоёр улсын харилцааны улс төр, эдийн засаг, шинжлэх ухаан, соёл, цэрэг гээд бүхий л салбарын гол үйл явдлуудыг он цагийн дарааллын дагуу хамруулав.

Тухайлбал, 1861 онд Монголд Оросын консулын газар нээгдсэнээс хойш эдүгээ хүртэлх үеийн хоёр улсын харилцааны улс төр, эдийн засаг, шинжлэх ухаан, соёл, батлан хамгаалах зэрэг бүхий л салбарын гол үйл явдлуудыг он цагийн дарааллын дагуу хамруулахыг хичээсэн болно. Тухайлбал, 1861 онд Монголд Оросын эзэнт гүрний Консулын газар байгуулсан, Монголын нутгаар аялсан Н.Пржевальский, М.Позднеев зэрэг Оросын газар зүй, шинжлэх ухааны алдартай эрдэмтдийн туурвисан ном бүтээлийн тухай, 1912 онд Монгол Улсын Засгийн газар Оросын эзэнт гүрний Засгийн газартай байгуулсан Найрамдлын гэрээ, хоёр улсын хооронд байгуулсан 1921, 1936, 1946 онуудын гэрээ, хоёр улсын дээд хэмжээний айлчлалууд, дэлхийн II дайныг даван туулах үйл явц, Уулын баяжуулах “Эрдэнэт” үйлдвэр, “Монголсовцветмет” нэгдэл, “Улаанбаатар төмөр зам” нийгэмлэгийг байгуулсан зэрэг үйл явдлууд, 1990 оноос хойших хоёр орны шинэ үеийн харилцааны бүхий л үйл явдлуудыг багтаахыг хичээсэн болно. Монгол-Зөвлөлтийн харилцаа, Монгол-Оросын харилцааны талаар хэд хэдэн ном бүтээл хэвлэгдсэн боловч зуун жилийн ойд зориулсан түүхийн он дарааллын товчоон бол хоёр улсын харилцааг иж бүрэн харуулсан түүхийн лавлах болж буй юм.

Энэхүү Монгол Оросын хооронд найрамдлын гэрээ байгуулагдсаны 100 жилийн ойд зориулсан Монгол Оросын харилцаа 1921-2021: Он дарааллын товчоон номыг бүтээх ажлыг 1911-1920, О.Батсайхан /ШУА-ийн Олон улсын харилцааны хүрээлэнгийн эрдэмтэн, түүхийн шинжлэх ухааны доктор, профессор/ 1921-1930, Н.Хишигт /Түүх, угсаатны зүйн хүрээлэнгийн эрдэмтэн доктор, профессор/, 1931-1940, Д.Батдорж /Түүх, угсаатны зүйн хүрээлэнгийн Салбарын эрхлэгч, докторант/, 1941-1950 Х.Орхончимэг /Батлан хамгаалах эрдэм шинжилгээний хүрээлэн Эрдэм шинжилгээний ажилтан, доктор/, 1951-1960 Р.Төрдалай /Олон Улсын харилцааны хүрээлэнгийн Эрдэмтэн нарийн бичгийн дарга, доктор/, 1961-1970 К.Дэмбэрэл /Олон улсын харилцааны хүрээлэнгийн Эрдэм шинжилгээний ахлах ажилтан, доктор/, 1971-1980 Ч.Наваанпунцаг /ГХЯ-ны Хөрш орнуудын газрын мэргэжилтэн, ШУА-ийн Олон улсын харилцааны хүрээлэнгийн Эрдэм шинжилгээний ажилтан

Б.Хишигжаргал/, 1981-1990 Х.Мандухай /ШУА-ийн Олон улсын харилцааны хүрээлэнгийн Эрдэм шинжилгээний ажилтан, Докторант, Б.Хишигжаргал мөн хүрээлэнгийн эрдэм шинжилгээний ажилтан, Магистр/, 1991-2000 Ж.Орхон /ШУА-ийн Олон улсын харилцааны хүрээлэнгийн Эрдэм шинжилгээний ажилтан, Магистр/, 2001-2010 А.Нямдолжин /ШУА-ийн Олон улсын харилцааны хүрээлэнгийн Эрдэм шинжилгээний тэргүүлэх ажилтан, доктор/, 2011-2021 Д.Туул /ШУА-ийн Олон улсын харилцааны хүрээлэнгийн Эрдэм шинжилгээний ажилтан, Магистр/ нар хариуцан бэлтгэж, Түүхийн он дарааллын товчооныг бүхэлд нь түүхийн шинжлэх ухааны доктор, профессор О.Батсайхан хянан тохиолдуулсан болно.

Монгол Улс, ОХУ-ын хооронд дипломат харилцаа тогтоосны 100 жилийн ойд зориулсан “Монгол-Оросын харилцааны он дарааллын товчоон: 1911-2021” номыг Монгол Улсын Гадаад харилцааны яамны захиалгаар ШУА-ийн Олон улс судлалын хүрээлэнгээс эрхлэн бэлтгэж, “Эрдэнэт үйлдвэр” Төрийн өмчит үйлдвэрийн газар, “Улаанбаатар төмөр зам” Монгол-Оросын хувь нийлүүлсэн нийгэмлэгийн дэмжлэгтэйгээр хэвлүүлсэн болно.

Дөрөв. Эрдэм шинжилгээний өгүүлэл – 18

Хэвлэгдсэн эрдэм шинжилгээний өгүүллүүдийг хавсаргасан болно.

1. Nyamdoljin A. Mongolia's View on Sino-Russian Relations. Mongolian Studies Journal of The Mongolia Society Volume XXXIX. 2020. P. 81-95.
2. Нямдолжин А. Уулын Карабахын мөргөлдөөн ба ОХУ. Бодлогын мэдээ. №17, 2020. 5-9-р тал.
3. Нямдолжин А. Монгол-Оросын улс төрийн харилцаа: Монголын эдийн засаг ба төмөр замын хөгжилд нөлөөлөх нь. Олон улс судлал №1 (110). УБ. 2020. 21-40-р тал. <https://doi.org/10.5564/10.5564/jis.v1i110.1340>
4. Нямдолжин А. Политический образ Владимира Путина в Монголии. Власть. Общациональный журнал. 29 № 1 (2021), Стр.30-36. <https://doi.org/10.31171/vlast.v29i1.7862>
5. Туул Д. ОХУ-ын Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулахад нөлөөлсөн хүчин зүйлс, Үндсэн хуульд тусгалаа олсон байдал. Олон улс судлал. Vol.44, №112. УБ. 2021. 80-94-р тал.
6. Дэмбэрэл К. “Бүс ба Зам» санаачилгын хүрээнд 3 талт хамтын ажиллагаа:

- Монгол Улсын оролцоо” - Монголия XX века и российско-монгольские отношения: история и экономика: материалы Междунар. науч. конф., посвящ. 100-летию установления рос. -монгол. дипломат. отношений (Россия, г. Иркутск, 28 мая 2021 г.). – Иркутск: Изд. дом БГУ, 2021. – 258 с
7. Дэмбэрэл К. “Монгол-Оросын харилцаа: Сибирь, Алс Дорнодын үүрэг”. - “Россия – Монголия: 100 лет вместе: материалы Международной научной конференции, посвященной 100-летию установления российско-монгольских дипломатических отношений. Иркутск, 20 мая 2021г./ ФГБОУ ВО «ИГУ»; [редкол.: С. И. Кузнецов [и др.]]. – Иркутск: Издательство ИГУ, 2021. – 155 с. <https://doi.org/10.26516/978-5-9624-1946-6.2021.1-153> ISBN 978-5-9624-1946-6.
  8. Дэмбэрэл К. “Монгольско-российские отношения: нам взаимодействовать с федеральными округами или регионами?”- Россия и Монголия в XX–XXI вв.: к 100-летию монгольской революции и установления дипломатических отношений: сб. науч. ст. /науч. ред. В.Н. Пармон, Б.В. Базаров, ред. коллегия А.М. Плеханова [и др.]; Правительство Республики Бурятия [и др.]. – Новосибирск: СО РАН, 2021. – 233 с.
  9. Дэмбэрэл К. Потенциальные возможности региона Халхин-гол в развитии международного туризма. Bulletin of ZabGU. 2021. Vol.27. No 1. Politology.
  10. Батсайхан О. “Монголо - Русский договор 1912 года является началом дипломатических отношений двух стран”- ОХУ-ын Эрхүүгийн Улсын их сургууль, ШУА-ийн Олон улсын харилцааны хүрээлэн хамтран зохион байгуулсан "Монгол - Орос: 100 жил хамт" сэдэвт олон улсын эрдэм шинжилгээний хурлын материал. Эрхүүгийн их сургуулиас эрхлэн орос хэлээр хэвлүүлсэн хурлын эмхэтгэл. 2021. с.18-33.
  11. Нямдолжин А. “ОХУ-ын Монгол Улсын талаар баримталж буй бодлогын зарим шинэ хандлага: Оросын монгол судлаачдын судалгааны үр дүнгээс”. “Олон улс судлал 2021: Монголын Орос судлал” эрдэм шинжилгээний хурлын эмхэтгэл. УБ. 2022. 31-41-р тал.
  12. Нямдолжин А. Монгол Улсын тусгаар тогтнол, аюулгүй байдалд ОХУ-ын гүйцэтгэх үүрэг. “Олон улс судлал 2021: Монголын Орос судлал” эрдэм шинжилгээний хурлын эмхэтгэл. УБ. 2022. 143-149-р тал.
  13. Нямдолжин А. Монголия между Центральной и Севере-Восточной Азией. Мир Центральной Азии -V. Новосибирск, СОРАН. 2022. Стр. 640-642 DOI: 10.53954/9785604788981_640

14. Батсайхан О. Mongolia in 1910s: Restoration of Independence and Statehood. Мир Центральной Азии V. Сибирское отделение РАН. 2022. С. 200-202.
15. Батсайхан О. К истории стремления бурятов к монгольской корни, - Банзаровские чтения. Материалы международной научной конференции, посвященной 200-летию со дня рождения Д. Банзарова и 90-летию БГПИ — БГУ в двух частях, Часть 1, Улан-Удэ, Издательство Бурятского госуниверситета, 2022, с.108-114
16. Дэмбэрэл К. "Монгольский мир" в монголо-российских отношениях -100 лет дипломатических отношений между Россией и Монголией: от дружественных отношений к всеобъемлющему стратегическому партнерству, ИВ РАН, Москва, 2022. с.132-142.
17. Батсайхан О. "Русско-Монгольское соглашение 1912 г. и роль русского уполномоченного в его подготовке" ВЕСТНИК Института востоковедения РАН, 2023, Номер 1 (23) с.48-63
18. Хишигжаргал Б. "Сибирийн хүч-2" хийн хоолойн төсөл ба Монгол Улсын эрчим хүчний аюулгүй байдал- Удирдлагын академийн онол арга зүйн сэтгүүл Төрийн удирдлага, 2023. Дугаар 25, х.58-66.

Тав. Зохион байгуулсан эрдэм шинжилгээний хурал – 6

1. "ПУТИНЫ ЗАСАГЛАЛЫН ҮЕИЙН ОРОСЫН ХОЛБООНЫ УЛСЫН ГАДААД БОДЛОГО БА ТҮҮНИЙ МОНГОЛ УЛС ДАХЬ ТУСГАЛ" сэдэвт суурь судалгааны төслийн хүрээнд "ОХУ-ын гадаад бодлогын хувьсал, өөрчлөлт, түүний Монгол дахь тусгал" сэдэвт хурал 2021 оны 12 дугаар сарын 2-ны өдөр Цахимаар зохион байгуулав.
2. ОХУ-ын Эрхүүгийн Улсын их сургууль, ШУА-ийн Олон улсын харилцааны хүрээлэн хамтран зохион байгуулсан "Монгол - Орос: 100 жил хамт" сэдэвт олон улсын эрдэм шинжилгээний хурлын эмхэтгэл орос хэлээр Эрхүүд хэвлэгдэв. О.Батсайхан редколлегийн гишүүн. 154 хуудастай, 2021.05.20.
3. ШУА-ийн Олон улс судлалын хүрээлэнгээс “Олон улс судлал – 2021: Монголын Орос судлал” эрдэм шинжилгээний хурлыг 2021 оны 12 дугаар сарын 20-ны өдөр зохион байгуулав. Хурлын эмхэтгэл 13.5 хх., 2022 оны 05 дугаар сард монгол хэлээр хэвлэгдсэн болно.
4. “Орос, Монголын харилцаа: уламжлал, шинэчлэлийн асуудал” судалгааны чиглэлийн хүрээнд Монгол Оросын 1912 оны найрамдлын гэрээний 110 жилийн

ойд зориулсан олон улсын эрдэм шинжилгээний хурал манай хүрээлэн ОХУ-ын ШУА-ийн Дорнодахины хүрээлэнтэй хамтран зохион байгуулав. 2022 оны 10 сарын 21-ний өдөр Москвад болсон хурлын материал Москвад орос хэлээр хэвлэгдсэн болно.

5. “XXI зууны Орос Улс ба Монгол Улс” эрдэм шинжилгээний хурал. 2022 оны 10 дугаар сарын 14-ны өдөр, Улаанбаатар, Монгол Улс, ШУА-ийн Олон Улс судлалын хүрээлэнгийн хурлын танхим ШУА-ийн II байрны дөрвөн давхарт болов.
6. “Монголын тусгаар тогтнол ба Монгол-Оросын 1912 оны гэрээ” сэдэвт Монгол - Оросын хооронд найрамдлын гэрээ байгуулсны 110 жилийн ойд зориулсан олон улсын эрдэм шинжилгээний бага хурал. 2022.11.02. Улаанбаатар хот, ШУА-ийн ОУСХ-ийн хурлын танхим. Хурлын эмхэтгэл хэвлэгдсэн болно.

Зургаа. Эрдэм шинжилгээний хуралд тавьсан илтгэл - 20

- Гадаадад болсон олон улсын эрдэм шинжилгээний хуралд тавьсан илтгэл - 5
  - Дотоодын эрдэм шинжилгээний хуралд тавьсан илтгэл - 15
1. А.Нямдолжин “Стратегическое партнерство между Монголией и Россией. Состояние и перспективы” (Монгол, Оросын стратегийн иж бүрэн түншлэл: өнөөгийн байдал, хэтийн төлөв) - ОХУ-ын Владивосток хотноо 2021 оны 9 дүгээр сарын 2-нд болсон Дорнын эдийн засгийн VI форумын хүрээнд Монгол-Оросын хооронд дипломат харилцаа тогтоосны 100 жилийн ойд зориулсан “Орос, Монголын харилцааны түүхэн ба орчин үеийн чиг хандлага: 100 жил” сэдэвт эрдэм шинжилгээний хуралд,
  2. К.Дэмбэрэл “Монгол-Зөвлөлтийн харилцааны оргил үе” - ОХУ-ын Эрхүүгийн Улсын их сургуулийн (ИГУ) харъяа Багшийн дээд сургуулиас зохион байгуулсан “Монгол-Оросын харилцаа-100” сэдэвт эрдэм шинжилгээний хуралд он-лайнаар хэлэлцүүлсэн. Народы России, Сибири и стран Востока: история и современность: материалы международной научной конференции (Иркутск, 21 апреля 2021 г.). Иркутск: Изд-во «Репроцентр+», 2021. 233 с.
  3. К.Дэмбэрэл “Монгол-Оросын харилцаа: Сибирь, Алс Дорнодын үүрэг” - ОХУ-ын БШДБЯ, Эрхүү хотын Улсын их сургууль, ШУА-ийн ОУХХ-гээс хамтран зохион байгуулсан “Россия-Монголия: 100 лет вместе” сэдэвт олон улсын эрдэм

- шинжилгээний хурал. “Россия - Монголия: 100 лет вместе: материалы Международной научной конференции, посвященной 100-летию установления российско-монгольских дипломатических отношений. Иркутск, 20 мая 2021г./ ФГБОУ ВО «ИГУ»; [редкол.: С. И. Кузнецов [и др.]]. – Иркутск : Издательство ИГУ, 2021. – 155 с. <https://doi.org/10.26516/978-5-9624-1946-6.2021.1-153> ISBN 978-5-9624-1946-6. 2021.05.21.
4. К.Дэмбэрэл “Монгольско-Российские отношения: нам взаимодействовать с федеральными округами или регионами?” - Россия и Монголия в XX–XXI вв.: к 100-летию монгольской революции и установления дипломатических отношений: сб. науч. ст. /науч. ред. В.Н. Пармон, Б.В. Базаров, ред. коллегия А.М. Плеханова [и др.]; Правительство Республики Бурятия [и др.]. – Новосибирск: СО РАН, 2021. – 233 с. 2021.09.10.
  5. К.Дэмбэрэл “Монгол-Зөвлөлтийн харилцаанд “МОНГОЛ ТУУРГАТАН”-ы хүчин зүйл” - ОХУ-ын ШУА-ийн Дорнодахины хүрээлэн, Монгол Улсын ШУА-ийн Түүх, угсаатны зүйн хүрээлэнтэй хамтран зохион байгуулсан “Монгол, Оросын дипломат харилцааны 100 жил: найрсаг харилцаанаас бүх талын стратегийн түншлэлд” сэдэвт олон улсын эрдэм шинжилгээний хурал. 2021.10.20-21.
  6. К.Дэмбэрэл ОХУ-ын Эрхүү хотын Байгалийн их сургуулиас зохион байгуулсан “XX зууны Монгол ба Орос-Монголын харилцаа: түүх, эдийн засаг” сэдэвт олон улсын эрдэм шинжилгээний хуралд он-лайн оролцож, “Бүс ба Зам» санаачилгын хүрээнд 3 талт хамтын ажиллагаа: Монгол Улсын оролцоо” сэдвээр илтгэл тавьж хэлэлцүүлсэн. Монголия XX века и российско-монгольские отношения: история и экономика : материалы Междунар. науч. конф., посвящ. 100-летию установления рос.-монгол. дипломат. отношений (Россия, г. Иркутск, 28 мая 2021 г.). – Иркутск : Изд. дом БГУ, 2021. – 258 с. 2021.05.28.
  7. О.Батсайхан “1921 оны Монгол, Зөвлөлт Оросын гэрээ: Түүх ба баримт” - 2021 оны 11 сарын 2-ны өдөр Монгол улс, ОХУ-ын хооронд дипломат харилцаа тогтоосны 100 жилийн ойд зориулан Монгол улсын гадаад харилцааны яам, Шинжлэх ухааны академийн Олон улс судлалын харилцаан хамтран “МОНГОЛ-ОРОСЫН ХАРИЛЦАА: ТҮҮХ, ОРЧИН ҮЕ БА ХЭТИЙН ТӨЛӨВ” эрдэм шинжилгээний хуралд илтгэл тавив.
  8. А.Нямдолжин “Барууны эсрэг чиглэсэн ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.Путины гадаад бодлого ба дэлхийн аюулгүй байдал” - “Путины засаглалын үеийн ОХУ-ын гадаад бодлого ба түүний Монгол Улс дахь тусгал” сэдэвт төслийн хүрээнд зохион

- байгуулсан хуралд илтгэл тавьж хэлэлцүүлэв. 2021.12.02
9. О.Батсайхан "Монгол Оросын 1912 оны гэрээ хоёр орны дипломат харилцааны эхлэл" - "Монгол Оросын харилцаа 100 жилд" олон улсын эрдэм шинжилгээний хуралд илтгэв тавив. 2021.10.19.
  10. А.Нямдолжин Монголын Олон улс судлалын Алтан аргамж холбооноос зохион байгуулсан "Цар тахал, Өрнөдийн хоригийн нөхцөл дэх Орос-Хятадын харилцаа" сэдэвт олон улсын панел хэлэлцүүлэгт "Орос, Хятадын харилцааны ойртол ба Америкийн хүчин зүйл" сэдвээр илтгэл тавьж хэлэлцүүлэв. 2021.06.04
  11. А.Нямдолжин Эрдэмтдийн их семинарт "Орос-Хятадын ойртолт ба Монголын нутгаар дамжуулах хийн хоолойн асуудал" сэдвээр 2021 оны 10-р сарын 28-нд илтгэл тавьж хэлэлцүүлэв.
  12. А.Нямдолжин ОУСХ, ГХЯ-аас хамтран зохион байгуулсан "Монгол-Оросын харилцаа: түүх, орчин үе ба хэтийн төлөв" сэдэвт эрдэм шинжилгээний хуралд "Монгол Улсын тусгаар тогтнол, аюулгүй байдалд ОХУ-ын гүйцэтгэх үүрэг" сэдвээр илтгэл тавьж хэлэлцүүлэв. 2021.11.02.
  13. А.Нямдолжин ОХУ (ЗХУ)-д сургуульд төгсөгчдийн МАВСУЗ холбоо болон Эрхүү мужийн Ректоруудын зөвлөлтэй хамтран "Монгол Улс ба Эрхүү мужийн боловсролын салбарын хэтийн байдал" сэдэвт дугуй ширээний уулзалтанд "Сотрудничество Монголии и России в области образования как инструмент «мягкой силы»" сэдвээр үндсэн илтгэл тавьж хэлэлцүүлэв. 2021.11.26.
  14. А.Нямдолжин "Путины засаглалын үеийн ОХУ-ын гадаад бодлого ба түүний Монгол Улс дахь тусгал" сэдэвт төслийн хүрээнд зохион байгуулсан хуралд "Барууны эсрэг чиглэсэн ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.Путины гадаад бодлого ба дэлхийн аюулгүй байдал" сэдвээр илтгэл тавив. 2021.12.02
  15. К.Дэмбэрэл Монгол-Оросын харилцааны өнгөрсөн 30 жилд хийх дүгнэлт, ойрын ирээдүйн прогноз - "XXI ЗУУНЫ ОРОС УЛС БА МОНГОЛ УЛС" эрдэм шинжилгээний хурал. 2022 оны 10 дугаар сарын 14-ний өдөр, Улаанбаатар, Монгол Улс, ШУА-ийн Олон Улс судлалын хүрээлэнгийн хурлын танхим.
  16. А.Нямдолжин "Зөөлөн хүч"-ний бодлого: Монгол - Оросын харилцааны жишээн дээр - "XXI ЗУУНЫ ОРОС УЛС БА МОНГОЛ УЛС" эрдэм шинжилгээний хурал. 2022 оны 10 дугаар сарын 14-ны өдөр, Улаанбаатар, Монгол Улс, ШУА-ийн Олон Улс судлалын хүрээлэнгийн хурлын танхим ШУА-ийн 2 дугаар байрны дөрвөн давхарт.
  17. Б.Хишигжаргал "Ази-Номхон далайд чиглэсэн ОХУ-ын бодлого, Монгол Улс дахь

тусгал" - "XXI ЗУУНЫ ОРОС УЛС БА МОНГОЛ УЛС" эрдэм шинжилгээний хурал.
2022 оны 10 дугаар сарын 14-ны өдөр.

18. Х.Мандухай ОХУ-ын гадаад бодлогын үзэл баримтлалын өөрчлөлтүүд: 2000 ба 2008 - "XXI ЗУУНЫ ОРОС УЛС БА МОНГОЛ УЛС" эрдэм шинжилгээний хурал.
2022 оны 10 дугаар сарын 14-ны өдөр, Улаанбаатар, Монгол Улс, ШУА-ийн Олон Улс судлалын хүрээлэнгийн хурлын танхим.

19. О.Батсайхан 1912 оны Монгол Оросын найрамдлын гэрээний монголын түүхэнд оруулсан хувь нэмэр, учир холбогдол - "Монголын тусгаар тогтнол ба Монгол-Оросын 1912 оны гэрээ" сэдэвт Монгол -Оросын хооронд найрамдлын гэрээ байгуулсаны 110 жилийн ойд зориулсан олон улсын эрдэм шинжилгээний бага хурал. 2022.11.02. Улаанбаатар хот, ШУА-ийн ОУСХ-ийн хурлын танхим.

20. Б.Хишигжаргал "Сибирийн хүч-2" хийн хоолойн төсөл ба Монгол Улсын эрчим хүчний аюулгүй байдал. Удирдлагын академиас зохион байгуулсан залуу судлаачдын хэлэлцүүлэг. 2023.11.08. Удирдлагын академи.

ДҮГНЭЛТ

Монгол Улсын Шинжлэх Ухааны Академийн Олон улс судлалын хүрээлэнгийн Орос судлалын салбараас 2020-2023 онуудад хэрэгжүүлсэн “Путины засаглалын үеийн Оросын Холбооны Улсын гадаад бодлого ба түүний Монгол улс дахь тусгал” сэдэвт ШУСС2020/02 суурь судалгааны төслийн хүрээнд ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.Путины засгийн эрхэнд 1999 онд гараад хорин жил суусан үеийн Оросын Холбооны Улсаас Азид чиглэсэн бодлого хэрхэн явагдсан хийгээд түүний тусгал Монгол Улсад ямар байсан талаар судалж дүгнэлт хийсэн болно. Манай төсөл эхлэхэд ОХУ-аас Украинд өдүүлсэн дайн эхлээгүй байсан бөгөөд уг төслийн сэдэвт ажлын хамрах хугацаа 2000 оноор эхлэн 2020 оноор дуусаж буй тул Украин дахь ОХУ-ын дайны ажиллагааны талаар дэлгэрэнгүй өгүүлээгүй болно.

Эл нэгэн сэдэвт бүтээлийг бэлтгэх хүрээнд бид ОХУ-ын гадаад бодлого хийгээд Монгол-Оросын харилцааны цаашдын судалгаанд хэрэг болох үүднээс хоёр орны харилцааны эрхзүйн баримт бичгийн эмхэтгэлийг гаргахын сацуу сэдвийн хүрээнд төслийн гүйцэтгэгчдийн дунд болон Монгол Улсад гадаад бодлого, олон улсын харилцааны чиглэлээр судалгаа хийдэг бусад эрдэм шинжилгээний байгууллагуудтай хамтран эрдэм шинжилгээний хурлуудыг зохион байгуулж, судлаачидтай санаа бодлоо солилцож, тэдгээрийг эмхэтгэн хэвлүүлж судалгааны эргэлтэд оруулсан нь судалгааны ажлын гүйцэтгэлд маш том хувь нэмэр болсныг дурдах нь зүйтэй.

Дурдан буй үед Оросын Холбооны Улсад нэр хүнд, нөлөөгөөрөө Ерөнхийлөгч В.Путинтэй эн зэрэгцэх хэн нэгэн гарч ирээгүй бөгөөд засгийн эрхэнд гарсан үеэсээ хойш шат дараалалтайгаар хуучин Зөвлөлт Холбоот Улсын олон улсад эзэлж байсан байр суурийг эргүүлэн олж авах, багадаа Оросын Холбооны Улс их гүрний статустай болох бодлого тууштай баримталж байжээ. В.Путин засгийн эрхэнд гараад хорь гаруй жил дангаар ноёрхож байгаа болохоор эерэг, сөрөг аль ч утгаар Путины засаглалын эрин үе хэмээн түүхэнд нэрлэгдэх болно.

В.В.Путин гадаад бодлогодоо хоёр үндсэн зорилго баримталж иржээ. Энэ бол Оросын нэгдмэл байдлыг хадгалах, дэлхийн тавцанд Оросын их гүрний статусыг сэргээх явдал болно. Түүний өмнөө тавьсан зорилго эл хорин жилийн хугацаанд үндсэндээ биелсэн байна. 2000 оны эхээр нефтийн үнэ огцом өссөн нь ОХУ-ын

эдийн засаг сэргэхэд чухал түлхэц болсон төдийгүй үр дүнд нь Орос улс санхүүгийн талаар гадаад ертөнцөөс хамааралгүй болж чадсан байна.

Тиймээс ч тэрбээр 2014 онд Крымийг Украинаас авахдаа, 2021 онд Украин руу дайрахдаа эргэлзэхээргүй өөрийн хүчин чадал, байр сууринд итгэлтэй байжээ. Түүний эрх мэдлийг Оросын бүх нутаг дэвсгэрт хүлээн зөвшөөрч, түүний эсрэг дуугарах сөрөг хүчин нэгэнт үгүй болсон гэхэд болно. Тиймээс В.Путины тэргүүлсэн Засаг захиргаанаас баримталж буй ОХУ-ын гадаад бодлого тууштай хэлбэрэлтгүй явж иржээ. Түүний үр дүнд ОХУ олон улсын геополитик, цэрэг дайны идэвхтэй тоглогч болж хувирсан байна. 1990-ээд оны үеийн Оросын улс төрийн эмх замбараагүй байдлыг халж, түүний оронд В.Путин өөрийн засаглалыг нэгэнт тогтоож чаджээ. В.Путины тогтоосон дэглэм Оросын бүхий л нутаг дэвсгэрт дээрээс доод шатанд хүртэл ноёрхолоо бат бэх хана хэрэм болгон бэхжүүлж чадсан бөгөөд барууны орнуудын зүгээс түүнийг өөрийгээ улс орны байгалийн баялагийн нөөцийг эзэмшигч нараар хүрээлүүлсэн олигархи цөөнхөд үйлчилдэг хэмээн шүүмилж иржээ.

ОХУ-ын гадаад бодлого В.Путины засаглалын эхэн үед ихээхэн зөрчилтэй байв. Тухайлбал, 2001 онд АНУ-ын холбоотон болохыг эрмэлзэж, Афганистан дахь америкийн цэргүүдэд дэмжлэг тусалцаа үзүүлж байв. В.Путин Германы Бундестагт герман хэлээр үг хэлж, Европын Холбоог дэмжихээ илэрхийлж, эдийн засгийн нийтлэг орчин бүрдүүлэхийн чухалыг онцолж байжээ.

В.В.Путин 2000-аад оны эхээр засаглалаа бэхжүүлж эхлэхдээ л нефть олборлогч томоохон компаниудыг улсын мэдэлд хураан авч, өмчийн эздийг нь баривчлах, шалгах зэргээр дарамтлан хөөн зайлуулах замаар өөрийн дуулгавартай нэгэн болгож хувиргасан юм. Энэ нь В.Путинд идэвхтэй гадаад бодлого явуулах эдийн засгийн суурь болж чадсан байна. Улс орны тэргүүний нэр хүндийг газарт хүртэл унагасан Б.Н.Ельцинаас салж, хатуу удирдлага хүсэх болсон Оросын ард түмний ихэнх нь түүнийг дэмжиж байсан нь В.Путиний засаглал тогтвортой оршин тогтнох үндэс болсоор байна. Ийм ар талтай болсон В.Путин гадаад бодлогодоо эргэлт буцалтгүйгээр ОХУ-ыг дэлхийн хэмжээний тоглогч болгох үзэл бодлого баримталж, тууштай хэрэгжүүлж иржээ.

В.Путины засаглалын үед ОХУ-ын гадаад бодлого хуучин Зөвлөлт Холбоот Улсын үеийн Бүгд Найрамдах Улсуудыг эргүүлэн татаж, Евразийн холбоо байгуулах бодлого хэлбэрэлтгүй баримталж байна.

Орос орон олон жилийн турш Өрнө дахиныг чиглэсэн гадаад бодлого баримталж ирсэн уламжлалтай билээ. Тиймээс Москва төвтэй оросууд өөрсдийгээ Өрнөдийнхөн хэмээн өргөмжлөх нь хүртэл бий билээ. Гэвч В.Путины засаглалын үед ОХУ-ын гадаад бодлого уламжлалт бодлогоос ухарч, Дорнодахин, Азид чиглэсэн бодлого идэвхтэй явуулах болов. Энэ нь Ази тив Хятад, Япон, Солонгос зэрэг орнуудын хөгжил цэцэглэлтийн үр дүнд дэлхийн эдийн засгийн төв болсонтой холбоотой байж болох ч В.Путины Өрнө тийш чиглэсэн бодлого нуран унасантай холбогдох нь гарцаагүй. Эс тэгвээс В.Путин Украинд дайн дэгдээх үндэслэл байхгүй билээ.

НАТО Европ дахь хүрээгээ тэлж, ОХУ-ын хилд ойртож байна, энэ нь ОХУ-ын аюулгүй байдалд шууд заналхийлэл хэмээн үзсэнээс үүдэж, В.Путины засаг захиргаа Украины талаар баримталсан бодлогоо эрс өөрчилж, 2014 онд Крым-ийг өөртөө нэгтгэсэн нь эл бүс нутгийг хамарсан удаан хугацааны хямралын эхлэл болсон билээ. В.Путины засаг захиргаа Крымийг ОХУ-д нэгтгэж, Украины талаар харгис бодлого баримталсан нь удаан хугацааны турш үргэлжилсэн баруунтай сөргөлдөх үйл явц болно хэмээн тооцоолоогүй байж магад байна. Өнөө хэр үргэлжилж буй Украин дахь ОХУ-ын дайны ажиллагаа бол В.Путины засаг захиргаанаас баримталсан сүүлийн хорин жилийн гадаад бодлогын үр дагвар, илэрхийлэл зүй ёсоор болох биз ээ.

2013 онд батлагдсан ОХУ-ын гадаад бодлогын үзэл баримтлалд “Дэлхийн эдийн засаг, улс төрийн хүндийн төв шилжиж байгаа геополитикийн эрчимтэй хөгжиж байгаа Ази Номхон далайн энэ орон зайд ОХУ-ын байр суурийг бэхжүүлэх явдал улам бүр ач холбогдолтой болж байна” хэмээн зааж, В.Путины засаг захиргаа Азид идэвхтэй бодлого хэрэгжүүлэхээ тодорхой тунхагласан билээ.

Улмаар 2014 онд ОХУ Крымийг өөртөө нэгтгэсний дараа 2016 онд Гадаад бодлогын үзэл баримтлалдаа шинэчлэлт оруулж, Ерөнхийлөгч В.Путины 2016 оны 12 дугаар сарын 1-ний өдрийн зарлигаар баталсан байна. Тэрхүү шинэчилсэн үзэл

баримтлалдаа ОХУ анх удаа АНУ-ыг үндэсний аюулгүй байдлын аюул занал гэж үзэж байгаагаа зарласан билээ.

Түүнээс гадна Ази-Номхон далайн бүс нутгийн орнуудтай харилцах харилцаанд илүү ач холбогдол өгч, БНХАУ, Энэтхэг, Монгол Улс, БНСУ, Япон гэсэн дэд дараалал тогтоожээ. Монгол Улсын тухайд 2013 оны үзэл баримтлалд анх удаа Монгол Улстай харилцах харилцаанд ач холбогдол өгч, "Монгол Улстай уламжлалт нөхөрсөг харилцаагаа бэхжүүлэхийг зорино" хэмээн ОХУ-ын гадаад бодлогын үзэл баримтлалдаа оруулж, 2016 онд бататгасан юм.

Эндээс 2014 онд Крымийг өөртөө нэгтгэсний дараа ОХУ-ын гадаад бодлогод ямар өөрчлөлт гарсаныг тодорхой харж болно.

1993 оны 1 дүгээр сарын 20-нд Москвад гарын үсэг зурсан Монгол Улс ОХУ-ын хоорондын найрсаг харилцаа, хамтын ажиллагааны тухай гэрээ нь шинэ үеийн хоёр улсын харилцааны эрх зүйн үндэсийг тавьсан билээ. Энэхүү гэрээгээр хоёр талууд өмнөх ЗСБНХУ болон БНМАУ-ын үеийн хоорондын харилцаагаа шинэчилж 1966 оны гэрээгээр тунхагласан социалист интернационализмын баримтлал болон цэргийн холбооны үүргээс татгалзаж байгаагаа илэрхийлсэн юм. ОХУ-ын ерөнхийлөгч Б.Н.Ельцин энэхүү баримт бичигт гарын үсэг зурах үеэр хэлсэн үгэндээ "хоёр орны харилцааны "том ах", "бага дүү"-гийн хуучин зарчмыг халж тэгш эрхтэй харилцан ашигтай харилцаа хөгжүүлэх найрсаг хамтын ажиллааны гэрээ" гэж тэмдэглэж байжээ.

1990-ээд оны үед ОХУ-ын удирдагчид Өрнө тийш чиглэсэн бодлого баримталж байсан тул Монголын асуудал тэдний хувьд тийм ч чухал биш гэж үзэж байв. Иймээс тэр үед зөвхөн Монгол Улсын санаачилгаар Монгол Улсын удирдагчид Москва руу чиглэсэн нэг чигийн төрийн айлчлалууд хийж байсанаар харагдана. Орос Холбооны Улсын Ерөнхийлөгч Б.Ельцин, Ерөнхий сайд В.С.Черномырдын нарыг Монгол Улсад айлчлахыг Монгол Улсын удирдагчид урьсан боловч, хэрэгжүүлээгүй билээ.

Түүнчлэн эл үед буюу 1997 онд хэвлэгдсэн Оросын Думын геополитикийн асуудал эрхэлсэн хорооны дарга ОЛАН-ын зүтгэлтэн А.В.Митрофанов номондоо: "Их тал нутгийн нүүдэлчин овогтны заналхийллээс түүхийн дагуу сэргийлсээр ирсэн Хятадын болгоомжлолыг хуваалцаж Версаль-Потсдамын нуран унасан

тохиролцооны хэлтэрхий - Гадаад Монгол /БНМАУ/-ыг Хятадын суверенитетэд шилжүүлэхийг” уриалж байсан удаатай билээ. Энэ бол Азийн их гүрэн БНХАУ-тай ОХУ стратегийн түншлэл тогтоох далбаан дор хөрш зэргэлдээ бага улсыг золиослохоос үл буцах их Оросын үзэлтэн улс төрчид ОХУ-ын төрд байгаагийн илрэл гэж үзэхээс өөр аргагүй юм.

Дээр нэгэнтээ дурдсанчлан 1999 онд ОХУ-ын Ерөнхийлөгч Б.Н.Ельцины арван жилийн засаглал төгсгөл болж, түүний эрх мэдэл 1999 оны 8-р сараас Ерөнхий сайдаар томилогдсон В.В.Путинд шилжсэн юм. В.В.Путин 2000 оны 1 сараас ОХУ-ын Ерөнхийлөгчийн үүргийг хүлээн авч мөн оны гуравдугаар сард болсон бүх нийтийн сонгуульд итгэлтэй ялалт байгуулсан билээ. Ийнхүү ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.Путины засаглалын эрин эхэлж, эдүгээ хорь гаруй жил болж байна. ОХУ-ын шинэ ерөнхийлөгч В.Путин өөрийн үйл ажиллагааг тус улсын дотоод, гадаад бодлогын үндсэн зарчим, үзэл санааг тодорхойлсон үндсэн баримт бичгүүдэд өөрчлөлт оруулахаас эхэлсэн юм.

Тэрбээр 2000 оны нэгдүгээр сард ОХУ-ын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал, мөн оны 6 дугаар сард ОХУ-ын Гадаад бодлогын үзэл баримтлалыг тус тус шинэчлэн баталжээ. ОХУ-ын Ерөнхийлөгчөөр сонгогдсон В.Путин тэр ондоо буюу 2000 оны 11 дүгээр сард Монгол Улсад айлчлал хийж, Монгол Улсын Ерөнхийлөгч Н.Багабандитай хэлэлцээ хийж, тунхаглал бичигт гарын үсэг зурсан юм. Түүхэнд хоёр улсын харилцааны цаашдын механизмыг тодорхойлсон тэрхүү баримт бичгийг Улаанбаатарын тунхаглал хэмээн нэрлэж иржээ. Айлчлалын үеэр ОХУ-ын ерөнхийлөгч В.Путин цаг үеийн сорилтыг давсан Монгол-Оросын сайн хөршийн харилцааг харилцан туслах хамтран ажиллах олон жилийн бат зузаан уламжлалын үндсэн дээр сэргээн хөгжүүлэх шийдвэр төгс байгааг илэрхийлэн “Оросын гадаад бодлогын тэргүүлэх чиглэлд танай орон онцгой байр суурь эзэлдэг” гэж цохон тэмдэглэж байв.

В.Путин ОХУ-ын Ерөнхийлөгчийн хувиар 2014 болон 2019 онуудад Монгол Улсад айлчилсан бол 2009 онд ОХУ-ын Ерөнхий сайдын хувиар Монгол Улсад айлчлал хийж байжээ.

ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.В.Путин Халх голд Монгол-Оросын цэргүүд хамтарсан ялалт байгуулсны 75 жилийн ойг тохиолдуулан 2014 оны 9 сарын 3-ны өдөр Монгол

Улсад ажлын айлчлал хийсэн юм. Энэ бол ОХУ Крымийг өөртөө нэгтгэсний дараа Ерөнхийлөгч В.Путины Монгол Улсад хийсэн айлчлал байсан билээ. ОХУ Крымийн хойгийг өөртөө нэгтгэсэнтэй холбоотойгоор Оросын эсрэг олон улсын зүгээс худалдаа эдийн засгийн хоригт орсны улмаас Орос, Өрнөдийн харилцаа таагүй болж, хүйтэрсэн үед тохиосон айлчлал байсан бөгөөд ОХУ-ын зүгээс Ази тийш чиглэсэн бодлогоо эрчимжүүлж байсан үе байсан юм. Энэхүү айлчлалын үеэр ОХУ-ын зүгээс Монгол Улсад цэрэг-техникийн буцалтгүй тусламж үзүүлэх тухай Засгийн газар хоорондын протоколыг сэргээх баримт бичигт гарын үсэг зурсан билээ.

2019 оны 9 сард ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.Путин Монгол Улсад айлчлах үеэр Монгол Улсын Ерөнхийлөгч Х.Баттулга лугаа хэлэлцээ хийж, “Найрсаг харилцаа, иж бүрэн стратегийн түншлэлийн тухай Монгол Улс, ОХУ-ын хоорондын гэрээ”-нд гарын үсэг зуржээ. В.Путин ОХУ-ын Ерөнхийлөгчөөр дөрөв дэх удаагаа сонгогдсоныхоо дараа ийнхүү Монгол Улсад айлчилсан байна. Энэ удаагийн айлчлалын үеэр ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.Путин Халх голын байлдааны ялалтын 80 жилийн ойн баярын ёслол, хүндэтгэлийн арга хэмжээнд оролцож, хоёр улсын төрийн тэргүүн нарын байгуулсан гэрээ нь Монгол Улс ОХУ-тай стратегийн түншлэлийн харилцаагаа “Иж бүрэн стратегийн түншлэлийн харилцаа” болгож, нэг шат ахиулсан үйл явдал болжээ. Нэг талаас үзвэл, хоёр улсын харилцаа ийм өндөр түвшинд хүрч хөгжиж байна хэмээн үзэж болох боловч нөгөө талаас авч үзвэл Украинд явуулсан цэрэг дайны ажиллагаанаас үүдэж, барууны хоригт орсон ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.Путин Дорнодахинд чиглэсэн идэвхтэй бодлого явуулж, эл хүрээнд Монгол Улстай илүү ойртох, хоёр орны харилцаагаа идэвхжүүлэхийг эрмэлзсэн болохыг бидний нэгэн сэдэвт бүтээлээс харж болно.

АШИГЛАСАН ЭХ СУРВАЛЖ

1. Хууль дүрэм, баримт бичгийн эмхэтгэл

Монгол хэлээр:

1. Монгол Улсын Гадаад бодлогын үзэл баримтлал, 1994.
2. Монгол Улсын Гадаад бодлогын үзэл баримтлал, 2011.
3. Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал, 2010.
4. Монгол-Оросын харилцаа. Баримт бичгүүд (1991-2004), Улаанбаатар, 2006.
5. Монгол-Оросын харилцаа: Баримт бичгүүд (2005-2020), Улаанбаатар, 2020.

Орос хэлээр:

1. Конституция Российской Федерации: [принята всенародным голосованием 12 декабря 1993 г. с изменениями, одобренными в ходе общероссийского голосования 01 июля 2020 г.]
2. Концепция внешней политики Российской Федерации (утверждена Президентом РФ В.В. Путиным 28 июня 2000 г.)
3. Концепция внешней политики Российской Федерации (утверждена Президентом Российской Федерации Д.А.Медведевым 12 февраля 2013 г.)
4. Концепция внешней политики Российской Федерации (утверждена Президентом Российской Федерации В.В.Путиным 30 ноября 2016 г.)
5. Концепция внешней политики Российской Федерации. 15 июля 2008 года.
6. Послание Президента Федеральному Собранию Российской Федерации, 8 июля 2000 года.
7. Послание Федеральному Собранию Российской Федерации, 3 апреля 2001 года.
8. Послание Президента Федеральному Собранию. 15 января 2020 года.
9. Правительство РФ. Стратегия национальной безопасности Российской Федерации (Утверждена указом Президентом РФ от 2 июля 2021 г.)

2. Тогтмол хэвлэл

1. "Үнэн", 2000.09.08. №166
2. "Ардын эрх", 2000.11.15
3. "Ардын эрх". 2004.01.15

4. "Монцамэ" сонин. "Ардын эрх", 2009.08.26

3. Судалгааны нэгэн сэдэвт болон хамтын бүтээл

Монгол хэлээр:

1. Батсайхан О. Монгол-Оросын харилцаа он дарааллын товчоон (1911-2021). Улаанбаатар, 2021.
2. Бжезински З. Шатрын аварга хөлөг. Улаанбаатар, 2003.
3. Болдбаатар Ч. Монгол Улсын гадаад харилцаа нэвтэрхий толь, Боть 1, 2. Улаанбаатар, 2014.
4. Дэмбэрэл К. Олон улсын харилцааны онол, үйл ажиллагааны үндэс. Улаанбаатар, 2018.
5. Нямдолжин А. Оросын Холбооны Улсын Ази-Номхон далайн бүс нутагт явуулж буй гадаад бодлого, Улаанбаатар, 1999.

Орос хэлээр:

1. Грайворонский В. В. Реформы в социальной сфере современной Монголии. – М., 2007.
2. Грайворонский В.В. Монголия в начале XXI в. (политика, экономика, общество). М.: ИВ РАН. 2017. 352 с.
3. Гумилев Л. Н. Древняя Русь и Великая степь. — М.: Мысль, 1989. — 766 с.
4. И.Иванов. Новая Российская дипломатия. Десять лет внешней политики страны. М., 2001. С.210.
5. Картунов С.В. Современная внешняя политика России: стратегия избирательной вовлеченности. - М., 2009. 603 с.
6. Н.А. Симония. Энергобезопасность Запада и роль России. "Россия в глобальной политике". № 2, Март - Апрель 2004
7. Родионов. В.А. Политический процесс в Монголии в условиях постсоциалистической трансформации. Улан-Удэ. 2018. Стр.244
8. Савицкий, П. Н. Научные задачи евразийства: Статьи и письма / Петр Савицкий — М.: Дом русского зарубежья им. Александра Солженицына / Викмо-М, 2018.
9. Трубецкой, Н. С. Евразийство. Избранное. Монография. / – М.: Инфра-М., 2023. 358 с.;

4. Эрдэм шинжилгээний өгүүлэл, илтгэл

Монгол хэлээр:

1. Батсайхан О. Шилжилтийн үе дэх Монгол. Оросын харилцааны улс төр, эрхзүйн үндэс, механизмын шинэчлэл. - "Монгол-Оросын харилцаа...", УБ.2005. 91 дүгээр тал
2. Лхамсүрэн Б. Монгол ба ОХУ-ын 1990-ээд оны харилцааг үечлэн авч үзэх нь. "Олон улс судлал", УБ. 2002 он. №1.
3. Нямдолжин А. "ОХУ-ын Монгол Улсын талаар баримталж буй бодлогын зарим шинэ хандлага: Оросын монгол судлаачдын судалгааны үр дүнгээс". "Олон улс судлал 2021: Монголын Орос судлал" эрдэм шинжилгээний хурлын эмхэтгэл. УБ. 2022. 31-41-р тал.
4. Нямдолжин А. Монгол-Оросын улс төрийн харилцаа: Монголын эдийн засаг ба төмөр замын хөгжилд нөлөөлөх нь. Олон улс судлал №1 (110). УБ. 2020. 21-40-р тал. <https://doi.org/10.5564/10.5564/jis.v1i110.1340>
5. Энхцэцэг. С. ОХУ-ын Ази дахь эрчим хүчний бодлого, стратеги ба Монгол Улс. Монгол Улсын Их Сургууль. 2021. 95-127-р тал.

Орос хэлээр:

1. Адомайт Х. Концептуальные направления внешней политики России//Внешняя политика России:от Ельцина к Путину.-Киев,2002.- С.16
2. Александр Герцен и судьбы России (материалы «круглого стола») // Вестн. Вят. гос. гуманит. ун-та. 2012. №1. С.9–13
3. Грайворонский В. В. Государственная политика Монголии по поддержке монголоведения // Mongolica. An International Journal of Mongol Studies. – Vol. 1 (45). – UB., 2012. – P. 84–90.
4. Грайворонский В. В. Интересы и позиции России в современной Монголии // Интересы и позиции России в Азии и Африке в начале XXI в.: сб. ст., посв. 80-летию А.М. Хазанова. – М.: ИВ РАН, 2012.
5. Грайворонский В. В. Концепция внешней политики Монголии // Проблемы Дальнего Востока. – 2012. – № 2. – С. 56–69.
6. Грайворонский В. В. Модернизация железнодорожного транспорта в Монголии и роль российско-монгольского сотрудничества. // Ежегодник «Восточная аналитика». – М.: ИВ РАН, 2011. – С. 123–130.

7. Грайворонский В. В. Торгово-экономическое сотрудничество между Россией, Монголией и Китаем: основные направления и перспективы. // Монгол, Орос, Хятад: XXI зуунд хөгжлийн төлөө хамтдаа (Монголия, Россия, Китай: вместе к развитию в XXI в.). – УБ., 2009. – С. 92–106.
8. Дэвид Виктор и Линда Юэ: Россия в глобальной политике. Том 8. №1. январь – февраль. 2010. С. 168
9. Симония Н.А. Энергобезопасность Запада и роль России. "Россия в глобальной политике". № 2, Март - Апрель 2004.
10. Журавлева Е.В. Прикладной анализ политики «мягкой силы» КНР, РФ и США в Монголии // Вестник международных организаций. – 2018. – Т. 13, № 1. – С. 171–192.
11. Курас Л.В. Грантовая деятельность РГНФ/РФФИ – МиноКН (Монголия) как инструмент «мягкой силы» (на материалах ИМБТ СО РАН) // Историко-экономический ежегодник: 2020. – Иркутск : Изд-во БГУ, 2020. – С. 394.
12. Минакир П. А., Мазитова М. Г. Российско-японские торгово-экономические связи: сложная история и туманные перспективы. Японские исследования. №3. 2022. С. 84-103
13. Нямдолжин А. Политический образ Владимира Путина в Монголии. Власть. Общественный журнал. 29 № 1 (2021), Стр.30-36. <https://doi.org/10.31171/vlast.v29i1.7862>
14. Суслина С.С. Россия - Южная Корея: достижения и резервы экономического сотрудничества // Азия и Африка сегодня. - № 12. - 2015. - С. 5
15. Суходолов Я. А. Эволюция и современная специфика российско-китайской торговли. 10 июня 2016. DOI 10.17150/1993-3541.2016.26(3).357-366. С. 362
16. Суходолов Я.А. Торговля России и Монголии: Тенденции и Перспективы. Международная торговля и торговая политика. 2020;(1):83-96. <https://doi.org/10.21686/2410-7395-2020-1-83-96>
17. Чаадаев, П. Я. Апология сумасшедшего [Текст] / П. Я. Чаадаев // Чаадаев П. Я. Полное собрание сочинений и избранные письма; перевод с фр. Д. И. Шаховского, Л. З. Каменской, М. П. Лепехина, В. В. Сапова. – М.: Наука, 1991. – Т. 1. – С. 523-538

Англи хэлээр:

1. Graivoronsky V. Mongolian Modern Nomadic Herders: Renovations and Challenges. // The International Conference on "Cultural Diversity of Nomads". – UB., 2011. – P. 107–109.
2. Kireeva Anna. Russia's East Asia Policy: New Opportunities and Challenges. PERCEPTIONS, Winter 2012, Volume XVII, Number 4, pp. 49-78
3. Levin, Norman D., and Yong-Sup Han. "The Sunshine Policy: Principles and Main Activities." In *Sunshine in Korea: The South Korean Debate over Policies Toward North Korea*, 1st ed., 23–32. RAND Corporation, 2002.
4. Mark Leonard. Geopolitics vs Globalization: How Companies and States Can Become Winners in the Age of Geo-economics. // *Geo-economics Seven Challenges to Globalization*. P.5
5. Nyamdoljin A. Mongolia's View on Sino-Russian Relations. *Mongolian Studies Journal of The Mongolia Society* Volume XXXIX. 2020. P. 81-95.
6. Rumer R. Sokolsky R. Vladicic A. *Russia in the Asia-Pacific: Less than meets the eye*, 2020. Carnegie Endowment for International Peace. p. 25.

5. Цахим эх сурвалж:

Монгол хэлээр:

1. Монгол Улсын Гадаад харилцааны яам - <https://mfa.gov.mn/>
2. Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн Тамгын Газар - <https://president.mn/>
3. Монголын Үндэсний мэдээллийн агентлаг - <https://montsame.mn/mn/>
4. Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан - <https://www.1212.mn/mn>
5. Хууль, эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем - <https://legalinfo.mn/mn>

Орос хэлээр:

1. Атомная энергия 2.0 - <https://www.atomic-energy.ru>
2. Государственная Дума РФ. <http://duma.gov.ru>
3. Коммерсантъ - <https://www.kommersant.ru>
4. Президент России - <http://www.kremlin.ru>
5. РИА Новости - <https://ria.ru>
6. ТАСС - <https://tass.ru>
7. Федеральная служба государственной статистики - <https://rosstat.gov.ru/>

Англи хэлээр:

1. Brookings - <https://www.brookings.edu>
2. Business Today - <https://www.businesstoday.in>
3. Carnegie Endowment for International Peace - <https://carnegiemoscow.org>
4. Foreign Policy - <https://foreignpolicy.com>
5. New York Times - <https://www.nytimes.com>
6. North Atlantic Treaty Organization - <https://www.nato.int>
7. The Guardian - <https://www.theguardian.com>
8. U.S. Energy Information Administration - <https://www.eia.gov>

ХАВСРАЛТ

ЭРДЭМ ШИНЖИЛГЭЭНИЙ ӨГҮҮЛЛҮҮД

1. Nyamdoljin A. Mongolia's View on Sino-Russian Relations. Mongolian Studies Journal of The Mongolia Society Volume XXXIX. 2020. P. 81-95.
2. Нямдолжин А. Уулын Карабахын мөргөлдөөн ба ОХУ. Бодлогын мэдээ. №17, 2020. 5-9-р тал.
3. Нямдолжин А. Монгол-Оросын улс төрийн харилцаа: Монголын эдийн засаг ба төмөр замын хөгжилд нөлөөлөх нь. Олон улс судлал №1 (110). УБ. 2020. 21-40-р тал. <https://doi.org/10.5564/10.5564/jis.v1i110.1340>
4. Нямдолжин А. Политический образ Владимира Путина в Монголии. Власть. Общенациональный журнал. 29 № 1 (2021), Стр.30-36. <https://doi.org/10.31171/vlast.v29i1.7862>
5. Туул Д. ОХУ-ын Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулахад нөлөөлсөн хүчин зүйлс, Үндсэн хуульд тусгалаа олсон байдал. Олон улс судлал. Vol.44, №112. УБ. 2021. 80-94-р тал.
6. Дэмбэрэл К. “Бүс ба Зам» санаачилгын хүрээнд 3 талт хамтын ажиллагаа: Монгол Улсын оролцоо” - Монголия XX века и российско-монгольские отношения: история и экономика: материалы Междунар. науч. конф., посвящ. 100-летию уста- новления рос. -монгол. дипломат. отношений (Россия, г. Иркутск, 28 мая 2021 г.). – Иркутск: Изд. дом БГУ, 2021. – 258 с
7. Дэмбэрэл К. “Монгол-Оросын харилцаа: Сибирь, Алс Дорнодын үүрэг”. - “Россия – Монголия: 100 лет вместе: материалы Международной научной конференции, посвященной 100-летию установления российско-монгольских дипломатических отношений. Иркутск, 20 мая 2021г./ ФГБОУ ВО «ИГУ»; [редкол.: С. И. Кузнецов [и др.]]. – Иркутск: Издательство ИГУ, 2021. – 155 с. <https://doi.org/10.26516/978-5-9624-1946-6.2021.1-153> ISBN 978-5-9624-1946-6.
8. Дэмбэрэл К. “Монгольско-российские отношения: нам взаимодействовать с федеральными округами или регионами?”- Россия и Монголия в XX–XXI вв.: к 100-летию монгольской революции и установления дипломатических отношений: сб. науч. ст. /науч. ред. В.Н. Пармон, Б.В. Базаров, ред. коллегия А.М. Плеханова [и др.]; Правительство Республики Бурятия [и др.]. – Новосибирск: СО РАН, 2021. – 233 с.
9. Дэмбэрэл К. Потенциальные возможности региона Халхин-гол в развитии международного туризма. Bulletin of ZabGU. 2021. Vol.27. No 1. Politology.
10. Батсайхан О. “Монголо - Русский договор 1912 года является началом дипломатических отношений двух стран”- ОХУ-ын Эрхүүгийн Улсын их сургууль,

ШУА-ийн Олон улсын харилцааны хүрээлэн хамтран зохион байгуулсан "Монгол - Орос: 100 жил хамт" сэдэвт олон улсын эрдэм шинжилгээний хурлын материал. Эрхүүгийн их сургуулиас эрхлэн орос хэлээр хэвлүүлсэн хурлын эмхэтгэл. 2021. с.18-33.

11. Нямдолжин А. "ОХУ-ын Монгол Улсын талаар баримталж буй бодлогын зарим шинэ хандлага: Оросын монгол судлаачдын судалгааны үр дүнгээс". "Олон улс судлал 2021: Монголын Орос судлал" эрдэм шинжилгээний хурлын эмхэтгэл. УБ. 2022. 31-41-р тал.
12. Нямдолжин А. Монгол Улсын тусгаар тогтнол, аюулгүй байдалд ОХУ-ын гүйцэтгэх үүрэг. "Олон улс судлал 2021: Монголын Орос судлал" эрдэм шинжилгээний хурлын эмхэтгэл. УБ. 2022. 143-149-р тал.
13. Нямдолжин А. Монголия между Центральной и Севере-Восточной Азией. Мир Центральной Азии -V. Новосибирск, СОРАН. 2022. Стр. 640-642 DOI: 10.53954/9785604788981_640
14. Батсайхан О. Mongolia in 1910s: Restoration of Independence and Statehood. Мир Центральной Азии V. Сибирское отделение РАН. 2022. С. 200-202.
15. Батсайхан О. К истории стремления бурят к монгольской корни, - Банзаровские чтения. Материалы международной научной конференции, посвященной 200-летию со дня рождения Д. Банзарова и 90-летию БГПИ — БГУ в двух частях, Часть 1, Улан-Удэ, Издательство Бурятского госуниверситета, 2022, с.108-114
16. Дэмбэрэл К. "Монгольский мир" в монголо-российских отношениях -100 лет дипломатических отношений между Россией и Монголией: от дружественных отношений к всеобъемлющему стратегическому партнерству, ИВ РАН, Москва, 2022. с.132-142.
17. Батсайхан О. "Русско-Монгольское соглашение 1912 г. и роль русского уполномоченного в его подготовке" ВЕСТНИК Института востоковедения РАН, 2023, Номер 1 (23) с.48-63
18. Хишигжаргал Б. "Сибирийн хүч-2" хийн хоолойн төсөл ба Монгол Улсын эрчим хүчний аюулгүй байдал- Удирдлагын академийн онол арга зүйн сэтгүүл Төрийн удирдлага, 2023. Дугаар 25, х.58-66.

MONGOLIAN STUDIES

Journal of
The Mongolia Society

**Dedicated in Memory of
David O. Morgan (1945-2019)
Author *The Mongols***

Edited by Timothy May

Volume XXXIX
2017 & 2018

Copyright ©2020 by The Mongolia Society

ISBN # 978-0-910980-38-8

ISSN # 0190-3667

Our Physical Address:

The Mongolia Society, Inc.
514 Eigenmann Hall
Indiana University
1900 E. Tenth Street
Bloomington, Indiana 47406

Our Mailing Address:
The Mongolia Society, Inc.
P.O. Box 2552
Bloomington, IN 47402-2552

Member of the
Council of Editors of Learned Journals
since 1993

Printing and Binding:
Typesetting and Layout: Composed by Timothy May

INFORMATION FOR AUTHORS

Authors are asked to contact the editor at monsocjournal@gmail.com before submitting manuscripts for current submissions guidelines. The electronic copy is preferred in Microsoft Word. Articles translated from a foreign language should be accompanied by a copy in the original language. For style, please see a recent issue of *Mongolian Studies: The Journal of the Mongolia Society*. Citations of Russian or other non-Latin script language works should be in the original scripts or according to the International or ALA systems of romanization. Citations of Chinese-language works may be in traditional or simplified characters or according to the Pinyin system. Bibliographic citations of Mongolian-script works should be according to the appendix to Antoine Mostaert, *Dictionnaire Ordos* and Cyrillic according to Alan J. K. Sanders' *Historical Dictionary of Mongolia* (4th edition preferred) or Charles Bawden's *Mongolian-English Dictionary*.

Editorial Advisory Board

Christopher P. Atwood (University of Pennsylvania)

Alicia Campi (The Mongolia Society)

Peter K. Marsh (California State University, East Bay)

Alan K. Sanders (SOAS, University of London, retired)

Uranchimeg Tsultem (University of California, Berkeley)

Vesna Wallace (University of California, Santa Barbara)

Simon Wickham-Smith (Rutgers University)

MONGOLIAN STUDIES
Volume Thirty Nine for 2017-2018

TABLE OF CONTENTS

VOLUME XXXIX—2017-2018

A Note from the Editor.....1

Articles

The History of the Yuan, Chapter 1

Edited & Trans. By Christopher P. Atwood.....2

Mongolia's View on Sino-Russian Relations.....81

By Nyamdoljin Adiya

**Changkya Qutuytu Rol-pa'i rdo-rje's Translation Strategy:
Theory into Practice.....96**

By Sainbileg Byambadorj

Review Article

**Languages of Ancient Southern Mongolia and North China:
A Historical-Comparative Study of the Serbi or Xianbei Branch
of the Serbi-Mongolic Language, by Andrew Shimunek**

By Yasunori Takeuchi.....134

Book Reviews

Historical Dictionary of the Mongol World Empire, by Paul D. Buell
and Francesca Fiaschetti

By Morris Rossabi.....143

**A World Trimmed with Fur: Wild Things, Pristine Places, and the
Natural Fringes of Qing Rule**, by Jonathan Schlesinger

By Johan Elverskog.....145

**The Lama Question: Violence, Sovereignty, and Exception in Early
Socialist Mongolia**, by Christopher Kaplonski

By Brian Baumann.....147

**Governing Post-Imperial Siberia and Mongolia, 1911-1924:
Buddhism, Socialism and Nationalism in State and Autonomy
Building**, by Ivan Sablin

By Robert W. Montgomery.....153

Wu Heling yu Menggu, by Wu Heling

By Wei-chih Tsai.....157

How Mongolia Matters, edited by Morris Rossabi

By Timothy May.....160

Mongolia's View on Sino-Russian Relations

NYAMDOLJIN ADIYA

MONGOLIAN ACADEMY
OF SCIENCES

Introduction to history

Many know that Mongolia is between the two geopolitical giants, Russia and China. Mongolia cannot match its two neighbors in any quantitative criteria. This is a rare case in the political geography of the world, given that both countries are nuclear powers, permanent members of the UN Security Council, major political and economic players of the world, and Mongolia itself is a small country with the territory of 1.5 million square kilometers and a population of 3 million people.

Mongolia is known more to the world by its great leader, Chinggis Khaan, who established the Great Mongolian State 800 years ago, the largest contiguous empire created in world history. In Sherry Ortner's view, Chinggis Khaan is a key symbol for Mongols.¹ In 1995 The Washington Post named Chinggis Khaan the "Man of the Millennium" in another analysis of historical personalities.²

To represent the history of relations between Mongolia and its two neighbors, Russia and China, I decided to examine the era of Chinggis Khaan. Between the 13th and 15th centuries, the imperial power of the Mongols, wielding the Mongol tribes into a mobile military force, conquered an empire extending from the Pacific to the Black Sea and from Korea and China through Russia, Eastern Europe and the Middle East. This was the only period in history when the Mongols were dominant in their relationship with their two neighbors.³

During the Golden Horde (1240-1506), Mongols ruled Russia for more than 200 years, and approximately ten dynasties of the twenty-

four dynasties that ruled China for 3,400 years originated from Mongolia. Russia and China, are guided both by their memory and by the historical lesson that the Mongols become powerful and represent a great danger when united. For both countries, the so-called Mongolian yoke has become a key moment in the formation of future empires, a deep sense of geographic space that constitutes their sphere of influence.

I fully subscribe to Baabar's view that until the 17th century, Inner Mongolia and Buryatia were part of a single Mongolian state created at the beginning of 13th century by Chinggis Khaan and the unification of the Mongolian people. In order to win in a hidden Russo-Chinese rivalry, which lasted more than 300 years, Russia needed to strengthen its positions in Central Asia and the Far East. The Buriat Mongols fell under the domination of Russia, and the provinces of Outer and Inner Mongolia remained Qing Empire (1636-1911).⁴ The Mongols had ups and downs in their history as they also fell under the rule of others. From 1636 (1691 for the Khalka) until 1911, the Mongols were under Manchu Qing rule and lost its independence for 200 and more years.⁵

In December 1911, Outer Mongolia, taking advantage of the crisis in China that led to the Xinhai Revolution of 1911-1913, proclaimed its independence. In 1915, Russia, China and Outer Mongolia, the special triple Kyakhta agreement reduced Mongolian independence to the level of autonomy within China.

Prof. O. Batsaikan concluded in his presentation to a lecture at Humboldt University: "Although the Kyakhta, Sino-Russo-Mongolian Tripartite Agreement of 1915 limited the independence and sovereignty of Mongolia, Mongolia succeeded in gaining international legal guarantees against interference in its affairs by the neighboring powers".⁶ The 1915 trilateral Kyakhta agreement marked the first step in balancing the interests of Mongolia's neighbors and at the same time providing conditional autonomy to Mongolia.

Decentralization of power in China in 1915-1919 and the collapse of the Russian Empire in 1917 destroyed the system that had developed in 1915, turning Mongolia into an experimental base of the White Guard ataman and Russian Bolsheviks. The Bolsheviks of Russia, meanwhile, considered Northeastern China, Korea and Mongolia as a convenient springboard for fanning the fire of the world revolution.⁷

In July 1921, with the help of the Red Army detachments in Urga, the capital of Mongolia, the People's government was established. In order to calm the anger and indignation of China who opposed the independence of external Mongolia, Moscow signed an agreement with China in 1924 recognizing Outer Mongolia as an integral part of the middle state, thus calming Sun Yat-sen and Chiang Kai-shek from the southern provinces, where the revolutionary situation is already ripe.

The Treaty of 1924 showed clearly that the two nations' approaches to Mongolia had not changed. The leaders of Mongolia were still eager to seize an opportunity to build an independent Mongolia recognized not only by the Soviets and China, but also by the USA, Japan and Europe. In reality, Mongolian leaders were ready to accept any ideology, including full-fledged communism, provided Mongolia was recognized as an independent state by neighboring nations.

The development in Mongolia in the 1930s and 1940s were a reflection of the international processes evolving around her. Japan's occupation of Manchuria in 1931 seriously affected the Far Eastern security of the Soviet Union. While consolidating her political position in Mongolia, Russia also strengthened her military posture in the face of Japanese expansion. When Japan emerged as a mainland power after 1931, Russia relinquished her interests in Manchuria and made Mongolia her military stronghold in the Far East.

A "Gentleman's Agreement" on defense, concluded in 1934, was formalized in March 1936, as the Soviet-Mongol Protocol of Mutual Assistance. This provided mutual support to prevent to occurrence of war and provide assistance in the event of an attack either against Mongolia or USSR".⁸ This Protocol merely legalized existing conditions since Soviet troops had been based in Mongolia since late 1934.

In 1939, a railroad track was built for defensive purposes, linking the Trans-Siberian Railway with Eastern Mongolia. Later, in 1945, Stalin said to the Chiang Ching Guo, Chiang Kai-shek's son, "it was necessary that Outer Mongolia be independent because of its strategic position, highly important for the Soviet Union: if a military power were to attack through Mongolia and cut off the Trans-Siberian Railway, the USSR would be finished".⁹

The fate of Mongolia, which as far back as 1907 had been the subject of confrontation between Russia, China and Japan, had to be resolved once as far all. With its defeat in the Battle of Khalkhin Gol (1939),

Japan was out of the race. Although, Russia and later Soviet Union had recognized Chinese suzerainty and the sovereignty over Mongolia in 1912, 1915, 1924 and 1936, both Japan and China had recognized Russia's exclusive interest right maintain Mongolia as its special interest zone.

In 1945, the Soviet Union and China viewed the status of the Mongolian People's Republic as an independent state differently. The Soviet Union viewed it as independent and insisted on this at the Yalta Conference in 1945. The Nationalist government of Chiang Kai-shek, contended that Mongolia was legally a part of China, although the Chinese had not been able to exercise effective control over what they still termed "Outer Mongolia" since 1921. Mao's government, however, followed Stalin's lead.¹⁰

Politically, Mongolia is to be a sovereign and self-governing state, wholly independent of any other nation, recognized not only by the USSR but also by China and other nations worldwide. Mongolia is to be neither under the sole authority and protection of the USSR nor under the reduced authority of China. Mongolia needs to strive to become a neutral state guaranteed as such by both the USSR and China, and recognized as such internationally.

Mongolia and Sino-Russian relations during the Cold War

Outer Mongolia again became a factor in international relations during the closing days of World War II. At the Yalta Conference in February 1945, Russia insisted that the position of Mongolia between Russia and China be clarified and included in any post-Cold War settlement in the Far East. The Soviet Union played an active role in eliminating the duality of the status of Mongolia from the point of view of international law.

From the provision, "The status quo in Outer Mongolia shall be preserved"¹¹, spelled out in the Yalta Treaty, it is difficult to say whether it implies the borders of Mongolia, its state structure or the social system, or perhaps all of them taken all. S.Radchenko writes, "Roosevelt approved these terms without giving second thought to terminology: whatever the meaning of "status quo," it was of no practical consequence for the United States".¹² In practice, Roosevelt

secured the recognition of Outer Mongolia's status quo that meant Mongolia remained a Soviet dependent, despite Chinese convictions that the territory was China's.

Although not the sole source of friction between the two countries, the Mongolian question gave rise to new difficulties at the Sino-Soviet Conference in July 1945. The questions of Russian support for the Chinese Communists, Russian rights in Manchuria and Xinjiang, and cooperation between the Chinese and Russians against Japan were all important issues. Nevertheless, Mongolia became a special factor at these meetings because Russia called for Chinese recognition of the Mongolian People's Republic as an independent entity. This then raised the question of the definition of the status quo in Outer Mongolia.¹³

China and Russia had completely different views as to the existing status of Outer Mongolia. In demanding that the status quo in Mongolia be preserved, Russia referred to the *de facto* conditions, to the situation in existence. Chiang Kai-shek's China's conception of Mongolia's status was based on the *de jure* considerations, with legal treaties as reference. This wide divergence between the *de jure* and the *de facto* interpretations of the status quo in Outer Mongolia caused an impasse during the July 1945 discussions.

China offered to recognize Mongolia's independence if the people of Mongolia passed a referendum on the country's independence. Of the eligible voters, 98.4% voted in favor of independence. Based on the returns of the referendum, Chiang Kai-shek's Republic of China accepted its outcome and officially recognized the Mongolian People's Republic on January 6, 1946. *De facto* independence from China became *de jure* independence.¹⁴

The communists under Mao, who came to power in 1949 after overthrowing Chiang Kai-shek, recognized the independence of Mongolia and opened an embassy in Ulaanbaatar. An independent and internationally recognized Mongolia was formed. The principles of Westphalia became a reality in Mongolia. Mongolia became a nation-state.

In February 1950, China and the Soviet Union signed an agreement on friendship and mutual assistance. In the appendix to this treaty, mutual recognition of the independence of Mongolia was recorded.

Mongolia's activity during the Sino-Soviet dispute suggested that she was trying to prevent increased Soviet involvement in Mongolian affairs. The meaning of "socialist competition" between the Soviet

Union and China is that it promotes the development of backward Mongolia. The competition between them reached its apogee in 1956; thus, there appeared tendencies of increasing Chinese influence in Mongolia. The joint statement by the Tsedenbal and Bulganin, made May 15, 1957, however, indicated that Soviet aid would continue, including substantial loans and grants. The benefit of the rivalry between the Soviets and communist China to increased their influence in Mongolia China was expressed in the credits of aid provided to Mongolia.¹⁵

Threats and border clashes led perilously close to war between China and the Soviet Union in the late 1960s and early 1970s. By the mid-1960s, the Sino-Soviet split left no choice for Mongolian leadership. Mongolia dutifully took the Soviet position on the issues that divided Moscow and Beijing and concluded a bilateral treaty with Moscow in 1966. This twenty-year treaty included unpublished defense-related agreements and Soviet troops were posted in Mongolia to prepare for a possible confrontation with China. The Mongolian People's Republic remained a Soviet ally against China for about twenty years.

As a consequence of the MPR's geopolitical importance in the 1970s, Moscow agreed to unconditionally underwrite Mongolia's two five-year plans that spanned the decade. For example, between 1973 and 1981 the Soviet Government paid 600 million rubles to build the huge copper plant Erdenet in northern Mongolia. This giant joint venture became Mongolia's largest foreign currency earning enterprise. Mongolia, in exchange, played its assigned role in the Sino-Soviet shadow play. Even Mao's death in 1976 did nothing to alter the Mongolia's anti-China stance; indeed Soviet suspicions towards China prompted the Soviet Defense Minister Ustinov to ask Tsedenbal to double the size of Mongolia's military in 1978. This military build-up was followed up by increases in the Soviet armed forces in Mongolia, peaking at 120,000 in 1979.¹⁶

By the beginning of the 1980s, major changes occurred in Sino-Soviet relations. With Deng Xiaoping's reform program underway in rural China and Brezhnev's death in Moscow, Sino-Soviet relations gradually began to improve. Friendly relations between the Soviet Union and the PRC favorably affected the external position of Mongolia, providing it with certain stability both politically and

economically. However, with the deterioration of relations between the USSR and the PRC, the severance of diplomatic relations between them, China's relations with Mongolia were also interrupted for many years. There is no secret that the Sino-Soviet hostility directly influenced the Sino-Mongolian relations: as Ulaanbaatar took the Soviet side, the Sino-Mongolian relations were nearly frozen. As former Prime Minister D. Byambasuren put it, 95% of outside world had not existed for Mongolia.¹⁷

Since that time, Mongolia had to balance between its two neighbors, based on foreign policy situations of a particular period. So it was during the so-called "cultural revolution" in China, as well as after the collapse of the Soviet Union, the withdrawal of Soviet troops and the withdrawal of Russia from Mongolia.¹⁸

Soviet leader Mikhail Gorbachev officially announced his new position on the normalization of Sino-Soviet relations in an important speech on Asian security in Vladivostok on 28 July, 1986. In this speech, he announced the partial withdrawal of Soviet troops from Mongolia along the Sino-Soviet border to meet China's condition for normalization of relations. He also emphasized that "The Far East...always has been and always will remain close to the hearts of Soviet people."¹⁹

In 1989, M. Gorbachev made a visit to China, where conversations were held with Chinese leader Deng Xiaoping on the normalization of Sino-Soviet relations. Moreover, without consulting Mongolia in advance, he negotiated with the PRC on the Mongolian question. About their understanding on this issue, the Russians carefully concealed from the Mongolian authorities, but this became known from the statement of the Chinese side.

The Ministry of Foreign Affairs of the Soviet Union for a long time shied away from a direct answer regarding the agreement reached on Mongolia, but when everything became clear, it finally recognized what the truth was, arguing that there was only a "superficial" conversation. Chinese leader Deng Xiaoping told M. Gorbachev that over the past 70 years the Soviet Union established a one-man domination in Mongolia. So, one of the conditions for normalizing bilateral relations was the withdrawal of Soviet troops from the MPR. The Chinese side previously made a similar claim to the Russians. This time the Russians went to meet the Chinese and announced the withdrawal of their troops from Mongolia, announced in a speech Beijing. Similar practices of

reaching agreements behind the back of the Mongolian people took place in the past; there is no guarantee that it will not continue in the future.

For example, during the electoral campaign in nominating his candidacy for the State Duma of the Russian Federation in 1990, the World Chess Champion, Garry Kasparov said that the most effective way to bring Russia out of the economic crisis is to sell Mongolia to China.²⁰ Mongolians of the period, unfamiliar with the Great Power's geo-politics, reacted angrily. Outraged by G.Kasparov's statement, the Mongols flocked to the Russian embassy in thousands and handed out letters of protest. Since that moment, the Mongols have realized Lord Henry Palmerston's quip, "We have no eternal allies, and we have no perpetual enemies. Our interest are eternal and perpetual, and those interests it is our duty to follow".²¹ This helped them not only to understand that the days of fraternal friendship USSR have passed, but also to move to a healthy way of thinking for their survival.

In 1991, the withdrawal of the Soviet army from Mongolia was completed. At that time the Soviet Union had neither the strength nor the means to fill the vacuum that had been created, and China was not ready to occupy the space left by Moscow. On the other hand, during the next 15 years after the Soviet Union's dissolution, its legitimate successor, Russia also had neither the power nor the opportunity to pay attention to Mongolia. As a result, its influence in Mongolia fell sharply. These were the days when the sun of freedom ascended over Mongolia through the clouds of almost vanishing pressure and control of both neighbors.

Mongolia's Post-Cold War view on Sino-Russian relations

The changes in international relations in the early 1990s, especially the disintegration of the Soviet bloc followed by the Soviet Union itself, and resulting end of the Cold war brought on dramatic changes into the triangle of Russia-China-Mongolia. Mongolia, as with some other countries, freed itself from the dominating Soviet influence, redefined its vital national interests and foreign policy priorities, and formulated its national security and foreign policy strategies based on its own interests. These concepts were reflected in the 1992 Constitution of

Mongolia and in more detail in the country's national security and foreign policy priorities.

The priorities of Mongolia's foreign policy, then and now, are to develop friendly relations with both the Russian Federation and the People's Republic of China. That is, Mongolia strives to promote balanced and good-neighborly relations with these two countries without adopting the line of either country. Unless Mongolia's national interests are affected, the country shall invariably adhere to the position of non-interference in any argument arising between Russia and China.

Maintaining a balanced relationship does not mean keeping equidistance from them or taking identical positions to all issues. This policy means strengthening trust and developing good-neighbor relations and mutually beneficial cooperation with both of them. Mindful of its experience from 1960 to the 1980s, Mongolia pursues a policy of non-involvement and neutrality in relation to the future possible disputes between Russia and China, unless the disputes affect its vital national interests. In the latter case, Mongolia follows its vital interests.

Since Russia withdrew its troops and weapons from its territory, Mongolia has declared its territory as a nuclear weapon free zone, considers that declaration of border territories of neighboring countries having the same status would benefit not only Mongolia, but Russia's and China's security as well.

Mongolia's policy is that, in peacetime, it neither will permit the station and passage of any foreign troops on its territory, nor to join any military alliance. This is a striking manifestation of the importance Mongolia attaches to maintaining balanced and friendly relations with its two major neighbors.²² The government of Mongolia attaches great importance to the requirement that Russia and China limit, for a definite period of time, military activities in the territory neighboring Mongolia and substantiate this through treaties and agreements at the level of the governments of the three countries.

In addition, the real military security of Mongolia could be guaranteed by trilateral agreement obliging Russia and China not to use the territory of Mongolia in their adversary activities against each other as well as Mongolia not to cause reasons for such the adversary between the two countries. It is clear that Mongolia's intends to be a buffer state between these two mighty military powers. Mongolia's location

inevitability demands it to maintain friendly relations with its neighbors and not to interfere in their mutual relations.

The Russian Federation and the People's Republic of China respect Mongolia's policy of guaranteeing its security through a non-aligned policy, within a framework of international cooperation and with the involvement of other influential countries. Since 2000, Mongolia's foreign and security policies have been strongly influenced by the politics of its neighbors. Russia's comeback on the world political scene and China's steadily increasing economic influence in Mongolia have been accompanied by the attempt to restrict Mongolia's relations with its "third neighbors" through the means of an enforced bilateral or trilateral of its relations with Russia and China, and also through a stronger attachment to the Shanghai Cooperative Organization.²³

One can also observe that Russia, in its relations with Mongolia, increasingly perceives itself to be a rival of China. For instance, Russia has spent great efforts to increase its economic influence on Mongolia. Russia wants to pull up to China. The reason behind this might be connected to security and political concerns. In the meantime, Russian security circles, once more, discuss the question which role Mongolia might play as a military buffer zone and as a shield for Far Eastern Siberia.

American interest in Mongolia is not as active as their approach to Japan. Naturally, the United States' interest in Japan is much greater, since the latter is used as competition with China in the struggle for resources and the desire to hinder the development of China. Mongolia has no significance either for the global geo-strategy of the United States. In this regard, the value of investment is difficult to justify. Thus, Mongolia is a lonely island, since Russia and China will not miss the US and its allies through airspace or through terrestrial territories.

The Mongolia's Third Neighbor Policy, in respect to its content, is not directed against any state, especially against the two neighboring powers. Mongolia, which is directly in the zone of geopolitical influence of China and Russia is inevitably subject to some degree of influence from these states. Incidentally, both neighbors pretend that they understand Mongolian politics with respect to the Third Neighbor and even declare it at the highest level, but in the soul they perceive it painfully and suspiciously, which sometimes manifests itself negatively in their individual and joint actions. They were not happy, for example,

when Mongolia joined the Organization for Security and Cooperation of Europe, and concluded a partnership agreement with the European Union.

In March 2012, Mongolia signed a program of Partnership and Cooperation with NATO, received the status of "partner country", and became the first country cooperating with NATO on a special partnership program. This program contained general provisions on prevention of natural disasters and participation in exercises.

In November 2011, Mongolia entered into a partnership agreement with NATO. Japan has established a close relationship with Mongolia and seeks to limit and counter the influence of China and Russia in Northeast Asia. India and Russia both have friendly relations with Mongolia and are trying to get closer to it with a hidden goal to restrain China. Russia and China closely follow the diplomatic activities of Mongolia between them regarding its Third Neighbor Policy.

After the Cold War, to fill a vacuum in Central and Northeast Asia, Russia and China created a political and economic alliance - the Shanghai Cooperation Organization (SCO). Since the beginning of 2000, both states separately and jointly invited Mongolia to the SCO. Mongolia is now participating in SCO as an observer. In this capacity, it expresses and confirms its desire to cooperate actively with the organization, primarily in the humanitarian field, but also in transit transportations and in agriculture.

But one can also observe that Russia in her relations with Mongolia increasingly perceives herself to be a rival of China. For instance, Russia has spent great efforts to increase her economical influence on Mongolia. Russia wants to pull up to China. The reason behind might be of security political nature. In the meantime Russian security circles, once more, discuss the question which role Mongolia might play as a military buffer zone and as a shield for Far Eastern Siberia. It remains only to determine its policy in this direction, to make correct and effective decisions. This is exactly what we lack.

In recent years, Russia and China have both embarked on ambitious projects to integrate the Eurasian landmass. Russia has established the Eurasian Economic Union (EEU) in hopes of creating a Russian-dominated geopolitical bloc. In a very different approach, China has promoted the "One Belt, One Road" (OBOR, or New Silk Road) initiative that aims to use Chinese financial power to physically and economically integrate Eurasia, with China at its core.²⁴

Moscow viewed China's presence in Eurasia, including its OBOR initiative, with suspicion, considering Beijing as a geopolitical competitor. This changed when Russia became alienated from the West after economic sanctions from the United States and other countries. However, Russia fears that because the Russian economy is excessively dependent on China, they may have no choice but to accede to Chinese requests for action.

Therefore, Mongolia cannot hide from the fact that the Eurasian Economic Union²⁵, which is being born on its northern border, could have many opportunities for Mongolia. Although there is no plan for Mongolia to join this union, Mongolians need to remember that Russia might softly press Mongolia towards it.

The concept of "One belt and One Road" is very positive for Mongolia, but there is no free lunch in this world. Some of the decisions may be politically difficult to implement as those might involve more influence from China both economically and politically. Therefore, Mongolia should be able to determine what kind of conditions should be tolerable for Mongolia and how could use those initiatives in a beneficial way for Mongolia.

Conclusion

As Mongolia borders only two countries - Russia and China, it has to be concerned about its livelihood. Those two countries are both world powers, who both have historically dominated Mongolia.

Independence and sovereignty of Mongolia exist on the balance of power between Russia and China. Distortion of this balance may perish its independence. Due to the Russian Revolution in 1917, Russia temporarily lacked a strong government that could maintain the balance of power against China, a balance that has existed since the 17th century. As a result, China has violently invaded and perished Mongolian autonomy, which was under Russian protection, in 1919. The Soviet government has reestablished this balance soon after its consolidation and Mongolia has again gained its de facto independence from China in 1921. After the World War II, Soviet Union has increasingly emerged as a world power shifting the balance in favor of Moscow. This shift has eventually led Mongolia to ally with the

northern neighbor against the southern, turning Mongolian territory as the first frontline of “a potential battlefield of the two red giants.”

Throughout the 1960-90 periods, the Soviet troops were stationed in sizeable numbers inside Mongolia. This provided security of sorts. Perhaps the greatest guarantor of Mongolia's territorial integrity was the balance of power that existed between the two powers.

In the new post-Cold War era, the Mongolian foreign policy is driven by two imperatives: national security and economic development. Fortunately, the two policies are complementary and can be pursued at the same time. For example, the foreign policy priorities might be ordered as follows: 1) neighborly, balanced relations with both the Russian Federation and the People's Republic of China; 2) promotion of friendly contacts with developed nations, such as the US, Japan and Germany, EU and South Korea, 3) advancement of the economic development and integration of the region.

Mongolia's primary foreign policy goal is to strengthen mutual understanding and cooperation between the geographic giant neighbors and the highly developed Third Neighbor Policy interested in having a reliable partnership with Mongolia and maintaining peace for further development of the country and ensuring national security, and stability throughout the world.

NOTES

¹ Sherry B.Ortner, “On Key Symbols”. *American Anthropologist* 75/5 (1973): 1338-1345. A key symbol, as defined by Sherry Ortner (1979, 94), may take two forms. It may act as a summarizing symbol or as an elaborating symbol. Summarizing symbols are "primarily objects of attention and cultural respect; they synthesize, or collapse, complex experience and relate the respondent to the grounds of the system as a whole.

² “The Era of his Ways”. The Washington Post, December 31, 1995.

³ R.K.I.Quested, *Sino-Russian Relations* (London and New York. 2005), 22.

⁴ The terms were coined to define the south Mongolian territory inside the borders of the Qing Empire that recognized Beijing. It was known as Inner Mongolia. As the Khalka and Oirad Mongols did not become subjects of the Qing, parallel terms of Gadaad (meaning outside, foreign) Mongol and Ar (Northern) Mongol also came into being. Translated into different languages these terms, together with their Chinese equivalents Neimenggu (Inner

---

Mongolia) and Waimenggu (Outer Mongolia), have become in this century the established language of historiography, particularly that of Mongolia, China, Russia and Japan.

⁵ Baabar, *The History of Mongolia: From World power to Soviet Satellite* (Ulaanbaatar and Cambridge: The White Horse, 1999), 141.

⁶ O. Batsaikan. "Rethinking of Mongolian history: Mongolian Independence of 1911 and the Kyakhta Treaty of 1915 between China, Russia and Mongolia", Mongolei-Collquien im Wintersemester 2015/2016 of Humboldt University: Berlin, Germany on 2 December, 2015.

⁷ С.Г.Лузянин, *Китай, Россия и Центральная Азия: разграничение региональных интересов. Китай в мировой политике* (Москва: РОССПЭН, 2001), 312.

⁸ Б.Ширэндэв, М.Санждорж, *БНМАУ-ын түүх, II боть* (Улаанбаатар. 1969)

⁹ Edmund O. Club, *China and Russia: the "Great Game"* (New York, Columbia University Press. 1971), 344.

¹⁰ Club, 337-338.

¹¹ "The Yalta Conference". <https://avalon.law.yale.edu/wwii/yalta.asp> Accessed 13 August 2019.

¹² S. Radchenko, "Carving up the Steppes: Borders, Territory and Nationalism in Mongolia, 1943-1949", 12. http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/publicn/eurasia_border_review/Vol3SI/radchenko.pdf

¹³ Harvey Schneider, "Mongolia between Russia and China, 1953-1965", M. A. Thesis. Department of History, McGill University, Montreal, 1969, 9.

¹⁴ Baabar, 412.

¹⁵ R.A. Rupen, "The Mongolian People's Republic and Sino-Soviet Competition" in *Communist Strategies in Asia: a comparative analysis of governments and parties*, ed. An Oak Barrette (New York: Praetor. 1963), 262-292.

¹⁶ Ts. Batbayar. "Evolution of Mongolia's Role between Russia and China" *Mongolia and Northeast Asia. Economic Development and Regional Cooperation*. (University of Illinois at Urbana-Champaign, 1999), 1076

¹⁷ Maxim Gan, "Mongolia Ne Namerena Byt Bednym Rodstvennikom (Mongolia Does Not Intend to Be a Poor Relative)", *Izvestia*, 14 Mar. 1992. p.5

¹⁸ Н.Ариунгуа, Трехстороннее сотрудничество с Россией и Китаем как залог сбалансированного и эффективного экономического развития Монголии (середина XX-начало XXI в.). *Вестник Бурятского научного центра Сибирского отделения Российской Академии наук*. №1 (25) 2017. С. 140; N.Ariungua. Trilateral Cooperation between Mongolia, Russia and China as the Foundation of Balanced and Effective Economic Development of

---

Mongolia (mid-20th – early 21st centuries), *Bulletin of the Buriat Scientific center of the Siberian Branch*, no.1 (25) (2017), 140

¹⁹ Elizabeth Wishnick, “Soviet Asian Collective Security Policy from Brezhnev to Gorbachev”, *Journal of Northeast Asian Studies*, vol. 7, no.3 (Fall 1988), 3-4

²⁰ http://articles.latimes.com/1990-01-04/news/vw-546_1_garry-kasparov

²¹ Lord Henry Palmerston, speech, House of Commons, 1 March 1948. <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780191826719.001.0001/q-oro-ed4-00008130>.

²² Монгол Улсын гадаад бодлогын үзэл баримтлал, <http://www.mfa.gov.mn/?p=28993>

²³ Б.Баясгалан. Монголия в тисках её соседей. Lambert Academic Publishing. Deutschland. (2014), 143.

²⁴ Mathieu Duchâtel & François Godement & Kadri Liik & Jeremy Shapiro & Louisa Slavkova & Angela Stanzel & Vessela Tcherneva, “Eurasian integration: Caught between Russia and China”, http://www.ecfr.eu/article/essay_eurasian

²⁵ The EAEU or Eurasian Economic Union consists of largely former Soviet Republics. The Treaty of Eurasian Economic Union came into being on 29 May 2014 with Belarus, Kazakhstan, and Russia being the founding members. Armenia and Kyrgyzstan joined later in the year with the treaty being in force in 2015.

Сорилт...

2020 он шувтрахын алдад бидний монголчууд, Монгол улс тэр аяараа хүндхэн сорилттой учиржээ. Тэснэ, тэснэ гэхэд ингэж яаж тэсэх вэ гэсэн шиг коронавирусийн халдвар “дотоодод алдагдаж” улс орон даяараа “онцгой байдалд” шилжиж үзсэнээр манай нийгмийн бүхий л эд эс хүнд шалгалтад өртөж хэцүүхэн давааг хэцэлж явна. Үнэндээ “титэмтэй” болсон бидний амьдрал яг л лакмус цаас лугаа адил бид бүхнийг, хүн бүрийг хэн болохыг нь илчлээд өгөв гэлтэй. Төр, засгийн тэргүүнээсээ эхлээд өдгөө эрх баригч улс төрчид юуны өмнө шалгалт өгөв. Улмаар төр бүхэлдээ, төрийн албан хаагчид тухайлан шалгуулав. Улс төрийн бүх хүчин шалгуулав. Эрүүл мэндийн салбараар зогсохгүй бүхий л салбар, нэн ялангуяа эдийн засаг маань бүхэлдээ хэр хэмжээгээ дахин нэг шалгуулав. Хүн ардын маань ёс суртахуун, ухамсар, сахилгын хил хязгаар, нийгмийн маань соёл, боловсрол, зохион байгуулалтын түвшин гээд шалгуулаагүй юм нэг ч үлдсэнгүй.

“Титэмт” бидэнд ямар дүн тавьж байгаа бол оо?

Ямар ч байсан золгож буй 2021 ондоо энх тунх явахын
өлзийтэй ерөөлийг уншигч олондоо дэвшүүлье!

Х.Б.

* * *

“For if you suffer your people to be ill-educated, and their manners to be corrupted from their infancy, and then punish them for those crimes to which their first education disposed them, what else is to be concluded from this, but that you first make thieves and then punish them.”

Sir Thomas More, Utopia

“I sincerely believe that banking establishments are more dangerous than standing armies, and that the principle of spending money to be paid by posterity, under the name of funding, is but swindling futurity on a large scale.”

Thomas Jefferson

“Once a government is committed to the principle of silencing the voice of opposition, it has only one way to go, and that is down the path of increasingly repressive measures, until it becomes a source of terror to all its citizens and creates a country where everyone lives in fear.”

[Special Message to the Congress on the Internal Security of the United States, August 8, 1950]

Harry S. Truman

А.Нямдолжин

ШУА-ийн ОУХХ-ийн Тэргүүлэх ажилтан, доктор (Ph.D)

УУЛЫН КАРАБАХЫН МӨРГӨЛДӨӨН БА ОХУ

Азербайжан, Армени хоёр ОХУ-ын зуучлалаар 2020 оны арваннэгдүгээр сарын 10-нд гал зогсоох тухай хэлэлцээрт гарын үсэг зурсан билээ. Чингэснээр Уулын Карабахад зургаан долоо хоног үргэлжилсэн дайнд цэг тавьсан боловч Карабахын асуудал бүрэн шийдэгдсэн гэсэн үг биш юм. Учир нь олон улсад хүлээн зөвшөөрөгдөөгүй Уулын Карабахын бүс нутагт болсон энэ үйл явдал олон улсын харилцааны шинэ асуудал ч бас биш юм.

Уулын Карабахын төлөөх мөргөлдөөн түүх, соёлын эртний угшилтай хоёр улс болох Армени, Азербайжаны хооронд хуучин ЗХУ-ын бүрэлдэхүүнд байхдаа ч шийдвэрлэж чадаагүй бугшиж үлдсэн зөрчлүүдийн нэг юм. 2020 оны есдүгээр сарын 27-ны

өдөр хоёр орны хооронд ширүүн мөргөлдөөнөөр дайн дахин эхэлсэн. Үүнээс хоёр сарын өмнө буюу энэ оны долдугаар сард Армени, Азербайжаны хилийн орчим нэлээд ширүүн зэвсэгт сөргөлдөөн болоод авсныг ч цар тахалд хамаг анхаарлаа хандуулсан дэлхийн том гүрнүүд төдийлөн анзаараагүй өнгөрөөсөн билээ.

Кавказын бүс нутгийн стратегийн ач холбогдол хийгээд аюулгүй байдлын үүднээс авч үзвэл Уулын Карабахын мөргөлдөөн Армени болон Азербайжаны угсаатан хоорондын, улс хоорондын этнополитик мөргөлдөөнөөс хальж бүс нутгийн, олон улсын шинж чанартай, илүү өргөн цар хүрээг хамрах болсныг тодорхой харууллаа. Тус бүс нутгийг

христын болон исламын соёл иргэншлийн хагаралдааны бүс нутаг гэдэг ч Өвөр Кавказ, Левантын хоорондын хэлхээ, холбоог ч үгүйсгэх аргагүй юм. Исламын радикализм өргөжиж буй өнөө үед тус бүс нутаг буфер бүс болохын хамт Каспийн тэнгис болон Хар тэнгисийн байгалийн хий, газрын тос дамжуулах хоолой, түүнийг дагасан компаниудын өрсөлдөөн төдийгүй том гүрнүүдийн улс төрийн өрсөлдөөний объект болдог. Энд ОХУ, Турк, Иран зэрэг бүс нутгийн болоод Европын холбоо, АНУ, Ойрх Дорнодын орнууд гэсэн олон улсын ашиг сонирхол огтлолцож байдаг явдал тус бүс нутгийг улам ач холбогдолтой болгож байгаа юм.

Түүхийн хуудсыг сөхвөл

Орчин үеийн Уулын Карабах МЭӨ II зуунд Их Арменид нэгдэж зургаан зуун жил Арцах (Уулын Карабахын өөр нэг нэр) мужийн нэг хэсэг болон оршин тогтножээ. VII зууны дунд үеэс IX зууны дунд үе хүртэл Карабах арабын эрхшээлд, IX–XVI зууны үед армены вант улсын бүрэлдэхүүнд, 1813 онд Карабахын хант улс Гулистаны энхийн хэлэлцээрээр Оросын эзэнт гүрний бүрэлдэхүүнд орж байжээ. Уулын Карабах Дундад

зууны үед Арменийн нэг хэсэг байсан боловч Турк, Ираны эзлэн түрэмгийлэх дайны үр дүнд Армений ихэнх нутаг дэвсгэр эдгээр улсуудын мэдэлд орсон байна. XIX зуунд Орос, Ираны Тюркменчайгийн гэрээ, Орос, Оттоманы эзэнт гүрний хооронд байгуулсан гэрээнүүдэд заасан ёсоор тухайн үед Иран болон Оттоманы эзэнт гүрэнд оршин сууж байсан християн шашинт арменуудыг мусульман шашинт азербайжануудын оршин сууж буй Өвөр Кавказад, тэр дундаа Уулын Карабахд шилжүүлэн суулгасан бөгөөд чухамхүү энэ үеэс Кавказын нутаг Ар, Өвөр

Кавказ болон хоёр хуваагдсан. 1908 он гэхэд нүүдэллэн ирсэн арменуудын тоо нэг сая гурван зуун мянганд хүрсэн байлаа. Ийнхүү Оросын хаант засгийн бодлогоор арменуудын их урсгал эхэлж, Өвөр Кавказад, ялангуяа одоогийн Азербайжаны газар нутаг дээр Иран, Анатоли, Бага Ази, Ливанаас цагаачлан ирсэн арменууд өөрийн гэсэн бүрэн эрхт улсыг байгуулахыг зорих болсон. XX зууны эхээр энэ зорилгодоо хүрч чадаагүй арменууд Орост өрнөсөн хувьсгал болон үндэсний хөдөлгөөнийг ашиглан Өвөр Кавказад хүчирхийлэл үйлдэж олон мянган азербайжануудыг

хомроглон устгаснаар Карабахын хямрал эхэлсэн түүхтэй. Нөгөө талаас, армен-азербайжаны сөргөлдөөн үүссэн гол шалтгаан, уг үндэс нь өмнө зүгт хүрээгээ тэлэх, нүүлгэн шилжүүлэх Хаант Оросын бодлогоос үүдэн Кавказын бүс нутагт онцгой ач холбогдол өгөх болсонтой шууд холбоотой байв.

Хаант Орос улс нуран унаж, хувьсгал гарсантай зэрэгцэн 1918 оны тавдугаар сард гурван бие даасан улс тунхагласны нэг нь Азербайжаны Ардчилсан бүгд найрамдах улс байсан бөгөөд түүнд Карабах багтан орж байв. Гэвч Карабах, Зангезурын армени үндэстнүүд Азербайжаны бүрэлдэхүүнд орохоос татгалзаж, 1918 оны 7-р сарын 22-нд зарласан Карабахын арменуудын анхны их хурлаар засаг захиргаа-улс төрийн бие даасан нэгж бүхий Уулын Карабахыг тунхаглан, Ардын засгийн газрыг (1918 оны есдүгээр сараас Карабахын Арменийн үндэсний зөвлөл) байгуулсан байна.

1918-1920 онуудад Азербайжан, Армены шашин шүтлэг, соёлоор ялгаатай үндэстнүүдийн хооронд газар нутгийн маргаанаас улбаатай дэгдэлтүүд гарч, бие биеийн өөдөөс зэвсэг барин шууд тулалдаагүй боловч, үйл олноор хөнөөсөн угсаатны цэвэрлэгээ явагдсан нь бүс нутгийн хүн ам зүйн нөхцөл байдал өөрчлөгдөхөд хүргэсэн. Азербайжаны Арменд өгсөн газар нутаг нь тодорхой хилийн зурвасыг тогтоогоогүйгээс үүнд дургүйцсэн арменууд Зангезур, Нахчыван, Карабахын уулын хэсгийг булаан авахыг санаархсаны улмаас Зангезурт л 1918 оны намар гэхэд 110 суурин устгагдаж, 7729 азербайжанууд алагдаж, 50 000 азербайжанууд дүрвэсэн байна. ЗХУ 1920 онд Армен, Азербайжаныг

бүрэлдэхүүндээ оруулсны дараа бүс нутаг дахь маргааныг эцэслэхийн тулд зөвлөлт засгийн шийдвэрээр 1921 онд Уулын Карабахыг Азербайжаны Бүгд Найрамдах улсын бүрэлдэхүүнд шилжүүлэн улмаар 1937 оноос Уулын Карабахын өөртөө засах мужийн статустай болсон байна. Харин Армен Уулын Карабахыг Азербайжанд хүчээр шилжүүлсэн шийдвэр нь бүх маргааны эх үндэс болсон гэж үздэг.

Ийнхүү гомдол тээсэн арменууд 1960 оноос Уулын Карабахыг Арменд шилжүүлэхийг шаардах болов. Марксист үзэл суртлын дарангуйлал, тоталитари дэглэмээр тогтоон барьсаар ирсэн хэдий ч үндэс, угсаа, шашин, соёл, түүхэн өс хонзонгийн улмаас 1988 онд Азербайжаны Бүгд найрамдах улсын Уулын Карабахын өөртөө засах мужийн салан тусгаарлах үйл явдал өрнөж, энэ нь цаашлаад ЗХУ задрахад хүргэсэн хүчин зүйлүүдийн нэг болсон.

Армены БНУ Уулын Карабахыг өөртөө нэгтгэх шийдвэр гаргасан бол Азербайжаны БНУ Уулын Карабахын өөртөө засах мужийг татан буулгаж нэгдсэн нэг засаг захиргаатай болгосон байна. Ийнхүү 1987 оны сүүлээс хоёр улсад үндэсний хөдөлгөөнүүд эрчээ авч эхэлснээр хурцадмал байдал даамжирсаар 1988 оны эцэс гэхэд тэдний хоорондын зөрчил улам нэмэгдэж, хоёр орны ихэнх иргэд сөргөлдөөнд татагдан орж, хуучин Зөвлөлтийн бүрэлдэхүүнд байсан орнуудын нутаг дэвсгэр дээр гарсан анхны томоохон зэвсэгт мөргөлдөөн болсон юм.

1991 оны есдүгээр сарын 2-нд армени үндэстнээс бүрдэх Бүгд Найрамдах Уулын Карабах Улс тусгаар тогтнолоо зарлан, арванхоёрдугаар сарын 10-нд тусгаар тогтнох талаарх

бүх нийтийн санал асуулга явуулснаар хүн амын 99,89% нь саналаа өгсөн байна. Уг бүх нийтийн санал асуулгын үр дүнд Уулын Карабахын бүгд найрамдах улс байгуулагдсан ч олон улсын хамтын нийгэмлэг бие даасан улсын хувиар биш, Азербайжаны нутаг дэвсгэрийн нэг хэсэг гэдгээр хүлээн зөвшөөрдөг. Уулын Карабахын өөртөө засах муж Азербайжаны бүрэлдэхүүнээс гарч, Уулын Карабахын бүгд найрамдах улс байгуулснаа мэдэгдсэний дараа Карабахын мөргөлдөөн эхэлжээ.

Улмаар 1991-1994 онуудад энэ сөргөлдөөн Уулын Карабахыг хяналтандаа авах гэсэн арменууд болон азербайжануудын хооронд бүрэн хэмжээний зэвсэгт мөргөлдөөн болон өргөжиж, 25000 цэрэг, энгийн иргэд амиа алдаж, 25000 хүн шархдаж, хэдэн зуун мянган энгийн иргэд дүрвэсэн тулааны эцэст 1994 оны тавдугаар сарын 12-нд Азербайжан, Армен, Уулын Карабахын төлөөлөгчид гал зогсоох тухай хэлэлцээрт гарын үсэг зурсан байна. Карабахын дайн дууссаны дараа яриа хэлэлцээ ЕАБХАБ-ын Минскийн бүлгийн зуучлалаар явагдаж байв. Гэвч Уулын Карабахын хилийн ойролцоо үе үе том, бага хэмжээтэй сөргөлдөөн гарсаар байлаа. 2016 оны дөрөвдүгээр сард “дөрвөн өдрийн” дайн хэмээн нэрлэгдсэн зэвсэгт мөргөлдөөн Армени, Азербайжаны хооронд дэгдэж, 1994 оны гал зогсоох тухай хэлэлцээрээс хойших хамгийн өргөн хэмжээтэй тулаан болж, хоёр тал нэлээд хэмжээний гарз хохирол амссан аж. Дайны үр дүнд Азербайжанд ашигтай буюу Армен 800 га газраа алдсанаар газар нутгийн хувьд багахан өөрчлөлт гарсан. Армени, Азербайжаны хоорондох зэвсэгт мөргөлдөөн бүс нутаг дахь

үндэстний язгуур өөрчлөлтөд нөлөөлсөн төдийгүй байлдааны ажиллагаагаар эзлэгдсэн бүс

нутгаас тэнд оршин сууж байсан азербайжанууд болон карабахын курдууд дүрвэн гарч, харин

Азербайжанд амьдарч байсан бараг бүх арменууд тэндээс дүрвэн явахад хүрчээ.

Уулын Карабах ба бүс нутгийн тоглогчид

2020 оныг хүртэл Уулын Карабахын асуудал Оросын онцгой анхааралд байсан бол энэ мөргөлдөөнд Турк улс цэрэг-улс төр, дипломатын хувьд татагдан орсон эерэгцээ Иран, Израйль зэрэг шинэ тоглогчид гарч ирснээр бүс нутгийн стратегийн хүчний тэнцвэрт өөрчлөлт гарч байна. Өнөөг хүртэл Москва, Анкара хоёр Сири, Ливийн хямралд өөр өөр байр суурьтай хэвээрээ байгаа ба Оросын өмнөд хилийн ойролцоох Туркийн идэвхжилт хоёр талын харилцан итгэлцэлд улам бүр эргэлзээ төрүүлж байна. Кавказын бүс нутаг нь ОХУ-ын уламжлалт ашиг сонирхлын бүс нутаг бөгөөд тус бүс нутгийн орнууд газар зүйн байрлалын хувьд нэг талаараа ОХУ-тай, нөгөө талаараа Иран, Туркийн дунд Каспийн болон Хар тэнгисээр холбогдож буй орон зай, цэрэг стратеги, шашин угсаатны бүрэлдэхүүн, байгалийн баялаг, Орос улстай холбогдож ирсэн түүхэн хэлхээ холбоо бүхий геополитик, стратегийн чухал ач холбогдолтой бүс нутаг юм. Эдгээр хүчин зүйлийн зэрэгцээ хуучин ЗХУ-ын орон зай дахь тэргүүлэгч улс, Уулын Карабахын мөргөлдөөнийг зохицуулах ЕАБХАБ-ийн Минскийн бүлгийн дарга нарын нэгийн хувьд Орос улс Карабахын мөргөлдөөнийг зохицуулахад гол үүрэг гүйцэтгэсээр ирсэн.

ОХУ-ын албан ёсны байр суурь нь “бүс нутгийн улс орнуудын газар нутгийн бүрэн бүтэн байдлыг хүндэтгэх зарчим дээр тулгуурлан,

хоёр талын ашиг сонирхолд нийцсэн” шударга шийдвэрийг боловсруулахад оршино”. Чингэхдээ, нэг талаас, Кавказад бүрэн хэмжээний дайн гарах нь Оросын үндэсний язгуур эрх ашигт харшилна, нөгөө талаас, маргааныг бүрэн зохицуулснаар эдгээр орнууд дахь нөлөөгөө алдахаас болгоомжилж байдаг.

Армени нь АНУ, НАТО-тай цэрэг, улс төрийн талаар, ЕХ, Ирантай эдийн засгийн талаар хамтран ажиллаж, барууныг баримталсан улс төрийн бодлого үйл ажиллагаа нь идэвхжиж байгаа ч, Орос, Армени хоёр Хамтын аюулгүй байдлын гэрээний байгууллага, Евразийн Эдийн засгийн холбооны гишүүн, холбоотны харилцаатай орнууд юм. Армени улс Турк, Гүрж, Иран, Азербайжантай хиллэдэг хэдий ч Хамтын аюулгүй байдлын гэрээний байгууллага, Евразийн Эдийн засгийн холбооны гишүүн орнуудын алинтай нь ч хиллэдэггүйн дээр далайд гарах гарцгүй, Азербайжантай Уулын Карабахын асуудлаар маргаантай, Турктэй дипломат харилцаагүй зэрэг нь тус улсыг улс төр, эдийн засгийн хувьд Оростой илүү дотно харилцах нөхцлийг бүрдүүлж өгдөг. Орос улс өөрийгөө Армени, Азербайжан, Гүржтэй нэг адил Кавказын орон гэж хардаг. Учир нь ОХУ-ын долоон Бүгд найрамдах улс (Адыгей, Дагестан, Ингушет, Кабардин-Балкар, Карачаев-Черкес, Хойд Осет, Чечень), хоёр хязгаар (Краснодар, Ставрополь) газар зүйн байршлаараа Хойд Кавказын бүс нутагт багтдаг. Орос улс дотоодын салан тусгаарлах оролдлогыг иргэний

дайны хэмжээнд (Чечений дайн) таслан зогсоодог жишээ бий бөгөөд терроризм, салан тусгаарлах үзлийг олон улсын аюул занал хэмээн хардаг учир Кавказын бүс нутагт онцгой ач холбогдол өгдөг. Тиймдээ ч аливаа салан тусгаарлах оролдлогыг дэмждэггүй бөгөөд ОХУ дэлхийн хамтын нийгэмлэгийн нэгэн адил Уулын Карабахыг тусгаар тогтносон улс гэж хүлээн зөвшөөрдөггүй. Армений хил залгаа орнуудаас олон улсын терроризмын аюул нийт Кавказын бүс нутагт байнга заналхийлж байдаг гэдэг үүднээс Орос Арменитай холбоотны харилцаатайдаа дулдуйдан Армени-Туркийн 300 гаруй км, Армени-Гүржийн 260 км хилийн бүсэд цэргийн ангиа байрлуулан хилийг нь хамгаалж байдаг.

Түүнээс гадна Ойрх Дорнодод бүрэлдээд байгаа геополитикийн нөхцөл байдал (“Арабын хавар”, Сирийн дайн, Турк дэх эмх замбараагүй байдал), Уулын Карабахын асуудлыг дайны замаар шийдвэрлэх гэсэн Азербайжаны аюул занал нь Армени батлан хамгаалах чадвараа дээшлүүлэхийг шаардаж байдаг. Энэ үүднээс Орос улс Армений холбоотон болохын хувьд аюулгүй байдлын баталгаа, худалдаа, эдийн засгийн томоохон түнш, хөрөнгө оруулагч орон юм. Хоёр орны хооронд 2010 онд шинээр байгуулсан гэрээний үндсэн дээр Армений Оросын 102-р цэргийн анги 2044 он хүртэл байрлаж байна.

Уулын Карабахын хямралын хүрээнд Орос улс Армений гол түшиг тулгуур бол, Турк улс Азербайжаныг тууштай

дэмжигч юм. Хэл, соёл, шашин шүтлэг, нэг үндэс угсаатай гэх Азербайжан Турктэй илүү дотно харилцаатай. Бүр 1990-ээд онд Анкара болон Баку-д “нэг үндэстэн - хоёр улс” гэсэн уриа нэлээн тархаж байсан билээ.

Орос улс Армени, Азербайжанд хоёуланд нь зэвсэг нийлүүлдэг. Сүүлийн жилүүдэд Азербайжан Оросоос 5 тэрбум ам.долларын зэвсэг худалдаж авсан нь Азербайжаны зэвсгийн импортын 80 гаруй хувийг эзэлж байна. Түүнчлэн Азербайжан Туркээс 2020 оны эхний есөн сард 123 сая ам.долларын зэвсэг худалдан авсан нь өнгөрсөн оны мөн үетэй харьцуулахад 6 дахин

их байгаа юм. Уулын Карабахын дайны үйл ажиллагаанд Туркээс авсан ТВ2 «Байрактар» болон Израйлийн «Гароп» хэмээх нисгэгчгүй нисдэг хэрэгсэл гол үүрэг гүйцэтгэсэн ба Уулын Карабах дахь Арменийн газарзүйн давуу талыг тус нисгэгчгүй нисдэг хэрэгслийн хүчин чадлаар саармагжуулж чадсан байна. Үүний цаана Турк-Украины цэргийн хамтын ажиллагаа нь Оросын дургүйцлийг төрүүлж байна. Турк Украинд 2019 онд худалдсан 6 нисгэгчгүй нисдэг хэрэгсэл дээр энэ онд нэмж 48-ийг худалдсан, мөн Уулын Карабахын мөргөлдөөний үеэр Украины ерөнхийлөгч

Зеленскийн Туркд хийсэн айлчлалыг санаандгүй зүйл гэж Орос харахгүй байна. Учир нь Украин Уулын Карабахын асуудлаар Азербайжаныг дэмждэг. Энэхүү зэвсэгт мөргөлдөөнийг далимдуулан Турк Кавказын бүс нутагт өөрийн байр сууриа улам бүр бататгах гэсэн оролдлого нь Уулын Карабахын асуудалд Орос-Туркийн ашиг сонирхол мөргөлдөхөд хүргэж байна. Чингэхдээ бүс нутагт Туркийн байр суурь бэхжихийн хэрээр Турк улс цаашид Украин, крымийн татар, Гүрж ер нь хэнийг ч цэрэг, улс төрийн хувьд дэмжиж чадна гэдгээ харууллаа.

Уулын Карабахын мөргөлдөөнийг зохицуулах үйл явц ба үр дүн

Карабахын мөргөлдөөнийг тайван замаар зохицуулах хэлэлцээг ЕАБХАБ-ын Минскийн бүлгийн хүрээнд 1992 оноос хойш явуулж байгаа юм. Тус бүлгийг ОХУ, АНУ, Франц улс хамтран даргалдаг. Энэ бүлгийн зорилго нь ЕАБХАБ-ын зарчим, амлалт, заалтын үндсэн дээр хямралын нөхцөл байдлын талаар яриа хэлэлцээ хийх нөхцөлөөр хангах явдал юм. Гэвч ЕАБХАБ-ын Минскийн бүлгийн гуч орчим жилийн турш гаргасан хүчин чармайлт үр дүнгүй, хэлэлцээний явцад ахиц гараагүйгээр барахгүй талуудын байр суурь улам хатуурч, бие биенээ үгүйсгэх болсон. Карабахын асуудлыг зохицуулах Минскийн бүлгийн бусад хоёр хамтран даргалагч болох АНУ, Франц улсууд ОХУ-ын гол зуучлагчийн үүргийг хүлээн зөвшөөрдөг. Харин Турк улс эдгээр гурван орны явуулж байгаа үйл ажиллагаа үр дүнд

хүрэхгүй байгааг буруутган Уулын Карабахын мөргөлдөөнийг энхийн замаар зохицуулах, цаашлаад Кавказын бүс нутгийн аюулгүй байдлын ерөнхий дүр зургийг тодорхойлоход Турк улс гол тодорхойлогч хүчин зүйл болох болно гэдгээ зарлаад байгаа. 2020 оны Карабахын мөргөлдөөнийг зохицуулах үйл явцад Минскийн бүлэг, НҮБ-ын Аюулгүй байдлын зөвлөл, Европын холбоо, НАТО, АНУ-ын аль аль нь цус урсгасан дайныг хөндлөнгөөс ажиглахаас өөрөөр Оросын гаргасан шиг хүчин чармайлт гаргаж чадсангүй. Минскийн бүлгийн АНУ-ын даргалагч асан Керри Кавано: «Париж, Вашингтон хоёр яриа хэлэлцээнд оролцсонгүй. Үнэн хэрэг дээрээ мөргөлдөөнд оролцогч талуудын аль алинд нь Вашингтон хэрэггүй. Энэ нь Москвагаас шалтгаалж байгаа зүйл биш, харин Америкийн өөрийн дипломат бодлогын алдаанаас болж байгаа юм» хэмээн тэмдэглэжээ.

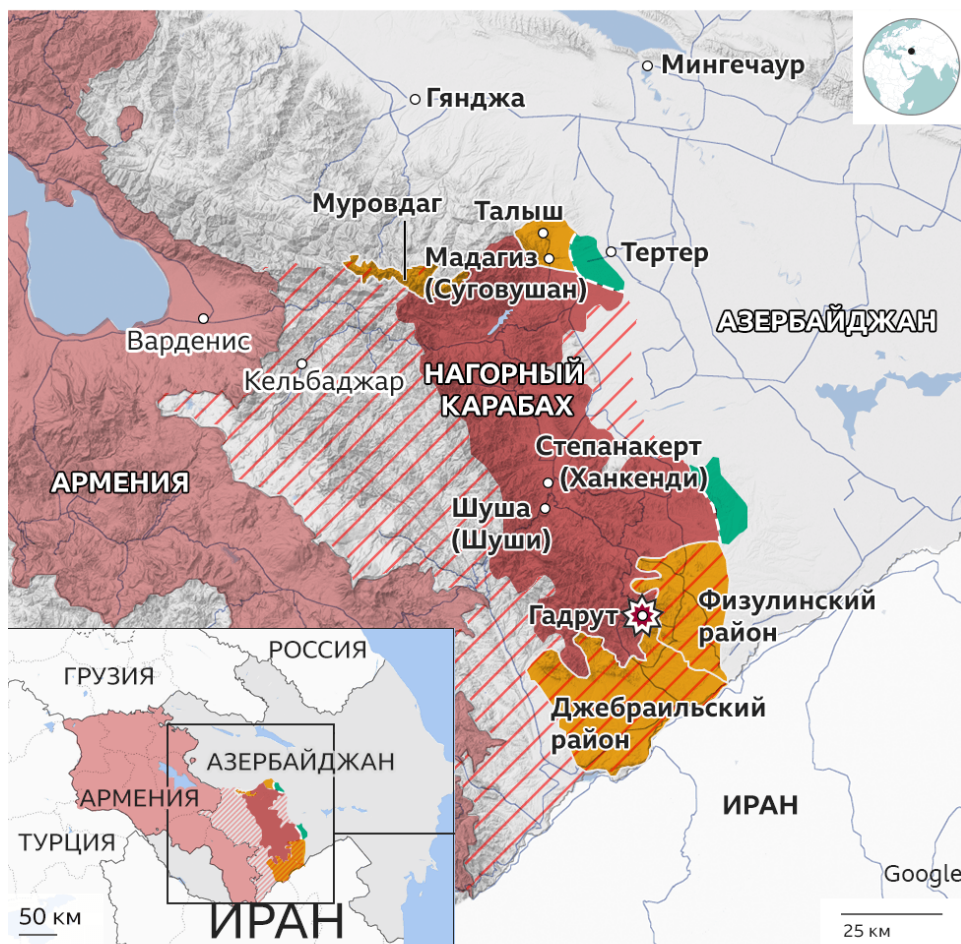
Азербайжан есдүгээр сарын сүүлээр дайныг эхэлж, энэ цаг үеийг сонгосон нь

санамсаргүй зүйл биш юм. Тухайн цаг үе Европын Холбоо коронавирусын цар тахалд хамаг анхаарлаа хандуулсан, АНУ ерөнхийлөгчийн сонгуулийн кампанит ажил гээд завгүй байсантай давхцсан. Энэ талаар АНУ ямар байр суурьтай байгааг “Кавказад юу болоод байгаа, яах ёстой талаар ямар ч ойлголт алга байна” гэсэн Д.Трампын мэдэгдэл харуулж байна. Түүнээс гадна, долдугаар сарын 29-нөөс наймдугаар сарын 10-ны хооронд Азербайжаны нутаг дэвсгэр дээр Азербайжан-Туркийн цэргийн сургууль явагдсан, есдүгээр сарын 21-нээс Азербайжаны зүгээс цэргийн дайчилгаа идэвхжсэн зэргээс харахад Туркийн дэмжлэгийг авсан Азербайжан дайн эхлүүлэх бүрэн итгэлтэй байжээ. Уулын Карабахын мөргөлдөөнд Туркийн тал Сири болон Ливиз 2000 гаруй хөлсний цэргүүдийг Өвөр Кавказ руу илгээсэн асуудал ч яригдаж байна.

Эцэст нь ОХУ-ын хүчин чармайлтаар дайны гал зогсож, харин Азербайжан Туркийн дэмжлэгтэйгээр өмнө

Конфликт в Нагорном Карабахе

- Места, где продвинулась азербайджанская армия
- Зона под контролем Азербайджана
- Районы активных боев
- Районы вокруг Нагорного Карабаха под контролем армян

Источник: BBC News

BBC

алдсан газар нутгийн нилээд хэсгийг эргүүлэн авч чадсанаар Карабахын дайны ялагч боллоо. Хэлэлцээрийн дагуу Армени 1992-1994 оны Карабахын дайны үеэр булааж авсан Агдам, Лачин и Кельбажарын районуудыг үе шаттайгаар Азербайжанд эргүүлэн өгөхөөр болов. Дөчин дөрвөн өдөр үргэлжилсэн Уулын Карабахын төлөөх дайнд Армени тал 2425, Азербайжаны тал 3000, Карабахын 1500 цэргийн албан хаагч, 4000 гаруй энгийн иргэд амиа алдаж,

8000 гаруй хүн шархдаж, хэдэн зуун хүн сураггүй алга болж, олон мянган хүн дүрвэж, хот, суурин, дэд бүтэц эвдэрч сүйрэн их хэмжээний гарз хохирол амсаад байгаа юм.

Армен, Азербайжан хоёр Карабахд цэрэг дайны үйл ажиллагааг дахин эхлүүлэхгүй байх энх тайван, тогтвортой байдлыг хангах нэг баталгаа нь одоогийн байдлаар тус бүсэд энхийг сахиулагчдыг байрлуулах явдал юм. Арваннэгдүгээр сарын

10-ны орой гэхэд Оросын 200 гаруй цэргийн албан хаагчид Карабахд байлдааны үйл ажиллагаа болон гал зогсооход хяналт тавих зорилгоор хүрэлцэн ирсэн бөгөөд нийт 1960 цэргийн албан хаагч, 90 хуягт техник, 380 нэгж тусгай техникийн хамт таван жилийн хугацаатай, мөн таван жилийн хугацаагаар сунгагдах боломжтой гоор байрлах болов. Энхийг сахиулах үйл ажиллагаанд Оросын талаас чамгүй мөнгө зарцуулагдана. Түүнээс гадна, Азербайжаны ерөнхийлөгч Алиев Орос-Турк хамтран энхийг сахиулах тухай дурдсан явдал Азербайжанд Туркийн байр суурь, нөлөө хэрхэн нэмэгдэж байгааг харуулж байна.

Таван жилийн дараа энхийг сахиулах ажиллагаа дууссаны дараа Азербайжан “Уулын Карабах”-ыг бүрэн эрхшээлдээ оруулахыг хүсвэл яах вэ? Орос улс энэ бүс нутагт байгаа статус-

квоогоо хадгалж чадах болов уу? Арменийн нийгэмд хариу авах сэдэл төрөхийг ч үгүйсгэхгүй гэх мэт олон асуулт хэвээр үлдэж байна.

Монгол-Оросын улс төрийн харилцаа: Монголын эдийн засаг ба төмөр замын хөгжилд нөлөөлөх нь

Адъяагийн Нямдолжин

ШУА-ийн Олон улсын харилцааны хүрээлэн ЭШТА, доктор /Ph.D/

Цахим хаяг: nyamdoljin@mas.as.mn

Хураангуй: Монгол-Оросын орчин цагийн улс төрийн харилцааг дэлхийн улс төрийн байдалд гарсан огцом өөрчлөлт болон ЗХУ задарсан ХХ зууны 90-ээд оны эхэн үеэс эхлэн судалж, ардчилал, зах зээлийн эдийн засагт шилжих шилжилтийн үед Монгол-Оросын харилцааг хоёр орны хооронд байгуулагдсан гэрээ, хэлэлцээрийг үндэслэн судлан шинжиллээ. 90-ээд онуудад Монгол-Оросын харилцаа сулран саарсан асуудлыг хоёр орны улс төр, эдийн засгийн байдал, гадаад бодлогод холбогдох үйл явц, өөрчлөлтийг үе шаттайгаар задлан үзэж, харилцааг зохих түвшинд хөгжсүүлэхэд саад болсон хүчин зүйлүүдийг илрүүлэн судалсан болно. Монгол-Оросын харилцаа сэргэсэн үеийг 2000 оноор зааглан авч үзэж, эдүгээ иж бүрэн стратегийн түншлэлийн түвшинд хүрээд байгаа хоёр орны харилцаа, тус түвшинг илэрхийлэх хэмжээнд хүрэхгүй байгааг ОХУ-ын Монголын талаарх баримталж ирсэн бодлого хэр оновчтой байсан ба алдаа нь юунд байсныг судлахыг зорив.

Түлхүүр үгс: Монгол, Оросын харилцаа, улс төр, эдийн засгийн харилцаа, ашиг сонирхол

XX зууны 90-ээд оны эхээр дэлхийн улс төрийн байдалд гарсан огцом өөрчлөлтүүд, түүний дотор Монгол, Орос хоёр оронд өрнөсөн ардчилсан өөрчлөлтийн дүнд Монгол Улс болон ЗХУ-ын өвийг залгамжилсан ОХУ-ын хоорондын харилцаанд шинэ үе эхэлсэн юм. Энэ нь хоёр орон ардчилал, зах зээлийн эдийн засагт шилжих ээдрээ төвөгтэй гараан дээр Монгол-Оросын харилцааг эрх тэгш, харилцан ашигтай байх, бие биеийн дотоод хэрэгт үл оролцох зарчимд тулгуурлан өөрчлөн хөгжүүлэхэд оршиж байв.

Монгол Улс ОХУ-тай олон жилийн түүхэн уламжлал бүхий хамтын ажиллагаан дээрээ тулгуурлан 1993 онд байгуулагдсан Монгол Улс, ОХУ-ын найрсаг харилцаа, хамтын ажиллагааны тухай Гэрээгээр хоёр орны шинэ үеийн харилцааны эрх зүйн үндсийг тавьсан юм. 1993 оны гэрээ нь хоёр орны харилцааг агуулгын хувьд

өөрчлөн, холбоотны харилцаанаас сайн хөршийн харилцаанд шилжиж байгааг нэг талаараа тодорхойлсон. Оросын монгол судлаач асан Г.С.Яскина тус гэрээ нь “төвийг сахисан, өөрөөр хэлбэл, Орос улс Монголыг гадаад бодлогынхоо бусад түнш орнуудтай эн тэнцүү түвшинд тавьсан”¹ гэжээ. Түүнээс гадна 1994 оны Монгол Улс, БНХАУ-ын хоорондын Найрсаг харилцаа, хамтын ажиллагааны тухай гэрээг хугацаагүйгээр байгуулсан бол тус гэрээг цаашид сунгах боломжтой 20 жилийн хугацаатай байгуулсан байдаг. Хэдий тийм боловч ЗХУ задарсны дараа ОХУ бусад хил залгаа орнуудтай бүгдтэй нь ийм төрлийн гэрээ байгуулаагүй байсан бөгөөд ямартаа ч хоёр орны олон улсын харилцааны нийтлэг ёс зүйг шингээсэн шинэ зарчмуудыг төлөвшүүлэх хамтын чин эрмэлзэл шингэсэн гэрээ байсан хэмээн дүгнэх бүрэн боломжтой юм.

Монгол-Оросын харилцааг зохих түвшинд хөгжүүлэхэд саад болсон хүчин зүйлүүд

ОХУ 1990-ээд оны шилжилтийн үед олон талын хүндрэл бэрхшээлтэй тулгарч, гадаад харилцаандаа Өрнөдийг түшиглэсэн чиг бодлогыг явуулан, дотооддоо эдийн засгийн хүчтэй хямралд нэрвэгдэж, улс төрийн хүрээнд нөлөө бүхий хэсэг бүлгийн сонирхлын үндсэн дээр засгийн эрхийн төлөө тэмцэл хурцдаж, санхүү, үйлдвэр худалдааны олигархийн эрх мэдэл хүчтэй болж, зохион байгуулалттай гэмт хэрэг газар авсан байна. Оросын

улс төрийн байдал нэн тогтворгүй байсныг тус улсын засгийн газар энэ үед таван удаа солигдсон явдал харуулж байна. ОХУ гадаад бодлогын шинэчлэлээ хэрэгжүүлэхдээ гол төлөв Европ, Азийн их гүрнүүдэд хандаж, хил залгаа бага улс орнуудыг үл тоосон байдалтай байв. ОХУ-ын бусад улс орнуудад хийж байсан дээд хэмжээний айлчлалууд нь АНУ, Англи, Франц, Герман, БНХАУ, Япон, Солонгос гэх мэт өндөр хөгжилтэй орнууд руу

1 Г.С.Яскина. Монголия: смена модели развития. Политические и экономические реформы. М.: ИВРАН, 1994. С.35

чиглэж байв. Тухайлбал, ОХУ-ын ГХЯ-ны сайд Е.Примаков 1996 онд Монгол Улсад айлчилснаас өөрөөр Ерөнхийлөгч Б.Ельцин, Ерөнхий сайд В.Черномырдин нар Монголд айлчлах айлчлалаа хэрэгжүүлээгүй билээ. 1990 оноос хойш арваад жил Оросын удирдлагын Монголтой хүйтэн хөндий харьцаж ирсэн нэг шалтгаан бол социализмын өнгөрсөн түүхтэй холбоотой бүхнээс зайлсхийхийг эрмэлзэж байсантай холбоотой.² Түүнчлэн 1990 онд Монгол Улсад явагдсан анхны чөлөөт ардчилсан сонгуулиар (үзэл суртлаас ангид, шинэчлэгдэн өөрчлөгдсөн) МАХН ялалт байгуулан засгийн эрхийг барих болсон нь мөн нөлөөлсөн. Харин Монголын гадаад бодлогод Оросын хүчин зүйл илүү ач холбогдолтой, үүрэг нөлөөтэй байсан нь Монгол-Оросын хооронд дээд хэмжээний айлчлалын урсгал Монголын талаас голлон нэг чиглэлтэй байсан явдал харуулж байна.

Монгол Улсын хувьд улс төр, үзэл суртлын хамаарлаас ангижирч, улс төрийн талаар бие даан шийдвэр гаргах болсон ба өөр бусад хүчин зүйлс тухайлбал, ид хүчээ аваад байсан үндсэрхэг үзэл, оросуудын эсрэг уур амьсгал ардчилсан нийгмийн тогтолцоонд шилжсэн эхний жилүүдэд хүчтэй мэдрэгдэж байлаа. Ялангуяа Монголын аж үйлдвэрүүд дэх Зөвлөлтийн техник, технологийн давамгайлал хэн бүхний нүдэнд ил байсаар атал монголчууд үндсэрхэх үзлээ оросуудад илэрхийлж байсан үед Монголын Засгийн газраас Зөвлөлтийн

мэргэжилтнүүдийг эргүүлэн татахыг шаардан, түүнийгээ хэрэгжүүлэн алдаа гаргаж байв. Түүнчлэн Монголын зүгээс ЗХУ-ыг залгамжилсан гэдэг үүднээс ОХУ-тай харилцах харилцаанд идэвхгүй хандаж байсан тал ажиглагддаг. Энэхүү байдал нь олон арван жилийн туршид бүрэлдэн тогтсон хамтын ажиллагааны харилцан ашигтай олон чиглэл, хэлбэрийг алдагдуулахад хүргэж, Орос улстай урьдын харилцаагаа сулруулах нэг хүчин зүйл болсон юм. Ийнхүү Монгол, Оросын харилцаа 90-ээд оны эхээр асар хумигдан, зарим харилцааг сэргээх бус бүр шинээр байгуулах хүртлээ буурсан юм.

1994 оны 11-р сард Монгол Улсын Их Хурлын дарга Н.Багабанди тэргүүтэй Монголын парламентын төлөөлөгчид ОХУ-д айлчлах үеэр Монгол Улсын Их хурал, ОХУ-ын Төрийн Думын хооронд хамтран ажиллах тухай санамж бичиг болон хоёр талын Парламентын бүлгүүдийн хоорондын хамтын ажиллагааны протоколд гарын үсэг зурсан нь хоёр улсын хууль тогтоох байгууллага-парламент хоорондын харилцааны суурийг тавьж, цаашид хөгжих эрх зүйн орчин бүрэлдэхэд таатай нөхцөл бүрдүүлсэн юм. 1995 онд Монгол Улсын Ерөнхий сайд П.Жасрайн Москвад хийсэн айлчлалын явцад “Монгол Улс ба ОХУ-ын хоорондын эдийн засгийн хамтын ажиллагааны тухай Протокол”-д гарын үсэг зурсан.

90-ээд оны хоёрдугаар хагаст Монгол-Оросын хамтын ажиллагааг

2 В.А.Родионов. Политический процесс в Монголии в условиях постсоциалистической трансформации. Улан-Удэ. 2018. Стр. 225

өмнөх үеийн уналтын түвшинээс бага зэргийн хэлбэлзэлтэй тогтонги байдалд орсон гэж үзэж болохоор байлаа. Энэ нь 1996 онд Гадаад хэргийн сайдаар Е.М.Примаков томилогдсоноор Оросын гадаад бодлого, дипломат ажиллагаанд томоохон өөрчлөлт шинэчлэлтийг хийж эхэлсэнтэй холбоотой бөгөөд барууны улс төрчид, эрдэмтэд Оросын гадаад бодлогын нэгэн үе төгсгөл боллоо хэмээн хүлээн авсан юм. Оросын удирдлага социалист системийн үеийн холбоотон байсан улс орнуудтай харилцаа хамтын ажиллагаагаа идэвхжүүлэх нь зүйтэй юм гэж үзэх болов. Энэхүү Оросын гадаад бодлогын шинэ чиг шугам хоёр орны харилцаанд ч нөлөөлсөн. 1996 оны намар ОХУ-ын ГХЯ-ны тэргүүн Е.М.Примаковын Азийн гурван оронд хийсэн айлчлалын нэг нь Монголд байсан нь санамсаргүй хэрэг биш байв. Тус айлчлалын үеэр гарын үсэг зурсан Монгол-Оросын албан ёсны мэдээнд талууд хоёр талын харилцааны гэрээ эрх зүйн үндсийг цаашид шинэчлэн батлах сонирхолтой байгаагаа баталсан байна³.

1995 онд ОХУ-ын Төрийн Думын дарга А.Венгеровский тэргүүтэй төлөөлөгчид, 1996 онд ОХУ-ын Төрийн Думын дарга Г.Селезнёв тэргүүтэй Төрийн Думын төлөөлөгчид, С.К.Шойгугийн ахалсан Онцгой байдлын комиссын төлөөлөгчид Монгол Улсад тус тус айлчилжээ. 1999 онд ОХУ-ын ГХЯ-ны сайд И.Иванов Монгол Улсад айлчлав. Эдгээр айлчлалуудын үр дүнд Монгол-Оросын хамтарсан

үйлдвэрүүдийн цаашдын асуудал, Монголын бүтээгдэхүүнд оногдуулж байгаа Оросын гаалийн өндөр татвар, Монголын нутаг дэвсгэр дээрх Оросын өмчийн асуудал зэрэг хоёр орны харилцааны тулгамдсан асуудлуудаар яриа хэлцэл өрнүүлж байв.

Монгол дахь Оросын эдийн засгийн сонирхлыг урагшлуулахад саад болсон хүчин зүйл бол Оросын Монголын талаарх алдаатай стратегийн бодлоготой нь холбоотой. Энэ нь нэгдүгээрт, Орос улс Монголын улс төрийн орон зайг “Оросын талыг баримтлагчид” буюу МАХН болон “барууныхныг баримтлагчид” буюу Ардчилсан нам гэсэн улс төрийн хүчнүүдэд хуваагдсан гэж үзсэн учир МАХН-ыг бүх талаар дэмжихийг хичээж байв. Хоёрдугаарт, Энэ тооцооллоос улбаалан Монгол, Оросын улс төрийн харилцааны өндөр дээд түвшин болоод хоёр орны төрийн тэргүүнүүдийн хувийн харилцан итгэсэн харилцаан дээр тулгуурлан Монгол дахь Оросын эдийн засгийн ашиг сонирхол, юуны өмнө хамгийн ирээдүйтэй салбар болох уул уурхайн салбар дахь Оросын оролцоог баталгаажуулна гэж үзсэн. Энэхүү төөрөгдөл нь Монголын парламентын болон ерөнхийлөгчийн сонгуулийн үеэр оросын албаны хүмүүс МАХН-ыг нээлттэй дэмжсэнээр илэрч байв. Оросын Засгийн газрын МАХН/ МАН-д хандах хандлага нь дараах шалтгаанаар тайлбарлагдана. Үүнд: Монголд бараг монополь эрхтэйгээр төр барьж байсан МАХН-ын үед хоёр талын харилцан ойлголцол

3 А.Нямдолжин. Монголо-Российские отношения на современном этапе. УБ. 2016. Стр. 31

нэмэгдсэн. Тухайлбал, 2000-2004 онд УИХ-д 76 суудлаас 72 суудлыг МАХН-аас нэр дэвшсэн гишүүд эзэлж, Ерөнхийлөгч болон Ерөнхий сайд ч тус намын төлөөлөгчид байв. Тухайлбал, 2008 онд ОХУ-ын Төрийн Думын депутат, олон улсын асуудал эрхэлсэн хорооны гишүүн Р.Кондратов Монголд айлчлах үеэр удахгүй болох парламентын сонгуульд МАХН/МАН-ыг дэмжиж байгаа тухайгаа мэдэгдсэн. Түүнчлэн 2009 оны Монгол Улсын ерөнхийлөгчийн сонгуульд Ардчилсан намаас нэр дэвшсэн Ц.Элбэгдорж сонгуульд ялалт байгуулсан бөгөөд МАХН-аас нэр дэвшсэн Н.Энхбаярыг В.Путин 2009 оны 5-р сард Монгол Улсад айлчлах үеэр

дэмжсэн явдал Оросын удирдлагын алдаатай бодлогын нэг илрэл байв. Үнэн хэрэг дээрээ Монголын төр, нийгмийн зүтгэлтнүүдийн ихэнх нь тэдний намын харъяалал, улс төрийн үзэл баримтлалаас нь үл хамааран Орос, Хятад, Барууны орнуудыг түшиглэсэн олон талт гадаад бодлогыг хэрэгжүүлэх шаардлагатайг хүлээн зөвшөөрдөг ба чингэхдээ хүчний төвүүдийн алийг нь ч онцлодоггүй. Иймээс Оросын Засгийн газар зөвхөн МАХН-ыг дэмжиж байгаа нь Монголын дотоод улс төрийн байдал өөрчлөгдөн буй нөхцөлд алсын хараагүй бодлого явуулж буйг харуулж байна.

Монгол-Оросын харилцаа сэргэсэн нь

Монгол-Оросын харилцааны 1991-1999 онуудын сааралт, зогсонги байдлыг гэтлэн давж, шинэ шатанд гарган хөгжүүлэх чухал үйл явдал бол 2000 оны 11-р сарын 13-14-нд Монгол Улсын Ерөнхийлөгч Н.Багабандийн урилгаар ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.Путины Монгол Улсад хийсэн албан ёсны айлчлал байв. ЗХУ-ын төрийн тэргүүн Л.Брежнев 1974 онд БНМАУ-д айлчилснаас хойш 26 жилийн дараа их гүрнийг албан ёсоор залгамжилсан ОХУ-ын төрийн тэргүүний Монгол Улсад хийсэн анхны айлчлал байлаа. Энэ утгаараа В.Путины айлчлал Монголчуудын хувьд удаан хүлээсэн, онцгой үйл явдал болсон юм. Тус айлчлалын

үеэр В.Путин цаг үеийн сорилтыг давсан Монгол-Оросын сайн хөршийн харилцааг харилцан туслах хамтран ажиллах олон жилийн бат зузаан уламжлалын үндсэн дээр сэргээн хөгжүүлэх шийдвэр төгс байгааг илэрхийлэн “Оросын гадаад бодлогын тэргүүлэх чиглэлд Монгол Улс онцгой байр эзэлдэг”⁴ гэж мэдэгдсэн. Энэ нь Орос улс Монгол дахь уламжлалт нөлөө, байр суурь дээрээ түшиглэн 1990-ээд онд сул байх үедээ алдсан орон зайгаа аажмаар нөхөх, бүс нутаг дахь ашиг сонирхлоо бэхжүүлэхэд чиглэсэн стратегийн сэтгэлгээ нь эргэн сэргэж байгаагийн илэрхийлэл болж байв. Айлчлалын үеэр талууд “Улаанбаатарын тунхаглал”-ыг

4 Выступление перед депутатами Великого государственного хурала Монголии. / <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/21133>

баталсан нь шинэ зуунд Монгол Оросын харилцааг шинэ шатанд гаргаж, бүх талаар хөгжүүлэх чиглэлийг тодорхойлж, харилцан ашигтай хамтын ажиллагааны улс төрийн үндэс суурийг тавьж өгсөн юм. Тунхаглалд хоёр талын хийгээд бүс нутгийн аюулгүй байдлын асуудлууд онцгой байр суурь эзэлсэн бөгөөд энэ үүднээсээ нэлээд хөтөлбөржсөн шинжтэй болсон байв. Ерөнхийлөгч В.Путиныг Буриад болон Тувагийн Ерөнхийлөгчид, Эрхүү мужийн Амбан захирагч нар дагалдсан нь хил орчмын хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх, ингэснээрээ Монголыг ямар нэг юмтай холбох, интеграцчлах санаа агуулагдаж байгаа нь илэрхий байв. Тунхаглалын 23-р зүйлд нэгэн онцгой заалт бий. Түүнд “Оросын тал олон улсын өргөн хамтын ажиллагааны нээлттэй байгууллага болох Шанхайн Чуулга уулзалтын зорилго, зорилт, үйл ажиллагааны тухай Монголын талд мэдээлэв. Монголын тал Чуулга уулзалтын үйл ажиллагааг сонирхон, ямар нэгэн хэлбэрээр түүнд оролцох боломжийг судалж үзэхээ мэдэгдэв”⁵ гэсэн байдаг. Үүнээс харахад Монгол Улсыг Шанхайн бүлэглэлд оруулах сонирхолтой байгаагаа 2000 оноос эхлэн илэрхийлж байжээ.

1990-ээд оноос хоёр улсын Засгийн газрын тэргүүнүүдийн хэмжээнд

яригдаж, тохиролцсон зарчмуудыг үндэслэн ОХУ-ын Монголын зах зээлд нэвтрэх, уул, уурхайн салбарт давуу байр суурь олж авахын тулд өрийг чөлөөлж хөрөнгө оруулдаг дэлхий нийтийн жишгийн дагуу Их өрийн асуудлыг шийдвэрлэсэн. Ингэхдээ 2003 онд БНХАУ-ын дарга Ху Жинтао Монгол Улсад айлчлан, “сайн хөршийн, харилцан итгэсэн түншлэл”-ийн харилцаа тогтоож, юуны өмнө уул уурхайн салбарт “эдийн засгийн харилцааг эрчимтэй хөгжүүлэх”-ээр болж, 300 сая ам.долларын зээл олгох амлалттай Орос улс бараг зэрэгцэн Монгол Улсын Их өрийг хүчингүй болгов. Үүнийг их өрийг тэглэх гадаад хүчин зүйл гэж харж болох юм. Ямар ч юманд өөрийн үнэ цэнэ гэж байдаг учир Монгол Улс 2004 онд Шанхайн хамтын ажиллагааны байгууллагад ажиглагчаар элссэн.

2006 онд Монгол Улсын Ерөнхийлөгч Н.Энхбаяр ОХУ-д албан ёсны айлчлал хийж, “Москвагийн тунхаглал”-д гарын үсэг зурсан ба тус тунхаглалд Монгол Улс, ОХУ ойрын жилүүдэд хоёр улсын харилцааг стратегийн түншлэлийн шинж чанартай болгож, цар хүрээг нь тууштай нэмэгдүүлж, агуулгыг баяжуулж үр ашгийг нь дээшлүүлэх замаар илүү өндөр, чанарын шинэ шатанд гаргана хэмээн тохиролцсон.

5 Монгол-Оросын харилцаа баримт бичгийн эмхэтгэл. УБ. 2006. 166-р тал.

Монголд оролцоогоо нэмэгдүүлэх Оросын талын сонирхол нэмэгдсэн нь

2008 он гарсаар Монголын улс төр дэх Оросын оролцоо илт мэдрэгдэж эхэлсэн. Тухайлбал, 2009 онд ОХУ-ын Ерөнхий сайд В.Путин айлчилснаас ердөө гурав хүрэхгүй сарын дараа ОХУ-ын Ерөнхийлөгч Д.Медведев Монголд айлчилсан нь Оросын тал Монгол дахь нөлөөгөө дахин сэргээх, Монголын орд газруудад уран олборлох Оросын сонирхол нэмэгдсэнтэй холбоотой юм. Тухайлбал, айлчлалын үеэр хоёр орны хооронд “Стратегийн түншлэлийг хөгжүүлэх тухай Тунхаглал”-д гарын үсэг зурсан ба энэ үеэр байгуулсан гэрээ хэлэлцээр, баримт бичгүүдээс “Цөмийн эрчим хүч, уран олборлолтын салбарт хамтран ажиллах тухай хэлэлцээр”, “Дорнод уран” хамтарсан үйлдвэр байгуулах тухай хэлэлцээрийг онцлон дурдаж болно. Гэвч Монголын ураны орд газрын лиценз Канад, Хятад гэх зэрэг орнуудын мэдэлд байгаад Оросууд эмзэглэж, Монголын Засгийн газартай хамтран нөхцөл байдлыг өөрт ашигтайгаар эргүүлж, энэхүү төсөлд давуу эрхтэй оролцохыг чухалчилж байв.

2019 оны 9-р сарын 3-нд Монгол Улсын Ерөнхийлөгч Х.Баттулгын урилгаар ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.Путины Монгол Улсад хийсэн албан ёсны айлчлалын үеэр хоёр орны хооронд “Найрсаг харилцаа, иж бүрэн стратегийн түншлэлийн тухай гэрээ”-г хугацаагүйгээр байгуулснаар хоёр улсын харилцааны хүрч болох

хамгийн дээд түвшний харилцаанд хүрэв. 2014 онд Монгол, Хятад хоёр улс харилцаагаа “Иж бүрэн стратегийн түншлэл”-ийн харилцаанд шилжүүлэн хөгжүүлэх болсноор түншлэлийн харилцааны хамгийн өндөр түвшинд хүрээд байсан. Нөгөө талаас Монгол Улсын “Гадаад бодлогын үзэл баримтлал”-д “ОХУ, БНХАУ-тай найрсаг харилцаатай байх нь Монгол Улсын гадаад бодлогын эн тэргүүний зорилт мөн бөгөөд эдгээр улстай бүхэлдээ тэнцвэртэй харилцаж, сайн хөршийн ёсоор өргөн хүрээтэй хамтын ажиллагааг хөгжүүлнэ”⁶ гэж тунхагласан байдаг. Эндээс харахад ч тэр Монгол-Оросын харилцаа, Монгол-Хятадын харилцааны түвшинээс хоцорч байсан бол одоо хоёр хөрштэйгөө хоёулантай нь иж бүрэн стратегийн түншлэлийн харилцаатай болж байна.

Түүнчлэн 2009 оны ОХУ-ын Ерөнхийлөгч Д.Медведев Халхын голын байлдааны ялалтын 70 жилийн ойгоор, 2014 онд ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.Путин Халхын голын байлдааны ялалтын 75 жилийн ойгоор, 2019 онд ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.Путин Халхын голын байлдааны ялалтын 80 жилийн ойн баярын арга хэмжээний хүрээнд тус ойг тэмдэглэхээр Монгол Улсад айлчилж байгаагаас харахад тэрхүү дайнд Орос улс гол үүрэгтэй оролцож, Монголчуудыг хамгаалан, Монгол Улсын эрх чөлөө, тусгаар тогтнолыг бататгахад чухал үүрэг гүйцэтгэсэн

6 Монгол Улсын гадаад бодлогын үзэл баримтлал. <https://www.legalinfo.mn/annex/details/3362?lawid=6340>

гэдгээ давхар сануулахын зэрэгцээ хүнд үед хамтарч чаддаг улс, мөн цаашид ч хамтран ажиллахад саад болох зүйлгүй бөгөөд цаг хугацааны сорилтоор шалгагдсан хоёр орны хоорондын уламжлалт харилцаа хэвээр хадгалагдан үлдсэн гэдгийг харуулсан айлчлалууд байсан хэмээн дүгнэж болохоор байна. Халх голын байлдааны ялалтын ойн арга хэмжээ нь хоёр орны улс төрийн харилцааг тодорхойлох нэг чухал үйл явдал болох нь эндээс харагдаж байна.

Ерөнхийлөгч В.Путины 2019 оны 9-р сарын 3-нд Халхын голын байлдааны ялалтын 80 жилийн ойг тохиолдуулан Монгол Улсад хийсэн албан ёсны айлчлал нь прагматик шинжтэй байж, хоёр улсын Ерөнхийлөгч нар ажил хэрэгч хэлэлцээр хийж, Монгол-Оросын харилцааг урагшлуулан хөгжүүлэх асуудлаар саналаа солилцсон. Ерөнхийлөгч В.Путиныг дагалдан тус улсын Гадаад хэргийн сайд С.Лавров, Ерөнхий сайдын орлогч А.Гордеев, Эрчим хүчний сайд А.Новак, Батлан хамгаалахын дэд сайд А.Фомин, төмөр замын РЖД нэгтгэлийн тэргүүн О.Белозеров, Оросын Шууд хөрөнгө оруулалтын сангийн тэргүүн К.Дмитриев, «Роснефть»-ийн тэргүүн И.Сечин зэрэг бизнесийн хүрээний төлөөлөл дагалдсан нь айлчлалын ажил хэрэгч чанар, түвшинг тодорхойлж байна. Айлчлалын үеэр хоёр орны харилцаа, хамтын ажиллагааг хөгжүүлэхэд чухал нөлөө үзүүлэх Засгийн газар, яамд хоорондын нийт 10 баримт бичигт гарын үсэг зурсны дийлэнх нь эдийн засгийн харилцааг

өргөжүүлэн хөгжүүлэхэд чиглэсний зэрэгцээ уламжлалаа сэргээж уул уурхайн салбарт хайгуулын чиглэлээр хамтран ажиллахаар болов.

2000 оноос хойшхи үеийн Оросын улс төрийн харилцааны идэвхижилт нь Оросын талд Монгол дахь нөлөөний төлөөх тэмцэлд оролцох боломжийг олгосон төдийгүй хоёр талын айлчлал, хэлэлцээр, уулзалтуудын үеэр хөндөгдсөн сэдвүүдээс харахад Монголын уул уурхайн салбарт давуу эрхтэй оролцох бүхий л боломжийг эрэлхийлж байлаа. Чингэхдээ ОХУ-ын зарим бодлого Монгол Улсын хувьд нэлээд хатуу байдаг. Тухайлбал, Монгол дахь дэд бүтцийн томоохон төсөл хөтөлбөрт хөндлөнгөөс оролцох, нефть шатахууны хараат байдлаар улбаалан улс төрийн бодлогоо тулган хүлээлгэх, Монголын гуравдагч хөршийн бодлогод эмзэглэх, Монгол дахь Өрнөдийн болон бусад орны нөлөө нэмэгдэж байна, АНУ-ын гадаад бодлого, түүний дотор цэрэг-стратегийн алхмуудыг дэмжиж байна хэмээн үл итгэх, хардах байдлаар ханддаг явдал цаашдын хөгжилд томоохон саад тээг болох магадлалтай. Гэвч нөгөө талаас НАТО Монгол Улстай түншлэл, хамтын ажиллагааны хөтөлбөр байгуулж, түнш орны статустай болсон, Европын Аюулгүй Байдал Хамтын Ажиллагааны Байгууллагын (ЕАБХАБ) гишүүнээр Монгол Улс элссэн зэргээс харахад хөрш Орос улсын ашиг сонирхол, хүчин зүйлийг хөндөлгүй, эдгээр байгууллагуудтай ил тод, нээлттэй хамтран ажиллахад анхаарахад илүүдэхгүй болов уу.

Стратегийн түншлэлийн харилцаа худалдаа, эдийн засгийн харилцаанд нөлөөлөх хүчин зүйл болох нь

Стратегийн түншлэлийн харилцаа тогтоосон 2009 оноос Иж бүрэн стратегийн түншлэлийн харилцаа тогтоосон 2019 он хүртэлх өнгөрсөн 10 жилийн хоёр орны харилцааг харахад 2014 оноос хоёр орны иргэд харилцан визгүй зорчих болсныг эс тооцвол тодорхой хэмжээний ахиц гарсан зүйл харагдахгүй байна. ОХУ Монголын эдийн засагт нөлөө үзүүлэхүйц нэг ч шинэ үйлдвэрийн газар байгуулаагүй, дорвитой шууд хөрөнгө оруулалт хийгээгүй байгаа нь түүний геополитикийн зорилт болон их гүрний байр суурьтай нь харьцуулахад чамлалттай үзүүлэлт юм.

Учир нь Стратегийн түншлэлийн харилцаа амжилттай хөгжих нь эдийн засгийн хамтын ажиллагааны үр өгөөжөөс шууд шалтгаална. Улс хоорондын харилцааны практикт дээд түвшинд улс төрийн тохиролцоо хийгдэж, стратегийн түншлэлийн үндэс суурь тавигддаг. Харин бодит үр ашиг нь худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагаа эрчимтэй хөгжсөнөөр илэрдэг. Оросын эрдэмтэн М.Винокуров: “Орос Монгол дахь байр сууриа алдсан нь нууц биш.... улс төрийн харилцаа түр зуурын шинжтэй.”⁷ хэмээн хоёр орны харилцааг дүгнэсэн бол Монгол судлаач, эрдэмтэн В.В.Грайворонский: “2009 оноос хойш Орос-Монголын харилцаанд тодорхой хэмжээний

зогсонги байдал, уналт бий болсон ба хөгжил нь ихэвчлэн тунхаглалын шинжтэй байж, зөв тунхаг бичиг ба бодит ажлын хооронд зөрүү гарсныг ажиглаж болно”⁸ хэмээн дүгнэсэн нь хоёр талын байгуулсан дээрх гэрээ хэлэлцээрүүдийн үр дүнгээс харахад үнэний хувьтай гэж хэлж болохоор байна.

Иймээс хоёр орны Стратегийн түншлэлийн харилцаа нь худалдаа, эдийн засгийн харилцааг хөгжүүлэх, үр ашгийг нь дээшлүүлэх хүчин зүйл болж чадахгүй, гэрээ, хэлэлцээрүүд тунхаглалын шинжтэй, бодит ажил болж хэрэгжихгүй байгаад оршиж байна. Хоёр орон улс төрийн хүрээнд маш сайн харилцаатай ч талуудын харилцааны шинж чанараас харахад худалдаа, эдийн засгийн харилцаа стратегийн түншлэлийн түвшинд хүрээгүй, талууд өөр өөрийн гэсэн хүлээлтийг бий болгож, тэр нь биелэхгүй байгаа, Орос улс Монголтой улс төр, эдийн засгийн хувьд стратегийн харилцааны хэмжээнд бодлого хэрэгжүүлэхгүй байна. Үүний зэрэгцээ Монголын нутгаар дайруулан хийн хоолой тавих, Монгол дахь төмөр зам, уул уурхай, эрчим хүч, нефть боловсруулах томоохон төслүүд хэрэгжиж чадалгүй ирсэн. Монгол Улсын Ерөнхий сайд У.Хүрэлсүх 2019 оны 12 дугаар сард ОХУ-д айлчлах үеэр Монгол Улсын Засгийн

7 М.Винокуров. Монгол Улстай хамтран ажиллах нь ОХУ-ын аюулгүй байдлыг хангах чухал чиглэл мөн. Олон улс судлал. 2014.№3, 147-р тал.

8 В.В.Грайворонский. Орос-Монголын орчин үеийн харилцааны тулгамдсан асуудлууд. Олон улс судлал. 2014.№1, 69-р тал.

газар, “Газпром” компани хооронд харилцан ойлголцлын санамж бичиг байгуулснаар 20 гаруй жил яригдсан хийн хоолойг Монголын нутгаар дайруулах талаар яригдаж эхэлсэн нь нааштай эхлэл юм.

Иж бүрэн стратегийн түншлэлийн харилцаа тогтоосон энэ цаг үеэс эхлэн, гаргасан шийдвэрүүдээ ажил хэрэг болгож, харилцан ашигтай төсөл хэрэгжүүлж чадах эсэх эргэлзээ мөн л төрж байна. Учир нь Монголын талын удирдлагын тууштай бус бодлого шийдвэр, стратегийн ач холбогдолтой ашигт малтмалын томоохон ордыг эзэмших болон гадаадын хөрөнгө оруулалтын хууль эрх зүйн орчны байнгын өөрчлөлт, Монголын улс төрийн тогтворгүй байдал зэрэг нь хоёр талын үйл ажиллагаанд сөргөөр нөлөөлж байгаа юм.

Хоёр улс 1970-аад оноос зэсийн томоохон төслийг хэрэгжүүлэхдээ “Эрдэнэт” уулын баяжуулах үйлдвэрийг Монголын талын 49%, Оросын талын 51%-ийн эзэмшилтэйгээр анх байгуулсан түүхтэй. ЗХУ задрахаас ердөө хоёр сарын өмнө буюу 1991 оны зун талууд зэсийн төслийн хэлэлцээрийг шинэчлэхдээ Монгол 51%, Орос 49%-ийг эзэмшихээр болсон билээ. Энэ л үеэс талууд хамтарсан үйлдвэр дэх өөр өөрийн хувь эзэмшлийг нэмэгдүүлэх гэж далдхандаа “өрсөлдөж” ирсэн нь нууц биш бөгөөд аль аль талын хувь эзэмшил өөрчлөгдөлгүй өнөөг хүрсэн юм. Орос улсын хувьд иргэний болон цэргийн өндөр технологийн аж үйлдвэрийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, экспортлох стратегийн зорилготойгоор

2007 оны сүүлчээр төрийн өмчит “Ростехнологи” корпорацийг байгуулсан билээ. Ингэхдээ В.Путины шийдвэрээр корпорацийн шууд мэдэлд “Эрдэнэт” үйлдвэрийн Оросын талын 49% очсон юм. Тухайн үед Оросын хэвлэл мэдээллүүд “Ростехнологи”-ийг зэсийн олборлолтоороо Азидаа тавдугаарт орох үйлдвэрийн хувь эзэмшигч боллоо” хэмээн онцолж байлаа. Гэвч тус үйлдвэрийн зэсийн баяжмал Орос руу биш Хятад руу гардаг бөгөөд Монгол Улс “гэнэтийн ашгийн татвар”-тай болсноор Оросын тал алдагдал хүлээх болж, “Эрдэнэт” хамтарсан үйлдвэр уг хуулийн дагуу 400 сая доллар төлснөөс болж Орос улс 196 сая ам.долларын алдагдал хүлээж байв. Эдгээр хүчин зүйлс нөлөөлсөн байж болох талтай ч ямартаа ч 2016 онд Монгол, Оросын хамтарсан “Эрдэнэт” үйлдвэр болон “Монголросцветмет” нэгдлийн 49 хувийг эзэмшиж байсан Оросын “Ростех” корпораци өөрийн эзэмшлийн бүх хувьцааг Монголын хувийн хэвшлийн компанид худалдсанаар Орос улс Монголын зах зээлээс гарсан. Ийнхүү тавь, тавин хувийн эзэмшилтэй “Улаанбаатар төмөр зам”-ыг эс тооцвол Монгол Улс дахь Оросын геоэдийн засгийн ашиг сонирхол үгүй болсон гэж харж болохоор байна.

Дэлхийн томоохон нүүрсний орд болох Таван Толгойг Монголын төмөр замын төв шугамтай холбож өгөх, төмөр замыг шинэчлэх, хариуд нь ашигт малтмалын мега төслүүд, тухайлбал, Асгатын мөнгөний орд, Таван Толгойн нүүрсний орд,

Дорнодын ураны ордыг ашиглахад оролцох оролцоогоо баталгаажуулах оролдлогыг Оросын тал хийсэн хэдий ч одоогоор ямар ч амжилт олоогүй байгаа явдал нэг талаас зөвлөлтийн үеийн нөлөөнд дулдуйдсан бодлого, нөгөө талаас өнөөг хүртэл Монголын талаарх алдаатай төөрөлдсөн

стратегийн бодлоготой нь холбоотой юм. Орос улс Монголын уул уурхайн салбарт чухал тоглогч болох давуу эрх олж авна гэдэгт итгэл дүүрэн байсан нь Зөвлөлтийн үед оросууд хайн судалсан, ихээхэн хэмжээний хөрөнгө оруулсан гэдэгтээ илүү найдвар тавьж байсанд оршино.

Улс төрийн яриа хэлэлцээ ба төмөр зам

Оросын хувьд төмөр замыг Дорнод Монгол хүртэл сунган тавьснаар Монгол дахь нөлөөгөө сулруулахгүй хэвээр хадгалах сонирхолтой. Түүнчлэн ОХУ “Төмөр замын тээврийг 2030 он хүртэл хөгжүүлэх стратеги”-ийг баталж, Транссибирийн төмөр замыг шинэчлэн барихаар төлөвлөж байгаа бөгөөд Оросын Евразийн нутгийг дамнасан транзит тээврийн маршрутыг тогтоож, Оросын Сибирь болон Алс Дорнодын бүс нутгийн төмөр замын тээвэрлэх чадварыг нэмэгдүүлэхийг зорьж байна. Монголын төмөр замын 50%-ийг эзэмшдэгийн хувьд “Оросын төмөр зам” ХНН төмөр замын үйл ажиллагаанд онцгой эрх үүрэгтэй оролцдог. Монголын Зам, тээврийн яам “Оросын төмөр зам” ХНН-тэй 2014 оны 2-р сараас эхлэн хэлэлцээ хийж, “Улаанбаатар төмөр замын шинэчлэл, хөгжлийн стратегийн түншлэлийн хэлэлцээр”-ийн төслийг бэлтгэн, 2014 оны 9 дүгээр сарын 3-нд ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.Путины Монгол Улсад хийсэн ажлын айлчлалын үеэр баталгаажуулсан. Хэлэлцээрээр “УБТЗ” ХНН-ийн төмөр замын сүлжээг анх удаа эдийн засгийн үндэслэлтэй үндсэн

4 чиглэлээр өргөжүүлэн хөгжүүлэх, жилд 100 сая тн хүртэл ачаа тээвэрлэх хүчин чадалтай болгох, төмөр замыг цахилгаанжуулах, хос болгох, Салхит-Эрдэнэтийн салбар төмөр замын шугамыг баруун хойд чиглэлд үргэлжлүүлэн Монгол Улс, ОХУ-ын хилд хүргэж, ОХУ руу төмөр замын шинэ гарц нээх, улмаар ОХУ-ын Тува улсын Кызылтай холбосноор ОХУ-ын уул уурхайн бүтээгдэхүүнийг Монголын нутгаар дамжуулан БНХАУ-д гаргах шинэ замнал бий болгох, Монголын нутаг дэвсгэрээр дамжин өнгөрөх төмөр замын тээвэрлэлтийг нэмэгдүүлэх, “Богдхан” төмөр замыг барих, Монголын баруун бүс нутгаар дайран өнгөрөх босоо чиглэлийн шинэ коридор байгуулах талаар хамтран ажиллахаар тохиролцов. Түүнчлэн тус айлчлалын үеэр Монголын эдийн засагт өндөр ач холбогдолтой хэд хэдэн тохиролцоонд хүрсэн. Тухайлбал, Монгол Улс БНАСАУ дахь ОХУ-ын хөрөнгө оруулалттай Ражин боомтод хувь эзэмшиж, хамтран ашиглах тохиролцоонд хүрсэн нь Монгол Улс анх удаа өөрийн далайн боомттой болох боломжийг бий болгосон юм. Мөн Орос, Монгол, Хятад гурван

улсыг дамнасан төмөр замын дамжин өнгөрөх тээврийг хөгжүүлэхэд идэвхтэй хамтран ажиллах, Монгол Улсын нутгаар дамжин өнгөрөх Оросоос Хятадыг чиглэсэн ачаа тээврийн хэмжээг 2020 онд 20 сая тоннд хүргэхээр тохиролцов. Дээрх хэлэлцээрийн заалтуудыг хэрэгжүүлэх зорилгоор байгуулагдсан Монгол, Орос хоёр талын ажлын хэсгийн анхны хамтарсан хурал 2015 оны 12 дугаар сарын 7-нд Улаанбаатар хотноо зохион байгуулагдсан.

Айлчлалын үеэр тохиролцсон гэрээ хэлэлцээрүүдийг ажил хэрэг болгоход хоёр талын хүчин чармайлт дутмаг байгаа ч ОХУ-ын зүгээс ялангуяа төмөр замын шинэчлэлтэй холбоотой гэрээ хэлэлцээрүүд хөрөнгө мөнгө, санхүүжилтээс шалтгаалах учир хэрэгжихгүй байгаа тал бий. Түүнээс гадна ОХУ-ын “Русал”, “Базовый элемент”, “Ренова”, “Севесталь”, “Полиметал”, “Газпромбанк” зэрэг санхүү, үйлдвэрлэлийн том бүлэглэлүүд Тавантолгойн нүүрсний орд, Оюу Толгойн зэс, алтны ордод хөрөнгө оруулалт хийж оролцох сонирхолоо илэрхийлэн үүндээ ч итгэлтэй байв. Түүнчлэн 2009 оны зун Оросын Засгийн газрын дэмжлэгийг авсан “РЖД” буюу “Оросын төмөр зам” компанийн удирдлага энэхүү ордын боловсруулалтын лицензийг олж авна гэдэгт ихэд найдвар тавьж байв. Энэ нь 2009 оны 5-р сард В.Путин Монголд айлчлах үеэрээ Монгол Улсын Ерөнхийлөгч Н.Энхбаяр болон Ерөнхий сайд

С.Баяртай хувийн журмаар хийсэн аман тохиролцоо байлаа. Гэвч 2009 оны 10-р сард Монголын Засгийн газар Оюу Толгойн олборлолтын лицензийг Канад-Австралийн хамтарсан “Айвенхоу Майнз” болон Рио Тинтод шилжүүлэв. Үүнээс үүдээд Оросын том компаниуд Монголд хөрөнгө оруулах сонирхол буурсан гэж хэлж болно.⁹

Монгол Улс 1998 оноос хойш ОХУ, БНХАУ-тай дамжин өнгөрөх тээврийн асуудлаар гурван талын ерөнхий хэлэлцээр байгуулахаар хэд хэдэн удаа яриа хэлэлцээр хийсэн боловч тодорхой үр дүнд хүрээгүй байв. Харин 2018 оны 6 дугаар сарын 8-нд Төмөр замаар дамжин өнгөрөх ачаа тээвэрлэх нөхцөлийн тухай Монгол Улсын Засгийн газар, Оросын Холбооны Улсын Засгийн газар хоорондын хэлэлцээр¹⁰ байгуулан ОХУ-аар дамжуулан гуравдагч зах зээлд гаргах тохиолдолд ОХУ-ын нутгаар дамжин тээвэрлэх төмөр замын тээвэрлэлтэд 25 жилийн турш тогтвортой тарифын хөнгөлөлт эдлэх болж байна. Ийнхүү арван жилийн дараа Орос өөрийн нутгаар транзитын хямд, тогтвортой үнээр тээврийн коридор нээлээ. Олон улсын зах зээлд нүүрсний ханш түүхэн дээд үзүүлэлтэд хүрсэн цаг үед Монголын тал ОХУ-д санал тавьж, РЖД тэргүүтэй Оросын цөөнгүй компаниуд дэлхийн уул уурхайн том компаниудтай Тавантолгойн ордын төлөө өрсөлдөж байсан юм. Дэлхийд нүүрсний төслүүд анхаарлаас алсарч, түүхий

9 В.В.Грайворонский. Монголия в начале XXI. Политика, экономика, общество. Москва. 2017. стр.238

10 Галт тэрэгний хөдөлгөөн зохицуулалтын нэгдсэн төвийн сайт. ОХУ-тай байгуулсан дамжин өнгөрөх ачаа тээврийн хэлэлцээр хүчин төгөлдөр, мөрдөгдөж эхэллээ. // <http://rtcc.mrtd.gov.mn/21/item/5>

эдийн үнэ цэнэ нь буурч байгаа одоо цагт 4000 км замыг туулах тарифын хөнгөлөлт монголчуудад шууд ашиг тусаа өгөх нь цаг хугацааны асуудал юм. Нөгөөтэйгүүр өөдрөгөөр харвал Монгол улсын уул уурхайн олборлох, боловсруулах үйлдвэрлэлийн бүтээгдэхүүнийг гуравдагч улсын зах зээлд гаргахад экспортын үнийн өрсөлдөх чадварыг хангах, уул уурхай, үйлдвэрлэлийн салбарт гадаадын хөрөнгө оруулалтыг татаж урт хугацаанд тогтвортой үйл ажиллагаа явуулахад чухал ач холбогдолтой юм. Юутай ч УБТЗ нь Орос, Хятад гэсэн том зах зээлийг холбосон транзит тээврийн зангилаа болж, өрсөлдөх чадвар нэмэгдэхийн зэрэгцээ хил, гааль, логистик, терминалын үйлчилгээг сайжруулснаар Евразийн геополитик, тээврийн интеграцид өөрийн орны байр суурийг бэхжүүлэх, зах зээлээ тэлэх, ачаа тээвэрлэлт өсөх, үр ашиг нь нэмэгдэх боломж нээгдэх юм. Үүний дагуу Монгол Улс ОХУ-аар дамжуулах нүүрсний тээвэрт 66.4 хувь, чингэлэг тээвэрт 52 хувийн хөнгөлөлт эдлэх үүд хаалга нээгдээд байна. Гол нь дотооддоо хэрэгжүүлэхээр төлөвлөсөн төмөр замын төслүүдээ гацаанаас гаргаснаар гуравдагч зах зээлд гарах гарцын асуудал яригдах нь дамжиггүй.

Түүнчлэн Оросын талын шийдвэрийг хүлээгээд удаж буй төмөр замын эрх зүйн шинэчлэлийн стратегийн асуудлыг дээрх тохиролцоонд хүрсэн шинэ төмөр замын төслүүдтэй нэгэн зэрэг

боловсруулан шинэчлэх асуудал чухлаар тавигдаж байна. Хувь тэнцүү хувьцаа эзэмшдэг УБТЗ нийгэмлэгийн дээд удирдлагыг хувь нийлүүлэгч хоёр тал тэнцүү хуваарилан хэрэгжүүлдэг бүтэц, зохион байгуулалт нь шийдвэр гаргалтад сөргөөр нөлөөлдөг тул Монголын Засгийн газар УБТЗ ХНН-т тавих хяналтыг сайжруулах зорилгоор өөрийн хувийг 51%-д хүргэх боломжийг эрэлхийлсээр ирсэн. Өргөн хүрээтэй хамтран ажиллах аливаа санал, санаачилга байвч Монголын тал асуудлыг ганцаарчлан шийдэх эрх мэдэл байдаггүйгээс гуравдагч орнуудын хөрөнгө оруулалт, хамтын ажиллагааны саналыг хүлээн авах боломжгүйн дээр УБТЗ нь үйл ажиллагааныхаа орлогоос олсон ашгаа (дивиденд) Оросын талтай тэгш хуваадаг. Тухайлбал, АНУ-ын Мянганы Сорилтын сангаас 285 сая ам.долларын буцалтгүй тусламжийн ихэнх хувь болох 188.3 сая ам.долларыг Монголын төмөр замын шинэчлэлтэд зориулан санхүүжүүлэх боломжтой байсан боловч Орос улс гуравдагч орны мөнгийг төмөр замд оруулахыг хүлээж аваагүй.¹¹ Энэ нь ОХУ-ын зүгээс Монголын “гуравдахь хөршийн” бодлогыг саармагжуулах бодлогын илрэл гэж үзэж болно.

Монгол Улсын ашигт малтмал, газрын баялгийг ашиглах, хамтарсан болон бие даасан хөрөнгө оруулах сонирхол дэлхийн олон том компаниудад байгаа өнөө үед түүхэн хөгжлийнхөө явцад хэзээ ч ийм хөрөнгө оруулалтын далайцтай

11 А.Нямдолжин. Монгол-Оросын стратегийн түншлэл худалдаа, эдийн засгийн харилцааг хөгжүүлэх хөшүүрэг болох нь.// Стратегийн түншлэл ба Монгол Улсын гадаад орчны өөрчлөлт. Улаанбаатар. 2015. 32-33-р тал

хувилбарууд, харилцан ашигтай санал, бизнесийн хууль эрхзүйн хувьд боломжтой үе Монгол Улсын төмөр замын өмнө тулгарч байгаагүй гэж хэлэхэд болно. УБТЗ-ын суурь бүтэц, үндсэн бааз суурийг ашиглан түүнийг орчин үеийн Ази-Европыг холбосон хамгийн дөт, ачаа тээвэрлэн өнгөрүүлэх хүчин чадал сайтай, ачаа хүргэх хугацаа нь хамгийн бага байх, цахилгаанжсан төмөр зам болгох таатай эрх зүйн орчин өмнө нь хэзээ ч байгаагүй гэсэн үг юм. Тиймээс 1949 оны гэрээг¹² зайлшгүй өөрчилж, Оросын талаас хараат байдлыг арилгах шаардлага байгаа юм. Тус гэрээнд өөрчлөлт оруулсанаар Монгол Улсын төмөр замыг 2021 он хүртэл хөгжүүлэх бизнес төлөвлөгөөг биелүүлэхэд шаардлагатай хөрөнгийг гуравдагч орнууд болон ОХУ-ын “Оросын төмөр замууд” нээлттэй хувьцаат нийгэмлэгтэй аль алинтай нь харилцан ашигтай гэрээ хэлцэл хийж, төмөр замын хүчин чадлыг сайжруулах боломжтой болох юм. Гэвч Оросын тал тус гэрээг шинэчлэх ажилд тодорхой алхам хийхгүй байгаа нь Монголын уул уурхайн салбарт хүлээж байсан үр дүндээ хүрч чадаагүйтэй холбон үзэж болох талтай. Түүнчлэн айлчлалуудын үеэр тохиролцсоны дагуу ОХУ-ын Ерөнхийлөгч Д.Медведев 2009 оны 8 дугаар сарын 22-нд Москва хотноо Зөвлөлт-Монголын хувь

нийлүүлсэн “Улаанбаатар төмөр зам” нийгэмлэгийн “Оросын төмөр зам”-ын /РЖД/ эзэмшиж буй холбооны мэдлийн хувьцааны төлөөлөн удирдах гэрээг 5 жилийн хугацаатай сунгах тухай зарлигт гарын үсэг зурсан. ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В. Путин 2014 оны 9 дүгээр сарын 4-нд тус гэрээг 2019 оны 12-р сарын 17 хүртэл сунгах тухай зарлигт¹³ гарын үсэг зурсан. ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.Путины 2019 оны 9-р сарын 3-нд Монгол Улсад хийсэн айлчлалын үеэр Монголын талын Зүүнбаян-Ханги чиглэлийн шинэ төмөр замын бүтээн байгуулалтад 100 тэрбум рублийн экспортын зээл хүссэн ч Оросын тал хариу өгөөгүй байхад Монголын хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр тус зээл авах гэж байгаа мэт шуугиж байна. Хүлээлттэй байсан төмөр замын гэрээг шинэчлэх тухай яриа хэлэлцээ болоогүй нь дээр дурдсан тав, таван жилийн хугацаатай ОХУ-ын Ерөнхийлөгчийн гаргадаг тус зарлигийг үндэс болгон 1949 онд байгуулсан хоёр орны гэрээ ойрын хугацаанд шинэчлэгдэх эсэх нь тодорхойгүй хэвээр үлдэж байна.

Монгол Улс төмөр зам барьж байгуулах асуудлыг зөвхөн дангаараа биш, хөрш орнуудын бодлого, хөгжлийн хандлага, нөхцөл байдалтай уялдуулах нь чухал юм. Өнгөрсөн 2014-2016 онуудад Монгол, Орос, Хятадын дээд хэмжээний

12 Соглашение между Правительством Союза Советских социалистических республик и Правительством Монгольской Народной Республики об учреждении Советско-Монгольского акционерного общества “Улан-Баторская железная дорога”.//http://mid.ru/BDOMP/spd_md.nsf/0/4F95BBB709C5E7CE43257E36002E2736

13 О продлении срока действия договора доверительного управления находящимися в федеральной собственности акциями Советско-Монгольского акционерного общества «Улан-Баторская железная дорога». Указ Президента Российской Федерации от 4 сентября 2015 г. N 447 г. Москва. <http://rg.ru/2015/09/04/ulan-bator-jd-site-dok.html>

уулзалтуудын хүрээнд Монголын санаачилгаар “Нэг бүс нэг зам”, “Евразийн эдийн засгийн холбоо”, “Талын зам” санаачлагыг нэгтгэн уялдуулах хэлбэрээр гурван улс эдийн засгийн коридорт хамтран ажиллах хөтөлбөр боловсруулсан. Улмаар 2016 оны 6 дугаар сард Узбекистан улсын нийслэл Ташкент хотноо болсон Төрийн тэргүүнүүдийн гурван талт уулзалтаар гурван улсыг холбосон “Эдийн засгийн коридор” байгуулах тохиролцоонд хүрч, хөтөлбөрийг баталсан.

Сүүлийн жилүүдэд Монгол Улсын эрдэс баялгийн салбар эрчимтэй хөгжиж, томоохон ордуудыг шинээр нээж илрүүлснээр эдгээр орд газруудын эрдэс баялгийг зөөх, тээвэрлэхэд төмөр замын сүлжээ байгуулах, шинэчлэх явдал төмөр замын эдийн засгийн нэвтрүүлэх чадварт нөлөөлөх чухал хүчин зүйл болж байна. Өнөөдөр Монголын төмөр зам дээд ачаалалдаа хүрсэн, төмөр зам өсөхгүй болохоор уул уурхай өсөхгүй. Тэгэхээр уул уурхайн өсөлтийн хязгаарлагч нь төмөр зам болж байгаа нь Монгол Улс уул уурхайгаас хараат биш төмөр замаас хараат болсон мэт харагдаж байна. Тухайлбал, Орос, Хятадтай холбосон төмөр замын шугаманд байгалийн болон техникийн осол гарах болон бусад хориг арга хэмжээ тавигдахад олон улсын чанартай тээвэр зогсож, бараа бүтээгдэхүүний хангамж доголдох, экспортын орлого буурах, дотоодын зах зээл дээр импортын бүтээгдэхүүний үнэ нэмэгдэх зэрэг олон эрсдэлийг ар араасаа дагуулах

ажуултай. Нөгөөтэйгүүр дотоодын төмөр зам барих асуудал Оросоос хэт хамаардаг, мөн төмөр замын тээвэрт Хятадын нөлөө бий болсон, гуравдагч орны дэмжлэг авах боломж хомс тул хөрш их гүрнүүдийн нөлөөгөө тэлэх гэсэн өрсөлдөөний зэрэгцээ Орос улс төмөр зам дахь эрх мэдлийн тэнцвэртэй байдлаа ашиглан, Монгол Улсын эдийн засагт шууд болон шууд бус замаар нөлөөлөх ашиг сонирхлын улмаас төмөр замын шинэчлэл мухардмал байдалд ороход хүрсэн байна.

Оросын Монголын эдийн засагт үзүүлэх нөлөөлөл 1990 оноос хойш тасралтгүй буурсаар ирсэн. Тийм ч учраас Оросын зүгээс Монголтой эдийн засгийн интеграцлал дахин үүсгэх, өөрийн сонирхлыг томоохон шийдвэрүүдэд оруулах сонирхол нэмэгдэж байна. Оросын Монгол дахь улс төр, стратегийн ашиг сонирхол, түүнийг бэхжүүлэх үүднээс явагдаж байдаг эдийн засгийн ашиг сонирхлын агуулга, чиглэл өөрчлөгдөөгүй боловч Оросын эдийн засгийн өнөөгийн ашиг сонирхлыг түүний Сибирь, Алс Дорнодын бүс нутгаа хөгжүүлэх бодлогын түвшинд Ази, Номхон далай руу чиглэсэн бодлоготой уялдуулах, Евразийн интеграцийн хүрээнд баримталж буй бодлоготой холбон үзэх нь илүү тохиромжтой.

Сүүлийн жилүүдэд Алс Дорнодын бүс нутгийг хөгжүүлэх үүднээс Алс Дорнодын хөгжлийн яамыг шинээр үүсгэн байгуулсан ба Алс Дорнод, Байгалийн бүсийг 2025 он хүртэл хөгжүүлэх хөтөлбөрийг баталсан. Тус хөгжлийн хөтөлбөрт Монгол

Улстай хил залгаа орших Байгаль орчмын бүс нутаг багтаж байгаагийн дотор Монгол угсаатан оршин суудаг хүн амын бүтэцтэй Холбооны субъектууд хөгжлийн хөтөлбөрт онцгой үүрэг оролцоотой байх нь хоёр талын худалдаа, эдийн засгийн эргэлтэнд 70 гаруй хувийг дангаараа эзэлж байдаг тус бүс нутаг Монголын хувьд ихээхэн ач холбогдолтой байх нь тодорхой. Хэдийгээр Оросын Азийн чиглэлд Монгол Улс тодорхой байр суурь эзэлж буй боловч Оросын гадаад худалдаанд Монголын эзлэх хувь өчүүхэн бага бөгөөд экспортод 0.5%, импортод 0.7%¹⁴-ийг эзэлж байгаагаас харахад Монголын зах зээл хэмжээ, багтаамжийн хувьд маш бага, энэ утгаараа эдийн засгийн хувьд ашигтай байдал харагдахгүй байгаа юм. Учир нь Монголын экспортын бараа, бүтээгдэхүүний өрсөлдөх чадвар доогуур, нэр төрөл цөөн, Оростой адил уул уурхайд чиглэсэн эдийн засгийн бүтэцтэй.

ОХУ-ын Сибирь, Алс Дорнодоо хөгжүүлэх үүднээс Ази руу чиглэсэн бодлогоо идэвхитэй урагшлуулж, Хятад чөлөөт худалдааны бодлогын стратегиа хэрэгжүүлснээр Монгол, Орос, Хятад гурван талт хамтын ажиллагааны хүрээнд Монгол Улс Орос, Хятадыг холбогч тэнхлэг улсын хувьд ашиг сонирхлын нийлбэр дээр урагшлах учраас үр өгөөж ихтэй байхын зэрэгцээ гурван талын ашиг сонирхол давхцахгүй тохиолдолд гацах магадлалтай боловч хоёр талын хүрээнд асуудлыг шийдэх бүрэн боломжтой. Дамжин өнгөрөх хязгаарлагдмал эрх, хэт өндөр төлбөр ногдуулах, тухайн зах зээлд тээвэрлэлтийн арга, хэрэгслийг сонгоход ялгавартай хандах зэрэг тарифын бус хориг, саадуудыг илрүүлэн судалж олон болон хоёр талын талын хэмжээнд хэлэлцэх нь зүйтэй бөгөөд Монгол улс өөрийн эрх ашгийг хамгаалахын төлөө шургуу ажиллахаас өөр аргагүй.

14 Внешнеторговое сотрудничество России со странами Восточной Азии. Российский внешнеэкономический вестник. 9, 2013. Стр. 36, 37

Дүгнэлт

1. Монгол, Оросын харилцаа нь түүхийн явцад бүрэлдсэн, уламжлалт, найрсаг, сайн хөршийн харилцаанд тулгуурлан хоёр талын хүчин чармайлтаар шинэ зууны эхэн үеэс эхлэн сэргэх шатанд орсон нь нэг талаас ОХУ дотоодын нийгэм, эдийн засгийн байдлаа тогтворжуулан, улмаар гадаад бодлогоо идэвхжүүлэх нөхцөл, боломж бүрдсэнтэй холбоотой. Нөгөө талаас Монголын уул уурхайн салбарт олон улсын хөрөнгө оруулагчдын сонирхол эрс нэмэгдсэн 2000 оны эхэн үед хоёр талын улс төрийн харилцаа идэвхижсэн нь Оросын талд Монгол дахь нөлөөний төлөөх тэмцэлд оролцох боломжийг олгосоны зэрэгцээ хоёр талын айлчлал, хэлэлцээр, уулзалтуудын үеэр хөндөгдсөн сэдвүүдээс харахад Монголын уул уурхайн салбарт давуу эрхтэй оролцох боломжийг эрэлхийлж байна.
2. Монголын төмөр зам дахь Оросын ашиг сонирхлыг Монголын талын ашиг сонирхолтой уялдуулан тэнцвэржүүлэх, цаашлаад шийдвэр гаргах болон төмөр замын эдийн засгийн үр өгөөжийг дээшлүүлэхэд Монголын талын оролцоог нэмэгдүүлэх, гадаадын хөрөнгө оруулалт татах, 1949 оны гэрээг шинэчлэх, төмөр замын техник, технологийг орчин үеийн шаардлагад нийцүүлэн хоёр улсын эрх ашгийн хүрээнд боловсронгуй болгох зайлшгүй шаардлага тулгарч байна.
3. Олон зуун жилийн харилцааны түүхэн сургамж, өнгөрсөн зууны социалист хөгжлийн хамтын түүх, улс төр болон хүн хоорондын нягт хэлхээ холбоон дээр суурилан хоёр улсын бие биеийн талаарх эерэг санаа бодлыг Монголын болон Оросын нийгэм, олон нийтийн дунд бататган, улмаар Оросын зүгээс Монголын талд ашигтай улс төрийн болон эдийн засгийн шийдвэр гаргах томоохон хүчин зүйл болох юм.
5. Бүс нутгийн эдийн засгийн интеграцчлалын хүрээнд хамтын ажиллагааг хөгжүүлэхийн тулд ОХУ-тай хийж буй Монгол Улсын худалдааны алдагдлыг багасгах, Оросын Алс Дорнод, Байгалийн бүсийн хөгжлийн хөтөлбөр болон Евразийн эдийн засгийн холбооны хүрээнд хил орчмын, бүс нутгийн хоорондын худалдааны эргэлтийг нэмэгдүүлэх, ЕАЭХ-той Чөлөөт худалдааны хэлэлцээр байгуулах замаар хамтын ажиллагааг эрчимжүүлэх шаардлагатай байна.
6. Их гүрнүүдийн ашиг сонирхлын өрсөлдөөнийг эдийн засгийн харилцаандаа боломжийн хэрээр ашиглах арга замыг эрж хайснаар Монгол Улс хөрөнгө технологийн хомсдол, гарааны шатандаа байгаа уул уурхайн хөгжил, нөөц баялагийн ашиглалт, төмөр замын бүтээн байгуулалт төлөвлөсөн төвшинд хүргэхийн тулд Оросын Монгол дахь ашиг сонирхлыг бүх

- талаар нэмэгдүүлэх, стратегийн түншлэлийн дунд хугацааны хэрэгжилтийг хангах явдал туйлын чухал бөгөөд хоёр орны харилцаанд маш их боломж, хөгжлийн том орон зай бий.
7. Дэлхийн хүндийн хүчний төв Азид шилжихийн хамт Монгол орныг тойрсон Орос, Хятадын эдийн засаг, цэрэг, улс төрийн хамтын ажиллагааны тэнхлэг улам нөлөөтэй болж байгаа өнөөгийн нөхцөлд хоёр талтай шууд хиллэсэн өргөн уудам зах зээлийг түшиглэх таатай боломж, ашигтай эдийн засгийн шийдвэр, хөтөлбөрүүд хэрэгжүүлэх боломж бүрийг алдалгүй ашиглах нь зүйтэй юм.
8. Орос-Хятадын харилцаа үлэмж өргөжиж байгаа нь Монголын эдийн засгийн дэд бүтцэд хүчтэй түлхэц болохын зэрэгцээ хоёр оронтой харилцаа, хамтын ажиллагаагаа иж бүрэн стратегийн түншлэлийн зэрэглэлд хүргэсэн нь эдийн засаг, худалдааны урт хугацааны тогтвортой харилцаа, хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх боломж бий. Түүнчлэн гурван талт хамтын ажиллагааг ялангуяа дамжин өнгөрөх тээвэр, эрчим хүч, дэд бүтцийн салбар дахь хамтын ажиллагааг урагшлуулах хөшүүрэг болгон ашиглах боломжтой.

Ашигласан материал

- Г.С.Яскина. Монголия: смена модели развития. Политические и экономические реформы. М.: ИВРАН, 1994.
- В.А.Родионов. Политический процесс в Монголии в условиях постсоциалистической трансформации. Улан-Удэ. 2018. Монгол Улсын статистикийн эмхэтгэл 2013. УБ.2014
- А.Нямдолжин. Монголо-Российские отношения на современном этапе. УБ. 2016.
- Выступление перед депутатами Великого государственного хурала Монголии. / <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/21133>
- Монгол-Оросын харилцаа баримт бичгийн эмхэтгэл. УБ. 2006.
- Монгол Улсын гадаад бодлогын үзэл баримтлал. УБ., 2011
- М.Винокуров. Монгол Улстай хамтран ажиллах нь ОХУ-ын аюулгүй байдлыг хангах чухал чиглэл мөн. Олон улс судлал. 2014.№3
- В.В.Грайворонский. Орос-Монголын орчин үеийн харилцааны тулгамдсан асуудлууд. Олон улс судлал. 2014.№1
- В.В.Грайворонский. Монголия в начале XXI. Политика, экономика, общество. Москва. 2017.

Галт тэрэгний хөдөлгөөн зохицуулалтын нэгдсэн төвийн сайт. ОХУ-тай байгуулсан дамжин өнгөрөх ачаа тээврийн хэлэлцээр хүчин төгөлдөр, мөрдөгдөж эхэллээ. // <http://rtcc.mrtd.gov.mn/21/item/5>

А.Нямдолжин. Монгол-Оросын стратегийн түншлэл худалдаа, эдийн засгийн харилцааг хөгжүүлэх хөшүүрэг болох нь.// Стратегийн түншлэл ба Монгол Улсын гадаад орчны өөрчлөлт. Улаанбаатар. 2015.

Соглашение между Правительством Союза Советских социалистических республик и Правительством Монгольской Народной Республики об учреждении Советско-Монгольского акционерного общества “Улан-Баторская

железная дорога”./http://mid.ru/BDOMP/spd_md.nsf/0/4F95BBB709C5E7CE43257E36002E2736

О продлении срока действия договора доверительного управления находящимися в федеральной собственности акциями Советско-Монгольского акционерного общества «Улан-Баторская железная дорога». Указ Президента Российской Федерации от 4 сентября 2015 г. N 447 г. Москва. <http://rg.ru/2015/09/04/ulan-bator-jd-site-dok.html>

Внешнеторговое сотрудничество России со странами Восточной Азии. Российский внешнеэкономический вестник. 9, 2013.

Mongolian-Russian political relations: Its impact on Mongolian economy and railway development

Nyamdoljin Adiya

Leading Research Fellow, Ph.D

Institute of International Affairs, Mongolian Academy of Sciences

Ulaanbaatar, Mongolia

E-mail: nyamdoljin@mas.as.mn

Abstract: *The author has been studied modern Mongolian-Russian political relations since the beginning of the 1990s, when the world political situation changed dramatically and the Soviet Union collapsed. Mongolian-Russian relations during the transition to democracy and market economy were analyzed on the basis of agreements between two countries. The weakening of Mongolian-Russian relations in the 1990s is a step-by-step analysis of the political and economic situation in the two countries, the processes and changes in foreign policy, and the factors that hindered the proper development of relations. The author traces the revival of Mongolian-Russian relations in 2000 and the relationship between the two countries, which has reached the level of a comprehensive strategic partnership, does not reflect the level of Russia's policy towards Mongolia.*

Keywords: *Mongolian-Russian relations, political and economic relations, interests*

<i>The day of submission:</i>	<i>2020.4.29</i>
<i>Completion of review:</i>	<i>2020.5.24</i>
<i>Final decision for acceptance:</i>	<i>2020.6.04</i>

Политические процессы и практики

УДК 323:32.019.5(517.3)+327(470+571)

РОДИОНОВ Владимир Александрович — доктор политических наук, доцент кафедры истории и регионоведения стран Азии Бурятского государственного университета им. Д. Банзарова (670000, Россия, Республика Бурятия, г. Улан-Удэ, ул. Ранжурова, 6а; vladimir_198025@mail.ru)

НЯМДОЛЖИНА Адьаагийн — кандидат исторических наук, ведущий научный сотрудник Института международных отношений Академии наук Монголии; nyamdoljin@mas.ac.mn)

ПОЛИТИЧЕСКИЙ ОБРАЗ ВЛАДИМИРА ПУТИНА В МОНГОЛИИ

Аннотация. Данная статья посвящена исследованию политического образа Владимира Путина в Монголии. Авторы выявляют объективные и субъективные факторы, оказывающие влияние на восприятие российского президента в монгольском обществе. Интерес к личности Путина обусловлен как значимостью российско-монгольских отношений, так и специфическими чертами монгольского внутри-политического процесса. Учитывая разнообразие политико-идеологических предпочтений монголов, политический образ Путина носит амбивалентный характер, зависит от мотиваций и предпочтений аудитории.

Ключевые слова: политический образ, Путин, Монголия, Россия, президент

Вопрос о роли образов государств и их руководителей в международной политике неоднократно становился объектом научного исследования. Восприятие Иного через выстраивание/воспроизводство его образа, наделение позитивными, негативными или ценностно нейтральными чертами является частью политической реальности. Преобладание того или иного образа оказывает влияние на характер и динамику отношений между странами и народами, выступает дополнительным фактором сотрудничества в различных сферах. При помощи позитивного образа можно сформировать нужное общественное мнение, что, в свою очередь, будет способствовать достижению политических целей. И наоборот, преобладание негативных черт в образе скорее всего будет препятствием для реализации намеченной политики в отношении страны-объекта.

Несмотря на кажущуюся спонтанность, политический образ — это результат соединения объективных, обусловленных историей и современной ситуацией факторов, с одной стороны, и целенаправленной деятельности различных субъектов: специализированных пиар-агентств, массмедиа, общественных деятелей и др. — с другой. Иными словами, образ в определенной мере является социальным конструктом и в этом смысле совпадает с понятием «имидж», определяемым как «поведенческий стереотип, основанный не на действительных фактах, а на престиже, людских мнениях и иллюзиях, на мифологическом представлении о прошлом, на воображаемом представлении о будущем» [Галумов 2003: 7].

Конструирование может быть позитивно направленным. В то же время имеет место и негативное конструирование, связанное с акцентированием внимания целевой аудитории на отрицательных сторонах вплоть до демонизации объекта. Все это позволяет отнести образ страны и ее лидеров к одному из элементов «мягкой силы» во внешней политике государства.

Россия в монгольском общественном сознании традиционно занимает одно из центральных мест. Многовековая история отношений двух стран, тесные торгово-экономические, культурные контакты, протяженная совместная граница объективно делают Россию одним из самых важных внешнеполитиче-

ских партнеров Монголии. Граждане обеих стран, пользуясь преимуществами безвизового режима, ежегодно совершают взаимные поездки. В современном общественно-политическом лексиконе монголов распространено обозначение России в качестве «северного соседа» (монг. — *умард хэрш*), «вечного соседа» (монг. — *мөнхийн хэрш*). При упоминании России и российского народа преобладают положительные коннотации. До сих пор можно встретить появившийся еще в социалистический период эпитет «старший брат» (монг. — *ах*). Используя данное слово, монголы тем самым наделяют Россию высоким моральным авторитетом, связанным с традиционным для восточного общества почитанием старших. Как отмечает В.И. Терентьев, «в монгольском языке отсутствуют клички-прозвища для русских, кроме совершенно безобидного “шонхор” (рус. “остроносый”)» [Терентьев 2018: 47]. В целом среди монгольского населения не распространены русофобские настроения (чего не скажешь об отношении к китайцам).

Положительное восприятие России в монгольском обществе подтверждается данными социологических опросов, ежегодно проводимых фондом «Сант Марал». На вопрос: «Какая страна является наиболее предпочтительным партнером для Монголии?» — 69,1% респондентов в 2018 г., 70% в 2019 г. и 67,8% в 2020 г. назвали Россию. Россиян традиционно ставят на первое место при ответах на вопрос: «С гражданами какой страны у монголов наилучшим образом складываются отношения?»¹

Устойчивость позитивного образа России выглядит в некотором роде парадоксально, учитывая пассивность российской гуманитарно-информационной политики в Монголии и широко развернутую деятельность ряда монгольских и западных организаций, направленную на дискредитацию социалистического опыта советско-монгольских отношений.

К факторам, обусловившим преобладание позитивных черт в образе России среди монголов, можно отнести следующие. Во-первых, это особая роль России в деле обретения независимости Монголией в XX в. Сначала царская Россия, а затем Советский Союз оказали всестороннюю (в т.ч. и военную) поддержку молодому монгольскому государству в его борьбе против Китая и Японии. Во-вторых, это колоссальный вклад Советского государства и его граждан в развитие народного хозяйства страны. В-третьих, глубокое проникновение советской (русской) культуры в монгольское общество, десятки тысяч представителей которого получили высшее образование в вузах СССР.

Если образ России и российского народа в Монголии уже являлся предметом научных исследований [Родионов 2014; Терентьев 2018], то тема восприятия российского президента до последнего времени специально не рассматривалась. Между тем, образ главы России в Монголии представляет собой отдельное явление. Анализ материалов наиболее популярных новостных сайтов Монголии *news.mn* и *medee.mn* показал, что Владимир Путин является самым упоминаемым иностранным политиком, опережая лидеров других стран мира и уступая лишь ведущим политикам Монголии. Например, в период с 01.01.2010 по 01.12.2020 на сайте *news.mn* фамилия российского политика встречалась 4 935 раз, Трампа — 3 012, Си Цзиньпина — 3 712. На сайте *medee.mn*: Путин — 703, Трамп — 586, Си Цзиньпин — 427.

Визуальные образы Путина (фотографии, картинки, фигурки) можно наблюдать во многих магазинах сувенирной продукции, газетных киосках, книжных отделах.

¹ Politbarometer. — *Sant Maral Foundation*. URL: <https://www.santmaral.org/publications> (accessed 11.01.2021).

Помимо количественных, не менее важными являются качественные показатели, отображающие отношение к личности Путина. В рамках экспертного опроса, проведенного авторами этой статьи в 2019 г., был задан вопрос: «Какое влияние на восприятие России в Монголии оказывает личность В.В. Путина и его деятельность?» Подавляющее большинство монгольских экспертов дали ответ: «положительное» — 44,9% и «скорее положительное» — 51,0%. На другой вопрос: «Какое событие в российско-монгольских отношениях за последние 10 лет (2009–2019 гг.) стало наиболее заметным?» — больше половины экспертов ответили: «визит В.В. Путина в Монголию в 2019 г. и установление всеобъемлющего стратегического партнерства» — 51%.

Отображение Путина в монгольских СМИ многоаспектно. С одной стороны, на монгольскую аудиторию большое влияние оказывает общий международный контекст, в рамках которого сформирован и продолжает развиваться и видоизменяться образ Путина. С другой стороны, существуют специфические факторы, обусловленные как особенностями российско-монгольских отношений, так и внутривнутриполитической ситуацией в Монголии. Нас прежде всего интересовал информационный контент, в котором имя главы российского государства используется в связи с монгольской политической реальностью.

В качестве высокопоставленного политика В. Путин 4 раза посещал Монголию: в 2000, 2014 и 2019 гг., будучи президентом, в 2009 г. — председателем правительства РФ. Каждый из этих визитов был отмечен важными и резонансными с точки зрения двусторонних отношений событиями.

Первое широкое знакомство монгольской общественности с персоной Владимира Путина состоялось в ноябре 2000 г., когда он в качестве недавно избранного президента РФ посетил Монголию. Приезд российского главы был первым событием подобного уровня за последние 26 лет, когда в 1974 г. в Улан-Батор приезжал лидер Советского Союза Л.И. Брежнев. Многими в Монголии это было воспринято как начало нового этапа в двусторонних отношениях. Спустя несколько лет после этого визита стороны сумели урегулировать вопрос о так называемом большом долге (более 11 млрд долл.) Монголии перед Россией, накопившемся за годы социалистического сотрудничества.

Визит 2009 г., самый скоротечный из всех, по неофициальной информации, был нацелен на решение вопроса о предоставлении российскому капиталу права на разработку Оюу Толгой — крупнейшего месторождения меди в Монголии. Политическую окраску этому визиту придавал тот факт, что он состоялся незадолго до президентских выборов в Монголии. Встреча Путина с одним из кандидатов, действующим на тот момент президентом Намбарыном Энхбаяром, дала повод обвинить российского руководителя в косвенном вмешательстве во внутривнутриполитический процесс. Главным итогом визита 2014 г. стало подписание сторонами долгожданного соглашения о введении безвизового режима для поездок граждан обеих стран. Наконец, визит 2019 г., приуроченный к 80-летнему юбилею совместной победы на Халхин-Голе, ознаменовался подписанием Договора о дружественных отношениях и всеобъемлющем стратегическом партнерстве. Особую значимость этому событию придавал тот факт, что буквально за месяц до этого Монголия объявила о выводе отношений с США на уровень стратегического партнерства.

Все упоминания личности российского президента в связи с Монголией условно можно подразделить на две группы. Первая включает в себя информацию, касающуюся российско-монгольских отношений и, шире, стратегии Монголии в отношениях с внешним миром. В рамках второй группы фигура Путина активно используется в контексте монгольского внутривнутриполитического процесса. При этом обе группы зачастую тесно взаимосвязаны, а оценки

фигуры российского президента во многом зависят от изначальных установок авторов, их идеологических предпочтений и политической мотивации.

Прозападно настроенные СМИ и отдельные монгольские публицисты активно продвигают негативный образ Путина, наделяя его чертами ревизиониста сложившегося после распада СССР международного порядка. В частности, ему в вину ставятся агрессивная внешняя политика РФ в отношении Украины (так называемая аннексия Крыма, война на Донбассе), попытки восстановить влияние на постсоветском пространстве, ухудшение отношений с Западом и др.¹ Содержание подобных материалов мало чем отличается от ставших уже традиционными публикаций западных СМИ о современной России и ее президенте. Отчасти это определяется широко распространенной в Монголии практикой публикаций переводных статей западных СМИ (*BBC*, *CNN*, *Deutsche Welle* и др.), посвященных российскому президенту.

Авторы отдельных публикаций переносят аргументы и риторику западных СМИ на почву российско-монгольских отношений, демонизируя личность российского президента. Например, поставки нефтепродуктов и электроэнергии из России, по аналогии с украинским и восточноевропейским случаями, называются рычагом геополитического давления Путина на Монголию². Нередким является использование исторических аллюзий. Так, в одной из публикаций Путин подается в качестве «нового Сталина», «хозяина Монголии», якобы ради визита которого в стране может вводиться выходной день³.

В противоположность таким материалам существуют статьи, в которых Путин восхваляется как прагматичный и одновременно патриотично мыслящий политик, сумевший восстановить былое величие России и не побоявшийся бросить вызов Западу: он «без всяких колебаний или страха высказал свою позицию, защищая свою страну и ее интересы»⁴. В подобных текстах героический облик Путина призван выступить назиданием монгольским политикам: «монголам нравится руководитель, похожий на отца — жесткого и даже способного “огреть” в случае необходимости. И ближайшим примером такого руководителя является Путин»⁵. В некоторых вопросах фигура Путина оценивается даже более высоко, нежели российская политическая система в целом. Существующие в двусторонних отношениях проблемы и трудности нередко относятся на долю российских чиновников, отдельных представителей министерств и ведомств, препятствующих реализации политики российского главы.

Отдельного внимания заслуживает использование образа Путина во внутриполитическом процессе Монголии. Долгое нахождение Путина у власти двояко трактуется в Монголии. С одной стороны, сторонники сохранения парламентской формы правления расценивают это как признак авторитаризма, одним из элементов которого называется несменяемость власти. Ряд публикаций изображают российского президента в качестве «нового царя», де-факто сделав-

¹ Путиний намтарт нэмж тодотгох нь. — *Баабар*. Доступ: <http://baabar.mn/article/6401> (проверено 11.01.2021).

² Бадбаяр Д. Бид дарангуйлагчтай болно. Доступ: <http://baabar.mn/article/6064> (проверено 20.12.2020).

³ Нямаа Б. В. Путин Монголд байх өдрийг засгийн газраас бүх нийтийн амралтын өдөр болгов. Доступ: <https://dnn.mn/в-путин-монголд-байх-өдрийг-засгийн-газраас-бүх-нийтийн-амралтын-өдөр-болгов/?fbclid=IwAR1nuJpaHD5gjb95vNEjZpenA3xfecKTRcFV5vdTThYkDZtXDYB8k9z2YQ8> (проверено 20.12.2020).

⁴ Базарваань Г. В. Путин, Б. Обама нарын уулзалт бие биеэ хүлээн зөвшөөрсөн өнгө аястай байсан. Доступ: <https://dnn.mn/г-базарваань-в-путин-б-обама-нарын-уулзалт-бие-биеэ-хүлээн-зөвшөөрсөн-өнгө-аястай-байсан> (проверено 20.12.2020).

⁵ В. Путин с орденем «Драгоценный жезл». — *Монголия сегодня*. 29.08.2014. С. 7.

шего политическую систему РФ монархической¹. Совершенный Путиным в период между 2008 и 2012 гг. политический маневр, связанный с переизбранием на де-факто третий президентский срок, оказал определенное влияние на политический контекст в Монголии. Ц. Элбэгдорж, бывший президентом Монголии с 2009 по 2017 г., некоторыми экспертами в свое время стал подозреваться в попытке повторить путинский маневр, а в монгольский политический лексикон проникло выражение «Путиндэх» («по-путински»).

С другой стороны, в условиях частых отставок монгольских правительств (за последние 30 лет в Монголии было сформировано 16 правительственных кабинетов) политическое долголетие российского президента видится залогом стабильности и внутреннего порядка. В этом ракурсе российская модель общественно-политического развития, олицетворяемая фигурой Путина, выступает одним из возможных ориентиров для Монголии.

Дискурс «сильной руки», способной консолидировать общество для решения наиболее важных задач, имеет широкое хождение в Монголии и тесно связан с образом Путина. Действующий премьер-министр Монголии и председатель правящей Монгольской народной партии Ухнаагийн Хурэлсух в качестве пиар-акций некоторое время в своих аккаунтах социальных сетей размещал личные фото, имевшие схожесть с фотографиями Путина. Содержательной основой этих кадров был образ мужественного, порой brutального человека, сочетающего в себе физические и волевые качества².

Другим примером политика, успешно использовавшего образ Путина в своей политической практике, является действующий президент Монголии Халтмаагийн Баттулга. В период своей предвыборной кампании он самым активным образом позиционировал себя в качестве сторонника политического стиля Путина и Трампа. Его пиар-команда активно применяла образы — параллели с российским и американским лидерами. В телевизионном репортаже российского телеканала «Вести 24» одна из сторонниц Х. Баттулги, объясняя свои симпатии к нему, воскликнула по-русски: «Он мужик, настоящий мужик!»³ Как показывает практика, монгольские политики, которых сравнивают по стилю с Путиным, пользуются широкой поддержкой среди населения⁴.

На наш взгляд, подобная закономерность может быть объяснена не столько умелыми пиар-технологиями, сколько более глубинными процессами, протекающими в монгольском обществе. С начала 1990-х гг. в Монголии конституционно была закреплена парламентская форма правления. Фигура президента играла второстепенную роль в политической системе страны. Однако хроническая нестабильность партийных кабинетов вкупе с нерешенными социально-экономическими проблемами снизили уровень доверия монголов к подобной форме. Как следствие, в монгольском обществе был сформирован запрос на сильную власть, олицетворением которой должен стать президент. Введение президентского правления, согласно данным «Сант Марал», поддерживают

¹ Путин Оросын «хаан» болох уу? Доступ: <https://news.mn/r/766323/> (проверено 20.12.2020).

² Quartz сравнил Хурэлсуха с Путиным. Доступ: <http://asiarussia.ru/news/17921/> (проверено 20.12.2020).

³ Улан-Батор ликует: нового президента страны называют «монгольским Трампом». Доступ: https://www.youtube.com/watch?v=i1lh0_jv4xo (проверено 20.12.2020).

⁴ Politbarometer. — *Сант Марал Foundation*. URL: <https://www.santmaral.org/publications> (accessed 11.01.2021).

более половины респондентов: 60,6% в 2018 г., 53,2% в 2019 г., 50,7% в 2020 г.¹ На этом фоне образ Путина, которого «поддерживают даже души великих ханов»², является удобным объектом для подражания.

Таким образом, в политическом образе Владимира Путина в Монголии в основном присутствуют положительные черты. Отчасти это обусловлено тем, что его фигура как главы российского государства рассматривается в неотрывной связи с образом России в целом. Положительное отношение монголов к России автоматически распространяется и на ее президента. Однако было бы неправильным сводить популярность Путина только к этому. Фигуры Бориса Ельцина и Дмитрия Медведева в их бытность президентами РФ не пользовались подобным успехом в Монголии. Поэтому очевидно, что положительные оценки Путина определяются в т.ч. и его индивидуальными характеристиками. Кроме того, восприятие российского президента вариативно и зависит от идейно-политических предпочтений как ретрансляторов образа, так и тех, на кого этот образ транслируется. Иными словами, политический образ Путина амбивалентен, что во многом определяется широкой плюралистичностью монгольского общества, различными политическими взглядами и установками монголов.

Статья выполнена при финансовой поддержке РФФИ в рамках научно-исследовательского проекта РФФИ Министерства культуры, образования, науки и спорта Монголии «Мягкая сила» в российско-монгольских отношениях: сравнительный анализ», проект № 19-514-44001.

Список литературы

Галумов Э.А. 2003. *Международный имидж России: стратегия формирования*. М.: Известия. 446 с.

Родионов В.А. 2014. Политические образы России в дискурсивных практиках СМИ Монголии (2000–2013 гг.). — *Вестник Бурятского государственного университета*. Сер. Востоковедение. С. 152-155.

Терентьев В.И. 2018. Россия и россияне глазами современных монголов. — *Азия и Африка сегодня*. № 10. С. 45-50.

¹ Politbarometer. — *Sant Maral Foundation*. URL: <https://www.santmaral.org/publications> (проверено 11.01.2021).

² Монгольский олигарх сравнил Владимира Путина с монгольскими ханами. Доступ: <https://www.infpol.ru/152541-mongolskiy-oligarkh-sravnil-vladimira-putina-s-mongolskimi-khanami/> (проверено 20.12.2020).

RODIONOV Vladimir Aleksandrovich, Dr.Sci. (Pol.Sci.), Associate Professor of the Chair of Asian History and Regional Studies, Banzarov Buryat State University (6a Ranzhurova St, Ulan-Ude, Republic of Buryatia, Russia, 670000; vladimir_198025@mail.ru)

NYAMDOLJIN Adiya, Cand.Sci. (Hist.), (PhD), Leading Researcher at the Institute of International Affairs, Mongolian Academy of Sciences (nyamdoljin@mas.ac.mn)

POLITICAL IMAGE OF VLADIMIR PUTIN IN MONGOLIA

Abstract. The article is devoted to the study of the political image of Vladimir Putin in Mongolia. The authors identify objective and subjective factors influencing the perception of the Russian president in Mongolian society. The interest in Putin's personality is due both to the significance of Russian-Mongolian relations and to the specific features of the Mongolian internal political process. Due to the diversity of the political and ideological preferences of the Mongols, Putin's political image is ambivalent, depending on the motivations and preferences of the audience.

Keywords: political image, Putin, Mongolia, Russia, president

---

КИСЛИЦЫН Сергей Алексеевич — доктор исторических наук, профессор кафедры политологии и этнополитики Южно-Российского института управления — филиала Российской академии народного хозяйства и государственной службы при Президенте РФ (344002, Россия, г. Ростов-на-Дону, ул. Пушкинская, 70/54; kislizins@yandex.ru)

ТЕРЕНТЬЕВА Марина Сергеевна — старший преподаватель кафедры уголовно-правовых дисциплин Южно-Российского института управления — филиала Российской академии народного хозяйства и государственной службы при Президенте РФ (344002, Россия, г. Ростов-на-Дону, ул. Пушкинская, 70/54; _ms@mail.ru)

АВТОКРАТИЗМ КАК ИММАНЕНТНАЯ ЗАКОНОМЕРНОСТЬ РАЗВИТИЯ СТРАН ПОСТСОВЕТСКОГО ПРОСТРАНСТВА В АРЕАЛЕ ЕВРАЗИЙСКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ

Аннотация. В статье уточняется специфика адаптации демократической политической системы к традиционалистским условиям постсоветского пространства евразийской цивилизации. Так, в России сформировался модернизационный президентский политический режим демократического характера со значительной ролью личности президента В.В. Путина. Авторы показывают, что личностный фактор способствовал формированию в большинстве стран СНГ авторитарных режимов, которые реализуют властную миссию сильного государства и стремятся к ускоренной реализации программ развития. Особая роль личностного фактора и автократических практик осуществления политики проявляется в формировании, как правило, автократических по содержанию, президентских по форме правления режимов. Это определяется историческими причинами и ментальными условиями развития национальных государств на постсоветском пространстве.

Ключевые слова: политический режим, автократизм, авторитаризм, лидерство, политическая история, российская евразийская цивилизация, постсоветское пространство

В современных условиях актуально изучение теоретических и политико-практических проблем, связанных с функционированием политической системы и режимов постсоветского пространства, определение основных

ӨГҮҮЛЭЛ

ОХУ-ын Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулахад нөлөөлсөн хүчин зүйлс, Үндсэн хуульд тусгалаа олсон байдал**Дамба-Очирын Туул***Эрдэм шинжилгээний ажилтан,**ШУА-ийн Олон улсын харилцааны хүрээлэн, Улаанбаатар, Монгол Улс**tuul_d@mas.ac.mn*

Хураангуй: Оросын Холбооны Улсын Үндсэн хуулийн өөрчлөлт нь төрийн эрх мэдлийн хуваарилалтад өөрчлөлт оруулах, ерөнхийлөгч болон парламентын эрх мэдлийг нэмэгдүүлэх, ОХУ-ын үндсэн хуулийг олон улсын гэрээ, хэлэлцээрүүдээс дээгүүр тавих, Төрийн Зөвлөлийн статусыг хуульчлах, тэтгэврийг индексжүүлэх, гэр бүлийн үнэт зүйлийг тодорхойлох гэсэн хэд хэдэн чиглэлээр дөч гаруй зүйл заалтыг хамаарч байгаа хэдий ч гол цөм нь одоогийн ерөнхийлөгчийн эрх мэдэл нэмэгдсэн, дахин ерөнхийлөгчид нэр дэвших эрхтэй болсон явдал гэж дэлхий нийт хүлээж аваад байгаа билээ. Иймээс энэ удаагийн Үндсэн хуулийн өөрчлөлт Оросын Холбооны Улсын нийгэм, улс төр, гадаад ба дотоод бодлогын ямар хүчин зүйлсээр хэрхэн нөхцөлдсөнийг шинжлэх, одоогийн ерөнхийлөгчийн анх дэвшүүлсэн анхны санал шинэ Үндсэн хуульд бодитоор хэрхэн тусгалаа олсныг авч үзэхээс гадна, ОХУ-ын улс төр, засаглалын тогтолцоо, хүн ам, нийгмийн харилцаанд тусах нөлөөг Оросын болон барууны улс төр, эрх зүйн чиглэлийн судлаачид хэрхэн тайлбарлаж буйг харьцуулан үзэх, судлаачийн зүгээс дүгнэхийг зорилоо.

Түлхүүр үгс: ОХУ, ОХУ-ын Үндсэн хуулийн өөрчлөлт, В.Путин, төрийн эрх мэдэл хуваарилалт, ерөнхийлөгчийн эрх мэдэл, Үндсэн хууль

Оросын Холбооны Улсын анхны Үндсэн хуулиас 2020 оны Үндсэн хууль хүртэл

Гучаад жилийн өмнө батлагдсан “Ельциний” гэгдэх Оросын Холбооны Улс (ОХУ)-ын шинэ Үндсэн хууль (ҮХ) нь ЗХУ задран унаснаас хоёр жилийн дараа, дотоодын улс төрийн гүнзгий хямралын үед 1993 оны 12 дугаар сарын 12-нд бүх нийтийн санал асуулгаар батлагдсан юм. Б.Ельцин ерөнхийлөгч байх хугацаанд ОХУ-ын субъектүүдийн нэр өөрчлөгдсөнтэй холбоотойгоор зөвхөн 65-р зүйлд багахан өөрчлөлт оруулж байсныг эс тооцвол дорвитой нэмэлт өөрчлөлт орж байсангүй. 2000 онд В.Путин ерөнхийлөгчөөр томилогдсон дараа холбооны субъектүүдийн нэр солигдох, ОХУ-ын бүс нутгуудыг нэгтгэх үйл ажиллагаатай холбоотойгоор мөн энэ зүйлд хэд хэдэн удаагийн багахан өөрчлөлт оруулж байжээ.

В.Путин 2000 оноос хойш дараалан 2 удаа дөрвөн жилээр сонгогдоод байсан тул ОХУ-ын ҮХ-д зааснаар 2008 онд дахин нэр дэвших эрхгүй зохицуулалттай байв. Ингээд 2008 онд Д.Медведев (2008-2012) ерөнхийлөгчөөр сонгогдож, энэ албанд очсон жилдээ ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийн хугацаа 4 байсныг 6 жил, Төрийн Думын бүрэн эрхийн хугацаа 4 байсныг 5 жил болгох, мөн Төрийн думын Засгийн газартай харилцах харилцаанд парламентын хяналтыг чангатгах тухай өөрчлөлтийг ҮХ-д оруулах санал гаргаж, 2008 оны 12

сард батлагдсан¹ нь анхны томоохон өөрчлөлт байсан юм.

Д.Медведевийн нэг удаагийн ерөнхийлөгчийн 4 жилийн бүрэн эрхийн хугацаа дуусч, 2012 онд В.Путин дахин энэ албанд ирэв. Ингээд 2014 онд ҮХ-д хэдхэн сарын зайтай хоёр удаа өөрчлөлт орсны эхнийхээр Арбитрын Дээд шүүхийг татан буулгаж, бүрэн эрхийг нь ОХУ-ын дээд шүүхэд шилжүүлсэн. Мөн төрийн тэргүүний эрх мэдлийг нэмэгдүүлэн, тэрээр ОХУ-ын субъектүүдийн ерөнхий прокурорын орлогч, прокуроруудыг томилох боломжтой болж байв. Дараагийн оруулсан өөрчлөлтөөр ерөнхийлөгч ОХУ-ын Холбооны Зөвлөлийн 10% хүртэлх гишүүдийг өөрийн зарлигаар шууд томилох эрхтэй² болсон.

Эдгээр өөрчлөлтөөс харахад, хэдийгээр цаг үеийн шаардлага, нийгэм эдийн засгийн нөхцөл байдал өөрчлөгдсөн байж болох ч Ерөнхийлөгчийн эрх мэдэл нэмэгдсэн нь илт харагдаж байна. Нэгдүгээрт, Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийн хугацаа 6 жил болсон,

хоёрдугаарт, Холбооны Зөвлөлийг шүүд томилох хувь хэмжээ тогтоосон, прокуроруудыг томилдог болсон гэдэг нь шүүх эрх мэдэл тодорхой хэмжээгээр ерөнхийлөгчөөс хараат биш боловч хамааралтай болж эхэлжээ.

Одоо В.Путин 6 жилээр хоёр удаа

1 Госдума одобрила во втором чтении поправки Конституции Российской Федерации – с заседания Государственной Думы 19 ноября 2008 года. <http://duma.gov.ru/news/2046/>

2 Как менялась действующая конституция России. <https://tass.ru/info/7527629>

дараалан сонгогдоод энэ удаагийн бүрэн эрхийн хугацаа нь 2024 оны 5 дугаар сарын 7-нд дуусах юм. ОХУ-ын Төрийн Думын сонгууль 2021 онд, ерөнхийлөгчийн сонгууль 2024 онд болохтой холбоотойгоор 2019 оны сүүлээс Оросын болон барууны улс төрч, судлаачдын дунд Орост засгийн эрх ямар байдлаар, хэнд, хэрхэн шилжих тухай олон янзын хувилбар яригдаж байлаа. Эдгээр хувилбараас хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл, судлаачдын хүрээлэл дунд хамгийн өндөр магадлалтайд тооцогдож байсан нь Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулах, ингэхдээ ерөнхийлөгчид нэр дэвших эрхийн тухай заасан зүйл заалтад байгаа “дараалан”³ гэдэг үгийг авч хаях, мөн өөр нэмэлт зохицуулалт хийх тухай хувилбар байсан юм. Үүнийг зарим судлаачид хамгийн энгийнээр, Хятад Улс ҮХ-иа өөрчлөн, Коммунист нам Бүгд Хурлаараа баталж, намын удирдлагын албыг хаших хугацааг хязгааргүй болгосонтой адилтган, “хятад” хувилбар⁴ гэж нэрлэсэн нь ч бий. Мөн В.Путиныг ерөнхий сайд болох, эсвэл Төрийн Зөвлөлийн тэргүүнээр томилогдох хувилбар ч яригдаж байв. Гэхдээ одоогийн ерөнхийлөгч В.Путин засгийн эрхийг үргэлжлүүлэн барих гэсэн цорын ганц

шалтгаанаар энэ удаагийн өөрчлөлт хийгдсэн гэж шууд тодорхойлох нь өрөөсгөл юм. Иймээс ерөнхийлөгчийн Илгээлтэд хэлсэн үгийг задалж, үндэслэлийг тэрээр хэрхэн тодорхойлж, улс орны бодит хэрэгцээ, шаардлага, нөхцөл байдлыг дүгнэснийг авч үзэх нь зүйтэй юм.

В.Путин 2020 оны Илгээлтэдээ хүн ам зүй, боловсрол, эрүүл мэндийн салбар, шинжлэх ухаан ба технологийн салбарын хөгжлийн шаардлага, гадаад ба дотоод бодлого гээд тулгамдаад буй асуудлуудын өнөөгийн бодит байдлыг нарийвчлан тодорхойлоод, тухайн жилд анхаарч хийж гүйцэтгэх шаардлагатай ажлын чиглэлүүдийг тодорхойлсон. Илгээлтийн хамгийн их анхаарал татсан сэдэв бол ОХУ-ын ҮХ-ийг өөрчлөх хэрэгцээ шаардлагыг дурдаж, өөрийн зүгээс оруулах саналуудыг дэвшүүлэн, үндсэн хуулийн өөрчлөлтийн талаарх “хэлэлцүүлгийг эхлүүлж, тодорхой чиглэл гаргаж өгөхийг зорьсноо”⁵ илэрхийлсэн явдал байлаа. Харин улс төрч судлаачдын хүлээлтийг үүсгээд байсан ерөнхийлөгчид нэр дэвшигчийн талаар ямар нэг бодитой санал хэлээгүй юм. Ингээд өөрчлөлт хийхэд нөлөөлсөн байж болох хүчин зүйлсийг хэрхэн тодорхойлсныг дараагийн хэсэгт авч үзье.

3 “Одно и то же лицо не может занимать должность Президента Российской Федерации более двух сроков подряд” - ОХУ-ын Ерөнхийлөгчийн албыг нэг этгээд хоёроос олон удаа дараалан хашиж болохгүй (Судл.). ҮХ-ын 3 дугаар бүлгийн 81 дүгээр зүйл.

4 Три сценария власти в России: прогноз Екатерины Шульман 2019.12.13. <https://www.dw.com/ru/%D1%82%D1%80%D0%B8-%D1%81%D1%86%D0%B5%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%B8%D1%8F-%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D1%87%D0%B8-%D0%B2%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8-%D0%B2-%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%81%D0%B8%D0%B8-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D0%BD%D0%BE%D0%B7-%D0%B5%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1-%8B-%D1%88%D1%83%D0%BB%D1%8C%D0%BC%D0%B0%D0%BD/a-51656691>

5 Послание Президента Федеральному Собранию. 15 января 2020 года, 13:15, Москва. <http://kremlin.ru/events/president/news/62582>

Үндсэн хуульд өөрчлөлт оруулахад нөлөөлсөн хүчин зүйлс

В.Путин Илгээлтдээ зарим улс төр, нийгмийн хүрээнийхний дунд халуун сэдэв болж ирсэн “шинэ үндсэн хууль” батлах тухай санааг дурьдаад, цоо шинэ хууль батлах шаардлагагүй, тодорхой харин хэд хэдэн өөрчлөлт хийх зайлшгүй хэрэгцээ тулгараад буйг цохон тэмдэглэсэн. Хэдийгээр гучаад жил өнгөрсөн хэдий ч өмнөх үндсэн хуулиар тодорхойлсон үнэт зүйлс утга учиртай хэвээр тул улс орны одоогийн

нөхцөл байдалтай үндсэн хуулиа уялдуулан өөрчлөх нь зүйтэй гэж В.Путин үзжээ. В.Путин Илгээлтдээ Орос Улсад ҮХ-ийг өөрчлөх зайлшгүй шаардлагатай хэмээн 7 асуудлыг дэвшүүлсэн. Дурдсан долоон асуудлыг задалж үзээд Үндсэн хуулийг өөрчлөхөд нөлөөлсөн дотоод ба гадаад хүчин зүйлс хэмээн хоёр хэсэг болгон багцалж, ангилав. Үүнд:

Дотоод хүчин зүйл	Гадаад хүчин зүйл
1. Төрийн дээд албан тушаалтнуудад тавигдах шаардлагыг өндөржүүлэх; 2. Нутгийн өөрийн удирдлагын засаглалыг шинэчлэх; 3. Төрийн Зөвлөлийн үүрэг, статусыг Үндсэн хуулиар хуульчлах 4. Тэтгэвэр, цалингийн доод хэмжээг Үндсэн хуулинд индексжүүлэх 5. Парламентийн эрх мэдлийг нэмэгдүүлэх, Ерөнхийлөгчийг хүчирхэг хэвээр байлгах, засаглалын хуваарилалтыг эргэж харж шинэчлэх 6.Шүүх засаглалын хараат бус байдлыг сайжруулах.	7. ОХУ-ын ҮХ-ийг олон улсын гэрээ хэлэлцээрээс дээгүүр тавих. ОХУ дэлхийн бодлогод эргэн ирж, иргэдийн нийгмийн эрх, үндэсний эдийн засгийг гадны дарамтаас хамгаалах

1. Дотоод хүчин зүйл: Дотоодын улс төр, эдийн засаг, нийгэм, соёлын асуудлууд. В.Путин Илгээлтийн эхний хэсэгт хөндсөн дотоодын хүн амзүйн хямрал, боловсрол, шинжлэх ухаан, эрүүлийг хамгаалахын салбарын асуудлуудыг хөндөж, “үндсэн хуульд хэд хэдэн засварыг оруулах нь иргэний эрх, эрх чөлөө, тэдний сайн сайхан амьдралыг үнэт зүйлээ болгодог эрх зүйт төрт улс болох Оросын цаашдын

хөгжил цэцэглэлтэд нэн чухал”⁶ гэж үзэж буйгаа илэрхийлсэн. Үүнээс харахад шийдэгдэж урагшлахгүй байгаа нийгмийн олон нарийн асуудлын уг цаад шалтгаан нь ОХУ-ын ҮХ-д байна гэж үзэхээр байгаа тул өөрчлөлт оруулах шаардлагатай, ингэж байж улс орны тэргүүн зорилго болох нийт хүн амын амьдралын чанар сайжирч, хөгжил цэцэглэлт хурдтай явагдах ажээ.

6 Мөн тэнд

2. Гадаад хүчин зүйл: Гадаад аюулгүй байдлын асуудал. В.Путин “нийслэл Москва хотод 90-ээд оны эхэнтэй адил зэвсэгт мөргөлдөөнгүй, Умард Кавказад олон улсын терроризмын аюул үгүй болсон”⁷ тухай дурьдсан нь аюулгүй байдлын хувьд нөхцөл байдал харьцангуй сайжирч байгаатай, мөн ОХУ-ын барууны улсуудтай харилцах харилцаа, өрнөдийн улсуудын хориг, Крымын асуудлуудтай холбоотой байж болох талтай.

Харин ҮХ-д өөрчлөлт оруулах гол шалтгааныг улс төрч, судлаачдын таамаглаж байсан “нэг хүн дараалах, эс дараалах” тухай, нэмэлт зохицуулалт хийх тухайд В.Путин тун ч “бүрхэг”⁸ утгатай зүйл хэлээд орхисон. Тодруулбал: дараалах, эс дараалах гэдэг бол тийм ч чухал асуудал биш, гэхдээ дараалахгүй байх ёстой гэдэгтэй санал нэг байна гэсэн утгатай үг хэлсэн.

Үүнээс харахад, Орос дотоод асуудлаа шийдвэрлэхэд засаглалын эрх мэдэл хуваарилалтыг өөрчлөх, шинэчлэх зайлшгүй шаардлага тулгараад байгаа гэж үзэхээр байна. Аливаа улсын гадаад бодлого нь дотоод бодлогын үргэлжлэл байдаг тул

эхлээд дотоодын тулгамдаад байгаа асуудлаа шийдвэрлэх нь чухал. Улмаар дэлхийн бодлогод “эргэн ирэх” тухай дурдсан нь Хүйтэн дайны үед дэлхийн бодлогыг тодорхойлж байсан ЗХУ-ын түвшинд хүрэх зорилго тавих, олон улсын харилцаа, бусад улсуудтай дэлхийн бодлогыг тодорхойлох ашиг сонирхлын үүднээс харилцаагаа үндсэн хуулиар баталгаажуулахаа илэрхийлсэн болов уу.

Харин оросын сөрөг хүчний талыг баримтлагсад, барууны хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл, судлаачдын байр суурь ихэвчлэн В.Путиныг 2024 оны сонгуулийн дараа нэг бол ерөнхийлөгчөөр үлдэх⁹, эсвэл Төрийн Зөвлөлийн¹⁰ даргаар томилогдон эрх мэдлээ хэвээр хадгалж үлдэх¹¹ зорилготой хэмээн тайлбарлаж, “мөнхийн ерөнхийлөгч”¹² гэх нэршил хүртэл германы хэвлэлүүдэд гарсан юм. Ингэж байтал Илгээлтэд бараг дурьдагдаагүй шахуу өнгөрсөн ерөнхийлөгчид нэр дэвших тухай зүйл заалтыг өөрчлөх санал Төрийн Думд орж ирэв. ҮХ-ийн энэ заалтад өөрчлөлт оруулах саналыг анхны төсөл боловсруулснаас хоёр сарын дараа, парламентийн 3 дахь удаагийн хэлэлцүүлэг дээр, уг төсөл

7 Мөн тэнд

8 “... ОХУ-ын ерөнхийлөгчийн албыг нэг хүн хоёроос олон удаа дараалан хашиж болохгүй гэсэн үндсэн хуулийн заалт нийгэмд яригдаж байна. Үүнийг зарчмын асуудал гэж бодохгүй байна, гэхдээ үүнтэй санал нэг байна” Послание Президента Федеральному Собранию. 15 января 2020 года, 13:15, Москва. <http://kremlin.ru/events/president/news/62582>

9 https://www.kommersant.ru/doc/4302515?from=doc_vrez

10 ОХУ-ын Төрийн Зөвлөл нь 2000 онд анх ерөнхийлөгч В.Путины санаачлагаар байгуулагдсан бөгөөд төрийн аливаа бодлого боловсруулах, шийдвэрлэх эрх мэдэл хэрэгжүүлдэггүй, үүрэггүй, зөвхөн хэлэлцэн зөвлөлдөх үүрэгтэй байгуулага юм.

11 Russian Premier Abruptly Quits Amid Swirl of Speculation on Putin, Jan. 15, 2020 <https://www.nytimes.com/2020/01/15/world/europe/medvedev-putin-russia.html>

12 Russlands Präsident könnte bis 2036 im Amt bleiben. <https://www.tagesspiegel.de/politik/der-ewige-putin-russlands-praesident-koennte-bis-2036-im-amt-bleiben/25968790.html>

парламентаар батлагдахаас ганцхан хоногийн өмнө буюу 3 дугаар сарын 10-нд Думын гишүүн Валентина Терешкова гаргасан. Тэрээр “ирээдүйн ерөнхийлөгч дараалах, эс дараалахаас үл хамаарч зөвхөн хоёр удаа энэ албыг хаших бөгөөд энэ журам одоо алба хашиж буй ерөнхийлөгчид хамаарахгүй”¹³ гэж нэмэлтээр оруулж ирсэн.

Энэ нэмэлт Орост ч, гадны

хэвлэл мэдээлэл, судлаачдын дунд ч авторитари дэглэм улам бүр батжиж¹⁴ байгаа тухай тайлбарыг дагуулсан юм. Үнэхээр л ганцхан хоногийн өмнө энэ заалтыг нэмэлтээр оруулж, түргэн хугацаанд парламентаар баталж, дараагийн шатны бүх нийтийн санал асуулгад багцлан шилжүүлж байгаа нь урьдаас бэлтгэсэн “тавилт” гэж харагдахаар байлаа.

Үндсэн хуулийн өөрчлөлтүүд (2020)

ОХУ нь ҮХ-ийн өөрчлөлтүүдийг багцлан, 2020 оны 6 дугаар сард бүх нийтийн санал асуулга явуулж, 77,9 хувийн дэмжлэгтэйгээр батлан, хууль 7 дугаар сараас хүчин төгөлдөр үйлчилж эхлэв. ОХУ-ын холбооны тогтолцоо, төрийн эрх мэдлийн тогтолцоог тодорхойлдог 3-8 дугаар бүлгүүдийн нийт 44 зүйлд өөрчлөлт оруулсан. Харин ОХУ-ын ҮХ-ийн тогтолцооны үндэсийг тодорхойлсон 1 дүгээр бүлэг, хүний эрх, эрх чөлөөний асуудлыг тодорхойлдог 2 дугаар бүлэг, ҮХ-ийн өөрчлөлт ба ҮХ-ийг эргэн харах тухай 9 дүгээр бүлгийг энэхүү өөрчлөлтөөр хөндөөгүй юм. Доорх графикт шинэ Үндсэн хууль хэлбэрийн хувьд хэр өөрчлөгдсөнийг тусгав.

Харин агуулгын нарийн өөрчлөлтийг улс төр болоод эрх зүйн талаас судлаачид маш олон

янзаар тайлбарладаг тул агуулгыг илүү нарийвчлан, улс төр, эрх зүйн чиглэлийн судлаачдын байр суурийг харгалзаж үзлээ.

ОХУ-ын төрийн эрх мэдлийг ОХУ-ын Ерөнхийлөгч, Холбооны Хурал (Холбооны Зөвлөл, Төрийн Дум), ОХУ-ын Засгийн газар, ОХУ-ын Шүүх хэрэгжүүлэх¹⁵ ба энэ удаагийн ҮХ-ийн өөрчлөлтөөр төрийн эрх мэдэл хэрэгжүүлэх байгууллагуудын хүрээнд багагүй өөрчлөлт хийгдсэн нь илэрхий харагдаж байна.

Өөрчлөлтүүдийн¹⁶ дийлэнх нь төрийн эрх мэдэл хуваарилалт, үүрэг хариуцлага шилжихтэй холбоотой, бусад нь ОХУ-ын ҮХ-ийг дээдлэх болон бусад нийгэм, соёл, үнэт зүйлстэй холбоотой. Эдгээрийг агуулгаар нь гурван хэсэг болгон багцалж, эерэг ба сөрөг үр дагаврыг

13 Как Владимир Путин двадцать лет менял российскую Конституцию 2021.04.15 https://www.kommersant.ru/doc/4302515?from=doc_vrez

14 «Обнуляй» и властью: Основные вызовы политическому режиму после 2020 года, Андрей Колесников, Денис Волков, <https://carnegie.ru/2020/12/04/ru-pub-83338>;

15 Новый текст Конституции РФ с поправками 2020, Глава 1, Статья 11. <http://duma.gov.ru/news/48953/>

16 СРАВНИТЕЛЬНАЯ ТАБЛИЦА действующей Конституции Российской Федерации с учетом одобренного закона Российской Федерации «О поправке к Конституции Российской Федерации» «О совершенствовании регулирования отдельных вопросов организации и функционирования публичной власти» <http://duma.gov.ru/media/files/WRg3wDzAk8hRCRoZ3QUGbZ84p10ppmjF.pdf>

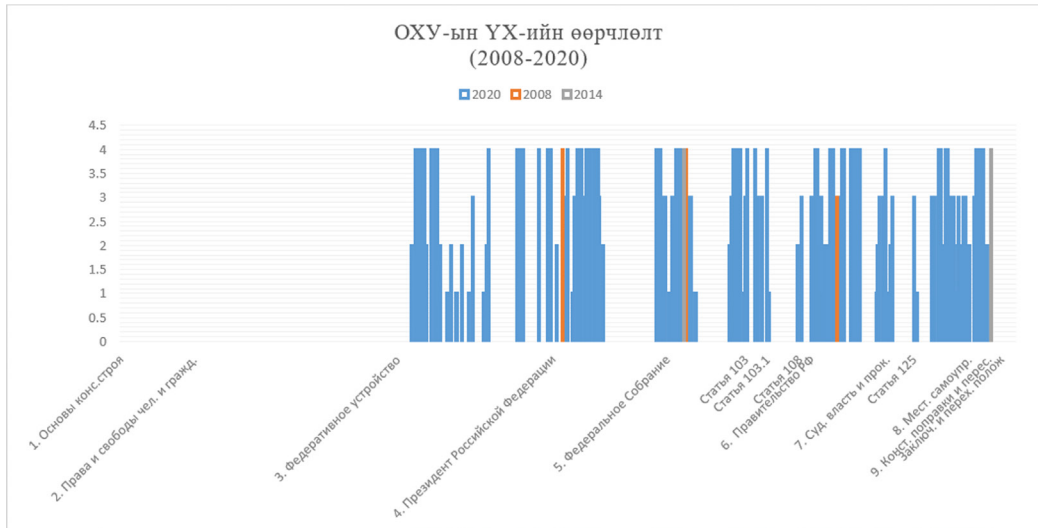

График №1 ОХУ-ын ҮХ-ийн өөрчлөлт

(Энэ графикаас зөвхөн хэлбэрийн хувьд ОХУ-ын ҮХ-ийн текст хэр өөрчлөгдсөнийг л харах боломжтой ба агуулгын өөрчлөлт харагдахгүй гэдгийг анхаарна уу)

- шинээр нэмэгдсэн зүйл, заалтыг 4;
- бүхэлд нь өөрчилсөн зүйл, заалтыг 3;
- өгүүлбэр нэмэгдсэн/өөрчилсөн заалтыг 2;
- нэг үг нэмсэн/хассан бол 1 гэсэн нэгжээр тус тус тэмдэглэв.

судалж үзлээ. Үүнд:

1. Төрийн эрх мэдлийн хуваарилалт

Парламентын эрх мэдэл өссөн, Шүүх засаглалыг илүү хараат бус болгосон, төрийн эрх мэдэл хэрэгжүүлэгч байгуулагуудын уялдаа холбоо улам бүр сайжирч буй тухай дээд түвшинд яригдаж байсан хэдий ч гол өөрчлөлтүүд ерөнхийлөгчийн эрх мэдэл тэлэхтэй холбогдлоо.

Ерөнхийлөгч-ийн эрх мэдэл улам нэмэгдсэн, мөн одоогийн Ерөнхийлөгч В.Путины 4 удаа энэ албыг хашсаныг “тэглэсэн” гэдэг дээр дэлхий нийтийн анхаарал төвлөрсөн. ҮХ-ийн 3 дугаар бүлгийн 81 дүгээр заалтад “ОХУ-ын Ерөнхийлөгчийн албыг нэг этгээд (дараалан) хоёроос олон удаа хашиж болохгүй” гэдэг хуучин заалтаас “дараалан” гэдэг үгийг хасаад, 3.1 гэсэн заалт¹⁷ нэмсэн нь ихээхэн

17 “Положение части 3 статьи 81 Конституции Российской Федерации, ограничивающее число сроков, в течение которых одно и то же лицо может занимать должность Президента Российской Федерации, применяется к лицу, занимавшему и (или) занимающему должность Президента Российской Федерации, без учета числа сроков, в течение которых оно занимало и (или) занимает эту должность на момент вступления в силу поправки к Конституции Российской Федерации, вносящей соответствующее ограничение, и не исключает для него возможность занимать должность Президента Российской Федерации в течение сроков, допустимых указанным положением”. - “Нэг этгээдийн ОХУ-ын Ерөнхийлөгчийн албыг хашиж болох давтамжийг хязгаарласан ОХУ-ын ҮХ-ийн 3-р бүлгийн 81 дүгээрт заасан заалтыг ОХУ-ын Ерөнхийлөгчийн албыг хашиж байсан ба (эсвэл) хашиж байгаа этгээдийн хувьд ОХУ-ын ҮХ-ийн харгалзах хязгаарлалтыг агуулж буй энэ өөрчлөлт хүчин төгөлдөр болох мөчид түүний энэхүү албыг хашиж байсан ба (эсвэл) хашиж байгаа давтамжийн тоог тооцохгүй хэрэглэх ба тухайн заалтад зөвшөөрсөн давтамжаар түүнд ОХУ-ын

төвөгтэй найруулгатай. Товчхондоо, ирээдүйд ерөнхийлөгчийн албанд нэг хүн хоёроос олон удаа сонгогдох боломжгүй, харин В.Путинд энэ хязгаарлалт үйлчлэхгүй гэсэн үг.

Ерөнхийлөгчийн эрх мэдэл ямар байдлаар нэмэгдсэнийг, ерөнхий сайд болон засгийн газрын эрх мэдэл хэрхэн хумигдаж, шүүх засаглал ерөнхийлөгчөөс илүү хамааралтай болсныг дараагийн хуудсан дахь хүснэгтээс харьцуулан харж болно. Хэдий хүснэгтээс харьцуулан харах боломжтой ч заримыг онцолбол: өмнөх ҮХ-аар Ерөнхийлөгч “Засгийн газрын хуралдаануудад байлцаж болно” гэж

байсан бол энэ удаагийн өөрчлөлтөөр “Ерөнхийлөгч Засгийн газрын үйл ажиллагааг ерөнхий удирдлагаар хангана” гэжээ. Үүнээс харахад Ерөнхий сайд зөвхөн танхимын ажлаа зохион байгуулах л үүргээр эрх мэдэл нь хязгаарлагдаж байна. Мөн Ерөнхий сайд огцорсон тохиолдолд танхим бүхлээрээ огцрохооргүй болсон, дараагийн ерөнхий сайд томилогдож ирээд ямар нэг шинэ хөтөлбөр санал болгох эрхгүй, зөвхөн өмнө явуулж байсан ажил, хөтөлбөрийг үргэлжүүлэх болжээ. Энэ нь Засгийн газрын багаар ажиллах хичээл чармайлтыг үгүй болгож байгаа мэт.

ОХУ-ын Ерөнхийлөгч	
Өмнөх ҮХ	2020 оны ҮХ
2024 оны сонгуульд нэр дэвших эрхгүй	2024 оны сонгуульд нэр дэвших эрхтэй
Нэр дэвшигч 10 жил Орост амьдарсан байх	Нэр дэвшигч 25 жил Орост амьдарсан байх, гадаадын аль нэг улсын банканд хадгаламж, эзэмшилгүй байх
Ерөнхий сайдад нэр дэвшигчийг Төрийн Дум 3 удаа буцаасан тохиолдолд парламентын доод танхимыг тарааж, Төрийн Думын сонгуулийг дахин зарлана.	Ерөнхий сайдад нэр дэвшигчийг Төрийн Дум 3 удаа буцаасан тохиолдолд парламентын доод танхимыг тарааж, ерөнхий сайдыг өөрөө томилно.
Засгийн газрын хуралдаануудад байлцаж болно. Ерөнхий сайд огцорвол Засгийн газар бүрэн бүрэлдэхүүнээрээ огцорно.	Засгийн газрын үйл ажиллагаанд ерөнхий удирдлагыг гүйцэтгэнэ, засгийн газрын бүрэлдэхүүнийг хэвээр хадгалаад ерөнхий сайдыг чөлөөлж болно.
	Гүйцэтгэх засаглалын холбооны байгууллагуудын удирдлагуудыг томилох, чөлөөлөх
	Ерөнхий прокурор, түүний орлогч, мөн мужийн прокуроруудыг томилох

Ерөнхийлөгчийн албыг хаших боломжийг олгож болно” (Албан ёсны баталгаат орчуулга биш гэдгийг анхаарна уу). Новый текст Конституции РФ с поправками 2020, Глава 3, Статья 81, 3.1. <http://duma.gov.ru/news/48953/>

Төрийн зөвлөлд албан ёсны эрх мэдэл байхгүй, зөвхөн зөвлөлдөх үүрэгтэй.	ҮХ-ийн шинэ байгууллага Төрийн Зөвлөлийг Ерөнхийлөгч бүрдүүлнэ.
	Ерөнхийлөгч асан хүн насаараа Холбооны Зөвлөлийн гишүүн байх эрхтэй.
	Ерөнхийлөгч асан хүн халдашгүй дархан байх эрхтэй.
Төрийн Дум	
	Ерөнхий сайдад нэр дэвшигчийг батална.
Ерөнхий сайдад нэр дэвшигчийн талаар ерөнхийлөгчид зөвшөөрөл өгдөг.	Хүчний байгууллага, гадаад харилцааныхаас бусад сайд, дэд сайдуудыг баталгаажуулна.
	Ерөнхийлөгч асан хүний халдашгүй дархан байдлыг цуцлахаар буруутгаж болно.
Холбооны Зөвлөл	
	Ерөнхийлөгчийн томилсон 30 хүртэлх хүн Холбооны Зөвлөлд орно. 7 нь насаараа гишүүн болж болно.
Ерөнхий прокурор, түүний орлогч, мужийн прокуроруудад нэр дэвшигчдийг батлах зөвшөөрөл өгдөг.	Ерөнхий прокурор, түүний орлогч, мужийн прокуроруудад нэр дэвшигчдийн талаар ерөнхийлөгчтэй зөвлөлдөнө.
Шүүх тогтолцоо	
Үндсэн хуулийн шүүхийн шүүгчдийн тоо 19	ҮХ-ийн шүүхийн шүүгчдийн тоо 11
Ерөнхийлөгч ҮХ-ийн шүүх, Дээд Шүүх, хяналтын ба давж заалдах шатны шүүгчдийн бүрэн эрхийг зогсоох асуудлыг шүүх өөрсдөө шийддэг.	Ерөнхийлөгч ҮХ-ийн шүүх, Дээд Шүүх, хяналтын ба давж заалдах шатны шүүгчдийн бүрэн эрхийг дуусгавар болгохыг Холбооны зөвлөлд санал болгож болно.
	Хуулиудыг ҮХ-д нийцсэн эсэхийг Үндсэн хуулийн шүүх хянах зөвхөн ганц тохиолдол бий. Дотоодын бүх шатны шүүх шийдвэрлэх боломжгүй гэсэн тохиолдолд Оросын иргэдийн гаргасан гомдлын дагуу хянаж болно.
	Ерөнхийлөгчийн хүсэлтээр хуулиудын төслийг батлагдахаас өмнө, мөн ОХУ-ын субъектүүдийн хуулиуд ҮХ-тай зөрчилдөөгүй эсэхийг хянах ёстой.

Төрийн Зөвлөл нь ҮХ-ийн нэг байгууллага болж, үүнийг ерөнхийлөгч бүрдүүлэх тухай заалт орсон. Төрийн Зөвлөлийн үйл ажиллагааг тусдаа хуулиар тодорхойлно гэж ҮХ-д дурдсан байдаг бөгөөд энэ хууль 2020 оны 12 сарын 19-нд батлагдсан. “Төрийн Зөвлөл эрхийнхээ хүрээнд улсын дотоод ба гадаад бодлогын зорилго, стратегийг боловсруулахад, ОХУ, түүний субъектүүд, орон нутгийн нэгжүүдийн нийгэм-эдийн засгийн салбарын бодлогыг тодорхойлох хэлбэрээр оролцож, Оросын иргэдийн эрх, эрх чөлөөг хамгаалах зорилгоор төрийн удирдлагын нэгдсэн тогтолцоонд багтах байгууллагуудын хамтын ажиллагаа, хоорондын зохилдлогот үйл ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлнэ”¹⁸ гэдгээс энэ байгууллагын үүргийг харж болох бөгөөд бүтэц, нарийн үйл ажиллагааг ҮХ-д нарийн тусгаагүй, хожим 2020 оны сүүлээр жич батлагдсан тул энд дэлгэрүүлсэнгүй.

ҮХ-ийн бүтцэд шинээр орсон Төрийн Зөвлөл мөн нэлээд шүүмжлэл дагуулсан юм. Төрийн Зөвлөлийг ҮХ-аар баталгаажуулахдаа зөвхөн 3 дугаар бүлэгт дурдах биш, харин ҮХ-ийн тогтолцооны үндэсийг

тодорхойлсон хэсэгт бичигдэх ёстой тул ҮХ-ийг зөрчиж буй хэрэг гэж Германы эрдэмтэн Каролине фон Галл тайлбарласан¹⁹ байна. Үнэхээр 9 дүгээр бүлгийн 135 дугаар зүйлийн 2-т: хэрэв 1,2 болон 9 дүгээр бүлэгт өөрчлөлт оруулах бол ҮХ-ийн хуралдааныг холбооны ҮХ-ийн хуулийн (федеральный конституционный закон) дагуу зарлах ёстой гэж заасан байдаг. Судлаачийн зүгээс, Төрийн Зөвлөлийг ҮХ-ийн байгууллагуудын бүтцэд оруулж ирэхдээ тусдаа бүлэг болголгүй, 3 дугаар бүлэг – Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхэд багтааснаар гол хуулийг зөрчөөгүй гэж тайлбарлаж болох юм.

Барууны хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэлд дараагийн сонгуульд В.Путины нэр дэвших эрх нээгдэж байгааг эерэг талаас нь тайлбарласан нийтлэл байхгүй, эрх зүйч, улс төрчид нэлээд шүүмжтэй байр сууринаас хандаж байсан хэдий ч энэ асуудал бол улс орны дотоод асуудал юм. Харин БНХАУ-ын Гадаад хэргийн яамны албан ёсны төлөөлөгч Чжао Лицзянь “Оросын иргэдийн хийсэн хөгжлийн зам ба сонголтыг хүндэтгэх болно”²⁰ гэдгээ илэрхийлж байлаа.

18 Государственный Совет Федеральный закон от 8 декабря 2020 года №394-ФЗ «О Государственном Совете Российской Федерации» <http://www.kremlin.ru/structure/state-council>

19 Западные эксперты о поправках Путина: Грубое нарушение Конституции РФ <https://www.dw.com/ru/%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%B0%D0%B4%D0%BD%D1%8B%D0%B5-%D1%8D%D0%BA%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%82%D1%8B-%D0%BE-%D0%BF%D0%BE%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BA%D0%B0%D1%85-%D0%BF%D1%83%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0-%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%B1%D0%BE%D0%B5-%D0%BD%D0%B0%D1%80%D1%83%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%86%D0%B8%D0%B8-%D1%80%D1%84/a-52101758>

20 МИД КНР: Китай уважает выбор россиян на голосовании по поправкам к Конституции РФ, 2 июля 2020 <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/8867801>

2. ОХУ-ын Үндсэн хууль vs олон улсын гэрээ

Олон улсын байгууллагын зарим шийдвэрийг оросын төр засаг хэрэгсэхгүй байх тухай ҮХ-ийн 79 дүгээр зүйлд нэмэлт өөрчлөлт оруулсан. Тухайн заалтаар бол ОХУ-ын ҮХ-тай зөрчилдөж байгааг ОХУ-ын ҮХ-ийн шүүх хүлээн зөвшөөрсөн тохиолдолд олон улсын байгууллагаас гаргасан тухайн шийдвэрийг биелүүлэхгүй байхыг зөвшөөрчээ. Гэхдээ олон улсын гэрээ оросын хуулиас давуу гэдэг заалт хүчинтэй хэвээр.

Мөн энэ зүйлд шинэ дэд заалт нэмж оруулсан нь “ОХУ нь олон улсын энх тайван, аюулгүй байдлыг бэхжүүлэх, дэмжихэд, улс орон ард түмнүүдийн энх тайвнаар зэрэгцэн оршиход, улс орны дотоод хэрэгт хөндлөнгөөс оролцуулахгүй байх арга хэмжээг авч хэрэгжүүлнэ” гэжээ. Энэ заалтын тухайд бас маргаан дагуулж байна. Учир нь олон улсын гэрээ болон ОХУ-ын ҮХ-ийн харилцан үйлчлэлийг тодорхойлдог 1 дүгээр бүлгийн 15 дугаар зүйлд²¹ өөрчлөлт оруулах ёстой, харин “79 дүгээр зүйлд олон улсын гэрээ хэлэлцээрүүд ОХУ-ын ҮХ-тай

зөрчилдсөн тохиолдолд ОХУ үүнд хэрхэн нэгдэх тухайд яригддаг”²² гэж германы эрдэмтэн Отто Лухтерхандт²³ тайлбарлажээ. Энэ заалтын өөрчлөлт нь ирээдүйн хууль дүрмийн тухай биш, харин одоо үйлчилж байгаа гэрээ хэлэлцээрүүдтэй холбоотой болж байна.

3. Бусад өөрчлөлт

Ерөнхийлөгч В.Путины 2020 оны Илгээлтэд төрийн эрх мэдлийн хуваарилалт, ерөнхийлөгчийн сонгуульд түүний нэр дэвших эрх үүсэх гэхээсээ илүүтэй бусад эдийн засаг нийгмийн асуудал, хүн амын тэтгэврийн индексжүүлэлт, нутгийн өөрийн удирдлага, парламентын эрхийг нэмэгдүүлэх гэх мэт бусад асуудлууд хамгийн чухлаар тавигдаж байсан ч ҮХ-нд өөрчлөлт хийсний дараа дээр дурьдсан асуудлууд жин дарсангүй, дагавар шинжтэй орсон. Эдгээр өөрчлөлтүүдийг товч дурьдвал:

- Нутгийн өөрийн удирдлагын байгууллагууд, төрийн эрх мэдлийн байгууллагууд нэгдсэн төрийн удирдлагын тогтолцоонд орж, харилцан үйл ажиллагаа явуулах болсныг;

21 15.4. ОХУ-ын олон улсын гэрээ эрх зүйн бүх нийтээр хүлээн зөвшөөрсөн зарчим, хэм хэмжээ нь түүний эрх зүйн тогтолцооны бүрэлдэхүүн хэсэг юм. Хэрэв ОХУ-ын олон улсын гэрээнүүдэд хуулиар өмнө нь заагаагүй өөр дүрэм тогтоовол олон улсын гэрээний дүрмийг хэрэглэнэ (Судл.) Новый текст Конституции РФ с поправками 2020, Глава 1, Статья 15.4 <http://duma.gov.ru/news/48953/>

22 Что не так с поправками Путина в Конституцию РФ <https://www.dw.com/ru/%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%B0%D0%B4%D0%BD%D1%8B%D0%B5-%D1%8D%D0%BA%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%82%D1%8B-%D0%BE-%D0%BF%D0%BE%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BA%D0%B0%D1%85-%D0%BF%D1%83%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0-%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%B1%D0%BE%D0%B5-%D0%BD%D0%B0%D1%80%D1%83%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%86%D0%B8%D0%B8-%D1%80%D1%84/a-52101758>

23 Отто Лухтерхандт бол 1993 онд ОХУ-ын Үндсэн хуулийг боловсруулахад зөвлөхөөр оролцож байсан, ОХУ-ын хууль эрх зүйн асуудлаар нарийн мэргэшсэн судлаач, эрх зүйч юм.

- Тэтгэврийн доод хэмжээг индексжүүлэх тухай;
- ОХУ бол ЗХУ-ын хууль ёсны залгамжлагч мөн болох тухай;
- Бурханд итгэх итгэлийн тухай;
- Хүүхдүүд Оросын төрийн бодлогод хамгийн чухал тэргүүнд тавигддаг болсон тухай;
- Хүүхдүүдийг ахмадаа хүндэтгэх, эх оронч үзлээр хүмүүжүүлэх тухай;
- ОХУ, түүний субъектүүдэд эрэгтэй, эмэгтэй хүмүүс нийлсэн уламжлалт гэр бүлийг хамгаалах тухай;
- Орос хэл бол төрт улсыг бүрдүүлэгч ард түмний хэл гэдгийг;
- Эх орноо хамгаалсан ард түмний үйл хэргийн мөн чанарыг дорд үзэх явдлыг гаргуулахгүй төдийгүй Орос Улс түүхэн үнэнийг хамгаална гэдгийг тус тус нэмэлтээр оруулжээ.

Эдгээрээс чухалчилмаар хоёр заалтыг дурьдвал, *нэгдүгээрт*, дотоод бодлогын хувьд, нутгийн өөрийн удирдлагын эрх мэдлийн асуудал. Нутгийн өөрийн удирдлага нэгдсэн төрийн удирдлагад нэгдэж байгаа явдал нь ОХУ-ын субъектүүдийн бие даасан байдал улам бүр хумигдаж, төвлөрсөн төв удирдлагаас улам бүр хараат болж байна. *Хоёрдугаарт*, гадаад бодлогын хувьд, ОХУ нь ЗХУ-ын хууль ёсны залгамжлагч мөн гэдгийг тодотгож өгсөн явдал юм. ОХУ нь ЗХУ-ын “өөрийн нутаг дээрх” хууль ёсны угсаа залгамжлагч, мөн

олон улсын байгууллагын гишүүнчлэл, гэрээ хэлэлцээрүүдтэй холбоотой харилцаанд ОХУ-ын нутаг дэвсгэрээс гаднах хуучин ЗХУ-ын хууль ёсны залгамжлагч юм гэснээс харахад, ОХУ нь гадаад бодлогоо явуулахдаа зөвхөн өнөөгийн ОХУ-ын байр сууринаас төдийгүй, хуучин ЗХУ-ын нутаг дэвсгэрт ашиг сонирхол нь хөндөгдөх эсэхэд ихээхэн анхаарал хандуулна гэдгээ хуульчилж өгчээ.

Харин хүүхэд төрийн бодлогын тэргүүнд тавигдах, ахмадаа хүндэтгэж хүмүүжүүлэх, эрэгтэй, эмэгтэй хүмүүс зөвхөн гэр бүлд тооцогдох, Бурханд итгэх тухай заалтуудын ҮХ-д оруулж өгсний нарийн утга учир, тайлбарыг тодорхойлох нь багагүй цаг хугацааны асуудал болов уу. Харин тэтгэврийг индексжүүлэх тухай заалт бол нийгмийн асуудлыг тодорхой хэмжээгээр шийдэж, ард түмний саналд эергээр нөлөөлөх гэсэн нэг үйлдэл юм.

Ерөнхийдөө анх дэлгэж тавьсан хэрэгцээ шаардлагад аливаа үндсэн хуулийн гол тулгууруудын нэг болох иргэдийн эрх эрх чөлөө, сайн сайхан аж амьдралын баталгаа болсон нийгмийн асуудлыг шийдэх, хүн амын амьжиргааг сайжруулахад төвлөрч байсан бол ажил хэрэг болж батлагдсан өөрчлөлтүүдийг харахад төрийн эрх хэрэгжүүлэгч байгууллагуудын эрх мэдэл хуваарилалт жин дарсан шийдэл боллоо.

Дүгнэлт

ОХУ-ын ҮХ-ийн энэ удаагийн өөрчлөлт дэлхий нийтийн анхаарлыг ихээхэн татаж, одоогийн ерөнхийлөгчийн төрийн өндөрлөгт байх хугацаа, эрх мэдлийн тэлэлт, хүний эрхийн асуудал, ОХУ-ын ҮХ олон улсын гэрээ эрх зүйгээс дээгүүр тавигдах тухай өөрчлөлт дээр төвлөрлөө. Гэвч зөвхөн ерөнхийлөгч өөрийн эрх мэдлийг авч үлдэхийн төлөө ийм алхам хийж байна гэж дүгнэх нь хэт нэг талыг баримталсан тайлбар болох юм.

Ерөнхийлөгчийн 2020 оны Илгээлтээс харахад энэхүү өөрчлөлт нь нэг талаас тус улсын нийгэм, улс төр, эдийн засаг, соёлын дотоод хүчин зүйлээс, нөгөө талаас аюулгүй байдал, тусгаар тогтнолоо бататгах, бусад улс орон, олон улсын байгууллагын зүгээс улс орны дотоод хэрэгт хөндлөнгөөс оролцуулахгүй байх гэсэн эрмэлзэл, хүчин зүйлээс шалтгаалан хийгдэж байна гэж болохоор байсан. Харин бодитоор ҮХ-ийн өөрчлөлтийг нягтлан үзвэл нийгэм, соёл, хүн амын амьжиргааны түвшинг дээшлүүлэх талын гэж болохуйц шинэчлэлтүүд нь төрийн эрх мэдэл хуваарилалтад хийгдэж байгаа өөрчлөлтүүдэд дарагдан, голлох байр суурь эзлэхгүй, дагалдах

төдий шийдвэр мэт харагдаж байна. Хамгийн гол өөрчлөлт төрийн эрх мэдэл хэрэгжүүлэгч байгууллагуудын эрх мэдлийн хуваарилалт дээр төвлөрч, ялангуяа ерөнхийлөгчийн эрх мэдэл мэдэгдэхуйц нэмэгдсэн, засгийн газрын эрх мэдэл хумигдсан, ерөнхий сайдын үүрэг зөвхөн ажил зохион байгуулах төдийхнөөр хязгаарлагдах болсон, шүүх засаглал ерөнхийлөгчөөс илүү хараат болж ардчиллын зарчим алдагдаж, авторитари шинжтэй болж байна.

ОХУ нь гадаад ба олон улсын аюулгүй байдлын нөхцөл байдлыг дүгнэх өнцгөө өөрчилж, В.Путины Илгээлтэд өгүүлснийг хоёр чиглэлд тусгасан. *Нэгдүгээрт*, Үндсэн хуулиа олон улсын гэрээ эрх зүйгээс дээгүүр тавьснаар Үндсэн хуулийн ач холбогдлыг өсгөсөн. *Хоёрдугаарт*, ОХУ-ын одоогийн нутаг дэвсгэр, ЗХУ-ын хуучин орон зайд ашиг сонирхлоо хөндүүлэхгүй байх зарчим баримталж байгаагаа хуульчилж, дэлхийн бодлогод эргэн ирж байгаагаа илэрхийллээ.

Харин үнэт зүйл, соёл, бурхан, гэр бүл, хүүхэд, хүүхдийн хүмүүжлийн талаар оруулсан өөрчлөлтүүдийн үр нөлөөг үнэлэх, дүгнэх хараахан болоогүй болов уу.

Ашигласан материал

1. Послание Президента Федеральному Собранию. 15 января 2020 года, 13:15, Москва. <http://kremlin.ru/events/president/news/62582>
2. Новый текст Конституции РФ с поправками 2020, Глава 1, Статья 11. <http://duma.gov.ru/news/48953/>
3. Конституционное право зарубежных стран
4. СРАВНИТЕЛЬНАЯ ТАБЛИЦА действующей Конституции Российской Федерации с учетом одобренного закона Российской Федерации «О поправке к Конституции Российской Федерации» «О совершенствовании регулирования отдельных вопросов организации и функционирования публичной власти» <http://duma.gov.ru/media/files/WRg3wDzAk8hRCRoZ3QUGbZ84pI0ppmjF.pdf>
5. ОХУ-ын Төрийн Думын цахим хуудас, Государственный Совет Федеральный закон от 8 декабря 2020 года №394-ФЗ «О Государственном Совете Российской Федерации» <http://www.kremlin.ru/structure/state-council>
6. ОХУ-ын Төрийн Зөвлөлийн цахим хуудас <http://www.kremlin.ru/structure/state-council>
7. Московский центр карнеги <https://carnegie.ru>
8. Мэдээллийн TASS цахим хуудас, <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama>
9. Мэдээллийн DW цахим хуудас www.dw.de
10. Независимая газета <https://www.ng.ru>
11. Коммерсант <https://www.kommersant.ru>
12. Tagesspiegel <https://www.tagesspiegel.de>
13. New York Times <https://www.nytimes.com>

The amendments to the Constitution of Russia: factors influencing the constitutional changes and reflections on the Constitution

Tuul Damba-Ochir

*Institute of International Affairs, Mongolian Academy of Sciences,
Ulaanbaatar, Mongolia
tuul_d@mas.ac.mn*

Abstract: *The amendments to the Constitution of Russia involve more than forty articles, which oversee the separation of powers, broaden the powers of both houses of parliament, legitimize the State Council as official body of the state, emphasize the primacy of Russian law over international norms, legalize a guaranteed minimum pension and family values. However, politics and jurists globally note that the core of this constitutional changes could pave the way for Vladimir Putin to broaden his power and serve a third consecutive term as the president under the new rules. Therefore, it is necessary to analyze, how the foreign and domestic political factors of Russia influence on the constitutional changes and how the original proposals of president V. Putin are reflected in the new constitution. This paper explores on explanations and analyses stances of politics and jurists of Russia and the West, and gives researcher's own opinion on changes of the amendments to the Constitution of Russia.*

Keywords: *Russia, Constitution, The amendments to the Constitution of Russia, V. Putin, separation of power, power of president*

<i>The day of submission:</i>	2021.06.14
<i>Completion of review:</i>	2021.06.17
<i>Final decision for acceptance:</i>	2021.07.01

ТРЕХСТОРОННЕЕ СОТРУДНИЧЕСТВО В РАМКАХ ИНИЦИАТИВЫ “ПОЯС – ПУТЬ”: УЧАСТИЕ МОНГОЛИИ

Предметом данного исследования – путь, формы и механизмы трехстороннего сотрудничества в сфере инфраструктуры транзитного значения и их финансирования. «Проект создания экономического коридора» трех государств является главной научной основой данного исследования. В рамках трехстороннего сотрудничества, в том числе в сфере экономических связей, закономерно усиливается внимание наших государств к развитию приграничных территорий, т.е. пограничных пунктов и их обустройства.

Ключевые слова: Монголия, Российская Федерация, КНР, инфраструктура, «Пояс – Путь», экономический коридор, транзит, погранпункт.

K. Demberel

TRILATERAL COOPERATION WITHIN THE FRAMEWORK OF THE INITIATIVE “BELT AND ROAD”: MONGOLIA'S PARTICIPATION

The subject of this study is the way, forms and mechanisms of trilateral cooperation in the field of transit infrastructure and their financing. The Project of creating an economic corridor of the three states is the main scientific basis of this study. Within the framework of trilateral cooperation, including in the field of economic relations, our states' attention to the development of border areas, i.e. border points and their arrangement, is naturally increasing.

Keywords: Mongolia, Russian Federation, China, infrastructure, "Belt and Road", economic corridor, transit, border post.

Развитие международного сотрудничества во всех областях является важнейшим компонентом любого современного государства. Такое сотрудничество особенно важно для трансграничных территорий, в числе которых находятся Монголия, Китай, Россия. В рамках проекта начата разработка регламентирующих документов как на государственном, так и на международном уровне.

Национальная программа «Дорога развития», которая осуществляется в 2017–2021 гг. была утверждена 142-й постановлением [1] Правительства Монголии от 2017 г.

Цель данной программы состоит в интенсификации создания отраслей инфраструктуры и туризма. Это обусловлено созданием благоприятных условий для обеспечения экономического роста, снижение транспортных расходов и продуктов, облегчение транспортных и торговых услуг, соединение со инфраструктурами соседних государств.

В мае 2017 г. между правительством Монголии и КНР был подписан меморандум [2] «об объединении инициативы «Пояс – Путь» и «Дорога развития».

В этом докладе автор более подробно рассматривает вопрос о финансировании проекта и сотрудничестве в финансировании инициативы «Пояс – Путь», и какие проекты подключены из Монголии, и их финансирования.

Китайская инициатива «Пояс – Путь» разделена на несколько коридоров. Китай выступил с инициативой создания коридора международного экономического сотрудничества в следующих направлениях [6, с. 260]:

1. Китай – Монголия – Россия – Европа;
2. Китай – Центральная Азия – Западная Азия;
3. Китай – полуостров Индокитай – Африка.

Монголия поддерживает первое и второе от перечисленных выше направлений, заинтересована в присоединении к ним, чтобы развивать собственную транспортную инфраструктуру. Что касается географического месторасположения, Монголия полностью входит в регион двух вышеупомянутых направлений. Второй маршрут «Пояс – Путь» нацелен на создание современного высокоскоростного транспортного коридора по историческому пути – маршруту каравана верблюдов, как возможность наиболее быстрого достижения результатов. Поэтому Монголия должна определить политику развития своей инфраструктуры в соответствии с этим направлением. С присоединением к этому направлению перед Монголией открывается возможность дополнительного выхода к Западной Европе и нового – к Индии.

Реальные препятствия заключается в том что в сотрудничестве по инициативе «Пояс – Путь», это разные уровни развития экономик соседних государств и их финансирование сотрудничества.

Проект международного сотрудничества «Пояс – Путь» урегулируется договорами и протоколами заключены между правительством КНР и с тем государствам, которые подключены к инициативе.

Помимо двухстороннего сотрудничества об уединении развития двух стран достигли в общую согласию к осуществлению экономического коридора Монголия – Россия – Китай с Россией.

На высшем уровне вопрос развития трехстороннего сотрудничества [5, с. 263–266] в направлении Китай – Монголия – Россия – Европа имеется взаимопонимание. Для развития этого направления важно активизировать участие Монголии в создании транспортной инфраструктуры, а именно автодорог, воздушных путей, железных дорог и высокоскоростной оптоволоконной кабельной сети. В рамках этого направления Монголия начала строительство современных автодорог и воздушного пути, связывающих Азию с Европой.

Цель экономического коридора заключается [9, с. 25] в том, чтобы реализовать осуществление совместных проектов по инфраструктуре, усиление товарооборота между Монголией, Россией и Китаем, обеспечение конкурентоспособности продуктов и облегчение транграничного транспорта.

В апреле 2019 г. во время государственного визита Президента Монголии в КНР, министром МИД Монголии Д. Цогтбаатором и министром МИД КНР

Ван И подписано соглашение о плане [3] между правительствами Монголии и КНР по продвижению созидания «Дорога развития» и «Пояс – Путь».

В данный момент идет работа об изучении экономического обоснования электрификации, параллельных дорог и обновления центрального коридора железной дороги (Улан-Уде – Наушки – Сухэ-Батор – Улан-Батор – Замын-Удэ – Ерлян – Уланцав – Жанчхуу – Пекин) в рамках программы экономического коридора и инициатива «Пояс – Дорога». Этот проект был одобрен экспертами трех стран, которые обсудили его 4 раза и дали заключения. А в декабре 2018 г. министерства развития дорог и транспорта создал рабочую группу по разработке ТЭО.

Монгольская сторона выдвигала 32 проекта [5, с. 263–266] для осуществления трехстороннего сотрудничества в рамках экономического коридора, куда приоритет дает в следующем: железнодорожные коридоры, развитие транзита, промышленное сотрудничество, облегчение пограничного и пограничного контроля, энергетика, туризма, охраны природы, усиление таможенного сотрудничества, образование, наука, техники, сельского хозяйства, гуманитарного и медицина.

В сентябре 2018 г. были заключен меморандум [4] между МИД Монголией, Министерством экономического развития РФ и Комитетом развития и обновления КНР о создании механизма совместного продвижения (развития) экономического коридора Монголия – Россия – Китай. Для осуществления программы о создании экономического коридора, прежде всего создать механизм ответственного за осуществления проекта, над чем сторонные должны согласоваться.

В декабре 2018 г. во время встречи экспертов были согласованы мероприятия, которые будут осуществлены в будущем, и об общие рамки программы. Допустим, создание совместную рабочую группу изучения технико-экономических обоснования по этапной обновлению и развитию железнодорожного коридора «центральный», интенсификации работы переговоров между правительствами трех стран по международному автотранспорту в сети Азиатского авто дороги, создание трехстороннего проектно-инвестиционного центра в Улаанбаатаре.

С 24 по 27 апреля 2019 г. во время государственного визита президента Монголии в КНР, где участвовал в международной форуме «Пояс – Путь», между правительствами двух стран заключены нижеследующие договоры и соглашения [3].

План между правительствами Монголией и КНР в рамках продвижение созидания инициатива «Пояс и Путь» и «Дорога развития».

Меморандум возобновления работы среднесрочной программы по развитию торгово-экономического развития между Монголией и КНР.

Протокол по осуществлению переговоров по вопросам автотранспорта между правительствам Монголией и КНР.

Переговоры об обмене электронной информацией международного грузооборота между «УБЖД» и «Главной компанией ЖД КНР».

В 2019 г. во время форума «Пояс – Путь» на высшем уровне были подписаны «договор сотрудничества» между «Банком развития» Монголии и китайской корпорации по экспорту и страхования (SINOSURE) для получения поддержки страховки в различных проектах и программах стоимостью на сумму 400

млн дол. А переговоры между ними шли уже с 2016 г. по этому направлению, только в последние годы положение банка улучшилось, что дало возможность заключить данный договор. Это договор дает возможности определить приоритетные проекты Монголии, которые могут получить приемлемый (долгосрочный и дешевый) финансовые источники от китайских финансовых организации и банков, к чему страхован китайской корпорации по экспорту и страхования (SINOSURE). Это даст толчок экономическому сотрудничестве двух стран.

В 2014 г. был заключен своп договор между Монголбанком и Народным банком КНР об обмене национальных валют на сумму 15 млрд юань, что реализовано в июле 2017 г. еще на три года.

Финансирование программы «Дорога развития» Монголии заключается из нижеследующих источников. Например: государственный бюджет, кредит и помощь иностранных государств, внешней и внутренней инвестиции, партнерства государственных и частных капиталов и других возможных ресурсов финансирования.

Проекты, осуществляемые в Монголии, и их финансирование

Монголия поддерживает международную инициативу «Пояс – Путь», в направлении сотрудничества начала проекта улучшения и обновления инфраструктуры и своих пограничных портов. В 2013–2019 гг. по финансировании кредита и помощи АБР, КНР на общую сумму 464,46 млн дол., осуществлял и осуществляют 11 проектов.

Например: с 2014 по 2020 г. осуществляется проект «Вертикальный автодорожный инвестиционный проект Западного региона Монголии» со стоимостью 125 млн дол. Азиатского банка развития. Цель проекта заключается в том что, обеспечить доступными и эффективными автотранспортными инфраструктурами не только в западной части страны и для соседних государств. В рамках проекта строится 189,7 км автодороги по направлению Ховд-Баян-Өлгий-Улаанбайшинт, из них 19 км автодорог проходит через город Өлгий, где будет построены все необходимые дорожные инфраструктуры (автовесы, дорожные сервисы техниками, посты и пр.) соответствии с международными стандартами.

Это 189,7 км дорог делится на 4 пакета работ. Пакет **CW1-1**: перевал Хашаата – мост Шурагийн, где выполняется 50 км автодорог, пакет **CW1-2**: от моста Шурагийн в направлении город Ховд, где выполняется 56,6 км автодорог, работа здесь завершилась, пакет **CW1-3**: перевал Хашаата-Толбо сомон, где выполняется 60 км автодорог, пакет **CW1-4**: Цагааннуур сомон – пограничный пункт Улаанбайшинт, где будет выполняться 25,8 км автодорог, здесь только договор заключен с подрядчиками. И еще финансируется часть автодорог в Мөст сомона Ховд аймака, общее протяженность его составляет 20,3 км.

В рамках трехстороннего сотрудничества, в том числе в сфере экономических связей, закономерно усиливается внимание наших государств к развитию приграничных территорий.

В 2011–2018 гг. осуществлялся проект «Улучшение инфраструктуры Замын-Уд», а финансирование проекта составляет 58,8 млн дол., из них 50 млн дол. по кредите КНР, 8,8 млн дол. из правительства Монголии. В рамках проекта строился централизованный сеть питьевой воды района Замын-Уд, завод питьевой воды с мощностью 3 200 м³ в сутки, водоопорный станц (насос) с мощностью 1 500 м³ в сутки, централизованное очистительных сооружение с мощностью 3 240 м³ в сутки, Теплостанц с мощностью 90 мВт, подстанция электрической линия 110/10 кВ, 13,5 км автодорог на территории свободного экономического зона «Замын-Уд».

В 2019–2021 гг. осуществляется проект «Пограничная инфраструктура» со стоимостью 51,8 млн дол. по безвозмездной помощи КНР, в погранпункте Замын-Уд и Гашуунсухайт. В рамках проекта выполняются обустройства 436 061,8 м² (43,6 га) площадь, где будет строиться 64 новое сооружение, 73 358,2 м² автодорог, 105 985 м² тяжелогрузный автодорог, 14 911 м² пешеходный дорог и другие стройки.

В погранпункте Гашуунсухайте планируется строить 10 180 м² с площадью строительства, 67 790 м² тяжелогрузный автодорог, 47 997 м² автодорог, 11 825 м² пешеходный дорог и др.

С 2020 г. начала работа на погранпункте Боршоо, где обустройство завершится в этом году. Финансирование проекта выполняется по кредите АБР, объем которого составляет 27 млрд тугриков. Тем самым, в погранпункте Алтанбулага тоже идет реконструкция, обновления. По тем же схемам финансируется, работа завершится в будущем году.

Заключение

Идея «Пояс – Путь» заключается [8, с. 111] в том, чтобы дать старт комплексному развитию взаимозависимости межгосударственных и межрегиональных созидательных работ, и услуг, которые будут созданы вслед за транспортно инфраструктурой. Цель состоит в том, чтобы развивать в соответствии с этой идеей инфраструктуру каждого государства в том или ином регионе, тем самым каждая страна получает соответствующую эффективность. Поэтому каждое государство-участник проекта должен «найти» финансирование для работ на своем участке и начать эту деятельность.

Положение [7, с. 48] о развитии трансграничного туризма вошло в трехстороннюю программу экономического коридора. Допустим, район Халхин-Гола связан с историей монголо-российской дружбы, и граждане России стремятся побывать там. В перспективе в регионе возможно развитие трехсторонней особой экономической зоны с целью расширения сотрудничества между Восточным аймаком Монголии, Хулунбуирским аймаком АРВМ и Забайкальским краем [7, с. 48].

Монголия полностью поддерживает инициативу «Пояс – Путь», и хочет эффективную и плодотворную сотрудничества в рамках проекта. Она желает расширить инициативу в рамках трехстороннего сотрудничества. Правительство Монголии планирует, что все созидательные работы не дали нагрузки для

государственного бюджета страны. Создать регионального финансового контроля для инициатива с участием со всеми участниками проекта, что более эффективный механизм.

Список использованной литературы

1. Об утверждении национальной программы (Үндэсний хөтөлбөр батлах тухай). – URL: <https://www.legalinfo.mn/law/details/12816>.
2. Официальные переговоры премьер министра Монголии Ж. Эрдэнэбат с премьер министром КНР Ли Кэчяном (Монгол Улсын ерөнхий сайд Ж. Эрдэнэбат, БНХАУ-ын Төрийн зөвлөлийн ерөнхий сайд Ли Кэчян нар албан есны хэлэлцээ хийв). – URL: <https://www.zasag.mn/news/view/17033>.
3. Подписали в некоторых документах во время государственного визита президента Монголии Х. Баттулга (Монгол Улсын Ерөнхийлөгч Х. Баттулгын Төрийн айлчлалын хүрээнд зарим баримт бичигт гарын үсэг зурав). – URL: <https://president.mn/8344>.
4. Трехстороны подписали меморандуме о механизме продвижения экономического коридора Монголия – Россия – КНР (Монгол-Орос-Хятадын Эдийн засгийн коридорыг урагшлуулах механизм байгуулах тухай харилцан ойлголцлын санамж бичигт 3 тал гарын үсэг зурлаа). – URL: <https://president.mn/5328>.
5. Баасансүрэн Б. Монголия между Россией и Китаем (Орос, Хятадын завсар дахь Монгол Улс). – Уланбатор, 2018. – 270 с.
6. Ван Ивэй. Один пояс – Один путь: возрождение Китая, его роль и ответственность под небом (Нэгбүс, нэг зам: хятадын сэргэн мандал, тэнгэрийн доорхи үүрэг, хариуцлага). – Улан-батор : АйЭсДирубиблишинг, 2019. – 350 с.
7. Дэмбэрэл К. Потенциальные возможности региона Халхин-гол в развитии международного туризма // Вестник Забайкальского государственного университета. – 2021. – Т. 27, № 1. – С. 43–51.
8. Коля ДЭМБЭРЭЛ. Монголия перед дилеммой: ШОС или «Шелковый путь» // Обозреватель – Observer. – Март 2021 г. – № 3 (374). – С.108–115.
9. Синяя книга внешней политики Монголии за 2017 год (Монгол Улсын гадаад бодлогын хөх ном 2017). – Улан-батор, 2018. – 154 с.
10. Монголо-Российское отношение: документы 2005–2020 годы (Монгол-Оросын харилцаа: баримт бичгүүд 2005-2020). – Улан-батор : БИТПРЕСС, 2020. – 440 с.
11. Новая эра монголо-китайского отношения: испытание и возможность (Монгол, Хятадын харилцааны шинэ эрин: боломж, сорилт). – Улан-батор : БЕМБИ САН, 2020. – 188 с.

Информация об авторе

Дэмбэрэл К. – доктор исторических наук, старший научный сотрудник Института международных отношений Академии наук Монголии, координатор

Центра изучения Центральной Азии при ИМО, Улан-Батор, Монголия, email: kdembee@gmail.com.

Author

Demberel K. – doctor of history, senior researcher at the Institute of International Relations of the Mongolian Academy of Sciences, Coordinator of the Center for Central Asian Studies at the IMO, Ulaanbaatar, Mongolia, email: kdembee@gmail.com.

**РОССИЯ –
МОНГОЛИЯ:**
100 ЛЕТ ВМЕСТЕ

Министерство науки и высшего образования Российской Федерации
Федеральное государственное бюджетное образовательное
учреждение высшего образования
«Иркутский государственный университет»
Исторический факультет
Академия наук Монголии
Институт международных отношений

Россия – Монголия: 100 лет вместе

Материалы
Международной научно-практической конференции,
посвященной 100-летию установления
российско-монгольских
дипломатических отношений

Иркутск, 20 мая 2021 г.

УДК 327(470:517.3)(091)
ББК Ф4(2Р)9(5Мо)
Р76

Печатается по решению ученого совета
исторического факультета ИГУ

Редакционная коллегия

д-р ист. наук, проф. С. И. Кузнецов (гл. ред.)
д-р ист. наук, проф. О. Батсайхан
д-р ист. наук, проф. В. И. Дятлов
д-р ист. наук, проф. Е. И. Лиштованный
канд. ист. наук, доц. Е. А. Матвеева
канд. ист. наук, доц. Ю. В. Елохина
преп. К. Е. Кузьмин (отв. ред.)

Р76

Россия – Монголия: 100 лет вместе : материалы Меж-
дународной научной конференции, посвященной 100-летию
установления российско-монгольских дипломатических от-
ношений. Иркутск, 20 мая 2021 г. / ФГБОУ ВО «ИГУ» ;
[редкол.: С. И. Кузнецов [и др.]]. – Иркутск : Издательство
ИГУ, 2021. – 155 с. [https://doi.org/10.26516/978-5-9624-1946-](https://doi.org/10.26516/978-5-9624-1946-6.2021.1-153)
6.2021.1-153

ISBN 978-5-9624-1946-6

Представлены статьи историков и обществоведов Российской Федерации и Монгольской Республики. Материалы освещают актуальные проблемы истории, современное состояние российско-монгольских отношений: сотрудничество в области военной сферы, экономики, науки, культуры, экологии, образования.

Предназначается профессиональным исследователям, преподавателям, аспирантам, студентам, всем интересующимся историей и современным состоянием российско-монгольских отношений.

УДК 327(470:517.3)(091)
ББК Ф4(2Р)9(5Мо)

ISBN 978-5-9624-1946-6

© ФГБОУ ВО «ИГУ», 2021

Содержание

От редколлегии	5
Чимитдоржиева Л. Ш. Архивные документы о развитии русско-бурят-монгольских отношений в XVII–XIX вв.	7
Дугаров В. Д., Бадмаев В. Г. Влияние Иркутской таможни на формирование товарно-денежных отношений России и Монголии в 1911–1925 гг.	14
Батсайхан О. Монголо-русский договор 1912 г. как начало дипломатических отношений двух стран	18
Кузьмин Ю. В. Монгольская газета «Монголын унэн» – первая партийная газета страны: к 100-летию издания	34
Семусhev И. Н. История послереволюционной Монголии в трудах советских монголоведов	41
Кузнецов С. И., Иванов А. А. Борис Шумяцкий и Монголия	48
Жамбалова С. Г. Научное сотрудничество СССР и Монголии в 1930-е гг.	56
Цыбенov Б. Д., Курас Л. В. «Как-то странно звучит слово “дипломатия” в устах коммуниста...»: о дипломатической деятельности уполномоченного НКВД РСФСР в Монголии О. И. Макстенека	63
Шагдурова К. А. Политика «третьего соседа» Монголии: специфика реализации	70
Дэмбэрэл К. Монголо-российские отношения: роль Сибири и Дальнего Востока	76
Журов И. В. Основные направления военного сотрудничества России и Монголии на современном этапе	80
Мунх-Оргил Т., Энхчимэг Д., Нандинцэцэг Г. Mongolian-Russian economic relations	84
Батхишиг Б. Вопросы совершенствования торговых отношений между Монголией и Россией	90
Макаров А. В. Россия и Монголия: пути развития стратегического партнерства	97

Лубсанова Н. Б. Методические подходы к определению стратегических направлений развития экономического потенциала модельных территорий России и Монголии	103
Иванова С. Н. О решении проблем социального развития территорий: российская и зарубежная практика	107
Шорников Д. В. Правовой режим особо охраняемых природных территорий России и Монголии: Байкальский регион	114
Колобов Р. Ю. Проблемы международно-правового регулирования российско-монгольского сотрудничества в области охраны трансграничных рек	122
Бадмаев А. Г. Сравнительный анализ развития солнечной энергетики в Республике Бурятия и Монголии	126
Анхсанаа Г., Цэцэнбилэг М. Российско-монгольские отношения в сфере культуры: в поисках древней цивилизации	134
Энхсайхан Э. Российско-монгольские культурные связи на рубеже XX–XXI вв.	139
Кузьмин К. Е. Влияние проблем исторической памяти на монгольско-японские отношения во второй половине XX – начале XXI в.	147
Сведения об авторах	152

Монголо-российские отношения: роль Сибири и Дальнего Востока

К. Дэмбэрэл

Институт международных отношений Академии наук Монголии
г. Улан-Батор

Аннотация. Обозначено, что в рамках внешней политики, нацеленной на Азию, Россия стремится сотрудничать с Монголией, поэтому включила это направление как самостоятельный пункт в две последние Концепции внешней политики. Сделан вывод, что Россия придает особое значение развитию отношений Сибирского и Дальневосточного федерального округа с Монголией в рамках данной концепции.

Ключевые слова: Монголия, субъекты РФ, Сибирский федеральный округ, Дальневосточный федеральный округ, монголо-российские отношения.

Оптимизация роли Сибирского федерального округа и Дальневосточного федерального округа в монголо-российских отношениях и направления их сотрудничества является реальным шагом в расширении двусторонних отношений. А для этого нам надо разобраться в абстрактном понятии регионального и приграничного сотрудничества, о котором мы писали и говорили до сих пор.

Выступая в 2000 г. перед парламентом Монголии В. В. Путин отметил: «У регионального сотрудничества большое будущее» [5, с. 60]. Здесь он имел в виду субъекты РФ – Сибирь и Дальний Восток – в определении этого региона.

Что такое Сибирский и Дальневосточный федеральные округа?

Давайте определимся с тем, что значит для монголов Сибирский и Дальневосточный федеральные округа. Хотя мировое сообщество считает Сибирь и Дальний Восток «источником богатства» сырьевых ресурсов, нам важно выбрать определенно новую форму отношений и сотрудничества и развивать их, так как Монголия не является такого рода крупным потребителем на этом рынке.

Для Монголии важно рассматривать Сибирский и Дальневосточный федеральные округа в качестве географически близких рынков с населением около 25 млн человек для реализации монгольских традиционных и определенных наименований товаров и продукции и направить сферу сотрудничества в этом русле. Помимо схожести природных, климатических и географических условий для

нас последние 70 лет сотрудничества создали общность характера и стиль предпринимательства. Что касается населения, то тот факт, что в двух федеральных округах проживают представители той же этнической группы, что и монголы, имеет реальный потенциал для расширения культурного сотрудничества между ними. Данные федеральные округа имеют сравнительно развитую инфраструктуру в научно-техническом отношении и являются субъектами с традиционно устоявшимися отношениями и сотрудничеством с Монголией.

Как и в Монголии, так и в этих российских федеральных округах преобладает экспорт сырьевых товаров. Оба они характеризуются сравнительно слабым развитием инфраструктуры, суровыми климатическими условиями, наличием достаточно больших вопросов в отношении трудовой занятости и социальных проблем, низким ВВП на душу населения и небольшим рынком.

Монголия не использует древесину, нефть и природный газ из Сибири и Дальнего Востока в достаточной мере. Поэтому и той, и другой стороне необходимо подумать над тем, в какой форме развивать отношения. Здесь возможно использование промышленного производства, транзитных грузоперевозок и логистики. Таким образом, переход и диверсификация в ближайшем будущем графика работы, по которому какой субъект будет поступать на монгольский рынок с какой продукцией и какую монгольскую продукцию поставлять на рынки Сибири и Дальнего Востока, является возможностью расширения отношений.

На Россию приходится 33 % доказанных мировых запасов природного газа и 28 % – на его добычу [4, с. 457]. Одна треть общей энергоемкости России находится в Сибири. Общие запасы доказанного природного газа в России оцениваются в 44,8 трлн кубометров, из которых 14,5 трлн кубометров находятся в Восточной Сибири и на Дальнем Востоке. Это говорит о реальной возможности для реализации крупных международных проектов и программ, например «Сила Сибири – 1, 2».

О взаимоотношениях и сотрудничестве с субъектами Сибирского и Дальневосточного федеральных округов

Согласно вышесказанному, внешняя политика России, направленная на Азию, основана лишь на развитии Сибири и Дальнего Востока. Таким образом, большая часть монголо-российских отношений в процентном соотношении связана с Сибирью и Дальним Востоком. Более реалистично согласовывать наши отношения с Россией в политике развития этого региона. Присутствие здесь таких мон-

голоязычных народов, как Алтайский край, Республики Бурятия и Тыва, является еще одним фактором в рассмотрении взаимоотношений с этой точки зрения. Такие субъекты России, как Омск, Красноярск, Алтайский край, Новосибирск, Иркутск и Чита, имеющие большую экономическую мощь, можно соединить это с вышеперечисленными монголоязычными народами и считать ключевым направлением двусторонних отношений. Другими словами, взаимодействие с данными субъектами вкпе значит, во-первых, для нас это большой рынок, а во-вторых, это возможность расширить двусторонние отношения. Со стороны данных субъектов перспективнее будет направить свое внимание на то, чтобы Монголию сделать основными воротами для выхода в Азию, в особенности на китайский рынок, и проявить инициативу в этом плане с обеих сторон. Это и в их интересах.

Если в 1990-х гг. доля Иркутской, Бурятской и Читинской областей в монголо-российском внешнеторговом обороте составляла 60–70 % [1], то превышающий 70 % [2, с. 42.] в 2015 г. этот же показатель, приходящийся на Республику Бурятия, Республику Тыва, Алтайский край, Иркутскую, Кемеровскую, Новосибирскую, Омскую области и Забайкальский край, остался неизменным и сохраняется на этом же уровне. (Иркутская область – 55 %, Республика Бурятия – 10,0 %, Читинская область – 1,1 %, Алтайский край – 3,0 %.) Большая часть экспорта мяса Монголии поставляется на мясоперерабатывающие предприятия Иркутска, Республики Бурятия и Читы, которые производят наибольший процент мясной продукции для военнослужащих и Российской армии. Это позволяет снизить транспортные расходы и положительно сказывается на цену реализации продукции, что важно для Сибирского и Дальневосточного регионов [3]. Продолжается поставка в Монголию большого количества наименований импортной продукции и товаров из этих регионов, в том числе 95 % потребности электроэнергии, бензина и топлива, продуктов питания и легкой промышленности, строительных материалов, машин и оборудования.

Внешнеторговый оборот Иркутской области с Монголией достиг 412,8 млн долл. США, из чего экспорт составил 401,5 млн долл. США, а импорт – 11,3 млн американских долларов соответственно. Монголия импортирует из Иркутской области 40–45 % топлива, 30 % электроэнергии, 8 % горнодобывающего оборудования, 3,6 % продукции из дерева, 2,7 % металлургической продукции и 2 % продуктов химической промышленности. Импорт некоторых наименований продуктов питания и сельскохозяйственного сырья из Республики

Бурятия составляет около 60 %, машин и оборудования – 16,5 %, химической продукции – 6,7 %, других товаров – около 16 %.

В Приморском крае Монголия может использовать порты г. Владивостока для экспорта продукции горнодобывающей промышленности в страны Восточной Азии, и этот регион может быть использован Монголией для экспорта шерстяных и кашемировых изделий, мяса и мясопродуктов. В 2012 г. в товарообороте между Монголией и Хабаровским краем Монголия импортировала горнодобывающее оборудование (40,1 %) и продукты питания (29,9 %), и экспортировала 100 % плавикового шпата. В настоящее время имеется большой потенциал для развития торговли с этим регионом [7].

Алтайский край развивает отношения и сотрудничество в основном с западными аймаками Монголии и на долю внешнеторгового оборота с данным краем приходится 46,0 %. Что касается Республики Тыва, то Монголия является основным ее внешнеторговым партнером, и на Монголию приходится 99 % оборота ее внешней торговли.

Вдоль монголо-российской границы функционируют два пункта погранпропуска («Хандгайт» и «Цагаан Толгой»), но их несоответствие международным стандартам затрудняет транспортировку товаров и продукции [6]. Поэтому монгольская сторона начала реконструкцию пограничный пропускной пункт «Боршоо» в соответствии с международными стандартами за счет средств кредитования Азиатского банка развития и эта работа завершится в 2022 г.

Список литературы

1. Атанов Н. И. Социально-экономические проблемы приграничья. Российско-монгольские приграничные взаимодействия в контексте с глобальной конкуренцией в Восточно-Азиатском регионе.
2. Аюуш Д. Торгово-экономическое сотрудничество между Монголией и Россией : сб. науч. ст. и докладов на рус. яз. УБ, ИМО АН, 2016.
3. Винокуров М. Монгол Улстай хамтран ажиллах нь ОХУ-ын аюулгүй байдлыг хангах чухал чиглэл мөн : сайт. URL: www.argumenti.ru/society/n451/359962 (дата обращения: 21.08.2014).
4. Геологийн нэвтэрхий толь. М., 2000.
5. Жамбалдорж Д., Ганзориг Р. Монгол-Оросын харилцаа, хамтын ажиллагааны он жилүүд, хэтийн төлөв. УБ : Адмонпринт, 2007. 110 с.
6. Мещанинов М. Б. Торгово-экономические отношения России и Монголии на приграничных территориях: проблемы и перспективы (1992–2006 гг.) : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.14. М., 2008.
7. Монгол-Оросын Засгийн газар хоорондын комиссын хуралдаан боллоо : сайт. URL: www.consul.mn/index.php (дата обращения: 25.09.2015).

Правительство Республики Бурятия
Сибирское отделение Российской академии наук
Институт археологии и этнографии СО РАН
Институт монголоведения, буддологии и тибетологии СО РАН
Байкальский институт природопользования СО РАН
Институт систем энергетики им. Л. А. Мелентьева СО РАН
Институт земной коры СО РАН
Международный научный центр СО РАН по проблемам трансграничных взаимодействий
в Северной и Северо-Восточной Азии
Институт истории и этнологии Монгольской академии наук
Институт международных отношений Монгольской академии наук
Министерство культуры Республики Бурятия
Муниципальное образование «Кяхтинский район» Республики Бурятия
Кяхтинский краеведческий музей им. академика В. А. Обручева

РОССИЯ И МОНГОЛИЯ В XX–XXI ВВ.:
К 100-ЛЕТИЮ МОНГОЛЬСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ И
УСТАНОВЛЕНИЯ ДИПЛОМАТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ

**РАЗДЕЛ 6. ТРАНСГРАНИЧНОЕ РОССИЙСКО-МОНГОЛЬСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО:
ЭКОНОМИКА И ЭКОЛОГИЯ.....169**

Тулохонов А. К., Михеева А. С., Батомункуев В. С., Болданов Т. А. Международные транспортные коридоры: риски и перспективы.....	169
Селиверстов В. Е. Россия, Сибирь и Монголия в системе трансазиатской интеграции 2.0.....	177
Дорж Т., Даваасүрэн Б. К вопросу экономического сотрудничества России и Монголии: история и перспективы.....	181
Даваасүрэн А. Современное состояние торгово-экономического взаимодействия России и Монголии: проблемы и возможности.....	188
Будажанов С. П. О некоторых вопросах приграничного сотрудничества: опыт, практика, перспективы.....	192
Дэмбэрэл К. Монгольско-российские отношения: нам взаимодействовать с федеральными округами или регионами?.....	196
Сансеев Б. Г., Иванова И. Ю., Шакиров В. А., Батмөнх С., Пүрэвдорж Г., Өнөрмаа Ц. Возобновляемые источники энергии на трансграничной территории «Байкал – Хубсугул»: ресурсный потенциал и эффективность его использования для энергоснабжения российских и монгольских потребителей.....	199
Бажа С. Н., Дугаржав Ч., Андреев А. В., Данжалова Е. В., Саандарь М., Дорофеев Н. И., Дробышев Ю. И., Иванов Л. А., Петухов И. А., Убугунова В. И., Хадбаатар С., Энх-Амгалан С. Анализ состояния экосистем бассейна Байкала как пример российско-монгольского сотрудничества в сфере экологии.....	204
Кузьмин С. Б. Байкальский регион как объект стратегического трансграничного сотрудничества России, Монголии и Китая в области защиты от стихийных бедствий.....	208

**РАЗДЕЛ 7. РОЛЬ КЯХТЫ В ИСТОРИИ РОССИЙСКО-МОНГОЛЬСКИХ
ОТНОШЕНИЙ.....216**

Курас Л. В., Цыбенев Б. Д. Троицкосавск как «конспиративная квартира» монгольской революции 1921 г.....	216
Фильшин Н. Г. Воспоминания И. Г. Старчака как источник по истории монгольской революции.....	219
Чагдурова М. М. Русско-монгольские словари А. В. Игумнова и Р. Б. Бимбаева.....	222
Атанов Н. И., Цыремпилов В. Ж. История, современность и перспективы развития кяхтинского фронта.....	225

МОНГОЛЬСКО-РОССИЙСКИЕ ОТНОШЕНИЯ: НАМ ВЗАИМОДЕЙСТВОВАТЬ С ФЕДЕРАЛЬНЫМИ ОКРУГАМИ ИЛИ РЕГИОНАМИ?

Настоящий доклад направлен на разъяснение Концепции внешней политики Российской Федерации, опирающейся на идею о том, чтобы согласовать монгольско-российские отношения с политикой развития Сибири и Дальнего Востока. В целом под понятием «регион» мы привыкли иметь ввиду нечто расплывчатое, не имеющее «хозяина» или «владельца». Такое название используется политиками лишь для поддержки жителей «региона» и получения их голосов на выборах.

Ключевые слова: Монголия, субъекты РФ, Сибирский федеральный округ, Дальневосточный федеральный округ, монгольско-российские отношения.

K. Demberel
The Institute of International Relations of the Mongolian
Academy of Sciences
Ulaanbaatar, Mongolia

MONGOLIAN-RUSSIAN RELATIONS: SHOULD WE INTERACT WITH FEDERAL DISTRICTS OR REGIONS?

This report aims to clarify the Concept of the Russian Federation's foreign policy, which is based on the idea of reconciling the Mongolian-Russian relations with the development policy of Siberia and the Far East. In general, under the concept of "region" we are used to mean something vague without a "master" or "owner". This name is used by politicians only to support the residents of "regions" and get their votes in elections.

Keywords: Mongolia, subjects of the Russian Federation, Siberian Federal District, Far Eastern Federal District, Mongolian-Russian relations.

Среди монгольских исследователей [Дамдинсүрэн 2004: 6] существует практика использования таких понятий, как приграничные, региональные и межсубъектные отношения в качестве объединенного термина. Кроме того, согласно решению IV заседания 1996 г. в состав межправительственной комиссии двух стран вошел «Подкомитет по региональному и приграничному сотрудничеству». Это свидетельствует о достижениях монгольско-российских отношений в период с начала 1990-х по начало 2000-х гг., когда во внешней политике РФ «евро-атлантизм» был сильным, а азиатская политика была оставлена без внимания. Другими словами, монгольско-российские отношения перестали выходить за рамки межсубъектного сотрудничества и трансграничных отношений, а межправительственная деятельность велась только в тех масштабах, чтобы регулировать данные вопросы.

Субъектом любых отношений и сотрудничества являются только определенные субъекты, а не регионы. Поэтому когда речь идет об отношениях, мы должны говорить об определенных субъектах. Иначе говоря, Республика Бурятия в отношениях с Монголией будет рассматриваться как федеральный субъект или как Дальневосточный регион? До сих пор отношения и сотрудничество у нас налажены с конкретными субъектами.

В работах географов термин «регион» используется для естественного зонирования в ландшафте (зоны, пояса), в экономической географии он близок по смыслу к экономическому району. К примеру, Уральский регион применяется в значении Уральской экономической зоны [Хрущев 1999]. Тем не менее, есть случаи, когда в целом субъекты привыкли использовать в качестве синонима слова «регион», например, Московский регион.

В российской социальной и экономической терминологии все, за исключением Москвы и Санкт-Петербурга, были названы «регионами». Отсюда возник термин «региональные отношения и сотрудничество». И чем дальше находится регион, тем конкретнее значение термина «регион». Это

УДК 332.122

DOI: 10.21209/2227-9245-2021-27-1-43-51

ПОТЕНЦИАЛЬНЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ РЕГИОНА ХАЛХИН-ГОЛ В РАЗВИТИИ МЕЖДУНАРОДНОГО ТУРИЗМА

POTENTIAL POSSIBILITIES OF KHALKHIN-GOL REGION IN THE DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL TOURISM

К. Дэмбэрэл, Институт международных отношений Академии наук Монголии, г. Улан-Батор,
Монголия
kdembree@gmail.com

K. Demberel, Institute of International Affairs, Academy of Science Mongolia, Ulan Bator, Mongolia

Развитие международного сотрудничества во всех сферах (экономике, торговле, культуре, туризме и др.) является важнейшим компонентом жизнедеятельности государств. Такое сотрудничество особенно важно для трансграничных территорий, в числе которых находятся Монголия, Китай, Россия. Изучение функций и механизмов трансграничного сотрудничества способствует выявлению существующих особенностей, трудностей, направлений развития приграничных государств. Это же актуализирует проблему, принятую к исследованию. В качестве объекта исследования выступает трехстороннее трансграничное сотрудничество между Монголией, РФ и КНР в туристической сфере. Цель исследования – выявление проблем, затрудняющих приграничным регионам взаимодействовать в этой сфере более эффективно и взаимовыгодно. Предмет исследования – пути, формы и механизмы регионального туристического сотрудничества трех стран, а также факторы, тормозящие этот процесс. Используются общенаучные эмпирические и теоретические методы исследования. Применение сравнительно-функционального, системного подходов, моделирования и логического метода способствует выявлению сущностных и содержательных элементов регионального сотрудничества трех стран.

**РОССИЯ –
МОНГОЛИЯ:**
100 ЛЕТ ВМЕСТЕ

Министерство науки и высшего образования Российской Федерации
Федеральное государственное бюджетное образовательное
учреждение высшего образования
«Иркутский государственный университет»
Исторический факультет
Академия наук Монголии
Институт международных отношений

Россия – Монголия: 100 лет вместе

Материалы
Международной научно-практической конференции,
посвященной 100-летию установления
российско-монгольских
дипломатических отношений

Иркутск, 20 мая 2021 г.

УДК 327(470:517.3)(091)
ББК Ф4(2Р)9(5Мо)
Р76

Печатается по решению ученого совета
исторического факультета ИГУ

Редакционная коллегия

д-р ист. наук, проф. С. И. Кузнецов (гл. ред.)
д-р ист. наук, проф. О. Батсайхан
д-р ист. наук, проф. В. И. Дятлов
д-р ист. наук, проф. Е. И. Лиштованный
канд. ист. наук, доц. Е. А. Матвеева
канд. ист. наук, доц. Ю. В. Елохина
преп. К. Е. Кузьмин (отв. ред.)

Р76

Россия – Монголия: 100 лет вместе : материалы Меж-
дународной научной конференции, посвященной 100-летию
установления российско-монгольских дипломатических от-
ношений. Иркутск, 20 мая 2021 г. / ФГБОУ ВО «ИГУ» ;
[редкол.: С. И. Кузнецов [и др.]]. – Иркутск : Издательство
ИГУ, 2021. – 155 с. [https://doi.org/10.26516/978-5-9624-1946-](https://doi.org/10.26516/978-5-9624-1946-6.2021.1-153)
6.2021.1-153

ISBN 978-5-9624-1946-6

Представлены статьи историков и обществоведов Российской Федерации и Монгольской Республики. Материалы освещают актуальные проблемы истории, современное состояние российско-монгольских отношений: сотрудничество в области военной сферы, экономики, науки, культуры, экологии, образования.

Предназначается профессиональным исследователям, преподавателям, аспирантам, студентам, всем интересующимся историей и современным состоянием российско-монгольских отношений.

УДК 327(470:517.3)(091)
ББК Ф4(2Р)9(5Мо)

ISBN 978-5-9624-1946-6

© ФГБОУ ВО «ИГУ», 2021

Содержание

От редколлегии	5
Чимитдоржиева Л. Ш. Архивные документы о развитии русско-бурят-монгольских отношений в XVII–XIX вв.	7
Дугаров В. Д., Бадмаев В. Г. Влияние Иркутской таможни на формирование товарно-денежных отношений России и Монголии в 1911–1925 гг.	14
Батсайхан О. Монголо-русский договор 1912 г. как начало дипломатических отношений двух стран	18
Кузьмин Ю. В. Монгольская газета «Монголын унэн» – первая партийная газета страны: к 100-летию издания	34
Семусhev И. Н. История послереволюционной Монголии в трудах советских монголоведов	41
Кузнецов С. И., Иванов А. А. Борис Шумяцкий и Монголия	48
Жамбалова С. Г. Научное сотрудничество СССР и Монголии в 1930-е гг.	56
Цыбенov Б. Д., Курас Л. В. «Как-то странно звучит слово “дипломатия” в устах коммуниста...»: о дипломатической деятельности уполномоченного НКВД РСФСР в Монголии О. И. Макстенека	63
Шагдурова К. А. Политика «третьего соседа» Монголии: специфика реализации	70
Дэмбэрэл К. Монголо-российские отношения: роль Сибири и Дальнего Востока	76
Журов И. В. Основные направления военного сотрудничества России и Монголии на современном этапе	80
Мунх-Оргил Т., Энхчимэг Д., Нандинцэцэг Г. Mongolian-Russian economic relations	84
Батхишиг Б. Вопросы совершенствования торговых отношений между Монголией и Россией	90
Макаров А. В. Россия и Монголия: пути развития стратегического партнерства	97

Лубсанова Н. Б. Методические подходы к определению стратегических направлений развития экономического потенциала модельных территорий России и Монголии	103
Иванова С. Н. О решении проблем социального развития территорий: российская и зарубежная практика	107
Шорников Д. В. Правовой режим особо охраняемых природных территорий России и Монголии: Байкальский регион	114
Колобов Р. Ю. Проблемы международно-правового регулирования российско-монгольского сотрудничества в области охраны трансграничных рек	122
Бадмаев А. Г. Сравнительный анализ развития солнечной энергетики в Республике Бурятия и Монголии	126
Анхсанаа Г., Цэцэнбилэг М. Российско-монгольские отношения в сфере культуры: в поисках древней цивилизации	134
Энхсайхан Э. Российско-монгольские культурные связи на рубеже XX–XXI вв.	139
Кузьмин К. Е. Влияние проблем исторической памяти на монгольско-японские отношения во второй половине XX – начале XXI в.	147
Сведения об авторах	152

Монголо-русский договор 1912 г. как начало дипломатических отношений двух стран

О. Батсайхан

Институт международных отношений Академии наук Монголии
г. Улан-Батор

Аннотация. Рассматривается история заключения Договора между Россией и Монголией и Торгового протокола в 1912 г. Выдвигается положение, что, вопреки принятому в историографии мнению, началом русско-монгольских отношений необходимо считать вышеуказанные документы, а не Договор 1921 г. Указывается, что документы 1912 г. они имели огромное политическое значение, открыв возможность для новообразованного Монгольского государства иметь равные отношения со всеми странами мира.

Ключевые слова: русско-монгольский договор 1912 г., история Монголии, Монголия, Россия, Коростовец, история взаимоотношений Монголии и России, Богдо хан, Намнансүрэн.

Предпосылки подписания Договора о дружбе

В 1911 г. монголы освободились от маньчжурского государства Цин и провозгласили восстановление независимости, что и стало началом новой эпохи в истории монголов.

29 декабря 1911 г. с возведением Богдо Жавзандамба-хутухты на престол императора Монголии, дали государству титул Монгол и летоисчисление – титул «Многими возведенный», Их-Хурэ переименовали в столицу Нийслэл-Хурэ, и, таким образом, началась новая история возрожденной Монголии на Азиатском континенте в начале XX в. Возведение VIII Богдо Жавзандамба-хутухты на престол хана стало признаком становления самостоятельного государства монгольской нации и выражением уверенности и почтения большого числа монголов.

Состояние Монголии после провозглашения своей независимости проанализировал в своих исследованиях российский монголовед В. Л. Котвич. Он наиболее глубоко прочувствовал внутреннее и внешнее положение страны в тот период. Котвич писал 30 декабря 1911 г. русскому купцу в Монголии Бурдукову: «Вы, конечно хорошо знаете, что Халха провозгласила себя независимым государством под управлением Богдо-гэгэна. Удастся ли им отстоять свою независимость, сказать пока трудно, скорее – не удастся в полной мере. Если Россия немного поможет, может быть, кое-какие права себе выговорят, но, вероятно, от пекинского правительства, все-таки хотя

бы номинально, халхасы будут зависеть, беды от этого большой не будет, если действительно китайцы во внутренние дела вмешиваться не будут» [3, с. 265]. Знаменитый ученый, монголовед Б. Я. Владимирцов писал Бурдукову 25 июня 1912 г.: «Наше правительство (России. – *О. Б.*), с одной стороны, как будто и хочет что-то сделать в Монголии, но зато с другой стороны, ничего, решительно ничего не знает и боится... Ну и потом правительство, очевидно, боится, как бы его обвинили в затее новой авантюры, вроде маньчжурской», и добавил, что «в России ведь абсолютно никто не знает о Монголии, никто ею не интересуется и не понимает, как она важна и нужна для России и для Сибири в особенности. У нас и не поймут, что Монголия – не Маньчжурия. Постепенно, кажется, все-таки в обществе начинают появляться трезвые мысли» [3, с. 334].

Фактически, позиция Российской империи относительно Монголии определялась секретными договорами между Россией и Японией от 1907, 1910 и 1912 гг. о разделе сфер влияния на Дальнем Востоке. Русско-японский договор от 30 июля 1907 г. отражал новые отношения между державами на Дальнем Востоке и состоял из официальной и секретной части, где были разделены сферы влияния в Маньчжурии, Корее и Монголии. В пункте 3 данного договора был признан особый интерес Российской империи во Внешней Монголии. В 1910 г. оба государства повторно закрепили данный договор. В пункте 2 третьего секретного договора между Россией и Японией от 25 июня 1912 г. было указано: «Внутренняя Монголия делится на восточную и западную 2 части по Пекинскому меридиану (116:27 восточнее Гринвича). Правительство России обязуется не мешать особым интересам Японии во Внутренней Монголии восточнее вышеуказанного меридиана. Правительство Японского императора обязуется не вмешиваться особым интересам России во Внутренней Монголии западнее вышеуказанного меридиана» [5, с. 180].

В марте 1912 г. Россия направила ноту правительству Китая [5, с. 180]: «В случае отправления войск Китаем из Хэйлунцзяна и ввода их в Монголию, Россия не останется безучастной» [11, с. 227]. При подписании Соглашения о дружбе 21 октября 1912 г. с Монголией, российско-китайской Декларации 23 октября 1913 г. и, наконец, тройственного Кяхтинского соглашения 1915 г. Правительство России последовательно придерживалось этой позиции.

Советский дипломат И. Майский отмечал, что не только у Монголии имелись веские причины для связывания своей судьбы с Россией, но и у России существовали свои интересы в Монголии [10, с. 330–331]. Во-первых, Монголия представляла большой интерес

для поставок в Россию продуктов скотоводства и полезных ископаемых. Во-вторых, она имела важное политическое значение. Китай в то время претерпевал революцию, внутренний разлом, распад, переживал сложный период принятия европейской культуры и цивилизации. Отсюда понятно направление российской политики в Монголии, важность ее суверенитета и выгодное положение. По мнению Майского, для России крайне важно было использовать Монголию как буферную зону для защиты своих интересов [10, с. 330–331; 13, с. 7].

В монгольском вопросе мнения России и Китая различались. Шли споры российского посла в Пекине с китайскими властями. В этот период МИД России принял петицию своего посла в Китае, правительство обсудило проект будущего Соглашения и подало на рассмотрение царю Николаю II, который поставил пометку «Срочно». Согласно указу императора и по представлению министра иностранных дел, на специальном заседании Совета министров от 3 августа 1912 г. было принято решение прервать переговоры с китайской стороной по монгольскому вопросу и приступить к подписанию секретного соглашения с Хурэ [2, с. 176]. В принятом решении «О подписании соглашения с хутухтами и нойонами Хурэ» было указано на «возрастание опасности по оттягиванию монгольского вопроса». Готовившийся проект было решено назвать не соглашением с Монголией, а лишь «соглашением с хутухтами и нойонами Урги»¹, дать неопределенное толкование объявленной независимости, назвать «режимом Халхи», обещать сохранить данный режим, «не упоминать о включении в состав Халхи Внутренней Монголии и Барги» [11, с. 7].

Хотя данное соглашение не имело целью признание независимости Монголии, субъектами подписания документа были названы «Россия и Монголия», и соглашение должно было соответствовать юридическим нормам международного права, иметь дипломатическое значение. Без сомнения, оно должно было иметь особое значение для выхода Монголии на международную арену. Этот вопрос приобрел особое значение на следующем витке истории для Монголии. Заключая данное соглашение, Россия отстаивала в первую очередь свои интересы. Тем не менее, оно было крайне важным для выбора пути Монголии. Это осознавали монгольские лидеры. С Монголией стали поддерживать связь государственные деятели России, в частности, министр иностранных дел, ускоряя процесс подписания. Вместе с тем необходимо отметить, что к этому времени уже была

---

¹ Европейское название старой столицы Монголии.

налажена прямая дипломатическая связь между Монголией и Россией. Так как Россия решила заключить соглашение с Монголией, то Правительство России уведомило Правительство Монголии о назначении опытного дипломата И. Я. Коростовца своим особым представителем в августе 1912 г. Правительство во главе с Богдо-ханом Джебцзундамба-хутухтой и Сайн-нойон-ханом Намнансурэном выразило благодарность российскому императору в связи с назначением особого посла Коростовца и принятием предложения северному соседу о подписании договора о дружбе [12, с. 170]. Это было большим шансом для монголов в поиске возможностей закрепления своей фактической независимости.

Следующим шагом была инструкция, данная Правительством и МИД России И. Я. Коростовцу 23 августа 1912 г. [13, с. 1–2]. В начале этой инструкции было сказано, что «не было достигнуто ощутимого результата» в процессе переговоров с китайской стороной по монгольскому вопросу, что китайцы намерены «применить военную силу и уничтожить независимость Монголии», «разбрасывают кости между монгольскими нойонами», «готовят военные группы для отправления в Монголию», и в связи с этим не имеется возможности проведения переговоров с китайцами, не признающими изменение ситуации в Монголии [13, с. 1]. Далее было указано, что Правительство Российской империи перешло на путь установления прямых контактов с Правительством Хурэ и приняло решение о подписании договора, что «необходимо стремиться к образованию пограничного с Россией государства, слабого в военном отношении», и «для реализации этих целей: 1) оказать помощь в национальном праве Халхи; 2) запретить ввод китайских солдат; 3) не допустить колонизации Халхи китайцами» [Там же].

Торгово-промышленные группы России преследовали, в первую очередь, экономические интересы: монопольное использование полезных ископаемых и сырья, и требовали от правительства оказания преимуществ в ведении торговли, особых прав и условий. Необходимо отметить, что это нашло свое отражение в Соглашении о дружбе, подписанном в октябре 1912 г., и в Кяхтинском соглашении 1915 г.

История подписания Соглашения о дружбе между Россией и Монголией

Полномочный представитель Российской империи И. Я. Коростовец прибыл в Хурэ 21 сентября 1912 г. для ведения переговоров с Монгольским правительством. Он прибыл с проектом Соглашения о

признании Монголии как автономии по решению Правительства России и вручил его монгольской стороне. Представители Монгольского правительства, ознакомившись с данным проектом и не признав его главную цель – статуса Монголии как автономии, внесли свои поправки и дали ответ. Монгольские руководители составили свой проект договора, совершенно отличный от русского, как заметил И. Я. Коростовец. Монгольский проект начинался заявлением «Монголия свергла китайское (маньчжурское. – *О. Б.*) иго и объявила себя независимым государством под властью своего Богдыхана. Россия первая признала эту независимость и обязалась защищать». Затем говорилось о признании «внешней независимости монгольского государства» и об избрании Хутухты «эзэн ханом», т. е. светским государем, признанным Россией [9, с. 223].

Основной идеей поправок монгольских руководителей было: сохранить независимость и уже объявленный суверенитет Монголии; не допустить понижения статуса независимости – ограничения его формой автономии в пределах Китая; включить в состав страны Внутреннюю Монголию и Баргу и назначить постоянного представителя правительства в России, т. е. своего дипломатического представителя в Петербург, а Россия назначает в Ургу посланника. Также русским запрещается приобретение в Монголии земель в собственность и ведение меновой. Русским запрещается путешествовать в Монголии без паспортов, а русским чиновникам не разрешается пользование уртонами, т. е. почтовой гоньбой, в неограниченном количестве лошадей. Право это ограничено ста лошадьми и тридцатью верблюдами в месяц на данное расстояние [9, с. 211–223].

В это время И. Я. Коростовец получил телеграмму от Министра иностранных дел Сазонова, разрешавшую ничтожные отступления от заготовленного в Петербурге проекта. Притязание монголов на политическую самостоятельность и на включение Внутренней Монголии в соглашение решительно отклонялись [9, с. 223].

Возникли большие споры вокруг поправок, связанные с позициями обеих сторон.

И. Я. Коростовец заявил монгольским министрам, что Монгольский проект неприемлем, ибо изменяет цель нашего соглашения, тщательно изученного компетентными лицами в Петербурге. Приведя затем доводы, заключающиеся в телеграмме Сазонова относительно невозможности для России признать теперь же полную независимость Монголии, указав на примере Египта и Марокко, пользующихся внутренней автономией, объяснить, что объединение народностей

достигается не сразу, а путем исторической эволюции, и сослался на Балканские государства, освободившиеся от турецкой вассальности.

Представитель Российской империи И. Я. Коростовец напомнил о том, что русское Забайкалье населено бурятами, т. е. отраслью монгольского племени. Посему, если монгольские националисты добиваются объединения всей Монголии, то им придется вести войну не только с Китаем, но и с Россией, ибо едва ли мы согласимся уступить Забайкалье ради монгольской национальной идеи, так он подытожил.

Премьер министр Саин-ноин Намнансурэн возразил, что это весьма убедительно, то, что монголы хотят не автономии, значения коей они не понимают, а настоящей независимости, т. е. уничтожения китайского суверенитета. Во время пребывания монгольской депутации в 1911 г. в Петербурге, русские министры, будто бы, дали положительные заверения в смысле полной самостоятельности Монголии и советовали объединить всю Монголию, а не одну только Халху. Такое же мнение высказал председатель совета министров граф Коковцов. Между тем предлагаемые теперь Россией условия, расходятся с этими обещаниями. Оставление в силе китайского суверенитета равносильно восстановлению власти Китая, порабощению и разделению Монголии на две части – одну с признаками наружной самостоятельности, а другую, обреченную на поглощение Китаем.

Саин-ноин хана поддержал Да-лама Цэрэнчимэд, заявивший о невозможности отказаться от Внутренней Монголии, и что ныне Монголия самостоятельное государство, которое может заключать договоры на началах равноправия.

И. Я. Коростовец объяснил, что об обещаниях, данных депутации в Петербурге, ему ничего неизвестно, если же что-нибудь и говорилось в этом смысле, то наши министры, очевидно, имели в виду дипломатическое воздействие на Китай, дабы удержать его от насильственных мер против Монголии. Конечно, Россия хотела бы включить в соглашение и Внутреннюю Монголию, но политическая обстановка этого не позволяет. Если нам удастся заключить договор, то Халхе легче будет затем договориться с княжествами Внутренней Монголии. Россия уже заявила, что признает автономию Монголии и готова гарантировать ей защиту от Китая, но заявление это требует закрепления путем соглашения. Поэтому я желаю знать, намерено ли монгольское правительство заключить такое соглашение, или же предпочитает сохранить прежнее положение и вступить в переговоры с князем Наянту, говорил И. Коростовец.

Да-лама Цэрэнчимэд выразил более резко, что монгольское правительство не может согласиться на комбинацию, закрепляющую их независимость от Китая. Монголия предпочитает воевать с китайцами, чтобы сохранить независимость, а если не удастся, то она разделит участь южной Монголии, т. е. останется вассалом Пекина. Лучше всем монголам погибнуть вместе, чем допустить, чтобы Халха приобрела свободу ценой порабощения юга и востока. К тому же соглашение, продолжал он, не предоставляет Монголии осязательных выгод, ставя ее между молотом и наковальней, а по мнению некоторых есть скрытый шаг к русскому протекторату и к превращению Монголии в Бухару или Корею. В виду сего следует подумать, с кем выгоднее входить в соглашение: с китайцами или с русскими. Монголы бедны и невежественны, но свободолюбивы, и не хотят превращаться из китайских рабов в русских. Между тем, русское правительство даже не желает обсуждать соглашение, а требует бесспорного принятия поставленных им условий. Посему он считает, что лучше подождать приезда китайского посланника Наянту и узнать его условия, а затем выбрать то, что выгоднее для Монголии [9, с. 225]. Коростовец был большим дипломатом, но да лама Цэрэнчимэд не уступал ему, показав свои дипломатические качества.

Временами казалось, что переговоры прекратятся. Но в ходе жарких споров стало очевидно, что такая позиция монгольской стороны не принесет желаемых результатов. Осознав значимость самого факта подписания договора с великой державой Россией, принимая во внимание внутренние и внешние условия Монголии, возможности в будущем, после подписания договора, отправления своего посла в Россию, обращения к другим государствам и поиска поддержки, возможности для новообразованного Монгольского государства вступать в равные партнерские отношения со всеми странами мира – монгольская сторона пошла на определенные уступки. Русский представитель, со своей стороны, пошел на уступку, убрав слово «Внешняя» из названия «Внешняя Монголия», признав целесообразность использования названия «Монголия» в широком смысле слова в русском варианте, и использования термина «Монгол улс» («Государство Монголия») в монгольском варианте, и не стал возражать против использования толкований на монгольском языке перевода французского слова «автономия», имеющего греческое происхождение, как «өөртөө тогтнох», «өөрөө эзэрхэх» «ёс журам» (само существование, самоуправление. – О. Б.).

Данным соглашением Российская империя не только официально признала Монголию и ее правительство, но и в дальнейшем это соглашение было принято за правовую основу в закреплении ее государственного суверенитета. Также необходимо отметить, что в существовавших в то время условиях факт подписания данного соглашения являлся, в сущности, весьма прогрессивным шагом. После провозглашения Монголией независимости данное соглашение стало первым правовым документом для определения статуса Монголии на международной арене.

В результате двусторонних уступок 21 октября / 3 ноября 1912 г. полномочный представитель Российской империи Иван Коростовец, с одной стороны, и премьер-министр Монголии Сайн-ноён-хан Намнансүрэн и пять министров, с другой, заключили в Монгольской столице Нийслэл-Хурэ Соглашение¹ о дружбе, которым определили отношения между новой Монголией и Россией.

В начале Соглашения было отмечено факты изгнания с территории Монголии китайских оккупантов, провозглашения Богдо-гэгэна VIII Джебцзундамба-хутухты. Многими Возведенным ханом Монголии, прекращения монголо-китайских отношений, необходимости расширения старинных дружественных русско-монгольских отношений, развития экономических отношений, необходимости принятия особых правил ведения торговли. В пункте 1 Соглашения указано: Правительство Российской империи обязуется сохранить автономию Монголии, окажет помощь для «запрещения ввода китайских войск на ее территорию», а также в том, чтобы «не впускать китайских переселенцев». Фактически, Монголия начала существовать, как суверенное государство. Из нее были выведены китайские войска и эксплуататоры. В дальнейшем Монголия получала право не впускать на свою территорию китайские войска и китайских переселенцев.

В монгольском варианте Соглашения было отмечено, что правительства обеих сторон признали данные условия. Пункт 2: великий хан и Правительство Монголии обязуются на своей территории оказать российским гражданам и торговцам, согласно Протоколу, как приложению к настоящему Соглашению, преференциальный режим ведения торговли, обязуются не давать особые права торговцам чужих стран, кроме России. Пункт 3: в случае необходимости и целесообразности заключения нового договора с Китаем или другим

---

¹ В русском тексте использовано слово «соглашение», а в монгольском – «гэрээ (договор)». Следовательно, международно-правовой статус документа различается в монгольском и русском вариантах.

государством, Правительство Монголии не имеет права заключать его без предварительного согласия с Правительством России, либо должно внести изменения. Пункт 4: настоящее Соглашение вступает в силу с даты его подписания [5, с. 180].

Соглашением и его приложением были узаконены особые права российских торговцев в Монголии. Например, в любой части Монголии гражданам России разрешалось вести торговлю, свободно передвигаться, заниматься производством, обслуживанием, заключать любые виды контрактов, вывозить и ввозить через границу товары без уплаты таможенной пошлины, свободно развивать частную собственность, открывать свои филиалы финансово-банковских организаций. Это показывает монополию русских на монгольском рынке.

И. Я. Коростовец в своей книге «От Чингисхана до Советской республики» и в дневниковых заметках оставил крайне интересные сведения. Он так описал свои впечатления о первой встрече с монгольскими лидерами: «На первое заседание в консульстве собрались все князья-правители, а именно упомянутый Сайн-нойон-хан, министр иностранных дел Ханда-ван, министр внутренних дел Далама, министр финансов Тушэту-хан, министр юстиции Эрдэни-ван-Намсарай и военный министр Далай-ван. Я уже говорил о Даламе и о Ханда-ване, участниках депутации, посланной в Петербург в 1911 г. Саин-нойон сделался министром недавно, после умершего Цзасакту-хана. Князья приехали верхом, надев для столь торжественного случая парадные курмы и собольи шапки. Их сопровождали многочисленные конюхи, расположившиеся во дворе и в прихожей. С нашей стороны присутствовали кроме меня, генеральный консул Люба, Попов, Эльтеков и бурят Церемпилов, состоявший переводчиком консульства. Я впоследствии неоднократно прибегал к услугам этого бурята. Он был вхож ко двору Хутухты¹ и пользовался некоторым влиянием в правительственных сферах, ссужая деньгами князей и тайчжи, из коих многие были в кабале у китайских ростовщиков... Я начал с заявления, что Россия и Белый Царь, относившиеся всегда дружелюбно к Монголии, узнав о затруднениях, возникших в связи с отделением от Китая, решили прийти к ней на помощь. Задача эта будет облегчена, если монголы заключат с нами соглашение, которое закрепит связь Монголии с Россией и даст ей возможность заступиться за монгольскую автономию. Меня назначили для переговоров, потому что в бытность посланником в Пекине мне пришлось близко познакомиться с монгольскими делами.

---

¹ Богдо-хан.

От имени князей выступил Да-лама – бритый монах (остальные князья с космами) аскетического вида с резкими чертами лица. Он заявил, что монголы готовы заключить соглашение с Россией, но желали бы прежде выяснить, как оно отразится на их отношениях с Китаем. Китайцы также предложили соглашение и хотят прислать монгольского князя Наянту для переговоров. Монгольское правительство в ожидании дальнейших шагов России, пока отказалось принять Наянту, оно к тому же стремится к объединению не только Внешней, но и Внутренней Монголии, тесно связанной с первой.

Я объяснил, что мне поручено вести переговоры лишь о Халхе и что вопрос о Внутренней Монголии лучше пока не возбуждать. Что касается Китая, то соглашение с ним монголов, вероятно, будет равносильно отмене их независимости. Мы хотим сближения с монголами ради обоюдной выгоды, ибо считаем, что Монголия, как государство-буфер, могла бы служить оплотом на нашей границе против китайского проникновения. Настоящий шаг вызван образом действия Пекинского правительства и от монголов будет зависеть воспользоваться нашим предложением.

Сайн-нойон, хранивший молчание, ответил, что монголы сознают важность переживаемого их страной момента. Слова мои и проект соглашения будут доложены Богдо (Хутухта) безотлагательно. Так закончилось мое первое свидание с монгольскими министрами» [9, с. 211–212].

Наибольший интерес вызывает запись И. Я. Коростовца в день подписания Соглашения: «Заключение договора состоялось 21 октября. Вот как произошло это знаменательное событие. Князья приехали в консульство поздно вечером, когда я уже не думал их увидеть. Задержка была вызвана гаданием придворного астролога, выбиравшего счастливый день для подписания. День оказался счастливым, о чем князья заявили мне с видимым удовольствием. Мы тотчас же приступили к сличению текстов и к подписанию. Монголы, впервые видевшие такую процедуру, отнеслись к ней с большой серьезностью. Они внимательно прослушали чтение и с тщательностью занялись начертанием тушью своих имен. Затем подали шампанское, и я предложил тост за благоденствие Автономной Монголии и за русско-монгольскую дружбу. Князья расчувствовались, пожимали мне руки и твердили “цзаа”. Сайн-нойон даже произнес маленький спич, а министр финансов шутливо заметил, что со времени монгольского нашествия на Россию, настоящее событие есть первый шаг к восстановлению прямых сношений Монголии с Россией. Теперь монголы могут быть спокойны за судьбу своей страны, ибо

Россия и Цаган-батыр, т. е. Белый царь, не выдадут ее никому... Во время нашей беседы князья сознались, что колебания их продолжались до последней минуты, и что окончательное решение подписать принято было по настоянию самого Богдо. Оказалось, что сомнения возникли под влиянием разговоров с Ларсоном, прибывшим недавно из Пекина. Названный Ларсон, по национальности норвежец (швед. – *О. Б.*) и представитель американского библейского общества, приехал в Ургу якобы по делам общества, в действительности же был командирован Пекинским правительством, чтобы побудить монголов прервать переговоры с Россией. Он имел также поручение от группы капиталистов, желавших получить концессию на сооружение железной дороги между Калганом и Ургой. Монголы однако отвергли все предложения Ларсона, заявив, что готовы вести переговоры с Китаем лишь после заключения Соглашения с Россией и притом как равный с равным» [9, с. 233].

Назавтра после подписания русско-монгольского Договора о дружбе в консульство Российской империи пришел Ханда-ван и передал поздравление от Богдо-хана в связи с подписанием Соглашения. Позже пришла телеграмма на имя Коростовца из Российского МИД, в которой сообщалось о подаче императору Соглашения, подписанного Коростовцом. Царь своей рукой начертал: «Выражаю свою благодарность Коростовцу. Милостью царя».

Период после подписания Соглашения о дружбе 1912 г.

Через три дня после подписания Соглашения о дружбе между Россией и Монголией министр иностранных дел России Сазонов дал указание послу Крупенскому уведомить об этом китайскую сторону. Крупенский сообщил об этом министру иностранных дел Китая в Пекине 26 октября 1912 г., и китайский министр на это сказал: «Россия признала Правительство Монголии», добавив: «но однако еще не признала Китайское правительство» [5, с. 181–183; 12, с. 174–175]. Это свидетельствует о том, что Китай рассматривал подписание Соглашения о дружбе и Торгового протокола как факт признания Россией независимости Монголии – причем раньше, чем Россия признала Китайскую республику.

По истечении нескольких дней после этого события китайский министр иностранных дел посетил с визитом Санкт-Петербург и официально сообщил министру иностранных дел России, что китайская сторона не признает Соглашение между Россией и Монголией. На это Сазонов ответил: «Россия окончательно не признала независимость Монголии, но мы можем включить Китай в трехсторонние

переговоры и таким образом закрепить сюзеренитет Китая» [13, с. 32]. Китайская сторона отрицала возможность заключения с Монголией каких-либо документов, считая ее своей частью, и сообщила, что России необходимо заключить договор с правительством Китая относительно Монголии. Но для этого России сначала необходимо аннулировать Соглашение с Монголией. 19 ноября 1912 г. министр иностранных дел Китая еще раз обратился к Сазонову с просьбой аннулировать Соглашение о дружбе с Хурэ. Но на эту просьбу Сазонов и Крупенский дали ответ, что «предложение китайской стороны слишком запоздало» [15, р. 314].

Четкая позиция Сазонова относительно подписания договора отражает поддержку Россией самостоятельности Монголии. С другой стороны, неоднократные просьбы Китая об аннулировании договора с Монголией свидетельствуют о признании ее независимости и необратимом изменении ситуации в пользу Монголии. И. Коростовец писал в своей телеграмме, посланной в МИД России 27 сентября 1912 г.: «Хотя монгольская сторона и не внесла изменения в проект, данный мной, но они желают включить пункт о своей независимости не только от Китая, но и других государств» и сообщил российской стороне о позиции Монголии [13, с. 5].

Монголия стала независимой после подписания Соглашения 3 ноября 1912 г., так как двусторонние отношения поддерживались минуя китайскую сторону, стали проводиться прямые контакты [4, с. 42]. Российские печатные органы отмечали, что если бы Монголия не была отдельным государством, то подписания данного документа не произошло бы, и факт подписания данного Соглашения сам по себе отрицает статус сюзеренитета Китая над Монголией. Была даже опубликована статья Петера Тана, доказывающая, что Россия, используя название «Монголия» вместо «Внешняя Монголия» закрепила данное название за этим государством. Вместе с тем он писал, что в данном документе не отражены территориальные вопросы [15, р. 315].

Иностранные эксперты по-разному приняли данный документ. «Россия поддержала образование нового государства», «Монголия, отделившись от Китая и обрета свою независимость, не станет колонией России» и т. д. [13, с. 5].

После подписания Соглашения между Российской империей и Монголией в последней расширилось влияние России. Это внесло большие изменения в равновесие сил между Россией и Китаем. Назрела необходимость переговоров специально по этому вопросу, что следовало из позиции китайской стороны, желавшей монополь-

но владеть Монголией, как и раньше. Это еще раз доказывает, что переговоры с российской стороной были прогрессивным событием для монголов. Признание Россией Монголии как полномочного лица для проведения переговоров давало право Монголии для отстаивания своих национальных интересов, защиты своей независимости. Это было большим достижением, важным результатом мудрой политики Богдо-гэгэна и других лидеров Монголии.

Российская империя была готова приступить к переговорам с Китаем при условии сохранения своих преференций согласно Соглашению 1912 г. После подписания последнего, Сазонов послал официальные сообщения послам Англии, Франции и Японии, где отметил: «Если Китай признает этот договор, то мы не будем против заключения договора с Монголией и сюзеренитета над Монголией» [15, р. 313]. Хотя китайская сторона отрицала и не признавала факт подписания Соглашения о дружбе, а другие документы считала незаконными, российская сторона последовательно придерживалась своей позиции. Поэтому посол России в Пекине встретился с министром иностранных дел Китая, ознакомил его с Соглашением о дружбе, обязанностями России перед правительством Хурэ, и потребовал признания этого факта Правительством Китая. Далее советник посольства России обратился в МИД Китая с фальшивым сообщением о направлении монгольского посла в Санкт-Петербург в ноябре 1912 г. Это было формой давления на китайскую сторону и свидетельствует о нежелании России потерять свои интересы в Монголии.

Таким образом, после обмена несколькими нотами обе стороны пришли к выводу проведения переговоров. Хотя Китай не признавал все документы, подписанные Россией с Монголией, но впоследствии все же признал Торговый протокол, состоявший из 17 пунктов, в преддверии намечавшихся переговоров с Россией. Это отмечено в пункте 4 Русско-китайской Декларации 1913 г., а позже было закреплено пунктом 21 Кяхтинского Соглашения 1915 г. между Россией, Китаем и Монголией. Это доказывает, что Соглашение о дружбе и Торговый Протокол имеют законную силу.

В русском проекте была указана «Внешняя Монголия», но монгольская сторона отрицала этот термин. В результате стали использовать термин «Монголия» [14, с. 411]. Кроме того, что это название имело двоякий смысл (могло означать название как государства, так и просто географической территории), оно могло означать Внешнюю Монголию (Ар Монгол) или же общее название монгольских народов, что видно из русского варианта Соглашения [1, с. 38].

Данное Соглашение дало право русским для расширения своей деятельности в Монголии, предоставив русским капиталистам широкие права на свободное предпринимательство. Е. М. Даревская отметила, что это привело к «полному давлению и власти русских в Монголии» [6, с. 60]. Русские коммерсанты занимались добычей золота и других полезных ископаемых, открывали различные сообщества, товарищества, занимались широкой продажей государственных и частных товаров. Они даже открыли Монгольский национальный банк. Русский рубль стал постепенно вытеснять с монгольского рынка китайский юань [8, с. 62]. Русская торговля расширялась не только в количественном отношении, но в качественном. Поэтому российскую экономическую экспансию в Монголии необходимо рассматривать как реализацию политики России относительно Монголии. На многолетнюю стратегию и политику России влияли общность границы, исторические связи, традиции, взаимные экономические интересы. После 1911 г. Россия находилась в конкуренции с другими государствами, и в стратегическом плане ей было важно расширить, а не потерять свои позиции, закрепленные Русско-японским договором о разделе сфер влияния.

Хотя данное Соглашение часто рассматривают как документ, защищающий интересы российской стороны и давление на монгольскую сторону, для Монголии оно сыграло важную роль, ознаменовав выход Монголии на международную арену как вновь образованного государства.

Заключение

Договор о дружбе, заключенный 3 ноября 1912 г., и проведенные переговоры в дальнейшем имели огромное значение для Монголии. Данным договором Российская империя не только официально признала Монголию и ее правительство, но в дальнейшем Договор был принят за правовую основу при закреплении государственного суверенитета. Факт заключения Соглашения Монголии с Российской империей стал ударом для китайской экспансионистской политики и привел к необходимости ведения переговоров Китайского правительства с Россией по монгольскому вопросу.

Хотя Договор о дружбе и Торговый протокол 1912 г. традиционно причисляют к экономическим документам, они имели огромное политическое значение. Сам факт заключения Договора не только привел к концу прежние отношения между Монголией и Китаем, но и открыл возможность для новообразованного Монгольского государства иметь равные отношения со всеми странами мира. После

провозглашения Монголией своей независимости Договор стал первым официальным правовым документом для определения статуса Монголии на международной арене [1, с. 116]. Данным документом было определено:

1. Монголия – государство, имеющее собственного правителя и собственное правительство.

2. Монголия имеет право формировать собственные войска.

3. Монголия начала существовать по принципу суверенного государства.

4. Из Монголии были выведены китайские войска и эксплуататоры, а в дальнейшем она получила право не допускать на свою территорию китайские войска и китайских переселенцев.

Монголия стала юридически правомочным субъектом, имеющим полное право на заключение любых договоров с иностранными государствами. Это право было признано Правительством России, и Россия обязалась оказывать всемерное содействие для его «неукоснительного соблюдения». Также необходимо отметить, что в существовавших в то время условиях факт подписания данного Соглашения являлся, в сущности, весьма прогрессивным шагом. Хотя в ходе переговоров монголами был поставлен вопрос о включении Внутренней Монголии и Барги в состав Монголии, русские наотрез отказали в данном требовании; также был получен отрицательный ответ на вопрос о пребывании монгольского посла в Петербурге. Судьба Внутренней Монголии к тому времени уже была предрешена секретным договором между Россией и Японией. Вопрос об аккредитации монгольского посла в Российской столице являлся щекотливым моментом в условиях ограничения монгольской независимости формальной автономией.

Российская империя официально признала Правительство Монголии подписанием данного Договора о дружбе, и рассматривала Монголию как правомочный субъект для подписания такого документа. Объявление всему миру о подписании данного документа было фактическим признанием нашего государства и его названия «Монголия». Это, безусловно, не отвечало интересам Китая. Таким образом, подписание Договора о дружбе с одной из сильнейших держав дало монголам новый импульс для продолжения борьбы за свою независимость. Договор о дружбе 1912 г. положил начало дипломатических отношений Монголии и России в будущем.

Источники и литература

1. Батсайхан О. Монголын тусгаар тогтнол ба Хятад, Орос, Монгол гурван улсын Хиагтын гэрээ, Адман хэвлэх үйлдвэр. Улаанбаатар, 2002.
2. Белов Е. А. Как возникли тройственные русско-китайско-монгольские переговоры в Кяхте в 1914 г. Китайская традиционная культура и проблемы модернизации Ч. 1. М., 1994.
3. Бурдуков А. В. В старой и новой Монголии. М., 1969.
4. Волосович М. Россия и Монголия // Вестник Азии. 1914. № 31-32.
5. Гримм Э. Д. Сборник договоров и других документов по истории международных отношений на Дальнем Востоке (1842–1925). М., 1925.
6. Даревская Е. М. Сибирь и Монголия. Очерки русско-монгольских связей в конце XIX–XX вв. Иркутск, 1994.
7. Дэндэв Л. Автономит Монгол улсын үеийн онцлог баримт бичгүүд (Түүхийн хүрээлэнгийн гар бичмэлийн сан). Улаанбаатар, 1945.
8. Единархова Н. Е. Русские в Монголии: Основные этапы и направления деятельности в 1861–1919 гг. // Материалы конф. «Россия и Монголия в многополярном мире». Ч. 1. Иркутск, 2000.
9. Коростовец И. Я. От Чингис-хана до Советской Республики. Улаанбаатар, 2004.
10. Майский И. Современная Монголия. Иркутск, 1921.
11. Международные отношения в эпоху империализма. Документы из архивов царского и временного правительств (1878–1917). Сер. 2. Т. 20. Ч. 2. М.; Л., 1931.
12. Монголын ард түмний 1911 оны үндэсний эрх чөлөө, тусгаар тогтнолын төлөө тэмцэл Баримт бичгийн эмхтгэл 1900–1914. Улаанбаатар, 1982.
13. Сборник дипломатических документов по Монгольскому вопросу. СПб., 1914.
14. Сборник договоров России с другими государствами 1856–1917. М., 1952.
15. Tang P. S. H. Russian and Soviet policy in Manchuria and Outer Mongolia 1911–1931. Durham, Duke Univ. Press., 1959.

The Russo-Mongol agreement in 1912 is starting point of diplomatic relations between the two nations

O. Batsaikhan

Institute of International Affairs Mongolian Academy of Sciences, Ulan-Bator

Abstract. In this article, the author examines the history of the conclusion of the Treaty between Russia and Mongolia and the Trade Protocol in 1912. He puts forward the position that, contrary to the opinion accepted in historiography, the above documents should be considered the beginning of Russian-Mongolian relations, and not the 1921 Treaty. The author points out that the documents of 1912 were of great political importance, opening the opportunity for the newly formed Mongolian state to have equal relations with all countries of the world.

Keywords: History of Mongolia, Russo–Mongolian Relations: Russo-mongolian agreement and protocol, Urga, Bogdo khan, Namnansuren, Korostovets.

МОНГОЛ УЛСЫН ШИНЖЛЭХ УХААНЫ АКАДЕМИ
ОЛОН УЛС СУДЛАЛЫН ХҮРЭЭЛЭН

ОЛОН УЛС СУДЛАЛ - 2021: МОНГОЛЫН ОРОС СУДЛАЛ

ЭРДЭМ ШИНЖИЛГЭЭНИЙ ХУРЛЫН ЭМХЭТГЭЛ

Улаанбаатар
2022 он

ННА 66.4
ДАА 327
О - 295

ОЛОН УЛС СУДЛАЛ - 2021: МОНГОЛЫН ОРОС СУДЛАЛ

ЭРДЭМ ШИНЖИЛГЭЭНИЙ ХУРЛЫН ЭМХЭТГЭЛ

Эрхэлсэн: Дашнямын ЗОЛБОО, Доктор (Ph.D), дэд профессор
Эмхэтгэсэн: Болдын ХИШИГЖАРГАЛ, магистр
Редактор: Адъяагийн НЯМДОЛЖИН, Доктор (Ph.D)
Раднаасэдийн ТӨРДАЛАЙ, Доктор (Ph.D)
Дизайнер: Чойжоогийн ЭРДЭНЭБАТ

ОЛОН УЛС СУДЛАЛЫН ХҮРЭЭЛЭН

Баруун сэлбийн гудамж 15, Шуудангийн хайрцаг-187,
Улаанбаатар 15141, Монгол Улс
Утас: 976-11-322613, 317185
Факс: 976-11-322613
Цахим хуудас: www.iis.ac.mn
Цахим шуудан: iis@mas.ac.mn

Цаасны хэмжээ: 880x1190 1/12
Хэвлэлийн хуудас: 13.5

ISBN 978-9919-9639-6-5

“Бэмби сан” хэвлэлийн газар хэвлэв.
Улаанбаатар, 2022

Д.Алтай

О.Батсайхан

А.Нямдолжин

Г.Өнөржарга

Д.Бадрал

А.Даваасүрэн

Т.Мөнх-Оргил

Д.Батбаяр

Н.Хүдэрбат

Ц.Бямба-Эрдэ

Х.Орхончимэг

Т.Сайнжарга

ГАРЧИГ

Товчилсон үгс	5
Өмнөх үг	7
“Олон улс судлал 2021: Монголын Орос судлал” эрдэм шинжилгээний хурлыг нээж, ШУА-ийн Дэд ерөнхийлөгч, академич Г.Чулуунбаатарын хэлсэн үг	11

ОЛОН УЛС СУДЛАЛ - 2021: МОНГОЛЫН ОРОС СУДЛАЛ

<i>Д.Алтай</i>	Монгол Улс дахь Орос судлалын өнөөгийн байдал, цаашдын зорилт.	13
<i>О.Батсайхан</i>	Монголын Орос судлалд тулгарч буй асуудлууд	27
<i>А.Нямдолжин</i>	ОХУ-аас Монгол Улсын талаар баримталж буй бодлогын зарим шинэ хандлага: Оросын монгол судлаачдын судалгааны үр дүнгээс	31
<i>Г.Өнөржаргал</i>	ОХУ-ын Үндэсний аюулгүй байдлын стратеги	41
<i>Д.Бадрал</i>	ОХУ ба барууны орнуудын харилцаа: АНУ, Европын холбооноос ОХУ-ын эсрэг хэрэгжүүлсэн хориг арга хэмжээ, үр дагавар	51
<i>А.Даваасүрэн</i>	Монгол-Оросын худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагааны онцлог шинж чанарууд (1990-2020 он)	61
<i>Т.Мөнх-Оргил</i> <i>Д.Батбаяр</i>	ОХУ ба Монгол Улсын батлан хамгаалах харилцааны зарим асуудалд	78
<i>Н.Хүдэрбат</i> <i>Ц.Бямба-Эрдэнэ</i>	Орос Улсаас Монголын нисэх хүчний салбарыг хөгжүүлэхэд үзүүлсэн тусламжийн тухайд (1925-2021)	88
<i>Х.Орхончимэг</i>	Монгол Улсад байрлаж байсан Зөвлөлтийн цэргийн ангиудыг гаргахтай холбогдох зарим баримт.	95
<i>Т.Сайнжаргал</i>	Архивын салбарт хамтран ажиллах Монгол-Оросын хамтарсан комиссын үйл ажиллагааны тухайд	100
	Хэлэлцүүлэг	107

МОНГОЛ УЛС, ОХУ-ЫН ХООРОНД ДИПЛОМАТ
ХАРИЛЦАА ТОГТООСНЫ 100 ЖИЛИЙН ОЙД ЗОРИУЛАН 2021 ОНЫ
11 ДҮГЭЭР САРЫН 02-НЫ ӨДӨР ГХЯ-НД ЗОХИОН БАЙГУУЛСАН
“МОНГОЛ-ОРОСЫН ХАРИЛЦАА: ТҮҮХ, ОРЧИН ҮЕ БА ХЭТИЙН ТӨЛӨВ”
СЭДЭВТ ЭРДЭМ ШИНЖИЛГЭЭНИЙ БАГА ХУРАЛ

	ОХУ-аас Монгол Улсад суугаа Элчин сайдын яамны элчин зөвлөх Сергей Анатольевич Краминцевийн хэлсэн үг	110
	Выступление советника-посланника посольства Российской Федерации в Монголии С.А.Краминцева на научной конференции, посвященной 100 летию установления дипломатических отношений между Россией и Монголией	115
В.В.Кильякова	Улаанбаатар дахь Русский Дом нь ардын дипломат хөтөч мөн	120
В.В.Кильякова	Русский Дом в Улан-Баторе - проводник народной дипломатии	126
О.Батсайхан	Монгол-Зөвлөлтийн 1921 оны гэрээ: Түүх ба баримт.	132
А.Нямдолжин	Монгол Улсын тусгаар тогтнол, аюулгүй байдал ОХУ-ын гүйцэтгэх үүрэг	143
Ц.Батбаяр Г.Баттүшиг	Монгол-Зөвлөлтийн худалдаа: Хөгжил, төлөвшилийн асуудлууд (1921-1930 он)	149
Ч.Батдорж	ЗХУ-ын ШУА-ийн “Монголын комисс”-ын Монгол дахь үйл ажиллагаа	160
	Хэлэлцүүлэг	188

АЖЦ	Ард
АИХ	Ард
АНУ	Аме
АСОГ	Ази
АТЗГ	Ард
БНӨСУ	Бүт
БНХАУ	Бүт
БСШУЯ	Бол
БХЯ	Бат
ВНИИДАД	Все
ВОКС	Все
ГАРФ	Гос
ГХАК	Гад
ГХЯ	Гад
ГЯЯ	Гад
ЕАЭС	Евр
ЕАБХАБ	Евр
ЕАЭЗХ	Евр
ЗОУ	Зөв
ЗСБНХОУ	Зөв
ЗСБНХУ	Зөв
ЗХЖШ	Зөв
ЗХУ	Зөв
ЗХУКН	Зөв
ИНЕГ	Ир
КИГХ	Кс
КПСС	Кс
МАВСУЗ	М
	за
МАЗГ	М
МАН	М
МАХН	М
МАХЦ	М
МИД	М
Минобрнаука	М
МонАПРЯЛ	М
	за
НАТО	У

элэл болох учиртай.
оу түүх, улс төр, эдийн
ах шаардлага зүй ёсоор
рамдах, дагнан судалгаа
Орос судлалаар судлаач

ОХУ-ААС МОНГОЛ УЛСЫН ТАЛААР БАРИМТАЛЖ БУЙ БОДЛОГЫН ЗАРИМ ШИНЭ ХАНДЛАГА: ОРОСЫН МОНГОЛ СУДЛААЧДЫН СУДАЛГААНЫ ҮР ДҮНГЭЭС

А.НЯМДОЛЖИН

Доктор (Ph.D)

ШУА-ийн Олон улс судлалын хүрээлэнгийн

Орос судлалын салбарын эрхлэгч,

Эрдэм шинжилгээний тэргүүлэх ажилтан

Монголын талаар баримтлаж буй ОХУ-ын бодлого улс төр дипломатын хувьд хуучин ЗХУ-ын үеийнх шиг хүчтэй бодлого явуулахгүй ч Оросын байр суурь, түүхэн уламжлалт бодлого өөрчлөгдөхгүй, улс төр, эдийн засгийн тодорхой нөлөөгөө хадгалахыг зорьж байна. Оросын гадаад бодлогын баримт бичгүүдэд Монголын талаар баримтлах бодлого бүрхэг явж ирсэн. Учир нь ОХУ 1993 оноос хойш Гадаад бодлогын үзэл баримтлалаа зургаан удаа өөрчилж, шинэчлэн баталсан.

Оросын Монголын талаар баримтлах түүхэн уламжлалт бодлого өөрчлөгдөөгүй боловч Оросын гадаад бодлогын баримт бичгүүдэд Монголын талаар баримтлах бодлого бүрхэг явж ирсэн төдийгүй ОХУ-ын Гадаад бодлогын үзэл баримтлалын өмнөх 3 баримт бичигт Монголын талаар огт дурдаагүй бөгөөд 2013 оны 2-р сарын 13-нд шинэчилэн баталсан Гадаад бодлогын үзэл баримтлалын “Бүс нутгийн чиглэл” хэмээх зүйлд “Монгол Улстай уламжлалт нөхөрсөг харилцаагаа бэхжүүлэхийг зорино” гэж тусгажээ¹. Энэ нь Монголыг геостратегийн эрх ашгийн хүрээндээ багтаан үзэж, хил залгаа, удаан жил өөрийн нөлөөнд байсан Монголыг анхаарлаасаа гаргахгүй гэсэн санаа агуулагдаж байна. Нөгөөтэйгүүр 2000 оноос хойшхи үеийн Оросын улс төрийн харилцааны идэвхижилт нь Оросын талд Монгол дахь нөлөөний төлөөх тэмцэлд оролцох боломжийг олгосон юм.

Эндээс үзэхэд ОХУ-ын Монгол Улсын талаар баримталж буй бодлого нь түүний геостратеги, гадаад бодлогын чиглэлээр тодорхойлогдож байна. Учир нь 1990-ээд онд хоёр орон ардчилал, зах зээлийн эдийн засагт шилжих шилжилтийн үеийн олон талын хүндрэл бэрхшээлтэй тулгарч байсан ч ОХУ-ын Атлантизмын бодлого буюу Өрнөдийг түшиглэсэн чиг бодлого баримталж байсантай холбоотойгоор хоёр орны харилцаа сулран саарсан. Харин 2000 онд ОХУ-ын Ерөнхийлөгчөөр В.Путин сонгогдсоноос хойш Оросын гадаад бодлогын чиглэлд

¹ Приоритеты Российской Федерации в решении глобальных проблем. Концепция внешней политики Российской Федерации. <http://mid.ru/bdomp/ns-osndoc.nsf/e2f289bea62097f9c325787a0034c255/c32577ca0017434944257b160051bf7f?OpenDocument>

өөрчлөлт гарч, Монголын талаар баримтлах бодлого нь Оросын Ази руу чиглэсэн бодлогоор тодорхой болсон гэхэд болно. ОХУ-ын Алс Дорнодын бүс нутаг төвөөсөө алслагдсан учир тэдгээрийг хил залгаа орнуудын хөрөнгө оруулалтыг татах замаар, мөн тухайн улс орнуудтай худалдаа, эдийн засгийн харилцааг хөгжүүлэх бодлого баримтлах болсон. 2018 оны ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.Путины зарлигаар Монгол Улстай хил залгаа орших Буриадын БНУ, Ар Байгалийн хязгаарыг Алс Дорнодын субъектын харъяанд оруулсан. Тэгэхээр Алс Дорнодын Холбооны тойрог нь хуурай газраар Монгол, Хятад, Хойд Солонгостой хиллэх болж байна. Ийнхүү Байгаль нуур орчмын мужуудыг Монгол Улстай харилцаа тогтоох замаар хөгжүүлэхийн зэрэгцээ ОХУ Монгол Улсын төдийлөн сайн хөгжөөгүй эрчим хүчний салбар хийгээд Хятад руу Монголын нутгаар дамжуулан байгалын хийн хоолой тавих асуудал шийдэгдвэл Орос улс Сибирь, Алс Дорнодын бүс нутгаа мөн байгалийн хийгээр хангах асуудлаа илүү хялбар шийдвэрлэх боломжтой болж байна.

Монгол Улсын хувьд 1990-ээд онд гадаад бодлогодоо үндэсний ашиг сонирхлоо дээдлэх, хөрш Орос, Хятад хоёр оронтой тэнцвэртэй харилцах, гадаад харилцаагаа өргөтгөн олон түнштэй болох, гуравдагч хөршийн бодлого явуулах, бүс нутгийн интеграцид оролцож, өөрийн орон зайтай болох, олон улсын хамтын хүчин чармайлтыг дэмжих зэрэг асуудлуудыг Үндэсний аюулгүй байдлын болон Гадаад бодлогын үзэл баримтлалууддаа тусгаж мөрдөх болсон. Дээрх бодлогыг явуулахдаа Монгол Улс хүчирхэг нэг гүрний ивээлд байж, бодлогыг нь дагах замаар аюулгүй байдлаа хангах бус, харин бүх улс оронтой найрсаг харилцаа хөгжүүлж, идэвхтэй гадаад бодлого явуулах, улс төр, дипломатын аргаар ханган бэхжүүлэх, өөрийн аюулгүй байдлыг бүс нутгийн аюулгүй байдалтай нягт холбох чиглэл баримтлах болсон.

Монголын талаарх Оросын судлаачдын байр суурийг авч үзвэл Монгол Улс нь Оросын Дорныг чиглэсэн гадаад бодлогын нэг чухал хэсэг тул стратегийн чухал ач холбогдолтой.

Монголын талаарх судалгаа ОХУ-ын ШУА-ийн Дорно дахины хүрээлэн, Алс Дорнодын хүрээлэн, Стратегийн судалгааны хүрээлэн, ШУА-ийн Сибирийн салбарын Монгол, Будда, Төвд судлалын хүрээлэн, Эрхүүгийн Улсын их сургууль, Буриадын улсын их сургууль болон бусад их, дээд сургуулиуд дээр зангидагдан хөгжиж байдаг. Монголын талаарх судалгаа монгол судлаач, эрдэмтэн Г.С.Яскина, В.В.Грайворонский, М.И.Гольман, Е.В.Бойкова, С.Г.Лузянин, А.С.Железняков, Б.В.Базаров, В.А.Родионов, Ю.В.Кузьмин болон бусад эрдэмтэн судлаачдын бүтээлүүдэд тусгалаа олсон байдаг.

Монголын гадаад бодлогын талаар

Монголын гадаад бодлогын талаарх асуудал Оросын эрдэмтдийн судалгаанд ихээхэн ач холбогдолтой сэдэв юм. Оросын улс төр судлаачид, олон улс судлалынхан, шинжээчид болон үндэсний аюулгүй байдлын мэргэжилтнүүд

Монгол Улсын баримтлалууд, анхааралтай суялангуяа цаашд анхааралтай суд

Монгол Улс

Г.С.Яскинагийн

Тус номонд М

Ази, Европын

дүгнэлт гаргас

асуудлуудад а

1990-ээд оноос

өөрийгөө гада

амжилттай и

цэргийн тусла

эдийн засагта

либералчилж,

нь ихээхэн үр

нь алхам алх

удирдан зохио

уулдуулах, дэл

дэргэлзэн үзэх

оны "Найрсаг

"Төвийг сахис

түнш орнуудта

оны Монгол Ул

тухай гэрээг х

цаашид сунгах

Хэдий тийм бо

нь ийм төрлийн

ОХУ-ын

В.В.Грайворон

Монголи" (О

жизни населен

в конце XX -

Монголын өөр

"Монголия в н

2 Г.С.Яскина. ОХ

3 М. ИВРАН. 200

4 Г.С.Яскина. Мо

5 О.А.Джагаев. Р

6 В.В.Грайворон

осын Ази руу чиглэсэн Дорнодын бүс нутаг н хөрөнгө оруулалтыг йн засгийн харилцааг рөнхийлөгч В.Путины БНУ, Ар Байгалийн эгэхээр Алс Дорнодын Солонгостой хиллэх монгол Улстай харилцаа йлсын төдийлөн сайн ын нутгаар дамжуулан Сибирь, Алс Дорнодын ү хялбар шийдвэрлэх

одоо үндэсний ашиг эртэй харилцах, гадаад шийн бодлого явуулах, х, олон улсын хамтын оулгүй байдлын болон лсон. Дээрх бодлогыг ж, бодлогыг нь дагах той найрсаг харилцаа юматын аргаар ханган байдалтай нягт холбох

ч үзвэл Монгол Улс нь ул стратегийн чухал ач

дахины хүрээлэн, Алс ШУА-ийн Сибирийн йн Улсын их сургууль, лиуд дээр зангидагдан , эрдэмтэн Г.С.Яскина, нин, А.С.Железняков, эрдэмтэн судлаачдын

рдэмтдийн судалгаанд судлаачид, олон улс длын мэргэжилтнүүд

Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын болон Гадаад бодлогын үзэл баримтлалууд, түүнчлэн хоёр орны хооронд байгуулсан гэрээ хэлэлцээрүүдийг анхааралтай судлан, түүний агуулга амьдралд аль хэр ойр, бодитой хийгээд ялангуяа цаашдын ирээдүйд Орос улсын ашиг сонирхолд нийцэж буй эсэхийг анхааралтай судлан үздэг.

Монгол Улсын гадаад бодлогын асуудалд монголч эрдэмтэн асан **Г.С.Яскинагийн**² **“Монгол ба гадаад ертөнц”**³ бүтээлийг дурдах хэрэгтэй. Тус номонд Монгол улс Орос, Америк, Хятад, Япон зэрэг орнуудаас гадна Ази, Европын бусад орнуудтай хэрхэн харилцаж байгаад анхаарч, үнэлэлт дүгнэлт гаргасан байдаг. Монгол-Орос, Монгол-Хятадын харилцааны ээдрээтэй асуудлуудад архивын шинэ материалуудыг ашиглан дүгнэлт хийсэн. Тэрээр 1990-ээд оноос хойших Монголын гадаад харилцааг дүгнэхдээ: *“Монгол орон өөрийгөө гадаадад нээж өгсөн. Монгол шиг хөгжиж байгаа орон ардчилалд амжилттай шилжихэд гадаад орчны хандлага (гаднын санхүү, эд материал, цэргийн тусламжууд) ихээхэн нөлөөлсөн гэж дүгнэсэн байна. Монгол Улс өөрөө эдийн засагтаа шинэчлэл хийж, зах зээл рүү шилжиж, үндэсний эдийн засгаа либералчилж, гадаадад нээлттэй болгож хамтын ажиллагаагаа хөгжүүлсэн нь ихээхэн үр дүнгээ өгч байна... Монгол Улс гадаад ертөнцөд нээлттэй байх нь алхам алхмаар, аажмаар явагдах ёстой бөгөөд ингэснээр энэ үйл явцыг удирдан зохион байгуулах, үндэсний ашиг сонирхлыг бизнесийн ашиг сонирхолтой уялдуулах, дэлхийн улс орнуудтай гадаад бодлого, бусад харилцааны онцлогийг харгалзан үзэх цорын ганц арга зам юм.”*⁴ гэжээ. Мөн тэрээр Монгол, Оросын 1993 оны “Найрсаг харилцаа, хамтын ажиллагааны тухай” гэрээний талаар дурдахдаа: *“Төвийг сахисан, өөрөөр хэлбэл, Орос улс Монголыг гадаад бодлогынхоо бусад түнш орнуудтай эн тэнцүү түвшинд тавьсан”* хэмээсэн бол О.А.Джагаев: *“1994 оны Монгол Улс, БНХАУ-ын хоорондын Найрсаг харилцаа, хамтын ажиллагааны тухай гэрээг хугацаагүйгээр байгуулсан бол Монгол, Оросын 1993 оны гэрээг цаашид сунгах боломжтой 20 жилийн хугацаатай байгуулсан байдаг”*⁵ хэмээжээ. Хэдий гийм боловч ЗХУ задарсны дараа ОХУ бусад хил залгаа орнуудтай бүгдтэй нь ийм төрлийн гэрээ байгуулаагүй байсан

ОХУ-ын ШУА-ийн Дорно дахины хүрээлэнгийн монгол судлаач **В.В.Грайворонскийн**⁶ туурвисан *“Реформы в социальной сфере современной Монголии”* (Орчин үеийн Монголын нийгмийн өөрчлөлт), *“Изменения в уровне жизни населения Бурятии (Россия), Монголии и Внутренней Монголии (Китай) в конце XX – начале XXI вв”* (ОХУ-ын Буриад, Монгол Улс, БНХАУ-ын Өвөр Монголын өөртөө засах орны хүн амын амьдралын түвшинд гарсан өөрчлөлт), *“Монголия в начале XXI в. (политика, экономика, общество)”* (XXI зууны эхэн

2 Г.С.Яскина. ОХУ-ын ШУА-ийн Дорно Дахины хүрээлэнгийн монгол судлаач асан.

3 М. ИВРАН. 2002.

4 Г.С.Яскина. Монголия и внешний мир. М. ИВРАН. 2002. С. 75

5 О.А.Джагаев. Россия и Монголия: очерк истории взаимоотношений. С.61

6 В.В.Грайворонский. ОХУ-ын ШУА-ийн Дорно Дахины хүрээлэнгийн монгол судлаач.

үеийн Монгол Улс: улс төр, эдийн засаг, нийгэм) нэг сэдэвт зохиолууддаа Монголын улс төрийн тогтолцоо, нийгэм, эдийн засгийн амьдралд гарсан өөрчлөлт, түүний дотор ядуурал, ажилгүйдэл, гэмт хэрэг, хар тамхи, архидалттай хэрхэн тэмцэж байгаа болон тэргүүлэгч донор орнуудын тусламж хэрхэн нийгмийн амьдралд хүрч байгааг судлан гаргаж, орчин үеийн Монгол-Оросын харилцааны тулгамдсан асуудлуудад үнэлэлт дүгнэлт өгчээ. В.В.Грайворонскийн «XXI зууны эхэн үеийн Монгол Улс: улс төр, эдийн засаг, нийгэм» номын “Гадаад бодлого” хэмээх бүлэгтээ: «Монгол Улс хөрш орнуудтайгаа харилцах бодлогодоо тэднээс Монгол Улсын үндэсний ашиг сонирхолд хандаж буй байдлыг харгалзан үзэх бөгөөд Монгол Улсын үндэсний ашиг сонирхол хөндөгдөөгүй тохиолдолд хөрш орнуудын маргаанд эс оролцож, төвийг сахих бодлого баримтлах ажээ. Монгол, Орос, Хятадын хоорондын харилцааны түүхэн туршилагын хэд хэдэн сөрөг үр дагаврыг харгалзан Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалд томъёолсон хамгийн чухал шинэ заалт юм. Орос, Хятадын хоорондын харилцаа хэвийн, найрсаг байгаа нөхцөлд Монголын бодлого ийм байх нь үндэслэлтэй, зүй ёсны бөгөөд үр ашгаа ч өгөх болно»⁷ гэжээ.

Нэг. Монгол Улсын “гуравдагч хөрш”-ийн бодлогын талаар

Монгол Улсын гадаад бодлого, үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалаар тодорхойлсон “гуравдагч хөрш”-ийн улс төрийн чиглэл нь Монгол шиг жижиг эдийн засагтай орны хувьд чухал ач холбогдолтой. “Гуравдагч хөрш” бол Монгол Улсын хувьд батлан хамгаалах гэхээсээ илүү “улс төр, эдийн засаг, соёл, хүмүүнлэг”-ийн утга агуулсан бодлого болохын хувьд эдийн засгийн хямралт байдлыг даван гарахад чиглэгдэж байсан бөгөөд эдүгээ ч “гуравдагч хөрш”-ийн орнуудтай эдийн засгийн хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх явдал эл бодлогын үндсэн чиглэл хэвээр байна. Оросын талаас Монголын “гуравдагч хөрш”-ийн бодлогыг төдийлөн таашаадаггүй. Энэ нөхцөл байдлыг харгалзан үзэх нь Монгол Улс “гуравдагч хөрш” орнуудын улс төр, эдийн засаг, санхүүгийн талбарт түшиг тулгуураа алдахгүй байхтай холбоотой асуудал юм. В.В.Грайворонский: «Орос улсын үндэсний ашиг сонирхол болон аюулгүй байдлын үүднээс “гуравдагч хөрш”-ийн бодлогыг авч үзвэл түүний шууд хил залгаа бүс нутагт чухамхүү ямар орны стратегийн ашиг сонирхол ямар хэмжээ, хэлбэрээр хэрэгжиж байгаа нь огтын хамаагүй зүйл биш гэж бид бодож байна. Тодорхой таарамжгүй нөхцөлд нөлөө бүхий “гуравдагч” орны стратегийн сонирхлыг Монгол Улсад чиглэсэн зорилготойгоор буй болгож дэлгэрүүлэх арга зам нь улс орны үндэсний аюулгүй байдлыг дээшлүүлэхэд бус харин ч энэ бүс нутагт хэд хэдэн их гүрний геополитикийн болон стратегийн сонирхлыг хурцатгахад хүргэж болох юм гэж ойлгогдож байна»⁸ гэжээ. Мөн тэрээр «Монголын “гуравдагч хөрш”-ийн бодлогод

7 В.В.Грайворонский. Монголия в начале XXI века: политика, экономика, общество. М. 2017. ИВРАН. С.187.

8 В.В.Грайворонский. Концепция внешней политики Монголии. Проблемы Дальнего Востока. 2012. №2. С.56-59.

хэд хэдэн чухал зүйл тодорхой үйлчилж ч юм уу, нэг бүлэг байна. Энэ нь Орос

Буриадын их дараах өөрчлөлт болон “гуравдагч харилцааг онцолсо сургалт, бэлтгэл гийж, улмаар Аф сэлүүлэх үйл ажил нэг сувгийн үүрэг баримталдаг Орос малдуулж, гуравдаг

С.Г.Лузянины” улс буцаж ирсэн “Монголыг бид 199 гчээж байна. 199 либерал, нээлттэй Монголын дотоод, гуравдагч түнш (Ор турш орнуудад АН оруулж байна. Мо Гадаад бодлогын ү “гуравдагч хүчин” Оросын гадаад бо эхээр Монголын эли амьсгал зонхилж ба Монголын ард түм данддаг байдал нөл нөлөө, хамгаалагча гэж хардаг” хэмээ үеийн Монголчууд ОХУ-ын Дорно “Монгол Улсын

9 В.А.Родионов. Бури
10 В.А.Родионов. Пол
трансформации. Ула
11 С.Г.Лузянин. ОХУ-ы
12 С.Г.Лузянин. Монг
Владимира Путина.
Запад. 2007.

ахиолууддаа Монголын
рсан өөрчлөлт, түүний
алттай хэрхэн тэмцэж
н нийгмийн амьдралд
арилцааны тулгамдсан
XXI зууны эхэн үеийн
даад бодлого” хэмээх
одоо тэднээс Монгол
зан үзэх бөгөөд Монгол
рш орнуудын маргаанд
онгол, Орос, Хятадын
үр дагаврыг харгалзан
д томъёолсон хамгийн
хэвийн, найрсаг байгаа
ны бөгөөд үр ашгаа ч

огын талаар

ын үзэл баримтлалаар
ь Монгол шиг жижиг
Гуравдагч хөрш” бол
төр, эдийн засаг, соёл,
дийн засгийн хямралт
ч “гуравдагч хөрш”-
гэх явдал эл бодлогын
“гуравдагч хөрш”-ийн
галзан үзэх нь Монгол
үүгийн талбарт түшиг
Грайворонский: «Орос
ч үүднээс “гуравдагч
бүс нутагт чухамхүү
ээр хэрэгжиж байгаа
одорхой таарамжгүй
ирхлыг Монгол Улсад
нь улс орны үндэсний
т хэд хэдэн их гүрний
хүргээж болох юм гэж
гч хөрш”-ийн бодлогод

мика, общество. М. 2017.

мы Дальнего Востока. 2012.

хэд хэдэн чухал зүйл байгааг дурдаад, Орос, Хятадын нөлөөний эсрэг жин дарж, тодорхой үйлчилж чадахуйц гаднын, томоохон, нөлөөтэй гуравдагч хүчин, нэг улс ч юм уу, нэг бүлэг улс ч юм уу байх учиртай гэж нэрнээс нь хүртэл ойлгогдож байна. Энэ нь Оросын санааг тодорхой хэмжээгээр зовоож байна» гэжээ.

Буриадын их сургуулийн доктор, доцент **В.А.Родионов**⁹ “Социализмын дараах өөрчлөлтийн Монголын улс төрийн үйл явц”¹⁰ номонд Монгол Улс болон “гуравдагч хөрш” орнуудын харилцаа, ялангуяа Монгол, АНУ хоорондын харилцааг онцолсон байна. Тэрээр “АНУ Монголын батлан хамгаалахын сургууль, сургалт, бэлтгэл зэрэгт тусалцаа үзүүлэн, хамтарч цэргийн хээрийн сургууль хийж, улмаар Афганистан, Ирак, Африкийн орнуудад монгол цэргүүд энхийг сахиулах үйл ажиллагаанд оролцож байгаа нь АНУ-ын улс төрийн нөлөө үзүүлэх нэг сувгийн үүрэг гүйцэтгэж байна” гэжээ. Эндээс харахад Монголын талаар баримталдаг Оросын бодлого бол барууны эсрэг үзлийг төлөвшүүлэх, АНУ-аас холдуулж, гуравдагч хөршийн бодлогыг саармагжуулах санаа илт харагдаж байна.

С.Г.Лузянины¹¹ “Владимир Путины Дорнын бодлого. “Их Дорно” руу Орос улс буцаж ирсэн нь”¹² номын “Бидний бараг алдсан Монгол” хэмээх бүлэгтээ “Монголыг бид 1990-ээд онд алдсан боловч, одоо нэр төртэйгээр буцаж очихыг хичээж байна. 1990-ээд онд Монгол Улс нь Орос болон Хятад хоёр хөршөөсөө илүү либерал, нээлттэй эдийн засгийн загварыг бий болгож чадсан юм. Түүнээс гадна, Монголын дотоод, гадаад бодлогын үр дүнд олон улсын түвшинд стратегийн гуравдагч түнш (Орос, Хятадаас гадна “гуравдах дахь хүчин”) бий болсон. Гуравдагч түнш орнуудад АНУ, Япон, Өмнөд Солонгос, Европын Холбоо болон бусад орнуудыг оруулж байна. Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал болон Гадаад бодлогын үзэл баримтлал зэрэг албан ёсны баримт бичгүүдэд дурдсанаар “гуравдагч хүчин” нь Орос, Хятадын хүчийг тэнвэржүүлж байгаа юм. Нэг талаас Оросын гадаад бодлогын схемд Монголын үүрэг роль буурсан нь 1990-ээд оны эхээр Монголын элитүүд, тэр дундаа засгийн эрх баригчдын дунд Оросын эсрэг уур амьсгал зонхилж байсантай холбоотой. Энэ байдал төдийлөн удаан үргэлжлээгүй нь Монголын ард түмэн Орос улс, оросын ард түмэнд уламжлалт нөхөрсөг сэтгэлээр ханддаг байдал нөлөөлсөн. Түүнээс гадна Монголчууд Орос улс, Орос хүмүүсийг найз нөхөр, хамгаалагчаа гэж хардаг, харин Хятадыг хаалттай дайсан, аюултай хөрш гэж хардаг” хэмээн Монголын гуравдагч хөршийн бодлогын талаар болон шинэ үеийн Монголчууд Оросуудад хэрхэн хандаж байгааг дүгнэн бичсэн байна.

ОХУ-ын Дорно дахины хүрээлэнгийн монгол судлаач асан **М.Гольман**: “Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын асуудалд” хэмээх өгүүлэлдээ:

9 В.А.Родионов. Буриадын Улсын их сургуулийн доктор, доцент

10 В.А.Родионов. Политический процесс в Монголии в условиях постсоциалистической трансформации. Улан-Удэ. 2018. Стр. 295.

11 С.Г.Лузянин. ОХУ-ын ШУА-ийн Алс Дорнодын хүрээлэнгийн дорно дахин судлаач.

12 С.Г.Лузянин. Монголия, которую мы почти потеряли. С.Г.Лузянин. Восточная политика Владимира Путина. Возвращение России на Большой Восток (2004-2008 гг.). М. АСТ: Восток-Запад. 2007.

“Монголын “гуравдагч түнш” хэмээгдэх Америк, Япон, Өрнөд Европ нь Монголын аюулгүй байдлаас болж өөрсдийгөө ноцтой мөргөлдөөнд татан орохгүй гэдгийг монголчууд ч өөрсдөө сайн ойлгож байгаа шүү дээ. Иймээс Монголын нутаг дэвсгэрт хэзээ ч өнгөлзөж байгаагүй, Монголын төр улсыг хадгалахад ямагт тусалж ирсан, өөрийн уламжлалт холбоотон, хамгаалагч байсан Орос улсад хандаж тусламж дэмжлэг авах боломжийг хадгалж үлдэх явдал Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал, Цэргийн номлолын аль алинд хэдийгээр бүрхэг тусгагдсан боловч практик дээр Оростой цэргийн хэргийн талаар хамтран ажиллах нь тус орны үндэсний аюулгүй байдлын асуудлыг шийдвэрлэхэд их тус дөхөм болох нь өнөөдрийн хувьд бодитой билээ” хэмээн дурдсан байдаг

Хоёр. Эдийн засгийн хамтын ажиллагааны талаар

Оросын Монгол дахь эдийн засгийн ашиг сонирхлын талаар В.А.Родионовын¹³ “Россия и Монголия. Новая модель отношений в начале XXI века” (Орос ба Монгол. XXI зууны эхэн үеийн харилцааны шинэ загвар) номонд Оросын Монгол дахь эдийн засгийн ашиг сонирхлын талаар: “Москва, Улаанбаатарын хоорондын улс төрийн харилцаа өндөр түвшинд хүрсэн нь энэ улсад Оросын бизнес эрхлэхэд чиглэсэн автомат “ногоон коридор” гэсэн үг биш гэдгийг Монгол дахь Оросын бизнес эрхлэгчдэд тулгараад буй бэрхшээлүүд харуулж байна. Энэ асуудал нь Орос, Монголын эдийн засгийн харилцааны гурав дахь томоохон өөрчлөлттэй холбоотой, өөрөөр хэлбэл, Монголын зах зээл дэх Оросын талын улс төрийн хамтын ажиллагааны түвшин ба эдийн засгийн давуу эрхийн хоорондын шууд холбоо байхгүй байна. Монголын улс төрийн тогтолцоонд хэд хэдэн хүчний төв болох улс төрийн нам, санхүү эдийн засгийн бүлэглэлийн нөлөө, үүнд гадаадын (хятад, япон, америк) бүлэглэлүүд Оросын эдийн засгийн ашиг сонирхлыг Монгол Улсад бий болгоход ноцтой саад болж байгаа тул Оросын бизнес эрхлэгчдээс орчин үеийн Монголын улс төрийн соёл ба бизнесийн харилцааны онцлог шинж чанарыг харгалзан үзэх шаардлага тулгардаг.”¹⁴ гэжээ.

С.Г.Лузянины “Россия и Китай в Евразии” (Еврази дахь Орос ба Хятад) номын “Орос-Монголын чиглэл. Орчин үеийн харилцааны онцлог” хэмээх дэд бүлэгт Монгол-Оросын эдийн засгийн хамтын ажиллагаанд саад болж байгаа хүчин зүйлийг монголын уламжлалт бүтээгдэхүүнд оногдуулж байгаа тарифын болон тарифын бус саад тотгор, Монголын нутгаар дамжин өнгөрөх Оросын бүтээгдэхүүнд оногдуулж буй төмөр замын өндөр татвар, Монголын экспортын мах махан бүтээгдэхүүнд оногдуулдаг эрүүл ахуй, хорио цээрийн хатуу дэглэм зэрэг хүндрэлүүд оршиж байгааг дурдаад Оросын экспорт, Монголын импортын хоорондын зөрүү жил ирэх тусам нэмэгдэж байгаа нь хоёр талын худалдаанд сөргөөр нөлөөлж байгааг онцолсон байна.

13 В.А.Родионов. Буриадын Улсын их сургуулийн доктор, доцент

14 В.А.Родионов. Россия и Монголия. Новая модель отношений в начале XXI века. Улан-Удэ. 2009. С.127-128

Гурав. Монголын ШХАБ дахь статусын талаар

Монгол Улсад тулгарч буй асуудлуудад хоёр их гүрэн харилцан адилгүй хандаж буй мэт боловч стратегийн үндсэн асуудлаар нягт хамтран ажилладаг. Энэ утгаараа Оросын ч тэр Хятадын ч тэр бодлоор Монгол Улсыг Шанхайн Хамтын ажиллагааны байгууллагад жинхэнэ гишүүнээр элсүүлэх тал дээр нэгддэг. **В.Грайворонский:** “Орос, Хятадын төрийн тэргүүнүүдийн зүгээс Монголыг ШХАБ-д элсүүлэх саналыг шууд тавьж байсан боловч, Монголын хувьд ШХАБ дахь бүрэн эрхт гишүүнчлэл нь ЕХ, Америк, Япон зэрэг орнуудтай харилцах харилцаанд сөргөөр нөлөөлнө хэмээн болгоомжилдог” гэжээ. **В.А.Родионов:** “Монгол Улс ШХАБ дахь ажиглалтын статусаа өөрчлөх сонирхолгүй байгаа нь ШХАБ нэг чухал чиглэлээ терроризм, экстремизм, сепаратизмтэй тэмцэх явдал гэж заасан бол тэр бүхэн нь Монголд одоогоор байхгүй, нэг хэсэгтээ ч байх нөхцөлгүй байна. Түүнээс гадна, хар тамхи, зэвсэг, хууль бус шилжих хөдөлгөөн зэрэг Төв Азийн бүс нутгийн асуудлууд ч Монголтой энэ чиглэлээр ойртох хүчин зүйл ч болж чадахгүй байна”¹⁵ хэмээсэн.

Дүгнэлт

ОХУ-аас Монголын талаар баримталж буй бодлого, байр суурь, ашиг сонирхлын өөрчлөлт, онцлог болон эерэг, сөрөг талыг нээн илрүүлэх үүднээс Монгол Улсын хэрэгжүүлж буй гадаад бодлого, Монгол-Оросын хооронд тогтоосон иж бүрэн стратегийн түншлэлийн харилцааны тэргүүлэх чиглэлүүд, түүний дотор улс төр, эдийн засаг, дэд бүтцийн салбар дахь хамтын ажиллагааны өнөөгийн байдал, тулгамдсан асуудлуудын талаар Оросын эрдэмтэн, судлаачдын судалгааны үр дүнд тулгуурлан ОХУ-аас Монголд хандах хандлага, түүнчлэн Монголоос Орост хандах хандлагыг судлан шинжлэх явдал хоёр орны цаашдын харилцаа, хамтын ажиллагааг тандан судлах, үйл явдлын өрнөлтийг баримжаалахад чухал ач холбогдолтой юм. Монголын улс төр, нийгэм, эдийн засаг, гадаад харилцаа, соёл, боловсрол, шинжлэх ухаан болон хоёр орны харилцааны хөгжил, өнөөгийн түвшин, ололт, бэрхшээл зэрэг олон асуудлыг дагнан судалсан, шинэ хандлагаар үнэлэн дүгнэсэн Оросын эрдэмтдийн эрдэм судлалын бүтээлүүд нь Оросын Монголын талаар явуулах геостратегийн бодлогын судалгаа болохын хамт төрийн бодлогодоо нөлөөлж, тэр нь эргээд Монгол Улстай харилцах бодлого, чиглэл болох талтай. Тиймээс энэ төрлийн судалгаа нь хоёр орны харилцааны судалгааны нэг судлагдахуун болох боломжтой юм.

15 В.А.Родионов. Монголия и ШОС: сотрудничество на расстоянии.// Известия Уральского Федерального университета. Сер.2. 2012. №4 (108)6 V6244-2506

Оросын эрдэмтдийн бүтээлүүдийн тойм жагсаалт:

Hom:

1. Г.С.Яскина. Монголия и внешний мир. М. ИВРАН. 2002. 370с.
2. М.Б. Регионы России в торгово-экономическом сотрудничестве с Монголией. 2009. 168 с.
3. В.В.Грайворонский. “Реформы в социальной сфере современной Монголии”. Москва. 2007. 252с.
4. Г.С.Яскина. История Монголии. XX век. Москва. 2007. 448с.
5. С.Г.Лузянин. Монголия, которую мы почти потеряли. С.Г.Лузянин. Восточная политика Владимира Путина. Возвращение России на Большой Восток (2004-2008 гг.). М. АСТ: Восток-Запад. 2007.
6. С.Г.Лузянин. Россия и Китай в Евразии. Москва. 2009. 282с.
7. М.И.Гольман. Современная Монголия в оценках западных авторов. Москва. 2009. 192с.
8. А.С.Железняков. Монгольский полюс политического устройства мира. Москва. 2009. 272с.
9. В.В.Грайворонский. Изменения в уровне жизни населения Бурятии (Россия), Монголии и Внутренней Монголии (Китай) в конце XX – начале XXI вв. Лос-Анджелас-Улаанбаатар. 2014. 284с.
10. Е.В.Бойкова. Российские военные исследователи Монголии (вторая половина XIX — начало XX века). Москва. 2014. 264с.
11. А.С.Железняков. Монгольская цивилизация. История и современность. Теоретическое обоснование атласа. Москва. 2016. 288с.
12. В.В.Грайворонский. Монголия в начале XXI века: политика, экономика, общество. Москва. 2017. ИВРАН. 351с.
13. Л.Болд. С.К.Калмыков. Монголия-Россия: особенности политических процессов. Улаанбаатар. 2017. 293с.
14. Родионов В.А. Россия и Монголия: новая модель отношений в начале XXI века. - Улан-Удэ: Изд-во БНЦ СО РАН, 2009. - 228 с.
15. В.А.Родионов. Политический процесс в Монголии в условиях постсоциалистической трансформации. Улан-Удэ. 2018. 339с.
16. М.И.Гольман. Монголия глазами монголоведа (60–70-е гг. XX века). Москва. 2019. 288с.

Өгүүллийн эмхэтгэл:

1. Глобализация и Монгольский мир. Улан-Удэ. 2010. 387с.
2. Россия и Монголия на пути стратегического партнерства. Москва-Улаанбаатар. 2011.437с.

3. Социально-политический мониторинг: [сб. ст.] / под ред. В.И. Кузнецова. – М.: хронограф, 2012. – С., ред.
4. Место России в мире. М.2012. 85с.
5. Современный мир. Улан-Удэ. 2013.
6. Россия, Китай. Москва, 2013.
7. Россия-Монголия. 2013. 423с.
8. «Я рад, что...» Улаанбаатар.
9. Монгольский мир XX-XXI вв.

Өгүүлэл:

1. Яскина Г. нового века.
2. И.Г. Аюшие Попытка пр Томского го
3. С. Якушев. //Мировая э DOI: 10.205
4. В.В.Грайвор Дальнего В
5. В.А.Родион Монголии.// publ.html?id
6. В.А.Родион исследовани
7. В.А.Родион Известия У V6244-2506
8. В.А.Родион отношений
9. Родионов Е формальны № 2. С. 76.

3. Социально-политические процессы и ценности в условиях глобализации : [сб. ст.] / под ред. А. С. Железнякова и З. П. Яхимович. - М. : Новый хронограф, 2012. - 520 с.: ил. - ISBN 978-5-94881-194-9. I. Железняков, А. С., ред.
4. Место России и Монголии в современной региональной конфигурации. М.2012. 85с.
5. Современные российско-монгольские отношения: модели и сценарии. Улан-Удэ. 2013. С.247
6. Россия, Китай и Монголия: вместе навстречу вызовам современности. Москва, 2013, 224 с.
7. Россия-Монголия. 100 лет дипломатического сотрудничества. Улан-Удэ. 2013. 423с.
8. «Я рад, что стал монголоведом.» К 85-летию С.К. Рощина. Москва; Улаанбаатар, 2015, 296 с.
9. Монгольский мир в условиях взаимодействия России Восточной Азии в XX-XXI вв. Улан-Удэ. 2017. 203с.

Өгүүлэл:

1. Яскина Г. Российско-Монгольское партнерство в первом десятилетии нового века.//Проблемы Дальнего Востока. №6, 2006. Стр. 15-24
2. И.Г. Аюшиева. Современная концепция внешней политики Монголии – Попытка преодоления буферного характера государственности. // Вестник Томского государственного университета. 2008. №316.
3. С. Якушев. Монголия в современной системе международных отношений. //Мировая экономика и международные отношения, 2010, № 8, с. 109–115. DOI: 10.20542/0131-2227-2010-8-109-115
4. В.В.Грайворонский. Концепция внешней политики Монголии. // Проблемы Дальнего Востока. 2012. №2. С.56-59.
5. В.А.Родионов Сравнительный анализ политических систем России и Монголии.// Официальный сайт ИС РАН. - 2008. URL:<http://www.isras.ru/publ.html?id=615>
6. В.А.Родионов. Монголия, которую мы не знали. – Полис. Политические исследования. 2011. № 4. С. 185-189
7. В.А.Родионов. Монголия и ШОС: сотрудничество на расстоянии.// Известия Уральского Федерального университета. Сер.2. 2012. №4 (108)6 V6244-2506
8. В.А.Родионов. Национальная безопасность Монголии в контексте отношений с Россией. //Власть. 2013. №2. С.137-140.
9. Родионов В. А. Политический процесс в постсоциалистической Монголии: формальные институты и неформальные практики // Власть. 2015. Том. 23. № 2. С. 76-81.

10. Родионов В. А. Монголия на рубеже XX-XXI вв.: случай постсоциалистической трансформации // Вестник Института социологии. 2016. № 18. С. 138-159.
DOI: <https://doi.org/DOI: 10.19181/vis.2016.18.3.418>
11. Родионов В. А. Монголия в конце 1980-х гг.: начало постсоциалистической трансформации // Власть. 2016. Том. 24. № 5. С. 156-160.
12. Родионов В. А. Фактор Далай-ламы XIV в современных монголо-китайских отношениях // Власть. 2017. Том. 25. № 9. С. 153-157.
13. Родионов В. А. Партийные фракции в политическом процессе современной Монголии // Власть. 2017. Том. 25. № 1. С. 72-76.
14. В.А.Родионов. Политический процесс в Монголии сквозь призму электоральных циклов.// Власть. 2019. №1. С.273-279.
15. В.А.Родионов. Российские ресурсы «мягкой силы» в Монголии: текущее состояние и потенциал использования. //Власть. 2020. №2. С.283-291.
16. Родионов В. А., Нямдолжин А. Политический образ Владимира Путина в Монголии // Власть. 2021. Том. 29. № 1. С. 30-36.
DOI: <https://doi.org/10.31171/vlast.v29i1.7862>
17. М.И. Гольман. Президентские выборы в Монголии. // Седьмые востоковедные чтения БГУЭП. Иркутск. 2013. С.238-245.
18. В.Б.Базаров. Внешнеполитический курс Монголии в XXI в.//Власть. 2016. Том 24 № 10. С. 83-87.
19. И.Ю.Фролова. Перспективы трёхстороннего сотрудничества России, Китая и Монголии. // Проблемы национальной стратегии № 6(45) 2017. С.84-102.
20. И.Г. Аюшиева. «Третий сосед» Монголии как идейно-политический концепт. // Вестник Томского государственного университета. 2017. № 420. С. 125–130. DOI: 10.17223/15617793/420/17
21. Т.Н. Литвинова, А.С.Железняков. Взаимное восприятие образов России и Монголии в контексте трансквилизационного взаимодействия. // Социологические исследования № 5, 2019. С.129-138.
22. А.Б.Базаров. Анализ развития экономики Монголии по видам экономической деятельности. // Вестник Бурятского научного центра Сибирского отделения Российской Академии Наук. 2019. 1 (33), 198-204с.
23. А.В. Михалев. Символы советского присутствия в постсоциалистической Монголии. // Политическая наука, 2020. № 2. С.126-142
24. Б.Г. Санеев, С.П.Попов, Д.В. Максакова. Газификация Монголии:Возможности многостороннего сотрудничества. Работа выполнена по гранту РФФИ “18-510-94006 МОКНМ_а”. «Энергетическая политика» №3(145), март 2020
25. В.О.Намжилова. Российско-монгольские торговоэкономические отношения: дальневосточные перспективы. Регионалистика. 2021. Том 8. №1. С.29-38.

Энэхүү өгүүлэлд ОХУ-ын шинэчлэлт батлагдсан нь гадаад, дотоод талгаар дэвшүүлсэн гүйцэтгэл аюулгүй ба

Оросын Холбоонд туушар зохицуулагд ОХУ-ын стратеги алдрийн Холбооны төлөвлөлтөйн барим

- ОХУ-ын ерөн
- ОХУ-ын ний
- ОХУ-ын үнд
- ОХУ-ын ШУ
- УАБ-ыг ханг
- багтана?

Стратеги төлөвлөлтөд холбооны, ангилж болох бол танимлах, төлөвлөлт Үүнээс үзэхэд С суурь баримт бич стратегийн тэргүүл хэрэгжүүлэх зорил

1. Федеральный закон Федерации <http://www>
2. О стратегическом п 172-ФЗ // Рос. газ. 20

МОНГОЛ УЛСЫН ТУСГААР ТОГТНОЛ, АЮУЛГҮЙ БАЙДАЛД ОХУ-ЫН ГҮЙЦЭТГЭХ ҮҮРЭГ

А.НЯМДОЛЖИН

Доктор (Ph.D)

ШУА-ийн Олон улс судлалын хүрээлэнгийн

Орос судлалын салбарын эрхлэгч,

Эрдэм шинжилгээний тэргүүлэх ажилтан

Монгол Улс тусгаар тогтнол аюулгүй байдлаа улс төрийн ардчилал, зах зээлийн эдийн засгийн зарчмаар баталгаажуулах болсноо зарласнаас хойш 30 жилийг ардаа үджээ. Монгол Улсын улс төр, үзэл суртлын гадаад орчин өөрчлөгдөж, дотоод орчин дахь нийгэм эдийн засгийн шинэ тогтолцоонд суурь өөрчлөлтүүд эргэлт буцалтгүй хийгдэж байсан 1994 онд Монгол Улсын Их хурлаас “Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал” баталж улмаар 2011 онд шинэчлэн баталсан нь төрөөс үндэсний аюулгүй байдлын талаар явуулах бодлого, чиглэлийг тодорхойлсон чухал ач холбогдолтой баримт бичиг болсон юм. Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалд: “Монгол Улсын үндэсний язгуур ашиг сонирхолыг хангах гадаад, дотоод таатай нөхцөл бүрдсэн байхыг үндэсний аюулгүй байдал хэмээнэ” гэж заасан бөгөөд Монгол Улсын тусгаар тогтнол, бүрэн эрхт байдлыг хангах үндсэн арга нь улс төр, дипломатын үйл ажиллагаа ба гадаад бодлого нь энхийг эрхэмлэсэн, нээлттэй, олон тулгуурт байна гэдгийг онцолсон юм.

Гадаад орчны нөлөөлөл нь тухайн улсыг хүрээлж буй улс орнуудын болон тухайн улсын үндэсний ашиг сонирхол хоорондын харилцаа, шинж агуулгаас шалтгаалж байдаг тул Монгол улсын тусгаар тогтнол, үндэсний аюулгүй байдал нь олон улсын харилцааны нөхцөл байдал болоод их гүрнүүдийн хоорондох хүчний тэнцвэрээр тодорхойлогддог. Ялангуяа монголчуудын хүсэл зоригоос үл хамааран Орос, Хятад хэмээх хоёр хөршийн хоорондын харилцаа, эрх ашгийн тэнцвэр нь Монгол Улсын оршин тогтохуйн аюулгүй байдалтай шууд холбоотой хүчин зүйл байсаар ирсэн.

1990 оныг хүртэл Монгол, Орос хоёр оронд эхэндээ дэлхийн хувьсгалын онол, сүүлээр нь социализмын бүтээн байгуулах онол бүхий хоёр орны геополитик, эдийн засаг, цэргийн сонирхолын нягт сүлжилдсэн байдал ноёрхож байв. Зөвлөлтийн нөмөр нөөлөгт дотоод гадаад бодлогоо даатган шийдвэрлэж, түүний үзэл суртал, улс төр, эдийн засгийн хүчтэй нөлөө, хараат байдалд байсан нь Монгол Улсыг Зөвлөлтийн 16 дахь БНУ, Зөвлөлтийн дагуул улс гэх ойлголтыг бий болгосон гэж үздэг. Америкийн нэрт эрдэмтэн О.Латтимор 1936 онд Монголыг

Оросын дагуул улс гэсэн онолын чиг баримжааг гаргахдаа, дагуул улсын тухай үзэл санааг сайн талаас нь авч үзсэн байдаг. Тухайлбал, “Монголчууд өөрсдийн саналаар, зарим талаар Япон, Хятад хоёроос айн цэрвэснээс болж Оросын тойрогт оржээ” гэж бичжээ. О.Латимор “Нүүдэлчид ба комиссарууд” хэмээх номондоо хоёр их гүрний зах хязгаарт чухал үүрэг гүйцэтгэдэг Монгол орон Орос, Хятадын хооронд стратегийн болон эдийн засгийн харилцаа холбоо хөгжүүлэхэд асар их ач холбогдолтой газар зүйн бүс болон хувирлаа хэмээгээд Монгол-Оросын харилцаа нь Монголын тусгаар тогтнолыг сэргээхэд онцгой үүрэг гүйцэтгэснийг тэмдэглэсэн байдаг. Тиймээс ч Монголыг олон улсын харилцааны томъёоллоор “дагуул улс” гэдэг статуст хамруулж ирсэн билээ. Харин тэр үед тийм нягт харилцаа холбоогүй байсансан бол орчин үеийн тусгаар тогтносон Монгол улс оршин тогтнох асуудал ч ээдрээтэй байх байсан. Тиймдээ ч олон улсын харилцааны хоёр туйлт тогтолцоонд сөргөлдөгч хоёр хөршийнхөө дунд газар зүйн байршлын хувьд хавчигдсан Монгол улс аюулгүй байдлаа улс хоорондын харилцааны хүрээнд нутаг дэвсгэрээ гаднын халдлага түрэмгийллээс хамгаалах чиглэлээр тодорхойлж Оростой тогтоосон харилцаа нь аюулгүй байдлын найдвартай баталгаа болж байсан.

XX зууны эхэнд Орост Октябрийн хувьсгал гарсны улмаас Богд хаант Монгол улсын Засгийн газар 1919 онд Хятадыг түших шийдвэр гаргамагц Хятадын цэрэг Хүрээнд нэвтэрч, Монголын тусгаар тогтнолд аюул тулгарч байв. 1921 онд Ардын хувьсгал ялсны дараа ч Орос, Хятад, Япон улсуудын геополитикийн бодлогын улмаас Монгол улсын тусгаар тогтнолын асуудал хүнд бэрх цаг хугацааг туулахад хүрч байсан тэр үед 1936 оны ЗСБНХУ-БНМАУ-ын Харилцан туслалцах протокол нь Монголыг олон улсын харилцааны субъект болохыг харуулснаараа түүхэн ач холбогдолтой байсан. Дэлхийн хоёрдугаар дайны өмнөх “Алс Дорнод дахь хүчний харьцаа Монголын байр сууринаас шалтгаалах байдал бүрэлдэж байсан нөхцөл дэх их гүрнүүдийн зөрчил дунд Орос, Монголтой холбоотны харилцаа тогтоосон нь Монголын тусгаар тогтнолыг хуульчлан баталгаажуулах эхлэлийг тавьсан байна” хэмээн доктор Р.Болдын өгүүлсэнийг энд эшлэж байна. Дэлхийн хоёрдугаар дайны үед фашист Герман, милитарист Японы түрэмгийллийн эсрэг тэмцлийн эгнээнд нэгдэн, Алс Дорнодод Японы армийг бут ниргэж, Хятадын ард түмнийг чөлөөлөхөд оролцон хувь нэмрээ оруулсан явдал тэр үеийн Монгол улсын гадаад бодлого, үйл ажиллагааны чиг шугам болж байв. Энэ бодлого амжилт олсны нэг баримт бол ЗХУ 1945 онд Крымын бага хурлын шийдвэрт Японы эсрэг дайнд оролцох нэг болзлыг “Гадаад Монголын статус кво-г хэвээр байлгах” гэж заасан явдал байлаа. Тухайлбал, Ялтын бага хурал, Зөвлөлт-Хятадын 1945 оны 8 дугаар сарын 14-ний өдрийн Гэрээ, Монголд явагдсан бүх нийтийн санал хураалт, тэрчлэн 1946 оны 1 дүгээр сарын 5-нд Гоминданы Засгийн газраас энэхүү санал хураалтын дүн болон Монголын тусгаар тогтнолыг хүлээн зөвшөөрснөөр олон жил үргэлжилсэн Монголын олон улсын эрх зүйн хоёрдмол байдлын асуудал

1 Р.Болд. Монголын аюулгүй байдлын орчин, батлан хамгаалах бодлогын зарим асуудал. УБ. 1996.

эцэслэн шийдвэрлэгдс
жилийн тууштай бодл
хүлээн зөвшөөрүүлэхэ

Чингэхдээ Монгол
ирсэн. Газар зүйн б
болоод Америкийн I
Росс нар “буфер” улс
дунд байрласан орн
улс нь ихэвчлэн хоёр
бүхий орнуудын хоор
геостратегийн байрш
хамгаалж “буфер”-ийн
зүйн хүчин зүйлийг үг
Оросын хувьд Монго
тусгаар тогтнолоо ол
чармайлтаас үүдэн Мс
байв.

Москвагийн Олон
“Сталин Монгол Улса
стратегийн эн тэргүүн
нь Зүүн Хойд Ази дах
“хэрэв ЗХУ Монголд е
шаашдаа “... Герман, Я
азаас ЗХУ Алс Дорнод

Эндээс харахад Ор
байдлын нэг гол буфер
дайнд олон мянган ц
Японд цохилт өгч ялса
Монгол Улсын эрх чөл
үйл явдал болсон юм.
онцгой ач холбогдол
хэмжээний хүрээнд С
болсоноос харахад “бу
нь. Гэхдээ Хүйтэн да
хүрээнээс гарч, нэлээн
Азийн бүсийн, олон со
гүйцэтгэх төлөв харагда

2 Ж.Базарсүрэн. Дэлхийн х
түүхэн сургагч, орчин үе.
3 Chay, J. and Ross, T., eds. (1
4 Knight, D. B. (1988) ‘Revie
5 B.A. Корсун. Сталин и Кит

а, дагуул улсын тухай
"Монголчууд өөрсдийн
болж Оросын тойрогт
ууд" хэмээх номондоо
л орон Орос, Хятадын
боо хөгжүүлэхэд асар
эгээд Монгол-Оросын
й үүрэг гүйцэтгэснийг
илцааны томъёоллоор
н тэр үед тийм нягт
ар тогтносон Монгол
иймдээ ч олон улсын
ршийнхөө дунд газар
айдлаа улс хоорондын
эмгийллээс хамгаалах
ь аюулгүй байдлын

аас Богд хаант Монгол
агамагц Хятадын цэрэг
байв. 1921 онд Ардын
политикийн бодлогын
цаг хугацааг туулахад
ан туслалцах протокол
руулснаараа түүхэн ач
ис Дорнод дахь хүчний
рэлдэж байсан нөхцөл
ны харилцаа тогтоосон
лах эхлэлийг тавьсан
а. Дэлхийн хоёрдугаар
лийн эсрэг тэмцлийн
Хятадын ард түмнийг
Монгол улсын гадаад
ого амжилт олсны нэг
рт Японы эсрэг дайнд
р байлгах" гэж заасан
ын 1945 оны 8 дугаар
йтийн санал хураалт,
и газраас энэхүү санал
н зөвшөөрснөөр олон
мол байдлын асуудал

зарим асуудал. УБ. 1996.

эцэслэн шийдвэрлэгдсэн юм.² Ийнхүү Оросын маш тодорхой байр суурь, олон жилийн тууштай бодлого нь олон улсын тавцан дээр Монголын тусгаар тогтнолыг хүлээн зөвшөөрүүлэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэсэн.

Чингэхдээ Монгол улс аюулгүй байдлаа "буфер" улсын байдлаар хангаж ирсэн. Газар зүйн байршлын онолтой уялдан олон улсын харилцааны онол болоод Америкийн Пембрукийн их сургуулийн профессор Жон Чей, Томас Росс нар "буфер" улс гэж "жижиг улс болон төвийг сахисан улс хоёр том орны дунд байрласан орныг хэлнэ"³ гэж тодорхойлсон бол Дэвид Найт: "буфер" улс нь ихэвчлэн хоёр буюу түүнээс дээш хүчирхэг, ашиг сонирхолын нөлөө бүхий орнуудын хооронд байрладаг улс"⁴ гэж тодорхойлжээ. Монгол Улсын геостратегийн байршил нь олон зууны турш Оросын өмнөд хилийг батлан хамгаалж "буфер"-ийн үүрэг гүйцэтгэж ирсэн. Иймд буфер улсын хувьд газар зүйн хүчин зүйлийг үгүйсгэх аргагүй юм. Энэ ч үүднээс XX зууны тэргүүн хагаст Оросын хувьд Монголын буферын үүргийг хэвээр байлгах, Монголын хувьд тусгаар тогтнолоо олон улсын хэмжээнд зөвшөөрүүлэн баталгаажуулах хүчин чармайлтаас үүдэн Монгол, Орос хоёр орны ашиг сонирхол нэг цэгт огтлолцож байв.

Москвагийн Олон улсын харилцааны дээд сургуулийн доцент В.Корсун "Сталин Монгол Улсад тусгаар тогтнол олгон баталгаатай буфер бүс болгох нь стратегийн эн тэргүүний асуудал гэж үзэж байсан бөгөөд тэрээр "Гадаад Монгол нь Зүүн Хойд Ази дахь ЗХУ-ын аюулгүй байдлыг хангах "буфер" болохын хувьд "хэрэв ЗХУ Монголд өөрийгөө батлан хамгаалах хууль ёсны эрхийг олгохгүй бол цаашдаа "... Герман, Япон хоёр эргэн сэргэж өмнөх шигээ хүчирхэг гүрэн болох аваас ЗХУ Алс Дорнодоо бүхэлд нь алдах болно"⁵ хэмээн тэмдэглэсэн байна.

Эндээс харахад Орос улс Монголыг хувь заяаны холбоотон, түүний аюулгүй байдлын нэг гол буфер улс гэж харж хандаж ирснийг гэрчилж байна. Халх голын дайнд олон мянган цэрэг эрсийнхээ амийг алдан байж, Монголыг хамгаалан, Японд цохилт өгч ялсан нь нэг талаас буфер бүсээ аварч хамгаалах, нөгөө талаас Монгол Улсын эрх чөлөө, тусгаар тогтнолыг бататгахад чухал үүрэг гүйцэтгэсэн үйл явдал болсон юм. Тиймдээ ч эдүгээ Халх голын байлдааны хамтын ялалтад онцгой ач холбогдол өгч, тус ялалтын 70, 75, 80 жилийн ойн баярын арга хэмжээний хүрээнд ОХУ-ын Ерөнхийлөгч Монгол Улсад айлчлалуудаа хийх болсоноос харахад "буфер" бүсийн үүрэг өнөөдөр ч ач холбогдолтой хэвээр байх нь. Гэхдээ Хүйтэн дайнаас хойш "буфер" бүсийн хавчигдмал, хязгаарлагдмал хүрээнээс гарч, нэлээн өргөн хэмжээнд, тухайлбал, Зүүн Хойд Азийн бүсийн, Төв Азийн бүсийн, олон соёл иргэншлийн дундын бүс нутгийн "буфер" бүсийн үүрэг гүйцэтгэх төлөв харагдаж байна.

2 Ж.Базарсүрэн. Дэлхийн хоёрдугаар дайн, Монголын тусгаар тогтнолын асуудал. Дэлхийн II дайн: түүхэн сургамж, орчин үе. УБ.2005. 39-р тал.

3 Chay, J. and Ross, T., eds. (1986) Buffer States in World Politics. Westview Press: Boulder

4 Knight, D. B. (1988) 'Review'. Geographical Review, 78 (1): 93-95.

5 В.А.Корсун. Сталин и Китай в годы войны. Том VIII. Дипломат.

1960-аад онд буюу 60 жилийн өмнө ЗХУ, БНХАУ-ын харилцаа муудахад Монголын удирдлага Москвагийн талд зогссоноор Зөвлөлтийн цэрэг Монголын нутаг дэвсгэрт бараг 30 жил байрласан юм. Тэр үед дайн гарсан бол дайны тэргүүн шугам болж, хамгийн түрүүнд хохирогч болох аюултай байв. Ийнхүү Монгол улс хоёр хөршийнхөө нэгэнтэй нь эвссэнээр өөрийн газар нутгийг нөгөө хөршийн эсрэг хамгийн ойроос цохилт өгөх чадавхийг бүрдүүлсэн байдаг. Хятадын боломжит түрэмгийллийн эсрэг чиглэсэн 1966 оны хоёр орны хоорондын “Найрамдал, харилцан туслалцах тухай гэрээ”-гээр гаднын халдлагад өртсөн тохиолдолд ЗХУ БНМАУ-ыг хамгаалах үүрэг хүлээсэн. Тиймдээ ч тус гэрээ нь Монгол-Оросын цэрэг, улс төрийн хамтын ажиллагааг Варшавын гэрээний орнуудтай хамтран ажиллахтай адил түвшинд хүргэснээрээ онцгой ач холбогдолтой гэрээ байв. Энэ утгаараа Зөвлөлт Оростой холбоотон байсан явдал Монгол улсыг тусгаар тогтносон улс гэж олон улсад хүлээн зөвшөөрөгдөхөд шийдвэрлэх үүрэг гүйцэтгэсэн юм.

Монгол улс аюулгүй байдлаа хангах асуудлаас гадна тусгаар тогтнолынхоо энэ хугацаанд Зөвлөлт маягийн хөгжлийн загвараар замнан ЗХУ-ын тусламжтайгаар феодалын үеийн хоцрогдсон ахуй байдлаас орчин цагийн суурин соёл иргэншилд шилжиж, аж үйлдвэр, хот суурин газруудыг байгуулж, улс төр, нийгмийн байгуулал, эдийн засаг, соёл, урлаг, шинжлэх ухаан, эрүүл мэнд, боловсрол, батлан хамгаалахын салбарыг үүсгэн байгуулж хөгжүүлж чадсан юм. Нөгөө талаараа, Монгол-Зөвлөлтийн цэрэг, улс төрийн холбоо нь Оросын ашиг сонирхолд нийцсэн худалдаа-эдийн засгийн хамтын ажиллагааг өргөн агуулгаар тэтгэж байв. Социализмын замаар замнасан энэ хугацаанд гадаад харилцааны гол жин нь ЗХУ-д ногдож байсан хэдий ч Монгол улс дэлхийн 83 улстай дипломат харилцаатай, Нэгдсэн Үндэстний Байгууллага, Эдийн засгийн харилцан туслалцах зөвлөл зэрэг олон улсын байгууллагын гишүүн орон болсон байлаа.

Монгол-Хятадын чиглэл дэх Оросын шинэ гадаад бодлогын эхлэл нь 1986 онд Владивосток хотноо М.С.Горбачёв: “Оросоос Хятадтай харилцаагаа сайжруулах эрмэлзэлтэй байгаа ба үүнийг Монголын нутгаас Оросын цэргийг гаргах замаар шийдвэрлэнэ” гэсэн байдаг. Энэ нь Орос, Хятадын хоорондын харилцааг хэвийн болгож, цаашлаад Монгол, Орос, Хятад гурван улсын хоорондын хурцадмал байдлыг намжааж, Монгол-Оросын харилцаанд Хятадын зүгээс шууд цэргийн аюул заналхийлэл учруулж байсан хүчин зүйлийн нөлөөг бууруулсан юм.

Ийнхүү Монгол Улс хөрш хоёр орон Орос, Хятадтай эвсэж, дайсгнаж харилцааар ирсэн зуун жилийн туршлагаас харахад хамгийн оновчтой бодлого бол хоёр улсын хооронд “тэнцвэртэй” харьцах явдал гэдгийг харуулж байна. Монгол Улсын “Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал”-д “ОХУ, БНХАУ-тай сайн хөршийн найрсаг харилцаа, өргөн хүрээтэй хамтын ажиллагааг хөгжүүлнэ. Чингэхдээ үндэсний эрх ашиг, харилцааны түүхэн уламжлалыг харгалзан бүс нутгийн энх тайван, тогтвортой байдлыг эрхэмлэж, бүхэлдээ тэнцвэртэй харилцахыг эрмэлзэнэ” гэж тунхагласан байдаг. Энэ зарчим нь “адил зай барих, бүх асуудлаар адил байр суурьтай байхыг бус, харин хоёулантай нь итгэлцлийг

бэхжүүлэх, сайн хөрш хэлж байгаа юм. Хоёр хэмжигдэх зүйл биш болох ч улс төрийн хуу

Монгол Улс ОХУ ажиллагаан дээрээ т найрсаг харилцаа, хам харилцааны эрх зүйн ү агуулгын хувьд өөрч шилжиж байгааг нэг т тунхаглал, Монгол-Ор хэмжээнд тогтоосон хооронд стратегийн тү хоёр орны харилцааг бүрэн стратегийн түн улсын харилцааны хү 2014 онд Монгол, Хят ийн харилцаанд шил Монгол-Хятадын хари хоёулантай нь иж бү юм. Ийнхүү Монгол маргаангүй, иж бүрэн

ОХУ-ын Ерөнхий оролцохоор Монгол У “Найрсаг харилцаа, и бичиг нь Монгол улс нөлөөгөөр илүү, заава Монгол улсын геостра Тус гэрээнд: “Талууд (оролцохгүй бөгөөд нөг харшилсан аливаа нэгэ эсрэг чиглэсэн аливаа түдгэлзэнэ. Аль ч Тал буюу аливаа хүчирхи Гадаадын цэрэг, цөмий дэвсгэртээ байрлуулах байхад чиглэсэн Монг оруулжээ.

Америкийн зүгээс нэмэгдэж байгаатай хс

6 Найрсаг харилцаа, иж бү хоорондын гэрээ. Монгол

н харилцаа муудахад тийн цэрэг Монголын йн гарсан бол дайны юултай байв. Ийнхүү өрийн газар нутгийг адавхийг бүрдүүлсэн 1966 оны хоёр орны гэр гаднын халдлагад өвчлөн. Тиймдээ ч тус ажиллагааг Варшавын үргэснээрээ онцгой ач холбоотон байсан явдал үлээн зөвшөөрөгдөхөд

гаар тогтнолынхоо энэ У-ын тусламжтайгаар уурин соёл иргэншилд , улс төр, нийгмийн энд, боловсрол, батлан юм. Нөгөө талаараа, сын ашиг сонирхолд гөн агуулгаар тэтгэж даад харилцааны гол н 83 улстай дипломат йн харилцан туслалцах байлаа.

гийн эхлэл нь 1986 онд рилцаагаа сайжруулах цэргийг гаргах замаар дын харилцааг хэвийн хоорондын хурцадмал зүгээс шууд цэргийн уруулсан юм.

гай эвсэж, дайсагнаж ийн оновчтой бодлого дгийг харуулж байна. г"-д "ОХУ, БНХАУ-тай ажиллагааг хөгжүүлнэ. ламжлалыг харгалзан бүхэлдээ тэнцвэртэй м нь "адил зай барих, улантай нь итгэлцлийг

бэхжүүлэх, сайн хөршийн харилцан ашигтай хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх"-ийг хэлж байгаа юм. Хоёр хөрштэйгөө тэнцвэртэй харилцах тухай асуудал бол хувиар хэмжигдэх зүйл биш бөгөөд гадаад худалдааны хувьд аль нэг улс нь жин дарж болох ч улс төрийн хувьд тэнцвэртэй байх явдал юм.

Монгол Улс ОХУ-тай олон жилийн түүхэн уламжлал бүхий хамтын ажиллагаан дээрээ тулгуурлан 1993 онд байгуулсан Монгол Улс, ОХУ-ын найрсаг харилцаа, хамтын ажиллагааны тухай Гэрээгээр хоёр орны шинэ үеийн харилцааны эрх зүйн үндсийг тавьсан юм. 1993 оны гэрээ нь хоёр орны харилцааг агуулгын хувьд өөрчлөн, холбоотны харилцаанаас сайн хөршийн харилцаанд шилжиж байгааг нэг талаараа тодорхойлсон. Цаашлаад 2000 оны Улаанбаатарын тунхаглал, Монгол-Оросын харилцааны мөн чанарыг стратегийн түншлэлийн хэмжээнд тогтоосон 2006 оны Москвагийн тунхаглал, Монгол Улс, ОХУ-ын хооронд стратегийн түншлэлийг хөгжүүлэх тухай 2009 оны тунхаглалд суурилан хоёр орны харилцааг өргөтгөн гүнзгийрүүлж, 2019 онд "Найрсаг харилцаа, иж бүрэн стратегийн түншлэлийн тухай гэрээ"-г хугацаагүйгээр байгуулснаар хоёр улсын харилцааны хүрч болох хамгийн дээд түвшний харилцаанд хүрээд байна. 2014 онд Монгол, Хятад хоёр улс харилцаагаа "Иж бүрэн стратегийн түншлэл"-ийн харилцаанд шилжүүлэн хөгжүүлэх болсноор Монгол, Оросын харилцаа, Монгол-Хятадын харилцааны түвшинээс хоцорч байсан бол одоо хоёр хөрштэйгөө хоёулантай нь иж бүрэн стратегийн түншлэлийн харилцаатай болоод байгаа юм. Ийнхүү Монгол Улс хөрш гүрнүүдтэйгээ улс төр, газар нутгийн аливаа маргаангүй, иж бүрэн стратегийн түншлэлийн эрхзүйн үндсийг баттай тавьлаа.

ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.Путин Халх голын ялалтын 80 жилийн ойд оролцохоор Монгол Улсад хийсэн албан ёсны айлчлалын үеэр байгуулсан тус "Найрсаг харилцаа, иж бүрэн стратегийн түншлэлийн тухай гэрээ"-ний баримт бичиг нь Монгол улсаас БНХАУ-тай байгуулсан баримт бичгээс эрх зүйн хүч нөлөөгөөр илүү, заавал биелүүлэх үүрэг хүлээсэн шинжтэй заалтууд орсон нь Монгол улсын геостратегийн ач холбогдлыг нэг талаараа бататгаж байгаа юм. Тус гэрээнд: "Талууд бие биеийн эсрэг чиглэсэн цэрэг-улс төрийн аливаа эвсэлд оролцохгүй бөгөөд нөгөө Талын бүрэн эрхт байдал, тусгаар тогтнолын эрх ашигт харшилсан аливаа нэгэн гэрээг гуравдагч улстай байгуулахгүй болон нөгөө Талын эсрэг чиглэсэн аливаа үйлдэлд оролцох, эсхүл ийм төрлийн үйлдлийг дэмжихээс түдгэлзэнэ. Аль ч Тал өөрийн нутаг дэвсгэрээ нөгөө Талын эсрэг түрэмгийлэл буюу аливаа хүчирхийлэл үйлдэх зорилгоор гуравдагч улсад ашиглуулахгүй. Гадаадын цэрэг, цөмийн болон үй олноор хөнөөх бусад төрлийн зэвсгийг нутаг дэвсгэртээ байрлуулахгүй байх, нутаг дэвсгэрээрээ дамжуулан өнгөрүүлэхгүй байхад чиглэсэн Монгол Улсын бодлогыг ОХУ хүндэтгэнэ"⁶ гэсэн заалтыг тусган оруулжээ.

Америкийн зүгээс Орос болон Хятадад тавих хориг арга хэмжээний дарамт нэмэгдэж байгаатай холбоотой Орос-Хятадын харилцаа өргөжин тэлж, Оросын

⁶ Найрсаг харилцаа, иж бүрэн стратегийн түншлэлийн тухай Монгол Улс, Оросын Холбооны улс хоорондын гэрээ. Монгол-Оросын харилцаа: баримт бичгүүд. 2005-2020. УБ. 190-р тал

Алс Дорнодын бодлого, Хятадыг чиглэсэн бодлого идэвхижиж байгаа нь Монгол Улсын геостратегийн ач холбогдлыг мэдэгдэхүйц өсгөж байна. “Орос-Хятадын харилцаа “Шинэ эрин үе дэх Орос, Хятадын иж бүрэн стратегийн түншлэлийн харилцаа, хамтын ажиллагаа” гэсэн хамтын ажиллагааны дараагийн үе шатанд хүрсэн нь Монгол Улсын гадаад хамгийн ойр орчин таатай байгааг илтгэж байна. Ялангуяа Монгол Улсын аюулгүй байдал нь дээр өгүүлсэнчлэн гадаад орчны хүчин зүйл, түүний дотор Орос, Хятадтай тогтоосон харилцаа хийгээд хөрш хоёр орны хоорондын харилцааны өөрчлөлт, төлөв байдал, хүчний тэнцвэрээр тодорхойлогдож ирсэн түүхтэй. Тиймээс Орос, Хятадын харилцааны ойртол, эрчимтэй түншлэлийн цаана хоёр улс Монгол Улстай харилцаагаа хөгжүүлэхдээ бие биетэйгээ өрсөлдөх гэхээсээ Монголын талаар ашиг сонирхлоо харилцан тохирч уялдуулах магадлалтай.

Монгол Улсын хувьд хөрш их гүрнүүдийнхээ улс төр, эдийн засгийн хэт их хараат байдалд орохоос болгоомжилсон бодлого, үйл ажиллагаа гэх мэт сөрөг хүчин зүйлсийг даван туулах шаардлага ч урган гарч байна. ОХУ 2009 оны “Эрчим хүчний стратеги”-иа шинэчлэн 2020 оны 6 дугаар сард “Эрчим хүчний стратеги-2035” баталсан ба үүний дагуу эрчим хүчний түүхий эдийн экспорт нь Европ гэсэн нэг чиглэлээс Ази Номхон далайн бүс нутаг, ялангуяа эрчимтэй хөгжиж байгаа Хятад улс руу чиглэж байна. Хоёр хөршийн иж бүрэн стратегийн түншлэлийн харилцаанд эрчим хүчний хамтын ажиллагаа, нэн ялангуяа, газрын тос, байгалийн хий болон нүүрсний салбарт хамтран ажиллах асуудал чухал байр суурь эзэлж байна. Энэхүү эрчим хүчний нэг чухал салбар болох байгалийн хий дамжуулах хоолойг Оросоос Монголын нутгаар дамжуулан тавих асуудал ч идэвхжин, Монгол, Оросын Засгийн газрын түвшинд хэлэлцэгдэх болсон нь Орос, Хятад хоёр улс зөвшилцөлд хүрч, тохиролцсоны үр дүн бөгөөд энэ нь цаашлаад Орос-Хятадын хоорондын гэрээгээр бэхжин, хэрэгжих л үлдээд байна. Ийнхүү Монголын нутгаар дайруулан хийн хоолой тавих, Монгол-Орос-Хятад гурван улсын эдийн засгийн коридор болон уул уурхай, байгалийн баялагийг олборлох томоохон төсөл хөтөлбөр яригдаж байгаа энэ үед Орос, Хятадын хооронд идэвхжиж буй эдийн засгийн хамтын ажиллагаа, интеграцийн үйл явцыг оновчтой мэдэрсэн эдийн засгийн дипломат үйл ажиллагаа авч хэрэгжүүлэх нь чухал ач холбогдолтой юм.

Эцэст нь Монгол Улсын аюулгүй байдал, тусгаар тогтнолын эцсийн, найдвартай баталгаа нь ОХУ хэвээр байна. Монгол-Оросын иж бүрэн стратегийн түншлэлийн түвшинд хоёр орны харилцаа улам бүр гүнзгийрэн хөгжихийн сацуу, Монгол, Орос, Хятад гурван талт хамтын ажиллагааг өргөжүүлэн, Ази Номхон далай дахь энх тайван, аюулгүй байдлыг хангах бүс нутгийн гүүр болох боломжтой. Олон улсын тавцанд идэвхитэй үйл ажиллагаа явуулж, бүс нутгийн интеграцид оновчтой оролцон, Монголын эргэн тойрны хүчний харьцаа, нөлөө бүхий улс орны ашиг сонирхолыг тэнцвэржүүлсэн бодлого хэрэгжүүлэн, хамтын ажиллагаа хөгжүүлэхэд чиглэсэн Монгол Улсын гадаад бодлого, үйл ажиллагаа улс орны тусгаар тогтнол, аюулгүй байдлыг бататгах гол хүчин зүйлийн нэг юм.

МОНГОЛ-
ТӨЛӨВ

Монгол улсын эдийн засагчид МАН, АЗГ-аас боловсролтой бичээ. 1924 онд Монгол улс үндэсний мөнгөн талбартыг аажмаар хөрөнгийн орлого болон ангийн орлого болон байгуулагдсан улс болсон Монголын худалдааны байгууллага алхам алхамаар бүрэлдэхүүн хэлбэртэй байгууллагаардлагатай байгаа болон эрх тэгш, харилцан байгаа.

ИЙМД, 1921-1930
УЗЭВ.

Нэг. М

МАН-аас боловсролын бичгийг МАН-ын II үйлдвэрийг хөгжүүлэн нэгдсэн тогтолцоо болгон хөгжүүлж, үнэнийг тэмдэглэв. Хуучин дээр аль ч ор

МОНГОЛ АРДЫН НАМЫН

МОНГОЛ УЛСЫН ШИНЖЛЭХ УХААНЫ АКАДЕМИ
ОЛОН УЛС СУДЛАЛЫН ХҮРЭЭЛЭН

ОЛОН УЛС СУДЛАЛ - 2021: МОНГОЛЫН ОРОС СУДЛАЛ

ЭРДЭМ ШИНЖИЛГЭЭНИЙ ХУРЛЫН ЭМХЭТГЭЛ

Улаанбаатар
2022 он

ННА 66.4
ДАА 327
О - 295

ОЛОН УЛС СУДЛАЛ - 2021: МОНГОЛЫН ОРОС СУДЛАЛ

ЭРДЭМ ШИНЖИЛГЭЭНИЙ ХУРЛЫН ЭМХЭТГЭЛ

Эрхэлсэн: Дашнямын ЗОЛБОО, Доктор (Ph.D), дэд профессор
Эмхэтгэсэн: Болдын ХИШИГЖАРГАЛ, магистр
Редактор: Адъяагийн НЯМДОЛЖИН, Доктор (Ph.D)
Раднаасэдийн ТӨРДАЛАЙ, Доктор (Ph.D)
Дизайнер: Чойжоогийн ЭРДЭНЭБАТ

ОЛОН УЛС СУДЛАЛЫН ХҮРЭЭЛЭН

Баруун сэлбийн гудамж 15, Шуудангийн хайрцаг-187,
Улаанбаатар 15141, Монгол Улс
Утас: 976-11-322613, 317185
Факс: 976-11-322613
Цахим хуудас: www.iis.ac.mn
Цахим шуудан: iis@mas.ac.mn

Цаасны хэмжээ: 880x1190 1/12
Хэвлэлийн хуудас: 13.5

ISBN 978-9919-9639-6-5

“Бэмби сан” хэвлэлийн газар хэвлэв.
Улаанбаатар, 2022

Д.Алтай

О.Батсайхан

А.Нямдолжин

Г.Өнөржарга

Д.Бадрал

А.Даваасүрэн

Т.Мөнх-Оргил

Д.Батбаяр

Н.Хүдэрбат

Ц.Бямба-Эрдэ

Х.Орхончимэг

Т.Сайнжарга

МОНГОЛ УЛС, ОХУ-ЫН ХООРОНД ДИПЛОМАТ
ХАРИЛЦАА ТОГТООСНЫ 100 ЖИЛИЙН ОЙД ЗОРИУЛАН 2021 ОНЫ
11 ДҮГЭЭР САРЫН 02-НЫ ӨДӨР ГХЯ-НД ЗОХИОН БАЙГУУЛСАН
“МОНГОЛ-ОРОСЫН ХАРИЛЦАА: ТҮҮХ, ОРЧИН ҮЕ БА ХЭТИЙН ТӨЛӨВ”
СЭДЭВТ ЭРДЭМ ШИНЖИЛГЭЭНИЙ БАГА ХУРАЛ

	ОХУ-аас Монгол Улсад суугаа Элчин сайдын яамны элчин зөвлөх Сергей Анатольевич Краминцевийн хэлсэн үг	110
	Выступление советника-посланника посольства Российской Федерации в Монголии С.А.Краминцева на научной конференции, посвященной 100 летию установления дипломатических отношений между Россией и Монголией	115
В.В.Кильякова	Улаанбаатар дахь Русский Дом нь ардын дипломат хөтөч мөн	120
В.В.Кильякова	Русский Дом в Улан-Баторе - проводник народной дипломатии	126
О.Батсайхан	Монгол-Зөвлөлтийн 1921 оны гэрээ: Түүх ба баримт.	132
А.Нямдолжин	Монгол Улсын тусгаар тогтнол, аюулгүй байдал ОХУ-ын гүйцэтгэх үүрэг	143
Ц.Батбаяр Г.Баттүшиг	Монгол-Зөвлөлтийн худалдаа: Хөгжил, төлөвшилийн асуудлууд (1921-1930 он)	149
Ч.Батдорж	ЗХУ-ын ШУА-ийн “Монголын комисс”-ын Монгол дахь үйл ажиллагаа	160
	Хэлэлцүүлэг	188

АЖЦ	Ард
АИХ	Ард
АНУ	Аме
АСОГ	Ази
АТЗГ	Ард
БНӨСУ	Бүт
БНХАУ	Бүт
БСШУЯ	Бол
БХЯ	Бат
ВНИИДАД	Все
ВОКС	Все
ГАРФ	Гос
ГХАК	Гад
ГХЯ	Гад
ГЯЯ	Гад
ЕАЭС	Евр
ЕАБХАБ	Евр
ЕАЭЗХ	Евр
ЗОУ	Зөв
ЗСБНХОУ	Зөв
ЗСБНХУ	Зөв
ЗХЖШ	Зөв
ЗХУ	Зөв
ЗХУКН	Зөв
ИНЕГ	Ир
КИГХ	Кс
КПСС	Кс
МАВСУЗ	М
	за
МАЗГ	М
МАН	М
МАХН	М
МАХЦ	М
МИД	М
Минобрнаук	М
МонАПРЯЛ	М
	за
НАТО	У

МОНГОЛ УЛСЫН ТУСГААР ТОГТНОЛ, АЮУЛГҮЙ БАЙДАЛД ОХУ-ЫН ГҮЙЦЭТГЭХ ҮҮРЭГ

А.НЯМДОЛЖИН

Доктор (Ph.D)

ШУА-ийн Олон улс судлалын хүрээлэнгийн

Орос судлалын салбарын эрхлэгч,

Эрдэм шинжилгээний тэргүүлэх ажилтан

Монгол Улс тусгаар тогтнол аюулгүй байдлаа улс төрийн ардчилал, зах зээлийн эдийн засгийн зарчмаар баталгаажуулах болсноо зарласнаас хойш 30 жилийг ардаа үджээ. Монгол Улсын улс төр, үзэл суртлын гадаад орчин өөрчлөгдөж, дотоод орчин дахь нийгэм эдийн засгийн шинэ тогтолцоонд суурь өөрчлөлтүүд эргэлт буцалтгүй хийгдэж байсан 1994 онд Монгол Улсын Их хурлаас “Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал” баталж улмаар 2011 онд шинэчлэн баталсан нь төрөөс үндэсний аюулгүй байдлын талаар явуулах бодлого, чиглэлийг тодорхойлсон чухал ач холбогдолтой баримт бичиг болсон юм. Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалд: “Монгол Улсын үндэсний язгуур ашиг сонирхолыг хангах гадаад, дотоод таатай нөхцөл бүрдсэн байхыг үндэсний аюулгүй байдал хэмээнэ” гэж заасан бөгөөд Монгол Улсын тусгаар тогтнол, бүрэн эрхт байдлыг хангах үндсэн арга нь улс төр, дипломатын үйл ажиллагаа ба гадаад бодлого нь энхийг эрхэмлэсэн, нээлттэй, олон тулгуурт байна гэдгийг онцолсон юм.

Гадаад орчны нөлөөлөл нь тухайн улсыг хүрээлж буй улс орнуудын болон тухайн улсын үндэсний ашиг сонирхол хоорондын харилцаа, шинж агуулгаас шалтгаалж байдаг тул Монгол улсын тусгаар тогтнол, үндэсний аюулгүй байдал нь олон улсын харилцааны нөхцөл байдал болоод их гүрнүүдийн хоорондох хүчний тэнцвэрээр тодорхойлогддог. Ялангуяа монголчуудын хүсэл зоригоос үл хамааран Орос, Хятад хэмээх хоёр хөршийн хоорондын харилцаа, эрх ашгийн тэнцвэр нь Монгол Улсын оршин тогтохуйн аюулгүй байдалтай шууд холбоотой хүчин зүйл байсаар ирсэн.

1990 оныг хүртэл Монгол, Орос хоёр оронд эхэндээ дэлхийн хувьсгалын онол, сүүлээр нь социализмын бүтээн байгуулах онол бүхий хоёр орны геополитик, эдийн засаг, цэргийн сонирхолын нягт сүлжилдсэн байдал ноёрхож байв. Зөвлөлтийн нөмөр нөөлөгт дотоод гадаад бодлогоо даатган шийдвэрлэж, түүний үзэл суртал, улс төр, эдийн засгийн хүчтэй нөлөө, хараат байдалд байсан нь Монгол Улсыг Зөвлөлтийн 16 дахь БНУ, Зөвлөлтийн дагуул улс гэх ойлголтыг бий болгосон гэж үздэг. Америкийн нэрт эрдэмтэн О.Латтимор 1936 онд Монголыг

Оросын дагуул улс гэсэн онолын чиг баримжааг гаргахдаа, дагуул улсын тухай үзэл санааг сайн талаас нь авч үзсэн байдаг. Тухайлбал, “Монголчууд өөрсдийн саналаар, зарим талаар Япон, Хятад хоёроос айн цэрвэснээс болж Оросын тойрогт оржээ” гэж бичжээ. О.Латимор “Нүүдэлчид ба комиссарууд” хэмээх номондоо хоёр их гүрний зах хязгаарт чухал үүрэг гүйцэтгэдэг Монгол орон Орос, Хятадын хооронд стратегийн болон эдийн засгийн харилцаа холбоо хөгжүүлэхэд асар их ач холбогдолтой газар зүйн бүс болон хувирлаа хэмээгээд Монгол-Оросын харилцаа нь Монголын тусгаар тогтнолыг сэргээхэд онцгой үүрэг гүйцэтгэснийг тэмдэглэсэн байдаг. Тиймээс ч Монголыг олон улсын харилцааны томъёоллоор “дагуул улс” гэдэг статуст хамруулж ирсэн билээ. Харин тэр үед тийм нягт харилцаа холбоогүй байсансан бол орчин үеийн тусгаар тогтносон Монгол улс оршин тогтнох асуудал ч ээдрээтэй байх байсан. Тиймдээ ч олон улсын харилцааны хоёр туйлт тогтолцоонд сөргөлдөгч хоёр хөршийнхөө дунд газар зүйн байршлын хувьд хавчигдсан Монгол улс аюулгүй байдлаа улс хоорондын харилцааны хүрээнд нутаг дэвсгэрээ гаднын халдлага түрэмгийллээс хамгаалах чиглэлээр тодорхойлж Оростой тогтоосон харилцаа нь аюулгүй байдлын найдвартай баталгаа болж байсан.

XX зууны эхэнд Орост Октябрийн хувьсгал гарсны улмаас Богд хаант Монгол улсын Засгийн газар 1919 онд Хятадыг түших шийдвэр гаргамагц Хятадын цэрэг Хүрээнд нэвтэрч, Монголын тусгаар тогтнолд аюул тулгарч байв. 1921 онд Ардын хувьсгал ялсны дараа ч Орос, Хятад, Япон улсуудын геополитикийн бодлогын улмаас Монгол улсын тусгаар тогтнолын асуудал хүнд бэрх цаг хугацааг туулахад хүрч байсан тэр үед 1936 оны ЗСБНХУ-БНМАУ-ын Харилцан туслалцах протокол нь Монголыг олон улсын харилцааны субъект болохыг харуулснаараа түүхэн ач холбогдолтой байсан. Дэлхийн хоёрдугаар дайны өмнөх “Алс Дорнод дахь хүчний харьцаа Монголын байр сууринаас шалтгаалах байдал бүрэлдэж байсан нөхцөл дэх их гүрнүүдийн зөрчил дунд Орос, Монголтой холбоотны харилцаа тогтоосон нь Монголын тусгаар тогтнолыг хуульчлан баталгаажуулах эхлэлийг тавьсан байна¹ хэмээн доктор Р.Болдын өгүүлсэнийг энд эшлэж байна. Дэлхийн хоёрдугаар дайны үед фашист Герман, милитарист Японы түрэмгийллийн эсрэг тэмцлийн эгнээнд нэгдэн, Алс Дорнодод Японы армийг бут ниргэж, Хятадын ард түмнийг чөлөөлөхөд оролцон хувь нэмрээ оруулсан явдал тэр үеийн Монгол улсын гадаад бодлого, үйл ажиллагааны чиг шугам болж байв. Энэ бодлого амжилт олсны нэг баримт бол ЗХУ 1945 онд Крымын бага хурлын шийдвэрт Японы эсрэг дайнд оролцох нэг болзлыг “Гадаад Монголын статус кво-г хэвээр байлгах” гэж заасан явдал байлаа. Тухайлбал, Ялтын бага хурал, Зөвлөлт-Хятадын 1945 оны 8 дугаар сарын 14-ний өдрийн Гэрээ, Монголд явагдсан бүх нийтийн санал хураалт, тэрчлэн 1946 оны 1 дүгээр сарын 5-нд Гоминданы Засгийн газраас энэхүү санал хураалтын дүн болон Монголын тусгаар тогтнолыг хүлээн зөвшөөрснөөр олон жил үргэлжилсэн Монголын олон улсын эрх зүйн хоёрдмол байдлын асуудал

1 Р.Болд. Монголын аюулгүй байдлын орчин, батлан хамгаалах бодлогын зарим асуудал. УБ. 1996.

эцэслэн шийдвэрлэгдс
жилийн тууштай бодл
хүлээн зөвшөөрүүлэхэ

Чингэхдээ Монгол
ирсэн. Газар зүйн б
болоод Америкийн I
Росс нар “буфер” улс
дунд байрласан орн
улс нь ихэвчлэн хоёр
бүхий орнуудын хоор
геостратегийн байрш
хамгаалж “буфер”-ий
зүйн хүчин зүйлийг үг
Оросын хувьд Монго
тусгаар тогтнолоо ол
чармайлтаас үүдэн М
байв.

Москвагийн Олон
“Сталин Монгол Улса
стратегийн эн тэргүүн
нь Зүүн Хойд Ази дах
“хэрэв ЗХУ Монголд е
шаашдаа “... Герман, Я
азаас ЗХУ Алс Дорнод

Эндээс харахад Ор
байдлын нэг гол буфер
дайд олон мянган ц
Японд цохилт өгч ялса
Монгол Улсын эрх чөл
үйл явдал болсон юм.
онцгой ач холбогдол
хэмжээний хүрээнд С
болсоноос харахад “бу
нь. Гэхдээ Хүйтэн да
хүрээнээс гарч, нэлээн
Азийн бүсийн, олон со
гүйцэтгэх төлөв харагда

2 Ж.Базарсүрэн. Дэлхийн х
түүхэн сургагч, орчин үе.
3 Chay, J. and Ross, T., eds. (1
4 Knight, D. B. (1988) ‘Revie
5 B.A. Корсун. Сталин и Кит

а, дагуул улсын тухай
"Монголчууд өөрсдийн
болж Оросын тойрогт
ууд" хэмээх номондоо
л орон Орос, Хятадын
боо хөгжүүлэхэд асар
эгээд Монгол-Оросын
й үүрэг гүйцэтгэснийг
илцааны томъёоллоор
н тэр үед тийм нягт
ар тогтносон Монгол
иймдээ ч олон улсын
ршийнхөө дунд газар
айдлаа улс хоорондын
эмгийллээс хамгаалах
нь аюулгүй байдлын

аас Богд хаант Монгол
агамагц Хятадын цэрэг
байв. 1921 онд Ардын
политикийн бодлогын
цаг хугацааг туулахад
ан туслалцах протокол
руулснаараа түүхэн ач
ис Дорнод дахь хүчний
рэлдэж байсан нөхцөл
ны харилцаа тогтоосон
лах эхлэлийг тавьсан
а. Дэлхийн хоёрдугаар
лийн эсрэг тэмцлийн
Хятадын ард түмнийг
Монгол улсын гадаад
ого амжилт олсны нэг
рт Японы эсрэг дайнд
р байлгах" гэж заасан
ын 1945 оны 8 дугаар
йтийн санал хураалт,
и газраас энэхүү санал
н зөвшөөрснөөр олон
мол байдлын асуудал

зарим асуудал. УБ. 1996.

эцэслэн шийдвэрлэгдсэн юм.² Ийнхүү Оросын маш тодорхой байр суурь, олон жилийн тууштай бодлого нь олон улсын тавцан дээр Монголын тусгаар тогтнолыг хүлээн зөвшөөрүүлэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэсэн.

Чингэхдээ Монгол улс аюулгүй байдлаа "буфер" улсын байдлаар хангаж ирсэн. Газар зүйн байршлын онолтой уялдан олон улсын харилцааны онол болоод Америкийн Пембрукийн их сургуулийн профессор Жон Чей, Томас Росс нар "буфер" улс гэж "жигжиг улс болон төвийг сахисан улс хоёр том орны дунд байрласан орныг хэлнэ"³ гэж тодорхойлсон бол Дэвид Найт: "буфер" улс нь ихэвчлэн хоёр буюу түүнээс дээш хүчирхэг, ашиг сонирхолын нөлөө бүхий орнуудын хооронд байрладаг улс"⁴ гэж тодорхойлжээ. Монгол Улсын геостратегийн байршил нь олон зууны турш Оросын өмнөд хилийг батлан хамгаалж "буфер"-ийн үүрэг гүйцэтгэж ирсэн. Иймд буфер улсын хувьд газар зүйн хүчин зүйлийг үгүйсгэх аргагүй юм. Энэ ч үүднээс XX зууны тэргүүн хагаст Оросын хувьд Монголын буферын үүргийг хэвээр байлгах, Монголын хувьд тусгаар тогтнолоо олон улсын хэмжээнд зөвшөөрүүлэн баталгаажуулах хүчин чармайлтаас үүдэн Монгол, Орос хоёр орны ашиг сонирхол нэг цэгт огтлолцож байв.

Москвагийн Олон улсын харилцааны дээд сургуулийн доцент В.Корсун "Сталин Монгол Улсад тусгаар тогтнол олгон баталгаатай буфер бүс болгох нь стратегийн эн тэргүүний асуудал гэж үзэж байсан бөгөөд тэрээр "Гадаад Монгол нь Зүүн Хойд Ази дахь ЗХУ-ын аюулгүй байдлыг хангах "буфер" болохын хувьд "хэрэв ЗХУ Монголд өөрийгөө батлан хамгаалах хууль ёсны эрхийг олгохгүй бол цаашдаа "... Герман, Япон хоёр эргэн сэргэж өмнөх шигээ хүчирхэг гүрэн болох аваас ЗХУ Алс Дорнодоо бүхэлд нь алдах болно"⁵ хэмээн тэмдэглэсэн байна.

Эндээс харахад Орос улс Монголыг хувь заяаны холбоотон, түүний аюулгүй байдлын нэг гол буфер улс гэж харж хандаж ирснийг гэрчилж байна. Халх голын дайнд олон мянган цэрэг эрсийнхээ амийг алдан байж, Монголыг хамгаалан, Японд цохилт өгч ялсан нь нэг талаас буфер бүсээ аварч хамгаалах, нөгөө талаас Монгол Улсын эрх чөлөө, тусгаар тогтнолыг бататгахад чухал үүрэг гүйцэтгэсэн үйл явдал болсон юм. Тиймдээ ч эдүгээ Халх голын байлдааны хамтын ялалтад онцгой ач холбогдол өгч, тус ялалтын 70, 75, 80 жилийн ойн баярын арга хэмжээний хүрээнд ОХУ-ын Ерөнхийлөгч Монгол Улсад айлчлалуудаа хийх болсоноос харахад "буфер" бүсийн үүрэг өнөөдөр ч ач холбогдолтой хэвээр байх нь. Гэхдээ Хүйтэн дайнаас хойш "буфер" бүсийн хавчигдмал, хязгаарлагдмал хүрээнээс гарч, нэлээн өргөн хэмжээнд, тухайлбал, Зүүн Хойд Азийн бүсийн, Төв Азийн бүсийн, олон соёл иргэншлийн дундын бүс нутгийн "буфер" бүсийн үүрэг гүйцэтгэх төлөв харагдаж байна.

2 Ж.Базарсүрэн. Дэлхийн хоёрдугаар дайн, Монголын тусгаар тогтнолын асуудал. Дэлхийн II дайн: түүхэн сургамж, орчин үе. УБ.2005. 39-р тал.

3 Chay, J. and Ross, T., eds. (1986) Buffer States in World Politics. Westview Press: Boulder

4 Knight, D. B. (1988) 'Review'. Geographical Review, 78 (1): 93-95.

5 В.А.Корсун. Сталин и Китай в годы войны. Том VIII. Дипломат.

1960-аад онд буюу 60 жилийн өмнө ЗХУ, БНХАУ-ын харилцаа муудахад Монголын удирдлага Москвагийн талд зогссоноор Зөвлөлтийн цэрэг Монголын нутаг дэвсгэрт бараг 30 жил байрласан юм. Тэр үед дайн гарсан бол дайны тэргүүн шугам болж, хамгийн түрүүнд хохирогч болох аюултай байв. Ийнхүү Монгол улс хоёр хөршийнхөө нэгэнтэй нь эвссэнээр өөрийн газар нутгийг нөгөө хөршийн эсрэг хамгийн ойроос цохилт өгөх чадавхийг бүрдүүлсэн байдаг. Хятадын боломжит түрэмгийллийн эсрэг чиглэсэн 1966 оны хоёр орны хоорондын “Найрамдал, харилцан туслалцах тухай гэрээ”-гээр гаднын халдлагад өртсөн тохиолдолд ЗХУ БНМАУ-ыг хамгаалах үүрэг хүлээсэн. Тиймдээ ч тус гэрээ нь Монгол-Оросын цэрэг, улс төрийн хамтын ажиллагааг Варшавын гэрээний орнуудтай хамтран ажиллахтай адил түвшинд хүргэснээрээ онцгой ач холбогдолтой гэрээ байв. Энэ утгаараа Зөвлөлт Оростой холбоотон байсан явдал Монгол улсыг тусгаар тогтносон улс гэж олон улсад хүлээн зөвшөөрөгдөхөд шийдвэрлэх үүрэг гүйцэтгэсэн юм.

Монгол улс аюулгүй байдлаа хангах асуудлаас гадна тусгаар тогтнолынхоо энэ хугацаанд Зөвлөлт маягийн хөгжлийн загвараар замнан ЗХУ-ын тусламжтайгаар феодалын үеийн хоцрогдсон ахуй байдлаас орчин цагийн суурин соёл иргэншилд шилжиж, аж үйлдвэр, хот суурин газруудыг байгуулж, улс төр, нийгмийн байгуулал, эдийн засаг, соёл, урлаг, шинжлэх ухаан, эрүүл мэнд, боловсрол, батлан хамгаалахын салбарыг үүсгэн байгуулж хөгжүүлж чадсан юм. Нөгөө талаараа, Монгол-Зөвлөлтийн цэрэг, улс төрийн холбоо нь Оросын ашиг сонирхолд нийцсэн худалдаа-эдийн засгийн хамтын ажиллагааг өргөн агуулгаар тэтгэж байв. Социализмын замаар замнасан энэ хугацаанд гадаад харилцааны гол жин нь ЗХУ-д ногдож байсан хэдий ч Монгол улс дэлхийн 83 улстай дипломат харилцаатай, Нэгдсэн Үндэстний Байгууллага, Эдийн засгийн харилцан туслалцах зөвлөл зэрэг олон улсын байгууллагын гишүүн орон болсон байлаа.

Монгол-Хятадын чиглэл дэх Оросын шинэ гадаад бодлогын эхлэл нь 1986 онд Владивосток хотноо М.С.Горбачёв: “Оросоос Хятадтай харилцаагаа сайжруулах эрмэлзэлтэй байгаа ба үүнийг Монголын нутгаас Оросын цэргийг гаргах замаар шийдвэрлэнэ” гэсэн байдаг. Энэ нь Орос, Хятадын хоорондын харилцааг хэвийн болгож, цаашлаад Монгол, Орос, Хятад гурван улсын хоорондын хурцадмал байдлыг намжааж, Монгол-Оросын харилцаанд Хятадын зүгээс шууд цэргийн аюул заналхийлэл учруулж байсан хүчин зүйлийн нөлөөг бууруулсан юм.

Ийнхүү Монгол Улс хөрш хоёр орон Орос, Хятадтай эвсэж, дайсгнаж харилцааар ирсэн зуун жилийн туршлагаас харахад хамгийн оновчтой бодлого бол хоёр улсын хооронд “тэнцвэртэй” харьцах явдал гэдгийг харуулж байна. Монгол Улсын “Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал”-д “ОХУ, БНХАУ-тай сайн хөршийн найрсаг харилцаа, өргөн хүрээтэй хамтын ажиллагааг хөгжүүлнэ. Чингэхдээ үндэсний эрх ашиг, харилцааны түүхэн уламжлалыг харгалзан бүс нутгийн энх тайван, тогтвортой байдлыг эрхэмлэж, бүхэлдээ тэнцвэртэй харилцахыг эрмэлзэнэ” гэж тунхагласан байдаг. Энэ зарчим нь “адил зай барих, бүх асуудлаар адил байр суурьтай байхыг бус, харин хоёулантай нь итгэлцлийг

бэхжүүлэх, сайн хөрш хэлж байгаа юм. Хоёр хэмжигдэх зүйл биш болох ч улс төрийн хуу

Монгол Улс ОХУ ажиллагаан дээрээ т найрсаг харилцаа, хам харилцааны эрх зүйн ү агуулгын хувьд өөрч шилжиж байгааг нэг т тунхаглал, Монгол-Ор хэмжээнд тогтоосон хооронд стратегийн тү хоёр орны харилцааг бүрэн стратегийн түн улсын харилцааны хү 2014 онд Монгол, Хят ийн харилцаанд шил Монгол-Хятадын хари хоёулантай нь иж бү юм. Ийнхүү Монгол маргаангүй, иж бүрэн

ОХУ-ын Ерөнхий оролцохоор Монгол У “Найрсаг харилцаа, и бичиг нь Монгол улс нөлөөгөөр илүү, заава Монгол улсын геостра Тус гэрээнд: “Талууд (оролцохгүй бөгөөд нөг харшилсан аливаа нэгэ эсрэг чиглэсэн аливаа түдгэлзэнэ. Аль ч Тал буюу аливаа хүчирхи Гадаадын цэрэг, цөмий дэвсгэртээ байрлуулах байхад чиглэсэн Монгс оруулжээ.

Америкийн зүгээс нэмэгдэж байгаатай хс

6 Найрсаг харилцаа, иж бү хоорондын гэрээ. Монгол

н харилцаа муудахад тийн цэрэг Монголын йн гарсан бол дайны юултай байв. Ийнхүү өрийн газар нутгийг дадавхийг бүрдүүлсэн 1966 оны хоёр орны гэр гаднын халдлагад өвчлөн. Тиймдээ ч тус ажиллагааг Варшавын үргэснээрээ онцгой ач холбоотон байсан явдал үлээн зөвшөөрөгдөхөд

гаар тогтнолынхоо энэ ОУ-ын тусламжтайгаар уурин соёл иргэншилд , улс төр, нийгмийн энд, боловсрол, батлан юм. Нөгөө талаараа, сын ашиг сонирхолд гөн агуулгаар тэтгэж даад харилцааны гол н 83 улстай дипломат йн харилцан туслалцах байлаа.

гийн эхлэл нь 1986 онд рилцаагаа сайжруулах цэргийг гаргах замаар дын харилцааг хэвийн хоорондын хурцадмал зүгээс шууд цэргийн уруулсан юм.

гай эвсэж, дайсагнаж ийн оновчтой бодлого дгийг харуулж байна. г"-д "ОХУ, БНХАУ-тай ажиллагааг хөгжүүлнэ. ламжлалыг харгалзан бүхэлдээ тэнцвэртэй м нь "адил зай барих, улантай нь итгэлцлийг

бэхжүүлэх, сайн хөршийн харилцан ашигтай хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх"-ийг хэлж байгаа юм. Хоёр хөрштэйгөө тэнцвэртэй харилцах тухай асуудал бол хувиар хэмжигдэх зүйл биш бөгөөд гадаад худалдааны хувьд аль нэг улс нь жин дарж болох ч улс төрийн хувьд тэнцвэртэй байх явдал юм.

Монгол Улс ОХУ-тай олон жилийн түүхэн уламжлал бүхий хамтын ажиллагаан дээрээ тулгуурлан 1993 онд байгуулсан Монгол Улс, ОХУ-ын найрсаг харилцаа, хамтын ажиллагааны тухай Гэрээгээр хоёр орны шинэ үеийн харилцааны эрх зүйн үндсийг тавьсан юм. 1993 оны гэрээ нь хоёр орны харилцааг агуулгын хувьд өөрчлөн, холбоотны харилцаанаас сайн хөршийн харилцаанд шилжиж байгааг нэг талаараа тодорхойлсон. Цаашлаад 2000 оны Улаанбаатарын тунхаглал, Монгол-Оросын харилцааны мөн чанарыг стратегийн түншлэлийн хэмжээнд тогтоосон 2006 оны Москвагийн тунхаглал, Монгол Улс, ОХУ-ын хооронд стратегийн түншлэлийг хөгжүүлэх тухай 2009 оны тунхаглалд суурилан хоёр орны харилцааг өргөтгөн гүнзгийрүүлж, 2019 онд "Найрсаг харилцаа, иж бүрэн стратегийн түншлэлийн тухай гэрээ"-г хугацаагүйгээр байгуулснаар хоёр улсын харилцааны хүрч болох хамгийн дээд түвшний харилцаанд хүрээд байна. 2014 онд Монгол, Хятад хоёр улс харилцаагаа "Иж бүрэн стратегийн түншлэл"-ийн харилцаанд шилжүүлэн хөгжүүлэх болсноор Монгол, Оросын харилцаа, Монгол-Хятадын харилцааны түвшинээс хоцорч байсан бол одоо хоёр хөрштэйгөө хоёулантай нь иж бүрэн стратегийн түншлэлийн харилцаатай болоод байгаа юм. Ийнхүү Монгол Улс хөрш гүрнүүдтэйгээ улс төр, газар нутгийн аливаа маргаангүй, иж бүрэн стратегийн түншлэлийн эрхзүйн үндсийг баттай тавьлаа.

ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.Путин Халх голын ялалтын 80 жилийн ойд оролцохоор Монгол Улсад хийсэн албан ёсны айлчлалын үеэр байгуулсан тус "Найрсаг харилцаа, иж бүрэн стратегийн түншлэлийн тухай гэрээ"-ний баримт бичиг нь Монгол улсаас БНХАУ-тай байгуулсан баримт бичгээс эрх зүйн хүч нөлөөгөөр илүү, заавал биелүүлэх үүрэг хүлээсэн шинжтэй заалтууд орсон нь Монгол улсын геостратегийн ач холбогдлыг нэг талаараа бататгаж байгаа юм. Тус гэрээнд: "Талууд бие биеийн эсрэг чиглэсэн цэрэг-улс төрийн аливаа эвсэлд оролцохгүй бөгөөд нөгөө Талын бүрэн эрхт байдал, тусгаар тогтнолын эрх ашигт харшилсан аливаа нэгэн гэрээг гуравдагч улстай байгуулахгүй болон нөгөө Талын эсрэг чиглэсэн аливаа үйлдэлд оролцох, эсхүл ийм төрлийн үйлдлийг дэмжихээс түдгэлзэнэ. Аль ч Тал өөрийн нутаг дэвсгэрээ нөгөө Талын эсрэг түрэмгийлэл буюу аливаа хүчирхийлэл үйлдэх зорилгоор гуравдагч улсад ашиглуулахгүй. Гадаадын цэрэг, цөмийн болон үй олноор хөнөөх бусад төрлийн зэвсгийг нутаг дэвсгэртээ байрлуулахгүй байх, нутаг дэвсгэрээрээ дамжуулан өнгөрүүлэхгүй байхад чиглэсэн Монгол Улсын бодлогыг ОХУ хүндэтгэнэ"⁶ гэсэн заалтыг тусган оруулжээ.

Америкийн зүгээс Орос болон Хятадад тавих хориг арга хэмжээний дарамт нэмэгдэж байгаатай холбоотой Орос-Хятадын харилцаа өргөжин тэлж, Оросын

⁶ Найрсаг харилцаа, иж бүрэн стратегийн түншлэлийн тухай Монгол Улс, Оросын Холбооны улс хоорондын гэрээ. Монгол-Оросын харилцаа: баримт бичгүүд. 2005-2020. УБ. 190-р тал

Алс Дорнодын бодлого, Хятадыг чиглэсэн бодлого идэвхижиж байгаа нь Монгол Улсын геостратегийн ач холбогдлыг мэдэгдэхүйц өсгөж байна. “Орос-Хятадын харилцаа “Шинэ эрин үе дэх Орос, Хятадын иж бүрэн стратегийн түншлэлийн харилцаа, хамтын ажиллагаа” гэсэн хамтын ажиллагааны дараагийн үе шатанд хүрсэн нь Монгол Улсын гадаад хамгийн ойр орчин таатай байгааг илтгэж байна. Ялангуяа Монгол Улсын аюулгүй байдал нь дээр өгүүлсэнчлэн гадаад орчны хүчин зүйл, түүний дотор Орос, Хятадтай тогтоосон харилцаа хийгээд хөрш хоёр орны хоорондын харилцааны өөрчлөлт, төлөв байдал, хүчний тэнцвэрээр тодорхойлогдож ирсэн түүхтэй. Тиймээс Орос, Хятадын харилцааны ойртол, эрчимтэй түншлэлийн цаана хоёр улс Монгол Улстай харилцаагаа хөгжүүлэхдээ бие биетэйгээ өрсөлдөх гэхээсээ Монголын талаар ашиг сонирхлоо харилцан тохирч уялдуулах магадлалтай.

Монгол Улсын хувьд хөрш их гүрнүүдийнхээ улс төр, эдийн засгийн хэт их хараат байдалд орохоос болгоомжилсон бодлого, үйл ажиллагаа гэх мэт сөрөг хүчин зүйлсийг даван туулах шаардлага ч урган гарч байна. ОХУ 2009 оны “Эрчим хүчний стратеги”-иа шинэчлэн 2020 оны 6 дугаар сард “Эрчим хүчний стратеги-2035” баталсан ба үүний дагуу эрчим хүчний түүхий эдийн экспорт нь Европ гэсэн нэг чиглэлээс Ази Номхон далайн бүс нутаг, ялангуяа эрчимтэй хөгжиж байгаа Хятад улс руу чиглэж байна. Хоёр хөршийн иж бүрэн стратегийн түншлэлийн харилцаанд эрчим хүчний хамтын ажиллагаа, нэн ялангуяа, газрын тос, байгалийн хий болон нүүрсний салбарт хамтран ажиллах асуудал чухал байр суурь эзэлж байна. Энэхүү эрчим хүчний нэг чухал салбар болох байгалийн хий дамжуулах хоолойг Оросоос Монголын нутгаар дамжуулан тавих асуудал ч идэвхжин, Монгол, Оросын Засгийн газрын түвшинд хэлэлцэгдэх болсон нь Орос, Хятад хоёр улс зөвшилцөлд хүрч, тохиролцсоны үр дүн бөгөөд энэ нь цаашлаад Орос-Хятадын хоорондын гэрээгээр бэхжин, хэрэгжих л үлдээд байна. Ийнхүү Монголын нутгаар дайруулан хийн хоолой тавих, Монгол-Орос-Хятад гурван улсын эдийн засгийн коридор болон уул уурхай, байгалийн баялагийг олборлох томоохон төсөл хөтөлбөр яригдаж байгаа энэ үед Орос, Хятадын хооронд идэвхжиж буй эдийн засгийн хамтын ажиллагаа, интеграцийн үйл явцыг оновчтой мэдэрсэн эдийн засгийн дипломат үйл ажиллагаа авч хэрэгжүүлэх нь чухал ач холбогдолтой юм.

Эцэст нь Монгол Улсын аюулгүй байдал, тусгаар тогтнолын эцсийн, найдвартай баталгаа нь ОХУ хэвээр байна. Монгол-Оросын иж бүрэн стратегийн түншлэлийн түвшинд хоёр орны харилцаа улам бүр гүнзгийрэн хөгжихийн сацуу, Монгол, Орос, Хятад гурван талт хамтын ажиллагааг өргөжүүлэн, Ази Номхон далай дахь энх тайван, аюулгүй байдлыг хангах бүс нутгийн гүүр болох боломжтой. Олон улсын тавцанд идэвхитэй үйл ажиллагаа явуулж, бүс нутгийн интеграцид оновчтой оролцон, Монголын эргэн тойрны хүчний харьцаа, нөлөө бүхий улс орны ашиг сонирхолыг тэнцвэржүүлсэн бодлого хэрэгжүүлэн, хамтын ажиллагаа хөгжүүлэхэд чиглэсэн Монгол Улсын гадаад бодлого, үйл ажиллагаа улс орны тусгаар тогтнол, аюулгүй байдлыг бататгах гол хүчин зүйлийн нэг юм.

МОНГОЛ- ТӨЛӨВ

Монгол улсын эдийн засгийн МАН, АЗГ-аас боловсрол бичгийг МАН-ын II үйлдвэрийг хөгжүүлэхэд тусалж байгаа билээ. 1924 онд Монгол улс үндэсний мөнгөн тэмдэгтийг аажмаар хэрэглэх болон ангийн тэмдэгтийг байгуулагдсан улс болон Монголын худалдааны байгууллага шаардлагатай байгаа билээ. Энэ бүхэн нь алхам алхамаар бүрэлдэх болон худалдааны байгууллага шаардлагатай байгаа билээ. Энэ бүхэн нь алхам алхамаар бүрэлдэх болон худалдааны байгууллага шаардлагатай байгаа билээ.

Иймд, 1921-1930 онд Монгол улс үндэсний мөнгөн тэмдэгтийг байгуулагдсан улс болон Монголын худалдааны байгууллага шаардлагатай байгаа билээ.

Нэг. М

МАН-аас боловсрол бичгийг МАН-ын II үйлдвэрийг хөгжүүлэхэд тусалж байгаа билээ. 1924 онд Монгол улс үндэсний мөнгөн тэмдэгтийг аажмаар хэрэглэх болон ангийн тэмдэгтийг байгуулагдсан улс болон Монголын худалдааны байгууллага шаардлагатай байгаа билээ.

Монгол Ардын Намын

Министерство науки и высшего образования Российской Федерации
Сибирское отделение Российской академии наук
Правительство Республики Бурятия
Институт монголоведения, буддологии и тибетологии СО РАН
Фонд «История Отечества»

МИР ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ – V

Новосибирск
Сибирское отделение РАН
2022

УДК 94 (5)
ББК 63.3 (5)
М 63

*Утверждено к печати Ученым советом
Института монголоведения, буддологии и тибетологии СО РАН*

Научные редакторы:
академик РАН Деревянко А. П., академик РАН Базаров Б. В.

Редакционная коллегия:
д.и.н. Балдано М. Н., Базаров Б. А., д.и.н. Башкуев В. Ю., к.и.н. Бреславский А. С.,
д.и.н. Бураева О. В., к.и.н. Гомбожапов А. Д., д.филол.н. Дампилова Л. С.,
д.и.н. Курас Л. В., д.социол.н. Петрова Е. В., д.и.н. Плеханова А. М., к.и.н. Соболева А. Н.,
д.филол.н. Сундуева Е. В., к.филол.н. Чимитдоржиева Г. Н., д.филос.н. Янгутов Л. Е.

Мир Центральной Азии – V: сб. науч. ст. / науч. ред. А. П. Деревянко, Б. В. Базаров, ред. коллегия М. Н. Балдано [и др.]; Министерство науки и высшего образования Российской Федерации [и др.]. – Новосибирск: СО РАН, 2022. – 722 с.

ISBN 978-5-6047889-8-1

Сборник содержит тексты докладов международной научной конференции «Мир Центральной Азии–V», посвященной 100-летию Института монголоведения, буддологии и тибетологии СО РАН (30 июня – 03 июля 2022 г., г. Улан-Удэ). В издании отражены история и современное развитие государств и обществ Центральной и Восточной Азии, результаты археологических, этнографических, философских, религиоведческих, лингвистических, фольклористических и литературоведческих исследований, дан обзор международных отношений сопредельных стран.

Издание адресовано широкому кругу специалистов гуманитарного профиля, а также всем, кто интересуется историей и культурой Центральной Азии.

The World of Central Asia – V: collection of scholarly articles / science ed. A. P. Derevyanko, B. V. Bazarov, editorial board B. A. Bazarov [et al.]; Ministry of Science and Higher Education of the Russian Federation [et al.] – Novosibirsk: SB RAS, 2022. – 722 p.

The collection contains the articles presented at the international academic conference “The World of Central Asia – V” dedicated to the 100th anniversary of the Institute for Mongolian, Buddhist and Tibetan Studies of the Siberian Branch of the Russian Academy of Sciences (June 30 – July 3, 2022, Ulan-Ude). The collection discusses the issues of history and contemporary development of the states and societies of Central and East Asia, the results of archaeological, ethnographic, philosophical, religious, linguistic, folkloristic and literary studies, gives an overview of the international relations of neighboring countries.

The collection is addressed to a wide range of specialists in the Humanities, as well as to anyone who is interested in history and culture of Central Asia.

ISBN 978-5-6047889-8-1

© Министерство науки и высшего образования РФ, 2022
© СО РАН, 2022
© ИМБТ СО РАН, 2022

РАЗДЕЛ 10. СОЦИАЛЬНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ И СТРАТИФИКАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ	579
Маршак А. Л. Условия и факторы влияния на социальные изменения в странах Центральной Азии (на примере Республики Тыва)	579
Анисимова Т. Г. Трудовая занятость граждан как показатель социальных возможностей и социального самочувствия (на примере населения республики Тыва)	582
Орехова И. М. Изменения в сегменте занятости на рынке труда Тувы в условиях пандемии коронавируса	585
Бийжанова Э. К. Социокультурное взаимодействие в российско-монгольском трансграничном регионе	588
Гыргенова Б. С. Цифровизация высшего образования Республики Бурятия и трансформация образовательного процесса в условиях пандемии	590
Дашковский П. К., Гантуяа М., Монгуш А. В. Некоторые результаты социологического изучения религиозной ситуации в Туве	593
Дашковский П. К., Гантуяа М., Шершнева Е. А. Предварительные результаты социологического опроса жителей г. Улан-Батор по оценке религиозной ситуации в Монголии	596
Oidov Khatanbold, Gelegpil Chuluunbaatar Maturation of Political Culture in Mongolia: its Role and Effects (Analysis of qualitative research)	600
Цэвээн Цэцэнбилэг, Жаргалсайхан Пүрэвханд Монгол дахь албан бус хөдөлмөр эрхлэлтийн одоогийн байдал (статистикийн шинжилгээ)	603
Винокурова А. В., Ардальянова А. Ю., Мунхбат Оролмаа Монгольские трудовые мигранты в Южной Корее: повседневные практики и проблемы адаптации в принимающем сообществе	607
Бадараев Д. Д. Стратификация населения Монголии в условиях современных вызовов	610
Ёндон Ундрал, Баднаа Азбаяр Социальная дискриминация и материальное положение пожилых людей в Монголии	613
Жаргалсайхан Батжаргал, Даваадорж Номун-Эрдэнэ Чех улс дахь монголчуудын нийгмийн капитал, нийгмийн харилцааны зарим онцлог	616
Мартьянов В. С. Сдвиги в социальной стратификации современных обществ: факторы и риски	619
Милаева Т. В. Сравнительный обзор алкоголизации населения Республики Коми и Республики Бурятия	622
Убеева О. А. Миграционные процессы населения северных районов Бурятии в зоне БАМа (конец XX – начало XXI в.)	625
Чанкова И. В. Социальные тенденции в Республике Хакасия по вопросу сохранения хакасского языка	628
Цыбденова Б. Ж. К вопросу о престиже родного языка	631
Килик А. А. Туризм и этнические тувинцы КНР (на примере деревни Ханас)	634
Канзычакова Н. Г. Социальные болезни в моногородах Республики Хакасия (по результатам социологического исследования 2021 г.)	637
РАЗДЕЛ 11. МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ И ГЕОПОЛИТИКА В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ	640
Адьяа Нямдолжин, Болд Хишигжаргал Монголия между Центральной и Северо-Восточной Азией	640
Мамахатов Т. М. Роль Китая как ведущего партнера государств Центральной Азии в области экономического и политического сотрудничества	643
Воронько А. О. Центральная Азия – территория диалога или соперничества России и КНР?	646
Тогмид Сүхбаатар Национальные и этнические проблемы в Центральной Азии	649
Христофоров В. С. Россия, страны Центральной Азии и Афганистан в новом геополитическом ландшафте: перспективы взаимодействия, новые риски и «окна возможностей»	652
Жанакеева А. Т. О кыргызско-российских отношениях в культурно-гуманитарной сфере на современном этапе	656
Авирмэд Даваасүрэн Перспективы развития монголо-российского торгово-экономического сотрудничества (1990–2020 гг.)	659
Батунаев Э. В. Современные российско-монгольские отношения: в поисках новых приоритетов	664

РАЗДЕЛ 11
МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ И ГЕОПОЛИТИКА
В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

DOI: 10.53954/9785604788981_640

Адьяа Нямдолжин

Ph.D

Институт международных отношений

Академии наук Монголии

Улан-Батор, Монголия

nyamdoljin@mas.ac.mn

Болд Хишигжаргал

Институт международных отношений

Академии наук Монголии

Улан-Батор, Монголия

khishigjargal_b@mas.ac.mn

МОНГОЛИЯ МЕЖДУ ЦЕНТРАЛЬНОЙ И СЕВЕРО-ВОСТОЧНОЙ АЗИЕЙ

В работе исследуется место Монголии в пространстве Центральной и Северо-Восточной Азии. По мнению авторов, монголы в отношении этнической генетики, истории и культуры связаны с народами Центральной Азии. При этом создается впечатление, что Монголия имеет намного больше географических, этнических и экономических отношений со странами ЦА, чем со странами СВА.

Ключевые слова: Монголия, Центральная Азия, Северо-Восточная Азия.

Adya Nyamdoljin

Ph.D

Institute of International Affairs

of the Mongolian Academy of Sciences

Ulaanbaatar, Mongolia

Bold Khishigjargal

Institute of International Affairs

of the Mongolian Academy of Sciences

Ulaanbaatar, Mongolia

MONGOLIA BETWEEN CENTRAL AND NORTH EAST ASIA

The paper examines the place of Mongolia where it has faced a dilemma in seeking its identity, and choosing between being part of Central Asia or Northeast Asia. The authors consider that in terms of ethnic genetics, history and culture, the Mongols are connected with the peoples of Central Asia. This creates the impression that Mongolia has much more geographical, ethnic and economic relations with the countries of Central Asia than with the countries of Northeast Asia.

Keywords: Mongolia, Central Asia and Northeast Asia.

Монголия занимает специфическое место, поскольку является центральной частью, географическим, историческим и культурным ядром Центральной и Северо-Восточной Азии. Центральная Азия как географический регион существовала около двух веков. В геополитике существует такое понятие, как "Большая Центральная Азия", одно из крупнейших поликультурных и полиэтнических образований, претерпевшее на протяжении веков многочисленные национально-государственные и международно-политические перестройки. С начала 1990-х гг. XX в. бывшие среднеазиатские республики СССР после обретения своей государственной независимости переименовали этот регион в "Центральную Азию". В

геопространственным отношении по версии UNESCO Центральная Азия включила Монголию, западную часть Китая, Тибет, Северо-Восточный Иран, Афганистан, Пакистан, восточную часть России, пять бывших советских республик: Казахстан, Узбекистан, Таджикистан, Туркменистан и Кыргызстан. Центральная Азия формируется как один из центров мирового соперничества за природные ресурсы, солидный человеческий потенциал и выгодные торговые маршруты между Европой и Южной Азией, а также восточными анклавами Северо-Восточной Азии.

Таким образом, существуют различные определения границ ЦА, но нет общепринятого определения. В свою очередь, Северо-Восточная Азия – это северо-восточный регион Азии. В узком смысле к ней относятся три страны: Южная Корея, Китай и Япония, а в широком смысле этот регион включает в себя также Монголию, российский Дальний Восток и Сибирь. Таким образом, согласно расширенному географическому определению Монголия включается как в Центральную Азию, так и в Северо-Восточную Азию.

В отношении этнической генетики, истории и культуры монголы связаны с народами Центральной Азии. Более того, во время холодной войны на Монголию, как и на другие страны ЦА, СССР оказывал абсолютное политическое и экономическое влияние. Монголия была членом Совета экономической взаимопомощи (СЭВ). Она имеет намного больше географических, этнических и экономических отношений со странами ЦА, чем со странами СВА. После распада Советского Союза в 1990-х гг. объем торговли Монголии с бывшими республиками СССР, включая соседние центральноазиатские страны, резко сократился, но Монголия по-прежнему участвует в Программе Центральноазиатского регионального экономического сотрудничества (ЦАРЭС). Программа ЦАРЭС – это партнерство экономического развития 11 стран, включающее Афганистан, Азербайджан, Китай, Грузию, Казахстан, Кыргызстан, Монголию, Пакистан, Таджикистан, Туркменистан и Узбекистан. Таким образом, среди разных крупномасштабных программ экономического сотрудничества, Монголия выступает в составе экономического партнерства стран ЦА, и это показывает, что с геополитической точки зрения центральноазиатская идентичность Монголии до сих пор сильна. Следует отметить, что каждая страна, вступившая с Монголией в сотрудничество, привносила свое понимание в характер и особенности взаимоотношений, исходя из особенностей собственных социально-культурных традиций. Но необходимо отметить своеобразие отношений со странами, которые были партнерами Монголии в XX в.

В последние годы в экономической деятельности Монголии наметилась тенденция к отделению геоэкономической идентичности страны от региона ЦА. Во-первых, если рассмотреть основных торговых партнеров страны за последние годы, то можно заметить, что доминирующее место занимают страны СВА, а не страны ЦА. В частности, начиная с 1999 г. Китай является лидером во внешнеэкономических связях с Монголией, впервые за многие десятилетия опередив Россию – 29,5% доля Китая и 22,7% доля России в 1999 г. (Родионов 2018: 259). При этом влияние России на монгольскую экономику намного уменьшилось по сравнению с советским периодом. Что еще более важно, кроме Китая и России основными странами-импортерами Монголии стали Япония (9,8%) и Корея (5,9%), являющиеся странами СВА, а также за ними следуют США (4,1%), которые продвигают политический курс так называемого «возвращения в Азию (pivot to Asia)». Поскольку цель данного американского внешнеполитического курса – это перемещение центральной оси власти в Азиатско-Тихоокеанский регион, можно рассматривать Соединенные Штаты как государство, относящееся к Северо-Восточной Азии. Все вышеуказанные факторы указывают на то, что внешняя торговля со странами СВА оказывает большее влияние на экономику Монголии, чем внешняя торговля со странами ЦА.

Во-вторых, Китай проводит проект создания экономического коридора «Один пояс – один путь», в рамках которого планируется строительство шести основных экономических коридоров. Однако если взглянуть на евразийский континентальный мост, проходящий по странам ЦА и экономический коридор «Китай – Монголия – Россия», проходящий через Монголию, то эти два коридора географически не пересекаются друг с другом, при этом первый соединяет Китай, Казахстан и Россию, а второй соединяет Китай, Монголию и Россию. Это говорит о том, что маршруты перевозки, направленные в Европу через Азию, проходят через два разных региона: Центральную Азию и Монголию. Кроме того, среди этих двух экономических коридоров инвестиции в евразийский континентальный мост через центральноазиатский регион становятся все более активными, и можно

прогнозировать, что в будущем при перевозке большого количества грузов, отправленных из Китая в Европу, будет более активно использоваться маршрут транспортировки по странам ЦА, чем маршрут перевозки через Монголию. Это приведет к различию в темпах роста в двух регионах, по которым проходят эти коридоры, что может повлиять на геоэкономическое отделение Монголии от ЦА.

В-третьих, как страны Центральной Азии, так и Монголия обладают сравнительным преимуществом в сырьевой и горнодобывающей отраслях, поскольку они являются регионами с богатыми природными ресурсами и в основном экспортируют сырьевые товары, а это означает, что состав экспортируемых ими товаров в принципе не сильно различается. Это значит, что и страны ЦА, и Монголия не могут пользоваться сравнительным преимуществом по принципам свободной торговли, согласно которым экономические субъекты могут получить наибольшую прибыль, когда они специализируются на производстве тех товаров и услуг, в изготовлении которых проявляют особую эффективность или располагают значительным опытом и квалификацией. Это говорит о том, что существует предел максимизации выгод от торговли на основе взаимовыгодного экономического сотрудничества между ЦА и Монголией. Потому правительство Монголии также ищет различные возможности для того, чтобы найти свою национальную идентичность в СВА, а не в ЦА, и в последнее время постоянно укрепляет политический и экономический обмен со странами СВА, обладающими финансовым и технологическим превосходством, принимая участие в проекте, получившем название «Азиатское суперкольцо (Asia Supergrid)», в состав которого входят пять стран СВА: Монголия, Корея, Япония, Китай и Россия. Кроме того, Монголия подписала Соглашение об экономическом партнерстве с Японией, стараясь обрести роль посредника в вопросах, актуальных для Корейского полуострова.

Эти три факта демонстрируют, что после холодной войны геоэкономическая идентичность Монголии сдвинулась из региона ЦА в СВА. Это основывается на национальных усилиях Монголии, которая пытается преодолеть ограничения, возникшие в период абсолютного влияния Советского Союза и СЭВ во время «холодной войны». Именно поэтому Монголия активно ищет свою роль для внесения позитивного вклада в развитие региона и мирового сообщества в целом в качестве достойного члена международного сообщества. Данные действия могут помочь Монголии обрести новую национальную идентичность, которая будет наилучшим образом соответствовать ее собственным интересам.

Все это вместе взятое свидетельствует о том, что осуществление многоопорной, многовекторной внешней политики становится для Монголии необходимым условием суверенного развития и важнейшей предпосылкой самоопределения в мировом устройстве и экономическом пространстве.

Литература:

Родионов В.А. Политический процесс в Монголии в условиях постсоциалистической трансформации. Улан-Удэ: Изд-во Бурят. гос. ун-та. 2018. 340 с.

Министерство науки и высшего образования Российской Федерации
Сибирское отделение Российской академии наук
Правительство Республики Бурятия
Институт монголоведения, буддологии и тибетологии СО РАН
Фонд «История Отечества»

МИР ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ – V

Новосибирск
Сибирское отделение РАН
2022

УДК 94 (5)
ББК 63.3 (5)
М 63

*Утверждено к печати Ученым советом
Института монголоведения, буддологии и тибетологии СО РАН*

Научные редакторы:
академик РАН Деревянко А. П., академик РАН Базаров Б. В.

Редакционная коллегия:
д.и.н. Балдано М. Н., Базаров Б. А., д.и.н. Башкуев В. Ю., к.и.н. Бреславский А. С.,
д.и.н. Бураева О. В., к.и.н. Гомбожапов А. Д., д.филол.н. Дампилова Л. С.,
д.и.н. Курас Л. В., д.социол.н. Петрова Е. В., д.и.н. Плеханова А. М., к.и.н. Соболева А. Н.,
д.филол.н. Сундуева Е. В., к.филол.н. Чимитдоржиева Г. Н., д.филос.н. Янгутов Л. Е.

Мир Центральной Азии – V: сб. науч. ст. / науч. ред. А. П. Деревянко, Б. В. Базаров, ред. коллегия М. Н. Балдано [и др.]; Министерство науки и высшего образования Российской Федерации [и др.]. – Новосибирск: СО РАН, 2022. – 722 с.

ISBN 978-5-6047889-8-1

Сборник содержит тексты докладов международной научной конференции «Мир Центральной Азии–V», посвященной 100-летию Института монголоведения, буддологии и тибетологии СО РАН (30 июня – 03 июля 2022 г., г. Улан-Удэ). В издании отражены история и современное развитие государств и обществ Центральной и Восточной Азии, результаты археологических, этнографических, философских, религиоведческих, лингвистических, фольклористических и литературоведческих исследований, дан обзор международных отношений сопредельных стран.

Издание адресовано широкому кругу специалистов гуманитарного профиля, а также всем, кто интересуется историей и культурой Центральной Азии.

The World of Central Asia – V: collection of scholarly articles / science ed. A. P. Derevyanko, B. V. Bazarov, editorial board B. A. Bazarov [et al.]; Ministry of Science and Higher Education of the Russian Federation [et al.] – Novosibirsk: SB RAS, 2022. – 722 p.

The collection contains the articles presented at the international academic conference “The World of Central Asia – V” dedicated to the 100th anniversary of the Institute for Mongolian, Buddhist and Tibetan Studies of the Siberian Branch of the Russian Academy of Sciences (June 30 – July 3, 2022, Ulan-Ude). The collection discusses the issues of history and contemporary development of the states and societies of Central and East Asia, the results of archaeological, ethnographic, philosophical, religious, linguistic, folkloristic and literary studies, gives an overview of the international relations of neighboring countries.

The collection is addressed to a wide range of specialists in the Humanities, as well as to anyone who is interested in history and culture of Central Asia.

ISBN 978-5-6047889-8-1

© Министерство науки и высшего образования РФ, 2022
© СО РАН, 2022
© ИМБТ СО РАН, 2022

Зуев А. С. Шерти-присяги монгольских тайшей и табунгутских сайтов российским монархам в 1689 г.....	178
Китинов Б. У. Хошутский лидер Очирту: тайджи-чингисид и мудрый всеойратский хан.....	181
Пиков Г. Г. Почему западных киданей называли кара-китаями?.....	184
Borjigin Ulaan The content and value of the mongolian archival document "The Biographies of the Princes and Nobles of the Jirim League".....	187
Танака Кацүхико Орос улсад анхны Япон улсын элчин сайдаар томилогдсон Эномотогийн 1878 онд Буряадын тухай хийсэн замын тэмдэглэлээс.....	189
Головизнин М. В. Средневековые медицины Центральной Азии в историко-культурном контексте: от мистики к конвенциональности.....	191
Дамешек Л. М., Дамешек И. Л. Империя и исторические судьбы народов Сибири в составе России XVIII – начала XX вв.....	194
Аюшеева М. В. Роль Л. Ф. Ескевич в деятельности Бурят-Монгольского ученого комитета – Государственного института культуры.....	197
Ookhnoi Batsaikhan Mongolia in 1910s: restoration of independence and statehood.....	200
Белоус С. Г. Аграрный вопрос в Казахстане в конце XIX – начале XX вв.....	203
Васильева Н. Ф. Опыт инкорпорации бывших ссыльных революционеров в советскую систему сибирского региона.....	206
Иванов А. А. Политическая полиция на охране Забайкальской железной дороги в конце XIX – начале XX в.....	209
Курас Л. В. Российская империя и империя Цин на рубеже XIX–XX вв.....	212
Харунов Р. Ш., Харунова М. М.-Б. Причины создания Коммунистического университета трудящихся Востока в 1921 г.....	215
Тогтуун Эрдэнэхишиг Монголын эртний улсуудын цэрэг.....	218
Цыбенков Б. Д., Курас Л. В. К вопросу о пребывании даурских революционеров в СССР и МНР.....	221
Цэдэндамба Батбаяр Бнмау-ын 3 боть түүхийг бичих гурван орны: Зөвлөлт, Монгол, Хятадын түүхчдийн төсөл (1950-иад оны сүүлч – 1960-аад оны эх).....	224
Бадмаев А. Г. Анализ крупнейших промышленных предприятий Республики Бурятия за последние 100 лет.....	228
Тихонов А. Л. Декоративное оформление жилых домов массовых серий в 1960–1980-е гг. (на примере г. Улан-Удэ).....	232
Цыпилова С. С. К вопросу об охране материнства и детства в МНР.....	235
Zhao Jingjing A critical review of the Central Asian Society History.....	238

РАЗДЕЛ 5. НАЦИОНАЛЬНО-ГОСУДАРСТВЕННОЕ СТРОИТЕЛЬСТВО В РЕГИОНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ В XX – НАЧАЛЕ XXI ВВ.....

Аманжолова Д. А. Некоторые проблемы советского нациестроительства в центральноазиатском регионе.....	240
Бадлаева Т. В. Просвещение бурят (вторая половина XIX – начало XX вв.).....	243
Санжиева Т. Е. Особенности национального движения бурят Иркутской губернии в период установления советской власти.....	246
Шаповал Е. Ю. Становление и развитие национального представительства Бурят-Монгольской АССР в 1920-е гг.....	249
Данькина Н. А. Актуальные проблемы изучения формирования и становления интеллигенции Бурятии.....	252
Кискидосова Т. А. «Новый быт» в повседневной жизни городского населения Хакасии в 1930-е гг.....	255
Крайнова Л. Н. Истоки формирования теократической монархии в Монголии в начале XX в.....	258
Тиникова Е. Е. Градообразование в республиках Саяно-Алтая в XX – начале XXI вв.....	261
Яковлев А. И. Этноизация городского пространства Якутии.....	264
Базарова Г. Д. Основные направления научной деятельности в развитии социально-экономической и культурной жизни Бурятии в 60-80 гг. XX в.....	267

MONGOLIA IN 1910S: RESTORATION OF INDEPENDENCE AND STATEHOOD

This article is a result of efforts made to elucidate the pre-condition, process and culmination of Mongolia's National Revolution of 1911 and to show, as objectively as possible, the restoration of independence and statehood, relying on the historical sources preserved in the archives of Mongolia, Russia, Japan and other countries.

Keywords: Independence of Mongolia, national revolution of Mongolia in 1911, Bogdkhaan, History of Mongolia.

Mongolia's situation at the turn of 20-th century

Yakov Shishmarev wrote in 1885: "The Mongols remember their history. They have not forgotten the struggle that they had led for centuries against the Chinese and for their independent existence. The Mongols do not like to see themselves oppressed" (Shishmarev 1886: 154–160).

R. Rupen noted: "The main reason for the Mongolian national movement of the 20th century was the change in the long and tolerant attitude of both Russia and the Manchu towards their Mongolian subjects" (Rupen 2000: 12). He continued to write: "The policy of the Imperial Russian Government which gradually became harsh since 1880, was most oppressive in 1902–1904. For one, Russians and Ukrainians settled in Buriyatia, russified the region and tightened administrative control there. The Manchu changed in 1878 their previous policy to protect the Mongols from the Chinese. A new policy was developed fast and in a large scale during 1880–1890s and a decade from 1900 to 1910 saw a pinnacle of Sinification through steps such as allocating land plots in Mongolia to the Chinese. Even before 1880, Chinese farmers moved to Inner Mongolia beyond the Great Wall. Huc compared an advancing Chinese agriculture of 1840s to "a snake crawling into the gobi desert" (Rupen 2000: 12).

This idea was continued by Thomas E. Ewing 'Beginning from 1901 a host of reforms, collectively referred to as the New Administration (Hsin-cheng), were introduced; in 1906 the court was induced to order the reorganization of the central government and in 1908 a nine-year program of preparation for constitutional government was ordered' (Thomas E. Ewing 1980: 23–24). In 1909 the court announced that the New Administration would be extended to Outer Mongolia.

Baranov A. M., a Russian military specialist on Mongolia, who served in Russian military intelligence, wrote: "Mongolia enjoys a status of semi-independent nation. It is not occupied by China (Manchu Qing State-O.B.), but is associated with it. The Chinese intention and desire to unite Mongolia to themselves, led to the elimination of the Mongolian self-rule and gave rise to the issue of Mongolia" (Baranov 1907: 6). "Russia needs an independent Mongolia as a buffer-state. Russia will do a lot to strengthen this buffer" (Pershin 1910: 249).

Mongols' struggle against Manchu policies

Mongolian princes and nobles often discussed, in the presence of Jebtsundamba Khutuktu, about the present situation of and perspectives for Mongolia. Bogdo and princes, at that time, considered a special matter for the Manchu authorities, namely the demand of the Manchu Ministry of Finance put through their amban in Khuree that the Chairman of the Mongolian Chuulgan and hoshun governors give them a clear response to their following questions (Foreign Policy Archive of Russian Empire (FPARE), Fund: Chinese desk 143. O.491.D.644.P.18):

1. Why it is considered impossible to let into Mongolia, a vast territory with little population, Chinese citizens and let them engage in farming;
2. What, under the present conditions, prevents a construction of railway between Khaalgan and Khuree and what justifications are there;

3. If the Chinese settlement and their engagement in farming as well as the construction of rail way and auto vehicle roads are to negatively affect Mongolia's nomads and animal husbandry, why an engagement in mining is also considered to be negative.

Therefore, they had to thoroughly consider the questions and provide proper answers to them (FPARE, Fund: Chinese desk 143, O.491. D. 644. P. 18). The meeting of the Mongolian princes made all the participants to realize that Mongols' life was becoming precarious and that it required a lot of attention and efforts to protect it.

Lamas' riot in Khuree

The incident started on 26 March 1910 when three Mongolian intoxicated lamas entered into an argument and fight with salespersons of a Chinese shop. When Chinese troops acting for police arrested the lamas and attempted to take them to a police station, many Mongols who happened to be there on the street, attacked them and were said to have destroyed the Chinese company. The Manchu amban Sandowa hurried to the place of the incident to regulate it as soon as he got the news. Many Mongols who were hardly controlling their anger met the amban with shouts and threw stones at him when he was at some distance from his carriage. Sandowa could not do anything but go back to his carriage and drove away (FPARE, Fund: Chinese desk 143, O. 491. D.644. P. 34).

Manchu amban Sandowa, having been hurt during the riots, made great efforts to identify and arrest the main culprit of the event, arresting and imprisoning many lamas involved in the riots. He came, ultimately, to the conclusion that the main culprit was Khutuktu's assistant, his shanzodba (FPARE, Fund: Chinese desk 143, O.491. D. 644. P. 55).

The activities of the provisional administration for Khalkha Khuree affairs

A decision to increase the number of Chinese troops in Khalkha led to more discontent among the Mongols amidst the deepening of the conflict between the the Manchu authorities on one side and Bogdo Jebtsundamba and the Mongol princes on the other for and against the implementation of the new Manchu policy.

Mongolian princes, particularly Sainnoyon and 18 spiritual and secular figures separately made a report to the Bogdogeegen in the beginning of 1911. Since it was pointed in the report to the situation which became alarming and different as never before", the Bogdo Jebtsundamba ordered to convene princes' meeting under the pretext of holding danshig services.

The khans, princes and officials met in the summer of 1911 in Khuree under the pretext of holding, by Bogdo's decree, danshig services by many aimaks and shabi and discussed how to oppose to the 'new Manchu policy course' and restore Mongolia's independence.

It was decided by the princes' secret meeting to "send a special deputation to Great Russia, and to appointed chin wang Khanddorj, da lama Tserenchimed and official Khaisan as the deputation (Magsarjav 1994: 8).

The culmination of the Mongolian national revolution of 1911

On 29 December 1911 the Mongols seceded from the Manchu empire, proclaimed their independence and elevated their Bogdo Jebtsundamba Khutuktu as the Emperor of Mongolia. It was the culmination of the struggle they were waging at the initiative and under the leadership of the eighth Bogdo Jebtsundamba Khutuktu to get independent from the Manchu Ching state.

The restoration of Mongolia's independence as a remarkable exploit that led to Mongolia's cessation from the Manchu, the protection of her national identity and to the establishment of an independent Government in the international community.

Consul Lyuba noted: "At this historical time, the Khutuktu acutely felt the wishes and desires of his people and decided to sever Mongolia's ties with China. Having reached the pinnacle of his power, just the way Mongolia used to enjoy at one time in her history, he sought assistance from Great Russia" (Lomakina 2006: 64). "The first modern revolution in Asia" and concluded that a brand new event had taken place in the continent with the liberation of the Mongols from the Manchu and Chinese domination and the establishment of their independence" (Urgunge O. and Derrick P. 1987: 9).

Having proclaimed her independence, Mongolia became one of the first independent nations born in early 20th century and her independence – a reality.

The Mongolian national revolution, thus, spread and began to affect the khoshuns of Barga and Inner Mongolia. In early 1912 Barga proclaimed in Khailaar its independence (FPARE, F. China desk 143, O. 491. D. 645. P. 35) and 38 of the 49 Inner Mongolian khoshuns expressed their desire to join the Government of Bogdo Khan" (Urgedei 2006: 26).

The symbols of the new power

It was a long-held tradition for the Mongols to present nine white gifts during a state ceremony. In 1911 this tradition was followed with the application of some of symbols used in the stately customs of India and Tibet. When the Bogdo was enthroned, both Indian and Tibetan traditional symbols of royal power and ancient Mongolian stately customs were applied in the ceremony.

State flag

Since 1911 the Soyombo has been made a Mongolian state emblem and incorporated in the state flag. 30 December 1911 the Government of Mongolia sent the following telegram to Ministries of the Manchu state: "All elevated the Bogdo as the Emperor, kept the name of the state as it was, i.e., 'Mongolia' and thus, the original lord and master of the northern land seized what was his own and made it whole".

The West gher-palace as symbol of the foundation for Mongolian state

The custom and tradition of the ancient Mongolia for the respect of the hearth her state, have been preserved vis-à-vis the Western gher-palace or the hearth Gher-palace and the fire and incense of the Mongolian state have been set up here in this gher-palace until present.

Conclusion

The separation in 1911 of the Mongols from the Manchu Qing state and the proclamation of the restoration of their independence opened a new era in their history (Batsaikhan 2014: 566).

The Mongolian National Revolution of 1911 ought, in terms of its historic significance, to occupy a special place in the life of the Mongols as it restored the foundation of the Mongolian statehood and laid down the basis for both the further existence of the Mongolian nation and the promotion of the national tradition, customs and culture of the Mongols. The Mongolian statehood was called to play the main role in the realization of the possibility.

Bibliography:

- Baranov A.M. Materialy po Manchjurii i Mongolii. Vyp. 10. Severo-Vostochnyeseimyy Mongolii. Harbin, 1907.
- Batsaikhan O. Poslednyi imperator Mongolii Bogdo Djebzundamba VIII: jizniilegendy. Ulaanbaatar: Soyombo, 2014. 690 p.
- Burdukov A. V. V staroinovoi Mongolii. Vospominaniya, pisma. M.: Nauka, 1969. 418 p.
- Edinarhova N. E. Russkiikonsul v Mongolii. Irkutsk. 2001. 342 p.
- Elverskog Johan, Our Great Qing: The Mongols, Buddhism, and the State in Late Imperial China, Honolulu: University of Hawai'i Press, 2006. 242 p.
- Magsarjav N. Mongol Ulsyn Shine Tuuh. Ulaanbaatar: Admon, 1994. 276p.
- Mongolyntuuhiin eh survalj (1911–1921). Ulaanbaatar: Admon, 2003. 385p.
- Otchet o 25 letneideyatynosti Urginskogo konsulstva 1886 (Report on the 25 years of Activities of the Consulate in Khuree, 1886).
- Pershin D.P. Sovremennoe politicheskoe polojenie Khalkhaskoy Mongolii n siluety mongoliskoy nezavisimosti // Sibiri. 1910. №249.
- Rupen R. XX zuuny Mongolchuud. Ulaanbaatar: Monsudar, 2000.
- Thomas E. Ewing, Between the Hammer and the Anvil? Chinese and Russian policies in Outer Mongolia, 1911–1921. Indiana University, Bloomington, 1980. 300 p.
- Urgunge Onon and Derrick Pritchatt, Asia's First Modern Revolution, Leiden: E. J. Brill, 1987. 203 p.

БУРЯТСКИЙ
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
УНИВЕРСИТЕТ
имени Доржи Банзарова

БАНЗАРОВСКИЕ ЧТЕНИЯ

Часть 1

Улан Удэ
2022

*Посвящается
200-летию со дня рождения
ученого-востоковеда Доржи Банзарова
и 90-летию БГПИ — БГУ*

MINISTRY OF SCIENCE AND HIGHER EDUCATION OF THE RUSSIAN FEDERATION
DORZHI BANZAROV BURYAT STATE UNIVERSITY

GOVERNMENT OF THE REPUBLIC OF BURYATIA

INSTITUTE OF ORIENTAL MANUSCRIPTS OF THE RUSSIAN ACADEMY OF SCIENCES

KAZAN FEDERAL UNIVERSITY
INSTITUTE OF INTERNATIONAL RELATIONS

INSTITUTE FOR MONGOLIAN, BUDDHIST AND TIBETAN STUDIES
OF THE SIBERIAN BRANCH OF THE RAS

BANZAROV READINGS

*Proceedings of International Scientific Conference, Dedicated
to the 200th anniversary of D. Banzarov and 90th anniversary BSPI-BSU
(Ulan-Ude, March 30–31, 2022)*

IN TWO PARTS

Part I

Ulan-Ude
Buryat State University Publishing Department
2022

МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ
БУРЯТСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ ДОРЖИ БАНЗАРОВА

ПРАВИТЕЛЬСТВО РЕСПУБЛИКИ БУРЯТИЯ

ИНСТИТУТ ВОСТОЧНЫХ РУКОПИСЕЙ РОССИЙСКОЙ АКАДЕМИИ НАУК

КАЗАНСКИЙ ФЕДЕРАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИНСТИТУТ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ

ИНСТИТУТ МОНГОЛОВЕДЕНИЯ, БУДДОЛОГИИ, ТИБЕТОЛОГИИ
СИБИРСКОГО ОТДЕЛЕНИЯ РОССИЙСКОЙ АКАДЕМИИ НАУК

БАНЗАРОВСКИЕ ЧТЕНИЯ

*Материалы международной научной конференции, посвященной
200-летию со дня рождения Д. Банзарова и 90-летию БГПИ — БГУ
(Улан-Удэ, 30–31 марта 2022 г.)*

В ДВУХ ЧАСТЯХ

Часть 1

Улан-Удэ
Издательство Бурятского госуниверситета
2022

УДК 94:39(=512.3)+37(082)

ББК 63.3:63.5(=64)+74я 431

Б 23

Утверждено к печати редакционно-издательским советом БГУ
протокол № 2 от 9 марта 2022 г.

Рецензенты

Л. Б. Жабаева, д-р ист. наук, профессор
Восточно-Сибирский госуниверситет технологий и управления (Россия, Улан-Удэ)

Т. И. Юсупова, д-р ист. наук, вед. науч. сотр.
Санкт-Петербургского филиала Института истории естествознания и техники
им. С. И. Вавилова РАН (Россия, г. Санкт-Петербург)

Редакционная коллегия

А. В. Дамдинов, и. о. ректора БГУ им. Д. Банзарова, канд. ист. наук (председатель);
В. В. Номогоева, и. о. проректора по НИР БГУ им. Д. Банзарова, д-р ист. наук (научный редактор); **О. Н. Полянская**, канд. ист. наук, доцент (ответственный редактор);
С. Ж. Дугарова, д-р ист. наук, доцент; **Н. С. Байкалов**, канд. ист. наук, доцент;
Н. Ж. Дагбаева, д-р пед. наук, профессор; **В. А. Родионов**, д-р полит. наук, доцент;
Э. В. Семенова, канд. филол. наук, доцент; **Д. Ш. Харанутова**, д-р филол. наук, доцент;
М. Г. Цыренова, канд. пед. наук, доцент

Сборник размещен в системе РИНЦ на платформе
научной электронной библиотеки eLibrary.ru

Б 23 Банзаровские чтения: материалы международной научной конференции, посвященной 200-летию со дня рождения Д. Банзарова и 90-летию БГПИ — БГУ. В 2 ч. Ч. I / научный редактор В. В. Номогоева; ответственный редактор О. Н. Полянская. — Улан-Удэ: Издательство Бурятского госуниверситета, 2022. — 356 с.
ISBN 978-5-9793-1708-3
ISBN 978-5-9793-1709-0 (часть 1)

В первой части сборника представлены исследования учебных и академических учреждений России, Монголии, Польши, Казахстана. Статьи посвящены биографии и научному наследию Д. Банзарова, актуальным вопросам научного монголоведения, истории и культуры монгольских народов, российско(советско)-монгольских отношений. Публикации отражают этапы развития образования и основные тенденции современных педагогических исследований.

Материалы предназначены для исследователей, преподавателей, студентов и всех интересующихся вопросами, представленными в сборнике.

Banzarov Readings: Proceedings of International Scientific Conference, Dedicated to the 200th anniversary of D. Banzarov and 90th anniversary BSPI-BSU. In 2 volumes. Vol. I / Science Editor V. V. Nomogoeva / Responsible Editor O. N. Polyanskaya. — Ulan-Ude: Buryat State University Publishing Department, 2022. — 356 p.
ISBN 978-5-9793-1708-3
ISBN 978-5-9793-1709-0 (part I)

Volume I of the collection represents academic studies performed at educational and academic institutions of Russia, Mongolia, Poland, and Kazakhstan. The scholarly papers are devoted to the biography and scientific heritage of D. Banzarov, as well as current issues of Mongolian studies, history and culture of the Mongolian peoples, Russian (Soviet)-Mongolian relations. The proceedings reflect the stages of education development and the main trends of modern pedagogical research.

The collection is intended for researchers, teachers, students and anyone interested in the presented issues.

УДК 94:39(=512.3)+37(082)
ББК 63.3:63.5(=64)+74я 431

ISBN 978-5-9793-1709-0

© Бурятский госуниверситет
им. Д. Банзарова, 2022

УДК 93(=512.31)

DOI 10.18101/978-5-9793-1709-0-108-113

**К ИСТОРИИ СТРЕМЛЕНИЯ БУРЯТ К МОНГОЛЬСКИМ КОРНЯМ:
С БЛАГОСЛОВЕНИЯ БОГДО ХАНА. БАНДИДА ХАМБА-ЛАМА ДАШИДОРЖ
ПОЗДРАВЛЯЕТ БОГДО-ХАНА**

© **Оохной Батсайхан**

доктор исторических наук, профессор, главный научный сотрудник,

Институт международных исследований АН Монголии

Монголия, г. Улан-Батор

bagi112005@yahoo.com

В статье рассказано о взаимоотношениях между Богдо Джебцундамба-хутагтой VIII, лидером монгольского буддизма, с бурятскими деятелями, а именно о поздравлении духовного лидера восточносибирских буддистов Бандида Хамба-ламы Дашидоржи Богдо-гэгэна с восшествием на престол Монголии от имени всех бурят и сибирских буддистов в декабре 1912 г. и о награждении его орденом драгоценности Вачира-ханом Монголии Богдо Джебцундамба-хутагтой.

Ключевые слова: Богдо-гэгэн, Богдо-хан, Хамба Итгэлт, Бандида Дашидорж, Бурятия, буддизм, независимость Монголии.

**TO THE HISTORY OF THE BURYATS STRIVING TO THE MONGOLIAN ROOTS:
WITH THE BLESSING OF BOGDO KHAN.
BANDIDA KHAMBA LAMA DASHIDORJ CONGRATULATES BOGDO KHAN**

Batsaikhan Ookhnoi

Dr. Sci. (Hist.),

Institute of International Studies, Mongolian Academy of Sciences

Ulaanbaatar, Mongolia

bagi112005@yahoo.com

The article reviews the relationship between the 8th Bogdo Jebtsundamba, the Spiritual Leader of Mongolia and the people of Buryatia, particularly, the events connected with Bandida Khamba lama, who congratulated The Bogdo on the Emperor of Mongolia appointment on behalf of all Buryats and Siberian Buddhists and the fact that Bogdo Jebtsundamba khutuktu rewarded him with Erdeny Ochir award.

Keywords: Bogdo-gegen, Bogdo khan, Khamba Itgelt, Bandida DashiDorzhi, Buryatia, Buddhism, Independence of Mongolia.

Взаимоотношения Богдо-гэгэна и бурят. В начале XX в. многие монголы, буряты, внутренние монголы и халх-монголы восхищались Богдо VIII, что «он вождь милосердного спасения и любви к животным как к единой семье, видящий насквозь прошлое, настоящее и будущее». Вера сильнее любого приказа или кнута в любое жестокое время. С такой верой монголы обращались и относились к Богдо-гэгэну.

С конца XIX в. политика Российской империи в отношении бурят ужесточилась и достигла пика в 1902–1904 гг. На территории Бурятии поселились русские и украинцы, они ужесточили административный контроль, русифицировали всех [Рупен, 2000, с. 12]. Именно в это время, в середине XIX в., изменилась маньчжуро-цинская политика по отношению к монголам. Американский ученый Р.Рупен отмечал, что «главной причиной возникновения монгольского национального движения в XX веке стало изменение терпеливого отношения России и маньчжур к их подданным монголам» [Рупен, 2000, с. 12].

Морозов [Московская торговая, 1912, с. 109], участник московской экспедиции в Монголию в начале XX в., отмечал, что «встретил 9 июня кяхтинского бурятского купца,

ехавшего в Хурээ для поклонения Богду», и писал: «Русские и буряты даже в большей степени, чем монголы, считают священным долгом отправиться в Хурээ и поклониться Живому Богу этого мира» [Московская торговая..., 1912, с. 101].

Российское консульство в Хурээ 22 сентября 1890 г. направило в свое министерство иностранных дел послание, где было написано, что «буряты рассматривают Богда наравне с Живым Богом» [ГАИО. Ф. 25. Оп. 12. Ед. хр. 552. К. 1109. С. 24]. Автор послания Я. Шишмарев, генеральный консул Российской империи, почти 50 лет своей жизни проживший в Монголии, говорят, был монгольского происхождения [Даревская, 1994, с. 24].

Думаю, что все это было признанием ценных качеств бурятского народа как нации.

20 июня 1895 г. Богдо Джебцундамба посетил монастырь Эрдэнэ Зуу и вскоре поселился в монастыре Амарбаясгалант. Саин-нойон и Засагт-хан несли ответственность за расходы, связанные с посещением монастыря Эрдэнэ Зуу, а ваны Тушит-хана и Сэцэн-хана отвечали за все приготовления к монастырю Амарбаясгалант. Даже дорогу к резиденции Богдо отремонтировали, а кое-где проложили новые дороги. Известный бурятский ученый Г. Ц. Цыби-ков, посетивший Монголию в 1895 г., записал в своем дневнике, что даже подготовили специальные места для проживания и ночлега [Цыби-ков, 1991, с. 112].

По его словам, Богдо-гэгэн посетил монастырь Эрдэнэ Зуу 20 июня 1895 г. По слухам о посещении Богдо-гэгэна, в Эрдэнэзуу собралось почти 5 тысяч паломников. Тысячи палаток были установлены возле монастыря Зуу, где собрались великие монахи и простолюдины во главе с Нар Ванчин-Гэгэном, Дилова Гэгэном и Лама Гэгэном. Рассказывали, что Богдо-гэгэн посетил Желтый дворец монастыря Эрдэнэ Зуу и благословил паломников, а в честь посещения Богдо-гэгэна там организовали скачки.

Цыби-ков записал в своем дневнике, что 5 июля 1904 г. 7 человек, в том числе Цэвэн Джамсранов, приехали из Бурятии поклониться Богдо-гэгэну. По словам Дж. Цэвена, в этот день на поклонение Богдо собралось около 200 паломников, в том числе южные и восточные монголы, буряты и жители Запада. Отмечал, что Гэгэн вышел из своего дворца с царицей и двумя ее детьми и благословил их [Жуковская, 2011].

И. Морозов, русский путешественник, писал в своем путевом очерке: «Слава Богдо-гэгэна, ставшего Живым Богом, как Далай-лама в Тибете, велика и в Монголии. Не все знают о китайском императоре, но каждый монгол, даже дети, которые связывали силу Будды, могущество императора с репутацией Богдо-гэгэна, знали его. На поклонение Богдо-гэгэну поодиночке, всей семьей приезжают знатные нойоны и простые монголы со всех степей, гор и пустынь Монголии, монахи местных монастырей, люди всех национальностей с буддистской верой» [Московская торговая..., 1912, с. 108].

Мы можем найти множество таких источников, которые описаны бурятскими известными деятелями науки, культуры и других сфер, где живо рисуются взаимоотношения бурят-монголов и Богдо-гэгэна.

Было много бурят, которые помогали в качестве переводчиков монгольской делегации, которая по указу Богдо-гэгэна отправилась за помощью в Российскую империю летом 1911 г. Например, Густав Джон Рамстед, финский монгольский лингвист и дипломат, писал о монгольской делегации в Санкт-Петербурге: «В гостинице на Невском проспекте в Санкт-Петербурге.... монгольские нойоны послали за бараниной бурятского переводчика, поставили ее на тарелку посреди гостиничного номера, ели, пили, разговаривали» [<http://pomnipro.ru/memorypage1495/biography>].

12 августа 1911 г. монгольская делегация встретила с хамбой Агваном Доржиевым¹, прибывшим накануне в Петербург [АВРИ. Ф. 143. Китайский стол. Оп. 491. Д. 644. С. 175].

Капитан Макушек, присутствовавший на встрече по их просьбе, в своем отчете отметил, что с 21:00 до полуночи между монгольской делегацией и хамбой шел теплый разговор. По словам Макушека, во время встречи у монгольской делегации сложилось четкое представление о том, как будет выглядеть будущее монгольское царство. Написано, что Монголия, которая объединится под предводительством Богдо-гэгэна, будет страной внутри государства, а в отношениях с Россией должна быть как нынешняя Бухара [Там же].

После возвращения делегатов из России Временное правительство, образовавшееся в Хурээ, поспешило выйти из-под господства маньчжуро-цинской династии и восстановить свою государственность и независимость. В первую очередь нужно было изгнать маньчжурского амбана из Хурээ, а затем провозгласить независимость Монголии. Поэтому 1 декабря 1911 г. Временное правительство издало декларацию [Сандаг, 1971, с. 319], в которой объявлялось об окончании многолетнего маньчжурского владычества в Монголии и провозглашалась независимость монголов, был поднят флаг с соёмбом [Сандаг, 1971, с. 252].

Атаман Семенов² находился в Хурээ во время национальной революции 1911 г. в Монголии. «Я участвовал в написании истории страны Чингисхана», — писал он и отмечал: Я остановился в 6-й роте хороо, которая охраняла наше консульство в Хурээ. В столицу Монголии я прибыл в начале октября месяца 1911 г. С европейской точки зрения, Урга, конечно, мало походила на столицу, но этот город является действительным центром сосредоточения видных представителей монгольской теократии, возглавляемой Богдо-Хутухтой. Время пребывания в Урге дало мне, с детства знающему монгольский язык, возможность близко сойтись с наиболее видными представителями монгольского общества, руководившего политической жизнью страны. Намсарай-гун (вероятно, Гомбосурэн. — О. Б.), кандидат на пост военного министра Монголии, изучал у меня современное военное дело. В то же время при содействии г. Норбо я перевел на монгольский язык наш устав строевой казачьей службы. Урга кипела в водовороте политических страстей и новых устремлений» [Атаман Семенов..., 2002, с. 18–21].

Далее он пишет о том, что 11 декабря 1911 г. произошло историческое событие — отделение Халхи от маньчжуро-цинской династии и провозглашение независимой Монголии. Это историческое событие провозглашения независимости Монголии ознаменовало свержение Сандо-амбана и призыв временного правительства Хурээ.

Ценным и интересным дополнением мемуаров Семенова является раздел о том, как он принимал участие в этом историческом событии. Он писал: «По распоряжению нашего консула я со взводом казаков взял на себя охрану амбана — китайского резидента в Урге, дворец которого подвергался опасности быть разграбленным возбужденной монгольской толпой. Доставив перепуганного амбана в наше консульство, я не ограничил этим свое вмешательство в разворачивание событий и, видя, что наличие вооруженного китайского гарнизона в Курени раздражает толпу и вызывает ее на эксцессы, со своим взводом казаков, уже по собственной инициативе, разоружил китайских солдат, которые, сняв форму, превратившись в мирных жителей, рассосались в толпе без каких-либо дальнейших неприятностей. После этого, получив сведения о назревавшем нападении на Дайцинский

¹ Агван Лувсан Доржиев (1854–1938) — Хамбо-лама Бурятии, наставник Далай-ламы XIII и его уполномоченный представитель в России.

² Георгий Михайлович Семенов (1890–1946) был организатором и руководителем «белого» движения вокруг Байкала. Опубликованы мемуары, которые он написал в Маньчжурии.

банк в Маймачене, я со взводом отправился туда и, заняв его, предотвратил, таким образом, неминуемый грабеж и расправу со служащими банка.

Мое военное начальство, которому я донес о своих действиях, одобрило мою инициативу, и через несколько дней я получил телеграфную благодарность штаба округа за содействие восстановлению порядка и спокойствия в Урге. Но наш консул нашел, что мое вмешательство в дела монголов может послужить поводом для обвинения нас в нарушении нейтралитета, и по настоянию Министерства иностранных дел я получил предписание в 48 часов покинуть Ургу» [Семенов, 2002, с. 18–21].

«19 ноября отделение Хурээ Цинского банка было закрыто, а все его сотрудники находились под административным контролем России», — сообщила тогдашняя китайская газета Гуанхуа дзибао [Гуанхуа Цзибао, 17 декабря 1911 г.], из чего следует, что дополнения Семенова соответствуют действительности.

Кроме атамана Семенова в то время в российском консульстве в Хурээ было несколько бурят, в том числе переводчик.

В 1911 г. монголы освободились от маньчжурского государства Цин и провозгласили восстановление независимости, что и стало началом новой эпохи в истории монголов. Восхождение VIII Богдо Джебцундамба-хутухты на ханский престол стало символом создания независимого государства монгольской нации и выражением доверия и уважения к нему большого числа монголов.

С возведением Богдо Жавзандамба-хутухты на львиный престол императора Монголии ему дали титул «Многими возведенного», дали государству титул монгол и летоисчисление, Их-Хурэ переименовали в столицу Нийслэл-Хурэ, и, таким образом, началась новая история возрожденной Монголии на Азиатском континенте в начале XX в. [Батсайхан, 2014, с. 566].

Поздравительное письмо Бандида Хамба-ламы Дашидоржа Богд-хану.

29 декабря 1911 г., с участием представителей всего монгольского народа было широко отпраздновано всенародное провозглашение восстановления государства и его независимости. Эта государственная церемония была символом единства, независимости и государственности монгольского народа. Поэтому по распоряжению Богдо-хана особое внимание уделялось участию в государственной церемонии всех монгольских племен, в т. ч. внутренних, внешних монголов и бурят.

Поэтому в декабре 1912 г. от имени всех бурят и сибирских буддистов духовный лидер восточносибирских буддистов Бандида Хамба-лама Дашидорж тепло поздравил Богдо-гэгэна с восшествием на престол Монголии [ГАИО. Ф. 25. Оп. 11. Д. 71. С. 1–3]. 29 декабря 1912 г. Итгелт-хамба-лама Дашидорж через военного губернатора Забайкальской области Чиликова направил письмо генерал-губернатору Иркутска с просьбой о разрешении. В письме от 2 января 1913 г. иркутский генерал-губернатор егермейстер Князев ответил, что возражений не имеет [Там же. С. 2]. Поздравительное письмо Итгелт Хамба-ламы Дашидоржа выглядит следующим образом.

ВАШЕ СВЯТЕЙШЕСТВО, ВЕЛИКИЙ БОГДО-ХАН

Я, Бандида Хамбо-лама Дашидорж, Высочайшим указом назначенный духовным главою буддистов в Восточной Сибири великого Российского государства, считаю своим нравственным долгом принести ВАШЕМУ СВЯТЕЙШЕСТВУ от себя лично и от имени всех бурят и других жителей Сибири, исповедующих религию Св. Будды и искони почитающих ВАС, как истинного перерожденца божественного Ундур Гэгэна и святого покровителя церкви, искреннее поздравление по случаю благополучного и желанного избавления родственных нам как по крови, так и по религии монголов от многовекового, тяжелого китайского ига, объявления независимости и

восшествия ВАШЕГО СВЯТЕЙШЕСТВА на высокий престол Верховного Повелителя страны монголов и сердечное пожелание, чтобы ВСЕВЫШНИЙ ТВОРЕЦ продлил дни ВАШЕЙ драгоценной жизни на многие лета и благословил народ ВАШ на дальнейшее преуспеяние, дабы вновь возродившееся Монгольское ханство, пользующееся любезным и мудрым покровительством одного из величайших и могущественных властелинов мира, БОГАТЫРЯ нашего, БЕЛОГО ЦАРЯ НИКОЛАЯ АЛЕКСАНДРОВИЧА, мирно развивалось и процветало.

Декабрь 1912 года, Гусино Озерский дацан,
Бандида Хамбо Ламайского духовенства в Восточной Сибири: Итигэсов
[ГАИО. Ф. 25. Оп. 11. Д. 71. С. 1–3].

Хан Монголии Богдо Джебцундамба Хутагт, получив поздравительное письмо от представителя Бандида Хамбо лама Дашидоржа, наградил его высшей государственной наградой Монголии — орденом Драгоценности Вачира, также были награждены посланники. Приводим указ хана Монголии от 1913 г. о награждении лидера бурятских буддистов Бандида Хамбо-ламы орденом драгоценности Вачира:

«Лама Джабзандамба, правитель Монголии, сочетающий религии и государства, сияющий солнцем хан:

Назначенный по указу великого русского богатыря Цагаан-хана Бандида Хамба-лама, глава буддийского Шагжамуна в странах Восточной Сибири, интересуюсь благополучием всех монголов и бурят, верующих буддизм, я искренне рад, что вы, развивая корни и религию буддизма, через посланника отправили мне письмо-грамоту по поводу возведения моей персоны Ханом Монголии.

Слыша, как Лидер Бандид-хамба поклоняется шакъямун буддизму, и соблюдая его обычаи и традиции через всех вас распространить проповедческую творческую религию, с точки зрения бесконечности, на благо всех существ, создавая много причин совместности без причины противоречий, снова и снова расцветали великая сила, добро и возраст, каждая встреча добродетелей как новолуние, идеально существовать со спокойствием и счастьем в сочетании с радостью, а также молиться на трех главных сокровищах чтобы меч вашего господина героя Белого царя был острым, государство сильным и люди проживали в мире, сообщаю что уважаемому Бандид-хамбу присваиваю и награждаю званием уважающий религию и высший орден драгоценности Вачира I степени, Ширээт цоржу Шагжидуу привилегии хамба и орден драгоценности Вачира второй степени, Цоржу Нямбуу привилегии цоржа и орден драгоценности вачира третьей степени, Гомбожаву шапку ранга князя и орден драгоценности Вачира второй степени, Гавжу Пэлжээ привилегии хувилгаана. Написано в монастыре Эрдэм Итгэмжит третий год Многими возведенного, средний месяц лета» [Монгольский национальный архив].

Это официальные документы, подтверждающие взаимоотношения главы государства и религии Монголии Джебцундамба Хутагта и Итгелта Хамба Ишдоржа Бурятии, должны быть отмечены в истории Монголии и во взаимоотношениях Монголии и России.

Иван Коростовец, полномочный представитель правительства Российской империи, прибывший в это время в монгольскую столицу для переговоров, писал: «Насколько нам известно, духовное влияние Богда распространилось за пределы Монголии на кыргызов, калмыков Астрахани и бурят Забайкалья. Из монастыря озера Галуут близ Селенги прибыли представители Бандиды Хамбо-ламы, религиозного лидера российских бурят, и вручили праздничное поздравление Хамбы Хутагту. Он поздравил Хутагту с освобождением от китайского (маньчжурского) гнета и пожелал возрожденной Монгольской империи процветания при поддержке Великого Белого царя» [Коростовец, 2004, с. 312].

Заключение. Таким образом, при Богдо-хане многие буряты принимали участие в делах Монголии, имеющей такое же происхождение и религию. На этот раз хотелось бы подчеркнуть событие, как бурятский народ отнесся к Богдо-гэгэну и от имени буддийских бурят Хамбо-лама Дашидорж поздравил с обретением независимости Монголии и назначением Богдо Джебцундамба ханом. Несмотря на то, что эти народы были изолированы в течение сотен лет и существовали отдельно, от имени бурятского народа поздравили «монголов одной крови и религии» с их успешным освобождением от столетних невзгод и провозглашением независимости, и это было особенным событием.

Источники и литература

1. АВРИ — Архив внешней политики Российской империи.
2. ГАИО — Государственный архив Иркутской области.
3. Монгольский национальный архив.
4. Атаман Семенов о себе. Воспоминания, мысли и выводы. Мемуары. М.: Изд-во АСТ, 2002. С. 381.
5. Батсайхан О. Последний император Монголии Богдо Джебцундамба VIII: жизнь и легенды. УБ.: Соембо, 2014. 690 с.
6. Даревская Е. М. Сибирь и Монголия. Очерк русско-монгольских связей в конце XIX — начале XX в. Иркутск: Изд-во ИГУ, 1994. 398 с.
7. Жуковская Н. Л. Полевые дневники исследователя как источник по изучению буддизма в Бурятии и Монголии // Память мира: мат-лы междунар. науч.-практ. конф. (Москва, 25–26 ноября 2010 г.). М., 2011. С. 36–47.
8. Коростовец И. Я. От Чингис-хана до Советской республики / отв. ред. О. Батсайхан; ред. Б. В. Базаров, В. Ц. Ганжунов. УБ.: Эмгэнт, 2004. 560 с.
9. Московская торговая экспедиция в Монголию 1912 года. М.: Типография П. П. Рябушинского, 1912. 424 л.
10. Рупен Р. Монголы XX в. УБ.: Монсудар, 2000. 455 с.
11. Сандаг Ш. Внешние политические отношения Монголии. УБ.: УХГ, 1971. 331 с.
12. Цыбиков Г. Ц. О Центральном Тибете, Монголии и Бурятии // Избранные труды. Т. 2. Новосибирск: Наука, 1991. 256 с.
13. Гуанхуа Цзибао. 17 декабря 1911 г.
14. URL: <http://pomnipro.ru/memorypage1495/biography>

100 лет

ДИПЛОМАТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ
между Россией и Монголией

от дружественных отношений
к всеобъемлющему
стратегическому партнерству

ББК 63.3 (5) (5 Мо)+(2Р)

С81

*Рекомендовано
Ученым советом Института востоковедения РАН*

Ответственные редакторы
В. В. Грайворонский, д-р ист. наук, ФГБУН ИВ РАН
К. В. Орлова, д-р ист. наук, ФГБУН ИВ РАН

Рецензенты
Б. Б. Пак, д-р ист. наук, ФГБУН ИВ РАН
Р. Т. Сабилов, канд. ист. наук, ИСАА МГУ

100 лет дипломатических отношений между Россией и Монголией:
С81 от дружественных отношений к всеобъемлющему стратегическому
партнерству [Текст] : сб.ст. / Ин-т востоковедения Рос. акад. наук ;
[отв. ред. В. В. Грайворонский, К. В. Орлова]. — Москва: ИВ РАН,
2022. — 218 с.

ISBN 978-5-907543-83-6

Сборник статей подготовлен по результатам международной конферен-ции, совместно организованной ИВ РАН и Институтом истории и этнологии АН Монголии, и тем самым вносится вклад в развитие научного взаимодействия двух стран. В сборник вошли статьи российских и монгольских авторов, кото-рые анализируют основные моменты истории и современного состояния взаи-моотношений России и Монголии; перспективы всеобъемлющего стратегиче-ского партнерства; проблемы и новые проекты торгово-экономических отно-шений; сотрудничество в гуманитарной области (образование, наука, культура).

ББК 63.3 (5) (5 Мо)+(2Р)

ISBN 978-5-907543-83-6

© Авторы, 2022
© ФГБУН ИВ РАН, 2022

Содержание

Приветствия	5
Предисловие	12
Грайворонский В. В. Россия и Монголия: 100 лет вместе по пути дружбы и сотрудничества	18
Курас Л. В., Цыбенков Б. Д. Отдавая дань памяти и уважения: о деятельности российского дипломата, уполномоченного НКВД РСФСР в Монголии О. И. Макстенека в 1920–1921 гг.	34
Кузьмин С. Л. О дипломатических отношениях между Россией и Монголией до и после 1921 г.	52
Цыренова Н. Д. История начального периода российско-монгольских отношений по материалам архивного документа «Соглашение об аренде земельных участков российскими подданными в Автономной Внешней Монголии»	66
Воронцов А. В. Российско-монгольское сотрудничество в многосторонних инфраструктурных форматах	77
Батунаев Э. В. Российско-монгольские отношения: от спада до всеобъемлющего стратегического партнерства (история и современность)	90
Алтай Дулбаа. Монголо-российское сотрудничество в сфере научных исследований на современном этапе	107
Дэмбэрэл Коля. «Монгольский мир» в монголо-российских отношениях	132
Кушихов Б. Х. Роль Монгольского революционного союза молодежи в политике советской России и Коминтерна в Монголии (1921–1925)	143

«Монгольский мир» в монголо-российских отношениях

Дэмбэрэл Коля

Институт международных исследований МАН

Аннотация: В статье автор дал свое определение понятия «монгольский мир», которое до сих пор трактуется по-разному. Актуальность определения данного термина обусловлена, прежде всего, тем, что фактор «монгольского мира» становится важным инструментом в монголо-российских отношениях. Именно поэтому необходимо изучить и понять факторы, которые рассмотрены в статье. Эти факторы могут стать механизмом расширения двустороннего сотрудничества, в том числе и в сфере культурных связей. В качестве объекта исследования выступают субъекты «монгольского мира» в составе Советского Союза/Российской Федерации. Цель статьи — проанализировать содержание понятия «монгольский мир» и его роль в монголо-российских отношениях. Автор пришел к выводу, что фактор «монгольского мира» сыграл свою роль в советский период во взаимоотношениях наших стран. В постсоветский период фактор «монгольского мира» расширяет свое влияние на монголо-российские отношения.

Ключевые слова: монголо-советские/российские отношения, буряты, калмыки, монголы, «монгольский мир», XX век.

Factors of influence of the «Mongolian world» on the mongolian-soviet relations

Demberel Kolya

Institute of International Relations of the Mongolian
Academy of Sciences, Coordinator of the Center for Central
Asian Studies at the IMO, Ulaanbaatar, Mongolia

Abstract: The article is devoted to the analysis of the Mongolian-Russian relations in the XX century. In particular, it defines the concept of «Mongolian world», which until recently was interpreted differently, and which is an important tool in bilateral relations. The need to analyze and understand the five factors outlined in the article can become a mechanism for expanding

bilateral cooperation, including in the field of cultural relations, and what is the natural focus of our countries attention. The subjects of the «Mongolian world» of the Russian Federation are the object of research. The purpose of the study is to analyze the concept of «Mongolian world» and its role in the Mongolian-Russian relations. Methods. General scientific empirical and theoretical research methods were used. The application of a comparative-functional, systematic approach, modeling and logical method helps to identify the essential and meaningful elements of the cooperation framework of the Mongolian world. Conclusions. As a result of the research, the author comes to the conclusion that the factors of the Mongolian world played a certain role in different periods of the two countries. The article suggests that the factor of «Mongolian world» in the Mongolian-Russian relations is constantly expanding.

Key words: Mongolian-Soviet/ Russian relations, Buryats, Kalmyks, Altaians, Tuvans, Mongols, «Mongolian world», XX century.

Кто такие монголоязычные народы?

В толковом словаре монгольского языка термин «монгол туургатан» («монголоязычные народы») определяется как «вся монгольская нация», поэтому здесь целесообразно внести некоторые уточнения. Монголоязычные народы (монг. *монгол туургатан*) — это все монгольские народы, расселившиеся за пределами границ государства Монголия и относящиеся к монгольской группе по языковому, культурному признакам. В монгольском языке слово «туурга» означает одну из составляющих деталей монгольской юрты, войлочное покрытие стенки юрты, но оно также параллельно несет в себе смысл независимости, разделенности в связи с чем раздельное проживание монголы называют: «с отдельными войлочными покрывалами стенок юрт». В результате распада Великой Монгольской империи монголы были рассеяны по всему миру, что стало предпосылкой появления в разных регионах монголоязычных народов. Вообще взлеты и падения любой империи, формирование и крах любой системы, установление и разрушение идеологии и порядка являются предпосылками разделения любой нации.

Монголоязычные народы во многих субъектах КНР и РФ, а также проживающие в других частях мира монгольские этнические группы не имеют статуса независимых субъектов в территориально-

административном отношении, а являются диаспорой или национальными меньшинствами.

До сих пор исследователи не установили единый, точный русский эквивалент монгольского понятия «монгол туургатан» («монголоязычные народы»). И хотя наиболее подходящим по смысловому значению является понятие «Монгольский мир», на русский язык этот термин обычно переводится «PAX MONGOLICA». Но Пакс монголика – это название пика развития Монгольской империи в XIII–XIV вв. и установленного в то время мирового порядка. Поэтому неверно отождествлять «pax mongolica» с «монгольским миром». Однако перевод «монгол туургатан» как «монгольский мир» вполне может быть оптимальным вариантом.

Данная статья направлена на представление комплексного и целостного ответа на такие вопросы: «Кто такие монголоязычные народы в России? Какое влияние они оказали на историю монголо-советских/российских отношений за 100 лет? Каковы факторы этого влияния?». До сегодняшнего дня субъекты монголоязычных народов не идентифицируются с монголами, и их называют по-разному. Поэтому ответственность за устранение различий между понятиями и их терминами лежит на исследователях, ибо это может повлиять на характер и содержание любой исследовательской работы и привести к появлению ошибочных выводов.

Исследователи в своих публикациях продолжают по-разному называть это понятие: субъекты с монгольским названием [ОХУ, БНХАУ: 2009; 2010: 73], страны монгольского происхождения [Орос дахь монгол угсааны улсууд 1994], монголоязычные народы [Ганжуров 1997: 14], приграничные регионы [Монгол-Оросын харилцаа. Баримт бичгүүд 2020: 199]. И хотя академик Б. Лхамсурэн [Монгол-Оросын харилцаа 2005: 8] первым ввел в оборот термин «монголоязычные народы», однако не назвал каждый субъект в отдельности, а оставил его обобщенным. Поэтому целесообразно их упорядочить и перечислить субъекты России с монголоязычными народами. Из 22 национальностей Российской Федерации со статусом Республик и четырех национальностей

со статусом автономных округов монголоязычные народы проживают в следующих субъектах: Республика Бурятия, Республика Калмыкия, Агинский Бурятский автономный округ (до 2008 г.), Усть-Ордынский автономный округ (до 2006 г.). Эти народы в определенной степени сохраняют свою религию, культуру, этническую, языковую и культурную общность, что будет проиллюстрировано на примере монголоязычных народов, проживающих в России, а также их влияние на монголо-советские отношения на примере пяти факторов: религиозного, этнического, лингвистического, культурного, территориального.

Период расширения и развития отношений между монголоязычными народами России и Монголией напрямую был связан с обретением Внешней Монголией независимости в 1911 г., и началом послужило заключение монголо-российского соглашения 1912 г. Правовые вопросы субъектов с наличием монголоязычных народов регулировались в рамках национальной политики Советской власти.

С 1921 г., когда влияние Советского Союза на Монголию стало реальным, факторы влияния монголоязычных народов и их роль в позитивных и негативных событиях, имевших место в 100-летней истории монголо-советских/российских отношений, следует рассматривать как проявление двусторонних отношений.

Факторы влияния субъектов РФ с наличием монголоязычных народов на монголо-российские отношения в 1921–1990-х гг.

Религиозный фактор. Рассмотрим в общих чертах, как пять факторов повлияли на монголо-российско/советские отношения в 1921–1990-х гг. Из-за доминирования атеизма в МНР и Советском Союзе в то время религиозный и культурный факторы монголоязычных народов не могли быть активными в двусторонних отношениях, тем не менее, продолжало сохраняться убеждение, что у нас одна общая религия. В 1946 г. было создано Центральное Духовное управление буддистов СССР, что и стало официальным

признанием существования буддизма в стране, Иволгинский и Агинский монастыри тогда функционировали на официальной основе. В Калмыкии буддизм был объявлен государственной религией в 1990-х гг.

Культурный фактор. В 1944 г. в МНР монгольская письменность была переведена на кириллицу, как и в субъектах СССР с монголоязычными народами, поэтому отсутствовал культурный фактор. Вопрос общения между монголоязычными народами посредством монгольской письменности был оставлен без внимания.

Территориальный фактор и фактор происхождения оказали значительное влияние на монголо-советские отношения в этот период и сыграли важную роль в двусторонних отношениях. Республики Алтай, Бурятия и Тыва непосредственно граничат с Монгольской Народной Республикой, что можно рассматривать как территориальный фактор. Алтайский город Бийск и Кяхта Республики Бурятия были главными приграничными пунктами монголо-советских/российских торгово-экономических отношений. С XVII в. Чуйский тракт является одним из основных каналов двусторонних отношений [Орос дахь монгол угсааны улсууд 1994: 125], и историческую роль «врат» в отношениях между ойрат-монголами и царской Россией сыграла Республика Алтай (с 1992 г. – Республика Горный Алтай). В истории засвидетельствовано, что во времена Джунгарского ханства ойратские караваны с кожей, шкурами, шерстью, изделиями из шерсти, золота и серебра проходили через «эти врата» и продавали привезенный товар в сибирских городах, а там закупаались металлические изделия, меховые и суконные изделия, оружие, писчая бумага [Республика Алтай 1992: 8]. Российско-тувинские отношения начались с Буринского договора 1727 г., когда русские начали осуществлять беспощинную торговлю и рыболовство в Туве, с 1840-х гг. еще более расширились рамки взаимодействия за счет добычи золота. Купцы из Минусинской, Иркутской и Енисейской губерний приезжали в Туву для продажи товаров широкого потребления взамен

на приобретение мехов, шерсти, кашемира, скота. В 1881 г. русские подписали в Пекине договор о беспощинной добыче золота в Туве. В начале XX в. русские поселения стали расширяться, а численность постоянно проживающих русских увеличивалась.

Самым активным субъектом-участником в монголо-советских отношениях была Бурятская АССР (ныне Республика Бурятия). С заключения Буринского договора 1727 г. буряты были вовлечены в двусторонние отношения. Ж. Цэвээн (Ц. Жамцарано) работал переводчиком в период заключения монголо-российского соглашения 1912 г., прогрессивные бурятские интеллектуалы сыграли важную роль в народной революции 1921 г. В целом можно сказать, что бурятская интеллигенция сыграла большую роль в новой жизни монгольского народа.

Труды А. Бурдукова свидетельствуют о том, что в XIX в. купцы из Алтайского края, Омска и Томска приезжали в Западную Монголию для занятия торговлей. В советское время Бийск стал главной базой товарного снабжения Западной Монголии, а транспортная база «Совавтобийск» отвечала за транспортировку товаров на протяжении более 40 лет. Кяхта была основным центром в торгово-экономических отношениях Центральной Монголии. Воздушная трасса по маршруту Улан-Батор – Улан-Удэ была открыта в 1925 г., впоследствии была закрыта и вновь восстановлена после 2000-х гг. За 10 лет более 400 монголов окончили Монголрабфак в Улан-Удэ, что стало важным вкладом в развитие Монголии и сыграло большую роль в обучении монгольской интеллигенции. Сдача в эксплуатацию железной дороги Наушки – Улан-Батор в ноябре 1949 г. стало важным шагом в продвижении двусторонних отношений. Отношения и сотрудничество с Бурятией резко укрепились и расширились с 1960-х гг., что было связано с деятельностью крупных промышленных предприятий в дополнение к транспортной инфраструктуре.

В программу государственных и официальных визитов руководителей МНР в СССР всегда включались посещения ими субъектов с монголоязычными народами как народов с единым

происхождением, языковой и культурной общностью. В 1932 г. делегация Монгольской Народной Республики впервые приехала на празднование 10-летия Ойротской автономной области (ныне Республика Алтай). Председатель Президиума Великого Народного Хурала МНР Ж. Самбуу посетил Бурятию в 1960-е гг., премьер-министр МНР Ю. Цэдэнбал – Республику Алтай в 1955 г. и Бурятию – в дни празднования 60-летия основания республики.

В результате сотрудничества приграничных субъектов, начавшееся в 1960-х гг., города Селенга, Булган, Хэнтий, Дорнод, Хубсугул, Дархан и Эрдэнэт начали развивать отношения и сотрудничество с Бурятией. После визита Л. И. Брежнева в Монголию в 1966 г. было положено начало расширения отношений Монголии с Калмыкией, Бурятией и Тувой [Орос дахь монгол угсааны улсууд 1994: 110] В состав делегации вошел первый секретарь Калмыцкого обкома КПСС Б. Б. Городовиков, что способствовало дальнейшему расширению калмыцко-монгольских отношений. В 1965 г. Горный Алтай установил прямые связи с аймаком Баян-Улгий.

Принятие в 1973 г. постановления Политбюро ЦК МНРП об установлении прямых связей и сотрудничества между аймаками МНР и автономными республиками, областями, краями и районами СССР позволило открыть возможности для расширения отношений между двумя странами, областями и краями [Вклад обществ дружбы в развитие прямых связей 1989: 82]. С 1973 г. были установлены прямые связи между Горным Алтаем и Убсунурским и Завханским аймаками, с 1974 г. Убурхангайский аймак наладил отношения напрямую с Калмыцкой АССР. Агинский автономный округ, входивший в состав Читинской области (ныне Забайкальский край), установил связи с аймаком Дорнод, Усть-Ордынский автономный округ (вошел в состав Иркутской области в 2008 г.) установил прямые связи с Архангайским аймаком.

Идеологическим фронтом монголо-советских отношений являлось Общество советско-монгольской дружбы (ОСМД), его правление продуктивно работало с субъектами, где проживают монголоязычные народы. Основанное в 1958 г. Бурятское отделение ОСМД

являлось активно действующей организацией. Сотрудничество между организациями дружбы Республики Алтай и МНР активно велось в 1980-е гг., что напрямую было связано с деятельностью председателя республиканского ОСМД Б. Алушкина.

Культурный фактор играл одну из ключевых ролей в монголо-советских отношениях. Так, в 1921–1922 гг. калмыки прибыли в Монголию для оказания конкретной помощи в строительстве новой жизни.

Фестиваль дружбы монгольской и советской молодежи 1966 г. в Манжероке Алтайского края стал символом двусторонних отношений. В области культуры успешно развивались литература, народное творчество и изобразительное искусство, сотрудничество в сфере образования и спорта также продуктивно развивалось.

В мае 1991 г. в Улан-Удэ по инициативе бурятских деятелей искусств прошел первый Международный театральный фестиваль монголоязычных народов, в котором приняли участие более 100 артистов из Бурятии, Калмыкии и Монголии.

Особенности взаимоотношений с субъектами монголоязычных народов

Каждый субъект, в которых проживали монголоязычные народы, сыграл особую роль в монголо-советских отношениях. Отношения с Республикой Алтай стали ослабевать из-за сокращения торгово-экономических связей через Бийск. Подписанное в 2002 г. соглашение о сотрудничестве на основе «Асгата» стало одним из первых договоров современного монголо-российского сотрудничества в горнорудной отрасли.

Одна из особенностей отношений с субъектами монголоязычных народов Российской Федерации состоит в том, что отношения Монголии с Республикой Бурятия всегда выходили на передний план. Это было подчеркнуто спикером Великого Государственного Хурала Монголии Н. Багабанди: «Поскольку мы идем по тому же курсу, что и нынешний путь реформы, способ его осуществления

один и тот же. Мостом сотрудничества между Монголией и Россией является Бурятия. Поэтому отношения с Россией невозможно представить без Бурятии» [Монгол-Оросын харилцаа 2005: 185].

До 1944 г. Тува была независимым государством, поэтому была негласной ареной конкуренции между Монголией и Россией. Монголо-тувинские отношения ослабли до 1960-х годов из-за вхождения Тувы в Советский Союз.

История Калмыкии уникальна в монголо-российских отношениях в связи с тем, что калмыки являются переселившимся народом на территорию России в отличие от бурят, алтайцев и тувинцев, проживающих на своей исконной земле. В отношении двух автономных округов можно сказать, что Иркутская и Читинская области были частью отношений Монголии с Россией.

100-летняя история монголо-советских отношений показывает, что монголоязычные народы, объединенные религией, языком и культурой [Единархова, Николаева 2009: 83], были близки друг другу. На монгольско-российское сотрудничество оказали влияние язык, культура, исторические традиции, обычаи, образ жизни и взаимопонимание монгольских народов [Батцэцэг 2007: 188].

Отношения между Монголией и монголоязычными народами России рассмотрены в рамках понятия «отношения приграничных регионов и субъектов» в монголо-российских отношениях [Олон улс судлал: 16.]. Фактически, в данном случае их можно сформулировать как «взаимоотношения между субъектами монголоязычных народов в рамках монголо-российских отношений». Исторические традиции, общие интересы проживающих вдоль линии монголо-российской границы народов, которые неразрывно связаны происхождением, языку, культуре и обычаям, по-прежнему являются важным фактором в стимулировании многогранного сотрудничества между нашими народами [Монгол-Оросын харилцаа 2005: 163]. В рамках монголо-российских отношений сотрудничество между монголоязычными народами в области культуры и искусства, науки, и образования получило новое содержание,

что является еще одной особенностью двусторонних отношений с 1990-х годов.

Увязка концепции регионального развития Монголии с инфраструктурными выходами к РФ станет большой поддержкой для перспектив развития отношений с приграничными субъектами монголоязычных народов.

Литература

Батцэцэг Ч. Монгол Улстай хил залгаа бүс нутаг. Улаанбаатар: Бемби сан, 2007. 191 х.

Вклад обществ дружбы в развитие прямых связей (МЗНН болон ЗМНН-ийн төлөөлөгчдийн хоёр талын уулзалтын материал). Улаанбаатар: Гос. изд-во, 1989. 132 с.

Ганжуров В. Ц. Россия и Монголия: история, проблемы, современность. Улан-Удэ: БНЦ СО РАН, 1997. 181 с.

Единархова Н. Е., Николаева И. П. Колонизация Монголии (XVII – начало XX вв.). Иркутск: Восточно-Сибирская гос. академия образования, 2009. 121 с.

История Бурятии в вопросах и ответах. Вып.1. Улан-Удэ: Изд-во БНЦ СО РАН, 1992. 122 с.

Монгол улсын түүх. IV боть. Улаанбаатар: Бемби сан, 2004. 444 с.

Монгол-Оросын харилцаа баримт бичгүүд (1991–2004). Улаанбаатар: Бемби сан, 2006. 444 с.

Монгол-Оросын харилцаа: бүсчилсэн хөгжлийн бодлого, хамтын ажиллагаа. Улаанбаатар: Бемби сан, 2005. 216 с.

Монгол-Оросын харилцаа. Баримт бичгүүд. 2005–2020. Улаанбаатар: Битпресс, 2020. 440 с.

Новые подходы к истории взаимоотношений России и Монголии и их современное состояние. Улаанбаатар: Бемби сан, 2008. 140 с.

Олон улс судлал. 2002. № 2. 164 с.

Орос дахь монгол угсааны улсууд. Улаанбаатар: АН Монголии, 1994. 140 с.

Орос-Хятадын гэрээ, хэлэлцээрүүд (1689–1947). Улаанбаатар: Аурут Паблшинг, 2017. 278 с.

ОХУ, БНХАУ: 2010- ОХУ, БНХАУ: 2009. Судалгааны уулзалт. Улаанбаатар: ТЭГ, 2010. 222 с.

Республика Алтай. 1992. Горно-Алтайск: Ак-Чесек. 80 с.

Саая С. В. Россия – Тува – Монголия: «Центрально-Азиатский треугольник» в 1921–1944 годах. Абакан: Тип. ООО Кооп. Журналист, 2003. 199 с.

Тувинская правда (газета). 1944 оны 11 сарын 2.

Чимитдоржиев Ш. Б. Россия и Монголия. М.: Наука, 1987. 233 с.

Роль Монгольского революционного союза молодежи в политике советской России и Коминтерна в Монголии (1921–1925)

Кушхов Борис Хабижевич

Институт востоковедения РАН

Аннотация: В статье комплексно анализируется роль Монгольского революционного союза молодежи. Непосредственно деятельность Союза молодежи подразделяется на два функциональных этапа. В ходе первого (1921–1923) МРСМ продвигал в стране светскую, демократическую и повестку, параллельно с этим занимаясь подготовкой молодых кадров. Во время второго этапа (1924–1925) МРСМ трансформируется уже во внутрипартийное лобби. Момент перехода между двумя этапами также выбран не случайно – именно на рубеже 1923–1924 гг. в стране происходят кардинальные изменения, которые были результатом стремления Советской России придать максимально выгодную для себя политико-социальную форму МНР. Также предпринимается попытка осмыслить так называемый феномен «самостоятельности» РСМ на начальных этапах его существования. Делается вывод о том, что как ее существование, так и утрата, были результатом адаптации МРСМ как инструмента советского влияния к разным этапам существования МНР. Задачи, которые вышли на передний план на рубеже 1923–1924 гг., требовали от МРСМ встроиться в партийную структуру (даже ценой утраты своей политической автономии от нее) и принимать активное участие в партийных процессах уже в качестве монолитной и революционной фракции. Основным научно-практическим посылом данного исследования является необходимость отхода от изучения советско-монгольских связей в первой половине XX в. исключительно через призму межпартийных контактов. Актуальность исследования объясняется наличием множества малоизученных аспектов в монголо-советских отношениях, недостаточная изученность которых зачастую становится ресурсом для недобросовестных и политизированных спекуляций.

Ключевые слова: МНР, РСФСР, революция, внутренняя политика, партия

2023 № 1

ВЕСТНИК Института востоковедения РАН

ISSN 2618-7302

ВЕСТНИК

Института востоковедения РАН

1(23)
2023

ФЕДЕРАЛЬНОЕ ГОСУДАРСТВЕННОЕ БЮДЖЕТНОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ НАУКИ
ИНСТИТУТ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ РОССИЙСКОЙ АКАДЕМИИ НАУК

ВЕСТНИК

Института востоковедения РАН

2023

1 (23)

Журнал выходит четыре раза в год

Основан в феврале 2018 года

Москва

ISSN 2618-7302

Периодическое издание

DOI: 10.31696/2618-7302-2023-1

Рецензируемый научный академический журнал

Учрежден Ученым советом Института востоковедения Российской академии наук

Зарегистрирован в Национальном центре ISSN Российской Федерации

Зарегистрирован в Федеральной службе по надзору в сфере связи, информационных технологий и массовых коммуникаций (Роскомнадзор): ПИ № ФС 77-79902 от 18.12.2020

Главный редактор

доктор исторических наук, главный научный сотрудник Института востоковедения РАН
Е. Ю. Ванина

Редакционная коллегия

А. В. Акимов	А. С. Десницкий	Д. В. Микульский
А. Б. Алаев	А. Ю. Другов	Д. В. Мосяков
Ю. Г. Александров	Д. В. Дубровская	В. Н. Настич
А. К. Аликберов	А. О. Захаров	В. В. Наумкин
В. М. Алпатов	Т. А. Карасова	К. В. Орлова
С. Э. Бабкин	Е. Л. Катасонова	С. А. Панарин
А. Г. Белова	А. И. Кобзев	Н. И. Пригарина
В. Я. Белокреницкий	В. А. Кузнецов	Н. Г. Романова
С. А. Бурлак	Ю. В. Любимов	А. В. Сарабьев
А. В. Воронцов	Н. М. Мамедова	В. Н. Саутов
А. В. Демченко	С. Е. Малых	Т. А. Шаумян

Верстка текста и дизайн обложки номера

И. В. Федулов

На обложке: Портреты Богдо-гэгэна VIII и Николая II с гербами Монголии и Российской империи

© ФГБУН ИВ РАН, 2023

Мнения авторов могут не совпадать с точкой зрения Института востоковедения РАН, редколлегии и редакции журнала. Редакция не несет ответственности за точность и достоверность сведений, приводимых авторами.

E-mail: vestnikivran@yandex.ru

ФГБУН Институт востоковедения Российской академии наук

107031, Москва, ул. Рождественка, 12

FEDERAL STATE BUDGET INSTITUTION OF SCIENCE
INSTITUTE OF ORIENTAL STUDIES OF THE RUSSIAN ACADEMY OF SCIENCES

JOURNAL
of the
Institute of Oriental Studies RAS

2023

1 (23)

Published quarterly

Founded in February, 2018

Moscow

ISSN 2618-7302

Peer-reviewed academic journal

DOI: 10.31696/2618-7302-2023-1

The journal was founded by the Academic Council of the Institute of Oriental Studies,
Russian Academy of Sciences

Registered in the ISSN National Agency of the Russian Federation: ISSN 2618-7302

The Federal Service for Supervision of Communications, Information Technology, and Mass Media
(Roskomnadzor) Certificate of mass media registration: ПИ № ФС 77-79902 dated 18.12.2020

Editor-in-Chief

Dr Eugenia Vanina

Editorial Board

A. V. Akimov	A. S. Desnitskiy	D. V. Mikulskiy
L. B. Alaev	A. Y. Drugov	D. V. Mosyakov
Y. G. Aleksandrov	D. V. Dubrovskaya	V. N. Nastich
A. K. Alikberov	A. O. Zakharov	V. V. Naumkin
V. M. Alpatov	T. A. Karasova	K. V. Orlova
S. E. Babkin	E. L. Katasonova	S. A. Panarin
A. G. Belova	A. I. Kobzev	N. I. Prigarina
V. Y. Belokrenitsky	V. A. Kuznetsov	N. G. Romanova
S. A. Burlak	Y. V. Lyubimov	A. V. Sarabyev
A. V. Vorontsov	N. M. Mamedova	V. N. Sautov
A. V. Demchenko	S. E. Malykh	T. L. Shaumian

Design text and cover

Ilia Fedulov

On the cover: Portraits of the 8th Bogdo Gegen and Nicholas II with the coats of arms of Mongolia
and the Russian Empire

© Editorial Board, Journal of the Institute of Oriental Studies, 2023

The opinions of the contributors may not necessarily coincide with the views of the Institute of Oriental
Studies, Russian Academy of Sciences, Editor and Editorial Board of the Journal. Editorial Board bears no
responsibility for the accuracy and veracity of the information presented by the authors.

E-mail: vestnikivran@yandex.ru

Institute of Oriental Studies of the Russian Academy of Sciences
12, Rozhdestvenka str., Moscow, Russia, 107031

Опубликованные в журнале «Вестник Института востоковедения РАН» статьи прошли процедуру анонимного рецензирования и экспертного отбора.

Научное содержание публикаций, наименование и содержание разделов соответствуют требованиям к рецензируемым научным изданиям Высшей аттестационной комиссии при Министерстве образования и науки Российской Федерации, в которых должны быть опубликованы основные научные результаты на соискание ученой степени доктора наук и кандидата наук по следующей группе научных специальностей:

5.5. Исторические и политические науки

5.5.1. История и теория политики

5.5.4. Международные отношения

5.6. Исторические науки

5.6.2. Всеобщая история

5.6.5. Историография, источниковедение, методы исторического исследования

5.6.7. История международных отношений и внешней политики

5.9. Филологические науки

5.9.2. Литературы народов мира

5.9.6. Языки народов зарубежных стран

5.9.8. Теоретическая, прикладная и сравнительно-сопоставительная лингвистика

СОДЕРЖАНИЕ

Предисловие	10
<i>С. А. Кузьмин.</i> Русско-Монгольское соглашение 1912 г. и международно-правовой статус Монголии	11
<i>В. В. Грайворонский.</i> Место Русско-Монгольского соглашения 1912 г. в истории российско-монгольских отношений	36
<i>О. Батсайхан.</i> Русско-Монгольское соглашение 1912 г. и роль русского уполномоченного в его подготовке	48
<i>Б. Х. Кушхов.</i> Историческое значение Соглашения 1912 г. как первого международного договора Монголии в современную эпоху	64
<i>С. А. Кузьмин.</i> Международная реакция на Русско-Монгольское соглашение 1912 г.	69
<i>Е. И. Лиштованный.</i> Роль Восточной Сибири в установлении договорных отношений с Монголией	92
<i>У. Б. Баркманн.</i> Геополитические рамочные условия для заключения Русско-Монгольского соглашения 1912 г. Реконструкция на основе документов Министерства иностранных дел (Auswärtiges Amt) Германии	99
<i>М. М.-Б. Харунова, Р. Ш. Харунов.</i> О тувинцах в Кобдинском сражении 1912 г.: век спустя	116
<i>К. В. Орлова.</i> Западно-монгольские монастыри в начале XX в.	127
<i>С.-Х. Д. Сыртынова.</i> О состоянии и внешних связях буддийских монастырей Российского Забайкалья на рубеже XIX–XX вв. (на примере Эгитуйского дацана и истории Зандан Жуу)	133
<i>А. В. Курас, Б. Д. Цыбенков.</i> Рукопись из ГАИО «Историческая справка о непрочности политического положения Хулунбуира» как источник по истории взаимоотношений Внешней Монголии и Хулун-Буира в 1912–1915 гг.	150
ДОКУМЕНТЫ И ПУБЛИКАЦИИ ПО РУССКО-МОНГОЛЬСКОМУ СОГЛАШЕНИЮ 1912 г.	
Русский текст Русско-Монгольского соглашения и протокола 1912 г. в современной русской орфографии	161
Монгольский текст Русско-Монгольского соглашения и протокола 1912 г. на монгольской кириллице	166
Особый журнал Совета министров 15/2 августа 1912 г. № 472. 15/2 августа 1912 г. № 472. По вопросу о заключении соглашения с Ургинским Хутухтой и князьями Халхи	170
Позиции сторон перед подписанием Русско-Монгольского соглашения 1912 г.	175

DOI: 10.31696/2618-7302-2023-1-048-063

РУССКО-МОНГОЛЬСКОЕ СОГЛАШЕНИЕ 1912 г. И РОЛЬ РУССКОГО УПОЛНОМОЧЕННОГО В ЕГО ПОДГОТОВКЕ

© 2023

О. Батсайхан¹

Статья написана на основе архивных документов Монголии и России, а также личного дневника русского знатока Востока, уполномоченного Российского императорского правительства Ивана Яковлевича Коростовца, который был опубликован впервые на русском и монгольском языках в Монголии. Цель статьи заключается в выяснении истории подписания Соглашения о дружбе между Россией и Монголией 3 ноября 1912 г., а также значения этого документа в истории Монголии. На основе анализа политики Российского императорского правительства в отношении Монголии в начале XX века выявлена роль И. Я. Коростовца, тайного советника, уполномоченного Российского правительства в установлении первого соглашения между Монголией и Россией.

Ключевые слова: независимость Монголии, Монголо-Русское соглашение 1912 г., Богдо-хан, И. Я. Коростовец, С. Д. Сазонов

Для цитирования: Батсайхан О. Русско-Монгольское соглашение 1912 г. и роль русского уполномоченного в его подготовке. *Вестник Института востоковедения РАН*. 2023. № 1. С. 48–63. DOI: 10.31696/2618-7302-2023-1-048-063

RUSO-MONGOLIAN AGREEMENT IN 1912 AND THE ROLE OF RUSSIAN PLENIPOTENTIARY ITS PREPARATION

Batsaikhan Ookhnoi

The work is based on original research in Mongolian and Russian archives, and on the diary of experienced diplomat on Eastern policy of Imperial Russia, Plenipotentiary of the Russian Empire I. Ya, Korostovets, which was published in Mongolia first time in Russian and Mongolian languages. The paper examines historical conditions of the elaboration and signing of the Russo-Mongolian Agreement of 1912, as a direct result of the proclamation of the Mongolian national independence, and its importance in Mongolian history. I analyse the role of Russian plenipotentiary I. Ya. Korostovets in establishment of the first agreement between Mongolia and Russia, based on the examination of the foreign policies of government of Russian Empire concerning Mongolia. The importance of research of these legal acts is recognition of the rebirth of Mongolia by Russia in history of Asia in the beginning of the 20th Century.

---

¹ Батсайхан Оохной, доктор исторических наук, профессор, Институт международных исследований Академии наук Монголии; batsaikhano@mas.ac.mn

Batsaikhan Ookhnoi, Doctor of Mongolian history (Sc. D), Professor, Leading researcher, Institute of International Studies, Mongolian Academy of Sciences; batsaikhano@mas.ac.mn
ORCID: 0000-0002-5543-5664

Keywords: independence of Mongolia, Russo-Mongolian agreement in 1912, Bogdo-khan, I. Ya. Korostovets, S. D. Sazonov

For citation: Batsaikhan Oookhnoi. Russo-mongolian Agreement in 1912 and the Role of Russian Plenipotentiary its Preparation. *Vestnik Instituta vostokovedeniia RAN*. 2023. 1. Pp. 48–63. DOI: 10.31696/2618-7302-2023-1-048-063

В личном деле, хранящемся в Архиве внешней политики Российской империи, написано: «Тайный советник Иван Яковлевич Коростовец родился 25 Августа 1862 года, Вероисповедания православного. Происхождение — из дворян Полтавской губернии» [АВПРИ, фонд Департамента личного состава и хозяйственных дел, оп. 464, д. 1794, л. 1]. Как видим, это был знатный выходец из дворян. Этот дворянин — дипломат Российской империи подписал соглашение от имени Императорского правительства России с министрами Богдоханского правительства вновь образованного Монгольского государства.

Признанный авторитет по вопросам Востока, тайный советник, дипломат И. Я. Коростовец начал свою дипломатическую карьеру сразу же после окончания Александровского лицея в 1884 г. с незначительных должностей в Азиатском департаменте Министерства иностранных дел России, получая оклад в 400 рублей с 13 июня того же года. Вскоре он был назначен вторым секретарем посольства России в Пекине (с 1890 года по 1894 г.). В 1894–1899 гг. — секретарь миссии Российской империи в Лиссабоне, с 1899 по 1902 г. — заведующий дипломатической канцелярией верховного главнокомандующего адмирала Алексеева в Порт-Артуре, с 1902 г. — генеральный консул в Бушире, вице-директор Первого департамента МИД России. В 1907–1912 гг. Коростовец — чрезвычайный посланник России в Пекине. В 1905 г. был назначен секретарем графа Витте, российского уполномоченного на мирной конференции в Портсмуте. В августе 1912 г. получил назначение в Ургу уполномоченным в русско-монгольских переговорах [АВПРИ, фонд Департамента личного состава и хозяйственных дел, оп. 464, д. 1794, л. 2–12]. С октября 1913 г. И. Я. Коростовец был назначен чрезвычайным посланником Российской империи при персидском дворе, с 1916 года — председателем правления Учетно-ссудного банка Персии.

И. Я. Коростовец был уполномочен правительством России для ведения переговоров с монгольским правительством и прибыл в сентябре 1912 г. в монгольскую столицу Нийслэл-хурэ. После участия в трехмесячных переговорах 3 ноября 1912 г. был подписан Монголо-Российский договор о дружбе с приложением торгового протокола.

В период споров китайских властей с российским послом в Пекине по монгольскому вопросу МИД России принял петицию своего посла в Китае, правительство обсудило проект будущего договора и подало его на усмотрение царю Николаю II, который поставил пометку «Срочно». По указу царя на специальном заседании Совета Министров 3 августа 1912 г., согласно мнению министра иностранных дел, было принято решение прервать переговоры с китайской стороной по монгольскому вопросу и приступить к подписанию секретного договора с Хурэ [Белов, 1994, с. 176]. В принятом решении «О подписании договора с Хутухтой и князьями Урги» было указано «о возрастании опасности по оттягиванию монгольского вопроса». Готовившийся проект договора было решено назвать не договором с Монголией, а лишь «договором с хутухтой и князьями Урги» и дать неопределенное толкование заявлению независимости, назвать его «режимом Халхи», обещать сохранить данный режим, «не упоминать о включении в состав Халхи Внутренней Монголии и Барги» [Международные отношения..., 1931, с. 7].

Хотя данный договор не имел целью признание независимости Монголии, субъектами его подписания были названы «Россия и Монголия», и он должен был соответствовать нормам международного права, иметь дипломатическое значение и, без сомнения, играл особую роль для выхода Монголии на международную арену. Документ преследовал в первую очередь интересы России, тем не менее был крайне важным и для выбора пути Монголии. Это осознавали монгольские лидеры. С Монголией стали поддерживать связь государственные деятели России и министр иностранных дел, ускоряя процесс подписания договора.

Так как Россия решила войти в договор с Монголией, правительство России в августе 1912 г. уведомило правительство Монголии о назначении опытного дипломата И. Я. Коростовца своим особым представителем. Монгольское правительство во главе с ханом Богдо Джебцундамбой и Сайн-ноён-ханом Намнансурэном выразило благодарность русскому царю в связи с назначением особого посла Коростовца и принятием предложения северному соседу о подписании Договора о дружбе [Монголын ард түмний..., 1982, с. 170]. Это было большим шансом для монголов в деле поиска возможностей закрепления объявленной независимости новой Монголии и сыграло важную роль в выходе Монголии на международную арену на следующем витке истории.

Политика Российской империи в отношении Монголии

Следующим шагом была инструкция, данная правительством и МИД России И. Я. Коростовцу 23 августа 1912 г. [Сборник дипломатических..., 1914, с. 1–2]. В начале этой инструкции было указано, что попытки переговоров с китайской стороной по монгольскому вопросу «не привели к сколько-нибудь осязательным результатам» и китайцы «сеют рознь между князьями Монголии», «стали затем готовить военную экспедицию, чтобы покончить силою с монгольской самостоятельностью», и в связи с этим не имеется возможности проведения переговоров с китайцами, не признающими изменение ситуации в Монголии [Сборник дипломатических..., 1914, с. 1–2].

Указывалось, что правительство Российской империи перешло на путь установления прямых контактов с ургинским правительством и приняло решение о подписании соглашения, указывалось, что «необходимо стремиться к образованию пограничного с Россией государства, слабого в военном отношении», и для реализации этих целей следовало:

- 1) сохранить в Халхе управление национальными властями;
- 2) не допускать ввод туда китайских солдат;
- 3) устранить колонизацию монгольских земель китайцами.

Фактически позиция Российской империи относительно Монголии определялась секретными соглашениями между Россией и Японией от 1907, 1910 и 1912 гг. о разделе сфер влияния на Дальнем Востоке. Русско-Японский договор от 30 июля 1907 г. отражал новые отношения между державами на Дальнем Востоке и состоял из официальной и секретной частей, где были разделены сферы влияния в Маньчжурии, Корее и Монголии. Там в пункте 3 было обозначено признание особых интересов Российской империи во Внешней Монголии и обязанность не допускать попыток расторжения условий данного договора. В 1910 г. эти государства подтвердили данное соглашение. 25 июня 1912 г. в пункте 2 третьего секретного договора между Россией и Японией было указано: «Внутренняя Монголия делится на две части: одна на восток, другая на запад от пекинского меридиана (116°127' вост. долг. от Гринвича). Имп. росс. прав-во обязуется признавать и не нарушать специальных яп. интересов в части Внутр. Монголии,

находящейся к востоку от вышеозначенного меридиана; и имп. яп. прав. обязуется признавать и не нарушать специальных русских интересов в части Внутр. Монголии, находящейся к западу от означенного меридиана» [Гримм, 1925, с. 180].

История подписания Соглашения о дружбе между Россией и Монголией

И. Я. Коростовец прибыл в Нийслэл-хурэ в сентябре 1912 г. для ведения переговоров с монгольским правительством. Он прибыл с проектом договора о признании Монголии как автономии по решению правительства России и вручил его монгольской стороне. Представители монгольского правительства, ознакомившись с данным проектом, не согласились с его главной целью — признанием Монголии как автономии. Они внесли в документ поправки и дали Коростовцу свой ответ. Основной идеей поправок монгольских руководителей было: сохранить независимость и уже объявленный суверенитет Монголии; не допустить понижения статуса независимости, ограничения монгольской независимости формой китайской автономии; включить в состав Монголии Внутреннюю Монголию и Баргу; назначить постоянного представителя правительства Монголии в России. Возникли большие споры вокруг поправок, связанные с сохранением позиций обеих сторон, и даже казалось, что переговоры прекратятся. Но в ходе жарких споров стало очевидно, что жесткая позиция монгольской стороны не принесет желаемых результатов. Осознав значимость факта подписания договора с великой державой Россией и принимая во внимание внутреннее и международное положение Монголии, возможности после подписания договора отправить своего посла в Россию, при необходимости обратиться к другим государствам в поисках поддержки, установить равные партнерские отношения со всеми странами мира — монгольская сторона пошла на определенные уступки. Русский представитель тоже пошел на уступку, убрав слово «Внешняя» из названия «Внешняя Монголия», признав целесообразность использования названия «Монголия» в широком смысле слова в русском варианте и использования термина «Монгол улс» в монгольском варианте, и не стал возражать против использования толкований на монгольском языке перевода французского слова «автономия», имеющего греческое происхождение, как «өөртөө тогтнох», «өөрөө эзэрхэх ёс журам». Данный договор стал не только официальным признанием Россией Монголии и ее правительства, но и в дальнейшем был принят за правовую основу в закреплении ее государственного суверенитета. Также необходимо отметить, что в существовавших в то время условиях факт подписания данного договора являлся, в сущности, весьма прогрессивным шагом. После провозглашения Монголией своей независимости данный договор стал первым официальным правовым документом для определения статуса Монголии на международной арене.

В результате двусторонних уступок 21 октября/3 ноября 1912 г. полномочный представитель России И. Я. Коростовец, премьер-министр Сайн-нойон-хан Намнансүрэн и пять министров заключили в Нийслэл-хурэ Договор² о дружбе, которым определили отношения между новой Монголией и Россией.

1. В начале Договора было отмечено факты, что были изгнаны с территории Монголии китайские оккупанты, провозглашен Богдо Джебцундамба-хутухта Всеми Возведенным ханом Монголии, были прерваны монголо-китайские отношения, есть необходимость расширения старинных дружественных русско-монгольских отношений, развития экономических

---

² В русском тексте документ был назван «Русско-монгольское соглашение о дружбе», а в монгольском — «Монголо-русский договор о дружбе» (монг. Монгол Оросын найрамдалын гэрээ бичиг). Тем самым международно-правовой статус документа различается в монгольском и русском вариантах.

отношений, принятия особых правил ведения торговли. В пункте 1 договора было указано, что правительство Российской империи обязуется сохранять автономию Монголии, окажет помощь для запрещения ввода китайских войск на ее территорию и китайских переселенцев. Монголия начала следовать принципу суверенного существования.

2. Из Монголии были выведены китайские войска и эксплуататоры, а в дальнейшем Монголия имеет право не впускать на свою территорию китайские войска и китайских переселенцев.

В монгольском варианте договора было отмечено, что правительства обеих сторон признали данные условия. В пункте 2 сказано, что великий хан и правительство Монголии обязуются на своей территории оказать российским подданным и торговцам, согласно Протоколу как приложению к настоящему Договору, преференциальный режим ведения торговли, не выдавать особые права торговцам других стран, кроме России. В пункте 3 отмечено, что в случае необходимости и целесообразности заключения нового договора с Китаем или другим государством правительство Монголии не имеет права заключать его без предварительного согласия правительства России. В пункте 4 сказано, что настоящий договор вступает в силу с даты его подписания [Гримм, 1925, с. 180].

Настоящим договором и приложением к нему были узаконены особые права российских торговцев в Монголии. Например, в любой части Монголии российским подданным разрешалось вести торговлю, свободно передвигаться, заниматься производством, обслуживанием, заключать любые виды контрактов, вывозить и ввозить через границу товары без уплаты таможенной пошлины, свободно развивать частную собственность, открывать свои филиалы финансово-банковских организаций, что доказывает монополию россиян на монгольском рынке.

И. Я. Коростовец в своей книге под названием «От Чингис хана до Советской республики» и своем дневнике оставил удивительные записи. Так, он описал свои впечатления о первой встрече с монгольскими лидерами:

«На первое заседание в консульстве собрались все князья — правители, а именно упомянутый Саин-ноин-хан, министр иностранных дел Ханда-ван, министр внутренних дел Да-лама³, министр финансов Тупэту-хан, министр юстиции Эрдэни-ван-Намсарай и военный министр Далай-ван. Я уже говорил о Да-ламе и о Ханда-ване, участниках депутации, посланной в Петербург в 1911 г. Саин-ноин сделался министром недавно, после умершего Дзасакту-хана. Князья приехали верхом, надев для столь торжественного случая парадные курмы и собольи шапки. Их сопровождали многочисленные конюхи, расположившиеся во дворе и в прихожей.

С нашей стороны присутствовали, кроме меня, генеральный консул Люба, Попов, Эльтеков и бурят Церемпилов, состоявший переводчиком консульства. Я впоследствии неоднократно прибегал к услугам этого бурята. Он был вхож ко двору Хутухты и пользовался некоторым влиянием в правительственных сферах, ссужая деньгами князей и тайчжи, из коих многие были в кабале у китайских ростовщиков.

Далее, я начал с заявления, что Россия и Белый Царь, относившиеся всегда дружелюбно в Монголии, узнав о затруднениях, возникших в связи с отделением от Китая, решили прийти к ней на помощь. Задача эта будет облегчена, если монголы заключат с нами соглашение, которое закрепит связь Монголии с Россией и даст ей возможность заступиться за монгольскую автономию. Меня назначили для переговоров, потому что в бытность посланником в Пекине мне пришлось близко познакомиться с монгольскими делами.

От имени князей выступил Да-лама — бритый монах (остальные князья с косами) аскетического вида с резкими чертами лица. Он заявил, что монголы готовы заключить соглашение

---

³ Да-лама Цэрэнчимэд, министр внутренних дел Монголии.

с Россией, но желали бы прежде выяснить, оно отразится на их отношениях с Китаем. Китайцы также предложили соглашение и хотят прислать монгольского князя Наянту для переговоров. Монгольское правительство в ожидании дальнейших шагов России пока отказалось принять Наянту, оно к тому же стремится к объединению не только Внешней, но и Внутренней Монголии, тесно связанной с первой.

Я объяснил, что мне поручено вести переговоры лишь о Халхе и что вопрос о Внутренней Монголии лучше пока не возбуждать. Что касается Китая, то соглашение с ним монголов, вероятно, будет равносильно отмене их независимости. Мы хотим сближения с монголами ради обоюдной выгоды, ибо считаем, что Монголия, как государство-буфер, могла бы служить оплотом на нашей границе против китайского проникновения. Настоящий шаг вызван образом действия Пекинского правительства и от монголов будет зависеть воспользоваться нашим предложением.

Саин-ноин, хранивший молчание, ответил, что монголы сознают важность переживаемого их страной момента. Слова мои и проект соглашения будут доложены Богдо (Хутухта) безотлагательно. Так закончилось мое первое свидание с монгольскими министрами» [Коростовец, 2004, с. 211–212].

Наибольший интерес вызывает запись Коростовца в день подписания договора. Он писал: «Заключение договора состоялось 21 октября. Вот как произошло это знаменательное событие. Князья приехали в консульство поздно вечером, когда я уже не думал их увидеть. Задержка была вызвана гаданием придворного астролога, выбиравшего счастливый день для подписания. День оказался счастливым, о чем князья заявили мне с видимым удовольствием. Мы тотчас же приступили к сличению текстов и к подписанию. Монголы, впервые видевшие такую процедуру, отнеслись к ней с большой серьезностью. Они внимательно прослушали чтение и с тщательностью занялись начертанием тушью своих имен. Затем подали шампанское и я предложил тост за благоденствие автономной Монголии и за русско-монгольскую дружбу. Князья расчувствовались, пожимали мне руки и твердили «цзаа». Саин-ноин даже произнес маленький спич, а министр финансов шутливо заметил, что со времени монгольского нашествия на Россию настоящее событие есть первый шаг к восстановлению прямых сношений Монголии с Россией. Теперь монголы могут быть спокойны за судьбу своей страны, ибо Россия и Цаган-батыр, т. е. белый царь, не выдадут ее никому.

Во время нашей беседы князья сознались, что колебания их продолжались до последней минуты, и что окончательное решение подписать принято было по настоянию самого Богдо. Оказалось, что сомнения возникли под влиянием разговоров с Ларсоном, прибывшим недавно из Пекина. Названный Ларсон, по национальности норвежец и представитель американского библейского общества, приехал в Ургу якобы по делам общества, в действительности же был командирован пекинским правительством, чтобы побудить монголов прервать переговоры с Россией. Он имел также поручение от группы капиталистов, желавших получить концессию на сооружение железной дороги между Калганом и Ургой. Монголы, однако, отвергли все предложения Ларсона, заявив, что готовы вести переговоры с Китаем лишь после заключения Соглашения с Россией и, притом, как равный с равным» [Коростовец, 2004, с. 233].

На следующий день после подписания Русско-Монгольского договора о дружбе в консульство Российской империи пришел Ханда-ван и передал поздравление от Богдо-хана в связи с подписанием Договора. А 15 мая 1913 г. по указу Богдо-хана И. Я. Коростовец был удостоен звания Цин-вана, т. е. князя первой степени, и ордена Вачира [АВПРИ, ф. Департамента личного состава и хозяйственных дел, оп. 464, л. 1794, л. 3].

Договор о дружбе, заключенный 3 ноября 1912 г., и проведенные переговоры в дальнейшем имели огромное политическое значение для Монголии. Факт заключения договора стал ударом для китайской экспансионистской политики, проводимой в то время Пекином в отношении Монголии, и привел к необходимости ведения переговоров китайского правительства с Россией специально по монгольскому вопросу.

Хотя Договор о дружбе и Торговый протокол 1912 г. традиционно причисляют к экономическим документам, фактически они имели огромное политическое значение, приведя к концу прежние отношения между Монголией и Китаем и открыв возможность для новообразованного Монгольского государства иметь равные отношения со всеми государствами мира. После провозглашения Монголией своей независимости данный договор стал первым официальным правовым документом для определения статуса Монголии на международной арене:

- 1) Монголия — это государство, имеющее собственного правителя и свое правительство;
- 2) Монголия имеет право образования своих войск;
- 3) Монголия начала жить по принципу суверенного существования;
- 4) из Монголии выведены китайские войска и эксплуататоры, а в дальнейшем Монголия имеет право не допускать на свою территорию китайские войска и китайских переселенцев;
- 5) Монголия является юридически правомочным субъектом, имеющим полное право на заключение любых договоров с иностранными государствами; это право было признано правительством России, и Россия обязалась оказывать всемерное содействие для их неукоснительного соблюдения [Батсайхан, 2007, с. 22].

Также необходимо отметить, что в существовавших в то время условиях факт подписания данного договора являлся, в сущности, весьма прогрессивным шагом. Хотя в ходе переговоров монголами был поставлен вопрос о включении Внутренней Монголии и Барги в состав Монголии, российская сторона наотрез отказала в данном требовании, также был получен отрицательный ответ на вопрос о пребывании монгольского посла в Петербурге. Судьба Внутренней Монголии к тому времени уже была предрешена секретным договором, заключенным между Россией и Японией, и поэтому вопрос об аккредитации монгольского посла в Российской столице явился щекотливым моментом в стремлении России к ограничению монгольской независимости формой китайской автономии.

И. Я. Коростовец, уполномоченный Российского императорского правительства

И. Я. Коростовец по праву является выдающимся дипломатом, сумевшим внести огромный вклад в развитие Монголии. В период его пребывания в Нийслэл-хурэ находился знаменитый монголовед В. Котвич, исследователь монгольского и алтайского языков, проводивший археологические раскопки в бассейне реки Орхон. Впоследствии Коростовец и Котвич, сотрудничая в научно-исследовательской области, разработали и издали географическую карту Монголии, которую затем ученый-исследователь И. Майский (1921) внес в свою книгу. Она имеется и в книге Коростовца, изданной в Германии. Коростовец пробыл в Нийслэл-хурэ до мая 1913 г., а затем был назначен послом Российской империи в Персии, где и встретил Октябрьскую революцию 1917 г. Ранг действительного статского советника Коростовца тогда приравнялся к генеральскому чину. Такого высокого ранга удостоивались лишь компетентные и многоопытные государственные деятели того времени, искусно проявившие себя на дипломатическом поприще. Коростовец стал и тайным советником, который был одним из высших рангов

дипломатической службы Российской империи. С 1915 г. он был членом Совета МИД России. То есть его опыт и знания были признаны на самом высоком уровне.

Его пребывание и служба в Монголии легли в основу обширной книги, выпущенной в 1926 г. в Берлине на немецком языке, «Von Genghis Khan zur Sowjetrepublik. Eine Kurze Geschichte der Mongolei unter Besonderer Berücksichtigung der Neuesten Zeit» («От Чингис хана до Советской республики. Краткая история Монголии с особым обозрением нового времени»). Коростовец глубоко изучил историю Монголии, начиная с XIII в. до середины 20-х гг. XX в. В период своего пребывания в столице Монголии он подробно описал заключение Договора 1912 г. Его книга в 1930 г. была переведена и издана на японском языке в Японии. В Монгольском национальном архиве также хранятся материалы, свидетельствующие о том, как в 1931 г. монгольский писатель Д. Нацагдорж по заказу Академии наук Монголии намеревался перевести с немецкого на монгольский язык книгу, состоящую из одного тома, об историческом положении Монголии от периода Чингис-хана до народовластия и ее политических отношениях. В то время Нацагдорж, обучавшийся в Германии, даже привез книгу Коростовца на родину и согласно принятому решению приступил к ее переводу на монгольский язык. Но, к сожалению, не смог закончить начатую работу: в архивных документах содержатся сведения о том, что он лишь собирался завершить перевод книги [Очир, Дашням, 1996, с. 118].

Мы опубликовали первоначальную рукопись на русском языке «От Чингис хана до Советской республики»⁴ в Монголии в 2004 г. благодаря инициативе и поддержке тогдашнего Чрезвычайного и Полномочного посла Российской Федерации в Монголии О. М. Дерковского и дипломатического сотрудника посольства России в Монголии доктора исторических наук В. Ц. Ганжурова.

Дипломатическая карьера Ивана Яковлевича Коростовца сделала его участником и свидетелем многих важных событий начала XX века, связанных с российско-китайскими и российско-монгольскими отношениями, и, сознавая это, он оставил ценные публикации и воспоминания.

Когда он работал вторым секретарем Российской дипломатической миссии в Пекине в 1890–1894 гг., он опубликовал в русских журналах целый ряд статей о китайском образовании, религии, экономике, администрации, суде, театре, философии, а также об иностранных миссионерах и о Российской духовной миссии. В 1898 г. вышла его книга «Китайцы и их цивилизация» — результат исследований и наблюдений во время службы в Пекине. Видимо, ему было не так уже легко в китайской столице. Вот как писал Белченко в 1933 г. в журнале «Парус»: «Иван Яковлевич вынужден был покинуть Пекин, разойдясь с тогдашним российским посланником графом А. П. Кассини, еще до того, как переговоры о сказанном выше только что намечались. Время пребывания И. Я. Коростовца в Пекине было, напротив, очень тяжелое. Недаром он написал в одной из комнат, в которых он жил со своею семьею в Пекине, «тут жил и страдал И. Я. Коростовец». Ему было даже предложено временное пребывание в Чжифу».

В 1896–1898 гг. Россия заключила ряд договоров с Маньчжурской империей, в результате которых началась постройка Китайско-Восточной железной дороги, была арендована часть Гуандунской провинции с Порт-Артуром и Дальним и проведена к ним Южно-Маньчжурская ветка КВЖД. Адмирал Е. И. Алексеев был назначен главным начальником Гуандунской или, как тогда писали, Квантунской области и командующим военными и морскими силами на Дальнем Востоке. В 1899 г. И. Я. Коростовец получил пост дипломатического комиссара в Квантунской администрации адмирала Алексеева и оказался свидетелем восстания ихэтуаней (так называемых боксеров) против иностранцев. Эти события и впечатления он описал в книге «Россия

⁴ Коростовец И. Я. От Чингис хана до Советской республики. Улан-Батор, 2004.

на Дальнем Востоке», опубликованной в Пекине в 1922 г., когда ее автор стал эмигрантом. Эпиграфом к книге служат слова Вольтера: «История есть лишь картина преступлений и несчастий».

В 1903 г. он получил пост начальника отделения по Дальнему Востоку в Министерстве иностранных дел, а затем сопровождал С. Ю. Витте в качестве секретаря при заключении Портсмутского мира после Русско-японской войны.

Дневник, который он вел по просьбе Витте во время этих переговоров, был опубликован в 1918 г. в нескольких номерах журнала «Былое». Английский перевод вышел в 1920 г. под заглавием «Pre-War Diplomacy, the Russo-Japanese Problem. Treaty Signed at Portsmouth, USA, 1905. Diary of J. J. Korostovetz». В 1923 году эта книга вышла и на русском языке в Пекине — «Страница из истории русской дипломатии. Русско-японские переговоры в Портсмуте в 1905 г. Дневник И. Я. Коростовца, секретаря графа Витте». «По пути из Портсмута в 1905 г. И. Я. Коростовец выпивал шампанское с генералом Витте, президентом США Т. Рузвельтом и японскими советчиками в шикарной яхте президента»⁵ — так писала профессор Ольга Бакич. Как мы видим, И. Я. Коростовец был очень творческим человеком. Он вел дневник, где бы ни был.

Он был большим знатоком Востока. В период пребывания в Монголии он тоже вел дневник, где очень подробно описана не только политическая жизнь этой страны, но и все стороны жизни монголов начала XX века, кем был Богдо-гэгэн и монгольские ханы, что они думали и хотели. Он не только официально встречался с Богдо и министрами монгольского правительства, но и бывал у них в гостях. Вот что пишет он о встрече с Богдо хааном [Коростовец, 2009, с. 105–106]:

«28 сентября. Сегодня состоялась моя аудиенция у Хутухты. Около пяти часов монголы прислали носилки и приехал Хандаван со свитой. Носилки обыкновенного китайского типа, причем к носилочным брускам прикреплены толстые шесты. Когда я сел в носилки (Люба отказался от носилок и предпочел ехать в экипаже), под бруска подъехали четыре всадника, взявшие концы на луку седла (как при езде в экипаже) и двинулись сначала шагом, а затем крупной рысью. Хандаван ехал за мною в таких же носилках, персонал консульства и Эльтеков в экипаже... Нас сопровождал казачий конвой и многочисленные монгольские всадники. По пути были расставлены конные монгольские перики, вооруженные берданками, одетые в разнообразные формы нового монгольского образца — широкие халаты синего и серого цвета и чалмы, очень похожие на прежний наряд китайских солдат. Около дворца Хутухты стояли толпы монголов и русских, пришедших взглянуть на редкое зрелище приезда первого русского посланника.

У деревянных позолоченных юрт нас встретили министры и ввели во двор, а затем в большую юрту, обитую сукном, посредине коей горела большая жаровня. Здесь мы сняли пальто и, пройдя через группу хамб (архиереев), цорчжи и сойбонов (высшее духовенство), лам и даниров (придворные), а затем через вторую юрту и крытый проход, вошли в третью значительно большую юрту, также обитую красным. Посредине пылала большая жаровня, труба от которой проходит через центральное круглое отверстие кверху юрты. В углу на возвышении вроде трона под балдахинном на пяти тонких разноцветных подушках сидел, поджавши ноги, Хутухта, или как его титулуют теперь «Эцзен-хан», в желтой расшитой [монгольской] курме и в меховой шапке, украшенной блестящим шариком, [на голове]. [По сторонам] Седалище окружали Саин-Ноин-хан, Далама и несколько князей. Остальные министры и многочисленные бритые ламы в темно-красных и желтых плащах стояли в некотором отдалении... У Хутухты

⁵ Olga Bakich. Diary of Ivan Iakovlevich Korostovets, Russian Plenipotentiary in the Russo-Mongolian Negotiations in Urga in 1912–1913 — Cultural contact, history and Ethnicity in Inner Asia. Paper presented at the Central and Inner Asian Seminar, University of Toronto, 1994–1995. Ed. by Michael Geruers and Wayne Schlepp. Joint center for Asia Pacific studies, 1996.

глухой голос, и говорит он очень медленно. Вслед за сим министр иностранных дел указал мне на возвышение, покрытое подушками, шагах в десяти от трона, на которое я сел, рядом со мной на таких же возвышениях пониже сел Люба и остальные лица, меня сопровождавшие. У Хутухы довольно полное *[круглое]* смуглое лицо, не лишенное приятности. *[К сожалению]* Глаза закрыты большими темными очками, которые он носит из-за слабости зрения, говорят, что у него бельма. В это время у входа юрты произошло движение, и ламы внесли низкие столики, на которые поставили китайские и монгольские сласти — орехи, паточные леденцы, финики и русский сахар, а также серебряные чашечки с кирпичным чаем.

...Хутухта тихим голосом ответил, что благодарит за приветствие Белого царя (Цаган Батырь) и за выражаемые мною от его имени чувства, что он вполне сознает необходимость для Монголии поддерживать добрые отношения с Россией, что он верит благожелательности русского правительства и желает вступить с ним в договорные отношения, которые были бы одинаково выгодны обеим сторонам и оградили бы самостоятельность Монголии и монгольского народа от внешних покушений. Он предпишет князьям и министрам без промедления приступить к обсуждению условий соглашения.

После этой речи ко мне подошли несколько лам, которые положили на столик две соборы шкурки и несколько кусков шелку, монгольское печенье в виде руки (пальцы Будды), пачки курительных палочек и футляр с янтарными и агатовыми бусами. Такие же подарки были положены перед моими спутниками. Сделав *[глубокий]* поклон, на который Хутухта ответил наклоном головы, мы вышли из юрты».

Мы можем узнать о деятельности россиян, которые тогда жили в Монголии и иностранцев, приезжавших в Монголию, как Ларсон, Периэскью, Констен и других. Очень живо и подробно описана жизнь монголов, чем они питаются, какое хозяйство ведут, какие отличительные черты монголов, чем хуже и лучше они русских, погода, природа Монголии. Например о монгольских государственных деятелях он писал таким образом: «Наш главный и самый умный противник — Далама — неподкупен, упрям и подозрителен. Саин-Ноин умен, но *[осторожен и]* нерешителен. Тушетухан недалеко, но честен и добросовестен. Намсарай — оппортунист, большой приятель Хутухты. Далайван — ничтожество, но наш открытый сторонник. Влиянием пользуются также Бинтуван, Шандзотьба и *[наш протеже]* Тохтохо. Учесть результаты нашего Соглашения пока трудно, но продолжаю думать, что мы были правы, сделав этот шаг, т. е. провозгласив и поддержав монгольское государство, иначе Монголия была бы для нас потеряна и нас оттуда бы выжили» [Коростовец, 2009, с. 106].

Одним словом, он живо описал то, что видел и чувствовал в Монголии. Этот дневник является богатейшим источником истории монголов начала XX века, политических деятелей Монголии.

Мы можем найти здесь описание официальной политики российского правительства по отношению к Монголии и Дальнему Востоку. Здесь отражены также точки зрения политиков и дипломатов России по отношению к Монголии, Китаю и Тибету. Дневник интересен тем, что жизнь монголов описана реалистично. Приведено много фактов. Монголы придавали большое значение этому Договору, так как это был их первый международный акт после провозглашения независимости в 1911 г. Дневник Коростовца особенно интересен тем, что он раскрывает, хотя бы частично, жизнь этого крупного российского дипломата в Азии, его понимание своей роли и ответственности в событиях, его идеи о российской политике, его чувства и стремления, его восприятие событий и людей, рисует яркую картину жизни в Урге и знакомит с монгольскими государственными деятелями в первый год независимости Монголии.

Нужно сказать, что И. Я. Коростовец собирался издать свой дневник. Это видно из того, что дневник приведен в порядок и материалы изложены последовательно. Сам «монгольский» дипломатический дневник опубликован не был, хотя Коростовец и готовил его к печати на русском языке. После его смерти в 1930 году машинопись дневника с рукописными поправками и добавлениями осталась у его сына, Флавия Ивановича. Переехав в начале 1950-х гг. в Австралию, Ф. И. Коростовец хотел опубликовать дневник отца или хотя бы его переработку на английском языке, но его попытки не увенчались успехом. Дневник этот был затем передан сыном своему другу, одному известному русскому старожилу Китая в надежде, что тот найдет возможность его опубликовать. Хотя старожил тоже мечтал осуществить это с помощью Ольги Бакич, редактора журнала «Русские в Азии», издания Торонтоского университета, его болезнь и смерть положили конец этим планам. Личный дневник под названием «Девять месяцев в Монголии: Дневник русского уполномоченного в Урге И. Я. Коростовца. Август 1912 — май 1913 гг.» профессором Ольгой Бакич все же был издан в номерах 1 (1994), 2, 3 (1995) вышеуказанного журнала. Дневник Коростовца состоит из 683 страниц, написанных на машинке крупным шрифтом со многими поправками, добавлениями и исправлениями мелким, но четким и красивым почерком Коростовца. Мы издали впервые полный вариант дневника⁶. В конце дневника стоит дата: «1915 г., Царское село», но поправки и добавления от руки сделаны позднее, скорее всего в двадцатые годы. Когда я готовился издать рукопись книги И. Я. Коростовца «От Чингис хана до Советской республики» на русском языке, узнал о том, что дневник находится у профессора Ольги Бакич. По моей просьбе она любезно передала мне копию полного дневника И. Я. Коростовца, веденного им в Монголии с сентября 1912 г. по май 1913 г. Большой поклон самому Ивану Яковлевичу Коростовцу и его сыну, а также тем, кто бережно хранил и передавал из рук в руки этот уникальный документ.

Многочисленные ноты, заявления, депеша о Монголии и значении Монголии для России, переданные Коростовцом, открыли глаза российским государственным деятелям — министру иностранных дел Сазонову, замминистра иностранных дел Нератову, самому императору России на Монголию и монголов. Недаром после заключения соглашения между Россией и Монголией в 1912 г. Сазонов повернул свой взгляд в сторону Монголии. В этом большая заслуга Коростовца, одного из первых дипломатов Российской империи, осознавшего значение Монголии для геополитических интересов России.

После подписания Монголо-Российского договора Коростовец получил от самого русского императора благодарность в виде следующей телеграммы через министра иностранных дел Сазонова: «На всеподданнейшем докладе об обстоятельствах, при каких Вами заключено Соглашение 21 октября с монгольским правительством, Государю Императору благоугодно было начертать: «Выражаю мою благодарность Коростовцу». Поздравляю Вас с этим знаком Монаршей милости». А 21 Февраля 1913 г. он был награжден светло-бронзовой медалью в память 300-летия царствования Дома Романовых. По свидетельству министра иностранных дел о его отлично-усердной службе и особых трудах, Высочайшим указом, данным Капитулу орденов, император России пожаловал И. Я. Коростовца кавалером ордена Св. Анны первой степени 14 апреля 1913 г. [АВПРИ, фонд Департамента личного состава и хозяйственных дел, оп. 464, д. 1794, л. 1–5]. Так были оценены заслуги Коростовца в осуществлении политики и интересов императорской России в Азии, в том числе в Монголии. И. Я. Коростовец являлся

⁶ Коростовец И. Я. Девять месяцев в Монголии: Дневник русского уполномоченного в Монголии. Август 1912 — май 1913 гг. /Составитель О. Батсайхан, редакторы О. Батсайхан (Монголия), Ольга Бакич (Канада), Наками Тацуо (Япония), Улаанбаатар, 2009 [на русском языке].

кавалером орденов Св. Анны, Св. Станислава, Св. Владимира, а также орденов иностранных государств — Персидского, Румынского, Японского, Черногорского, Португальского, Бухарского, Французского, Турецкого, Китайского, Сербского, Шведского, Датского и Монгольского. Эти награды говорят о том, с каким широким размахом работал дипломат Коростовец.

Значение Монголо-Российского договора 1912 г., подписанного И. Я. Коростовцем, было высоко оценено российским дипломатом бароном Б. Э. Нольде⁷ в историческом очерке «Далекое и близкое» под заглавием «И. Я. Коростовец в Монголии» в 1930 г.: «Создание Монголии — одно из крупных дипломатических достижений императорской России. ... в первых рядах этой школы стояли перед войной И. Я. Коростовец и покойный начальник дальневосточного отдела Г. А. Козаков. Им вместе принадлежит честь осуществления того крупного исторического дела... Договор И. Я. Коростовца сыграл решающую роль в процессе образования Монголии» [Нольде, 1930].

Так как в начальной стадии восстановления независимости Монголии И. Я. Коростовец сделал для нее очень многое, на мой взгляд, монголы должны были бы воздвигнуть памятник И. Я. Коростовцу скорее, нежели В. И. Ленину, что было бы справедливо перед историей [1912 оны..., 2007]. Эта идея была поддержана правительством Монголии — в 2014 г. в Улан-Баторе был открыт памятник дипломату.

Я убежден в том, что И. Я. Коростовец представлял интересы Российской империи, но эти интересы сыграли большую роль в деле сохранения и совершенствования самостоятельности Монголии.

И. Я. Коростовец в июле 1910 г. выдвигал идею о продлении «Соглашения 1881 года» и о «параллельной железной дороге Сибири» с целью расширения влияния России на Дальнем Востоке [Russia, Japan, and United States in China 'Entente Diplomacy and the World' 1921, p. 19–20]. Он предлагал начать реализацию данной идеи с Монголии. Он писал Извольскому 3 ноября 1910 г. о необходимости сопротивляться деятельности Чинского правительства, направленной на принижение статуса Монголии и ввод военных частей на монгольскую территорию, а также добиться обещания Пекина о неизменности статус-кво Монголии и заручиться в этом деле поддержкой со стороны Великобритании и Японии.

Во время Монгольской национальной революции 1911 г. чрезвычайный посланник России в Пекине Коростовец и российский консул в Их Хурэ⁸ Лавдовский обменивались следующими идеями: «Если мы откажем монголам в оказании помощи, то какая-нибудь другая сторона /Япония/ непременно займет наше место». Также Коростовец в телефонограмме, направленной Сазонову в ноябре 1910 г., отмечал: «Россия стремится вести достаточно свободную деятельность во Внешней Монголии, пользуясь своими правами согласно российско-японскому договору», а в телеграмме, отправленной немного позже, 30 июля 1911 г., тому же Сазонову он акцентировал внимание на том, что «если мы откажемся от исполнения ведущей роли в Халхе, то это вдохновит Японию, которая, без малейшего сомнения, займет наше место». После заключения Российско-Монгольского договора о дружбе уполномоченный России в Хурэ Коростовец,

⁷ Барон Нольде Борис Эммануилович — российский юрист, ученый и дипломат. Родился в 1876 г. Окончил Санкт-Петербургский университет, работал профессором Александровского лицея, Политехнического института, директором второго департамента Министерства иностранных дел России. Автор «Очерков русского государственного права» (СПб., 1911), «Очерков международного частного права» и др. Как дипломат барон Нольде принимал участие во Второй конференции мира в Гааге в 1907 г., в Лондонской мирной конференции в 1908–1909 гг., в конференции трех северных держав по Шпицбергенскому вопросу в 1910–1911 гг., в Парижской балканской финансовой комиссии в 1913 г. и др. Нольде — современник И. Я. Коростовца, автор статьи «Международное положение Монголии» (Газета «Право», Петроград, 23 августа 1915 г.). Эта статья используется в трудах Коростовца.

⁸ Их Хурэ — Нийслэл Хурэ, столица Монголии с 1911 г.

обращаясь в МИД России, в телефонограмме писал, что Китай вынужден смириться не только с отторжением Внешней Монголии, но и с тем, что теперь китайские граждане тайно переходят на монгольскую территорию. Китаю следовало бы сосредоточить силы на том, чтобы удержать в своих руках Внутреннюю Монголию, готовую по первому сигналу Халхи присоединиться к ней. Он неоднократно напоминал монголам о несбыточности объединения только по признаку единого хозяйственного уклада, национальных традиций и культуры, говорил, что для политического объединения важно достижение душевного удовлетворения [РВИА, ф. 2000, оп. 1, д. 736, л. 28].

Хотя Коростовец уехал из Нийслэл-хурэ в 1913 г., он постоянно проявлял беспокойство о судьбе Монголии. Он отправил Богдо-хану письмо с личной фотографией, где писал: «Наше правительство незамедлительно окажет своевременную помощь согласно просьбе монгольского правительства об оказании финансовой и военной помощи. Если хотите узнать мое личное мнение, то монгольскому правительству необходимо иметь дружественные и доверительные отношения с Россией и ее правительством, а также с посланником России в Урге Миллером и развивать их в дальнейшем». Также он отмечал важность незамедлительного заключения договора с Китаем, причем при непосредственном участии России. Коростовец напомнил о том, что любая попытка самостоятельного заключения договора Монголии с Китаем или же любая попытка сближения с ним может иметь для Монголии пагубные последствия. Поэтому при проведении переговоров с китайской стороной обязательно участие России в них, которое отвечает интересам Монголии [Некоторые документы..., 1972, с. 159]. Эти его советы имели целью благо монголам. Излишне говорить, что такие слова, принадлежащие этому удивительному человеку, свидетельствуют об искренности его намерений, проявлении подлинного беспокойства о судьбе Монголии.

3 февраля 1913 г. премьер-министр Монголии Сайн-нойон-хан Намнансурэн и военный министр Эрдэнэ-ван Гомбосурэн совместно с Коростовцом подписали «Монголо-российское соглашение о военной подготовке монгольских цериков». Это соглашение некоторые иностранные исследователи рассматривают как сверхсекретный военный договор. Согласно этому соглашению, в Нийслэл-хурэ должны были быть командированы российские офицеры высшего, среднего и младшего ранга для военной подготовки монгольских цериков.

Исследователь Дж. Фритерс, давая личную оценку Коростовцу, написал следующее: «Он являлся одним из самых способных дипломатов Российской империи и стоял у истоков активизации российской политики во Внешней Монголии. Между тем, Дмитрий Абрикосов, отметив его большой дипломатический опыт, приобретенный им за долгие годы службы в Китае, сказал, что, «посол /подразумевается И. Я. Коростовец — О. Б./ является особенным человеком и имеет редкий авторитет сродни бриллианту» [Lensen, 1964, p. 158–174].

После социалистической революции в России И. Я. Коростовец временно находился сначала в России, затем в Китае, а позже эмигрировал в Европу. В Германии он издал свою книгу о Монголии и в конце жизни жил один во Франции. И. Я. Коростовец скончался 1 января 1933 г. в Париже. Газета «Иллюстрированная Россия» (Париж, № 3 (40), 14 января 1933 г.) поместила заметку под заголовком «Кончина русского дипломата». Там сообщалось о том что «1 января в Париже скончался И. Я. Коростовец — выдающийся русский дипломат, известный своими большими способностями и блестящим знанием иностранных языков. По окончании Императорского Александровского лицея Иван Яковлевич посвятил себя дипломатической службе на Дальнем Востоке. Глубокое знание дальневосточной политики выдвинуло его на ряд ответственных постов. И. Я. был секретарем русской мирной делегации в Портсмуте,

русским посланником в Пекине, в Монголии и в Тегеране, где с неизменным искусством и блеском представлял русские интересы. Перу И. Я. принадлежит несколько замечательных книг, из которых: «От Чингис хана до Советской России» вышла в годы эмиграции на немецком языке и имела большой успех».

В газете «Харбинское время» также сообщалось, что скончался посол украинской державы в Яссах в 1918 г. для переговоров с Антантой Иван Яковлевич Коростовец [«Харбинское время», № 48, 21 февраля 1933 г., с. 7]. За несколько недель до смерти он опубликовал интересные воспоминания «Переговоры в Яссах». Во втором томе «Энциклопедии Украины», выпущенной Канадским институтом исследования Украины, отмечено, что «Коростовец Иван назначен уполномоченным послом Украины для переговоров с Антантой в Яссах в 1918 году» [Encyclopedia..., 1988, p. 616].

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Договор о дружбе, заключенный 3 ноября 1912 г., и проведенные переговоры в дальнейшем имели огромное политическое значение для Монголии. Данным договором императорская Россия не только официально признала Монголию и ее правительство, но и в дальнейшем этот договор был принят за правовую основу в развитии ее государственного суверенитета. Факт заключения договора Монголии с царской Россией стал ударом для китайской экспансионистской политики, проводимой в то время Пекином в отношении Монголии, и привел к необходимости ведения переговоров китайского правительства с Россией специально по монгольскому вопросу. Исследователь-востоковед, дипломат И. Я. Коростовец, хотя и был проводником российской государственной политики, в то же время проявлял большой интерес к судьбе Монголии и, возвратившись в Нийслэл-хурэ в 1919 г., был свидетелем новых исторических событий. Несомненно, И. Я. Коростовец является одним из инициаторов заключения Российско-Монгольского договора о дружбе 1912 г., а также, на наш взгляд, дипломатом, внесшим достойный вклад в укрепление российско-монгольских отношений и их развитие в XX в.

Литература / References

1912 оны Монгол Оросын Найрамдлын гэрээний 95 жилийн ойд зориулсан («Новые подходы к истории взаимоотношений Монголии и России и их современное состояние»), сэдэвт дутуй ширээний бага хуралд («Русско-монгольский договор о дружбе 1912 года и его историческое значение»), тавьсан илтгэл, 2007.10.23, Улаанбаатар, орос хэл дээр, Монгол-Оросын 1912 оны гэрээ ба И. Я. Коростовец — *Олон улс судлал сэтгүүл*. 2008. Дугаар 1. 74–85 дахь тал. [Materials of roundtable «New approaches to the history of relations between Mongolia and Russia and their modern condition» dedicated to 95 years of the Mongolian-Russian Treaty of 1912, October 23, 2007. Russo-Mongolian Friendship Treaty of 1912 and I.Ya. Korostovets. *International Studies J.* 2008. No. 1. Pp. 74-85 (in Mongolian)].

Архив Внешней политики Российской империи. Фонд Департамента личного состава и хозяйственных дел г. Москва [Archive of Foreign Policy of the Russian Empire (AVPRI)].

Батсайхан О. *Монголын тусгаар тогтнол ба Хятад, Орос, Монгол гурван улсын Хиагтын гэрээ (1911–1916)*. Улаанбаатар, 2002 [Batsaikhan O. *Independence of Mongolia and Kyakhta treaty of China, Russia and Mongolia (1911–1916)*. Ulaanbaatar, 2002 (in Mongolian)].

Батсайхан О. *Монгол үндэстэн бүрэн эрхт улс болох замд (1911–1946)*. Улаанбаатар, 2005 [Batsaikhan O. *Mongolia: becoming a nation-state (1911–1946)*. Ulaanbaatar, 2005 (in Mongolian)].

Батсайхан О. Монгол-Оросын 1912 оны гэрээ ба И. Я. Коростовец. *Олон улс судлал этгүүл*. 2008. Дугаар 1. 74–85 дахь тал. [Batsaikhan O. The Russo-Mongolian Friendship Treaty of 1912 and I. Y. Korostovets. *Journal of International Studies*. 2008. No.1. Pp. 74–85 (in Mongolian)].

Батсайхан О. Русско-монгольский договор о дружбе 1912 года и его историческое значение — 1912 оны Монгол Оросын Найрамдлын гэрээний 95 жилийн ойд зориулсан («Новые подходы к истории взаимоотношений Монголии и России и их современное состояние») сэдэвт дугуй ширээний бага хурлын материал. 2007.10.23. Улаанбаатар, орос хэл дээр [О. Batsaikhan, «The 1912 Russo-Mongolian Treaty of Friendship and its Historical Significance». *Papers of the conference, dedicated 95 year of Russo-Mongolian agreement in 1912* «New approaches to the history of relations between Mongolia and Russia and their current state». October 23, 2007. Ulaanbaatar (in Russian)].

Батсайхан О. Последний великий хан Монголии. Богдо Агсецзундамба-хутукта VIII. Жизнь и легенды. М., 2018 [Batsaikhan O. *Bogdo Jebtsundamba khutuktu. The last emperor of Mongolia*. Moscow, 2018 (in Russian)].

Белов Е. А. Как возникли тройственные русско-китайско-монгольские переговоры в Кяхте в 1914 г. *Китайская традиционная культура и проблемы модернизации*. Часть 1. М., 1994 [Belov E. A. How created Tripartite treaty Russia, China and Mongolia in Kyahta 1914. *China's Cultural Tradition and Modernization*. Part 1. Moscow, 1994 (in Russian)].

БНМАУ-ын түүх дэд боть. Улаанбаатар, 1968 [History of Mongolian People's Republic, 2nd volume. Ulaanbaatar, 1968 (in Mongolian)].

Бурдуков А. В. В старой и новой Монголии. М., 1969 [Budukov A. V. In old and new Mongolia. Moscow, 1969 (in Russian)].

Воллосович М. Россия и Монголия. *Вестник Азии*. 1914. № 31–32 [Volosovich M. Russia and Mongolia. *Vestnik Azii*. 1914. No. 31–32 (in Russian)].

Гримм Э. Д. Сборник договоров и других документов по истории международных отношений на Дальнем Востоке (1842–1925). М., 1925 [Grimm E. D. *Collection of documents on history of international relations in Far East (1842–1925)*. Moscow, 1925 (in Russian)].

Даревская Е. М. Сибирь и Монголия, Очерки русско-монгольских связей в конце XIX–XX вв. Иркутск, 1994 [Darevskaya E. M. *Siberia and Mongolia. History of Russo-Mongolian relations in end of XIX–XX century*. Irkutsk, 1994 (in Russian)].

Дэндэв Л. Автономит Монгол улсын үеийн онцлог баримт бичгүүд. Түүхийн хүрээлэнгийн гар бичмэлийн сан. 1945 [Dendev L. *Some documents of period of Autonomus Mongolia*. 1945 (in Mongolian)].

Иллюстрированная Россия. Париж, № 3 (40). 14 января 1933 года [«Illustrated Russia». Paris. No. 3 (40). January 14. 1933 (in Russian)].

Коростовец И. Я. Девять месяцев в Монголии: Дневник русского уполномоченного в Монголии. Август 1912 — май 1913 гг. Улаанбаатар, 2009 [Korostovets I. Ya. *Nine months in Mongolia. Diary of Russian plenipotentiary in Mongolia. August 1912 — May 1913*. Ulaanbaatar, 2009 (in Russian)].

Коростовец И. Я. От Чингис хана до Советской республики. Улаанбаатар, 2004 [Korostovets I. Ya. *From Chingis khan to sovet republic*. Ulaanbaatar, 2004 (in Russian)].

Магсаржав Н. Монгол Улсын шинэ түүх. Улаанбаатар, 1994 [Magsarjav N. *The new history of Mongolia*. Ulaanbaatar, 1994 (in Mongolian)].

Майский И. Современная Монголия. Иркутск, 1921 [Maisky I. *Modern Mongolia*. Irkutsk, 1921 (in Russian)].

Международные отношения в эпоху империализма Документы из архивов царского и временного правительств (1878–1917). Серия 2. Т. 20, ч. 2. Москва — Ленинград, 1931 [International relations in the era of imperialism. Documents from the archives of the tsarist and provisional governments (1878–1917). Series 2. T. 20, p. 2. Moscow — Leningrad, 1931 (in Russian)].

Монгол Улсын Үндэсний төв архив ф. 4, д. 1, х. н. 136.

Монголын ард түмний 1911 оны үндэсний эрх чөлөө, тусгаар тогтнолын төлөө тэмцэл Баримт бичгийн эмхтгэл 1900–1914. Улаанбаатар, 1982 [Mongolian people's struggle for national freedom and independence in 1911. *Collection of documents 1900–1914*. Ulaanbaatar, 1982 (in Mongolian)].

ТӨРИЙН УДИРДЛАГА:
ОНОЛ, АРГА ЗҮЙН СЭТГҮҮЛ. 2023 IV №25
ISSN: 2959–6351

Редакцын зөвлөл:

Сэтгүүлийн эрхлэгч:

Гишүүд:

Д.Сүрэнчимэг /доктор, дэд профессор/

Я.Долгоржав /доктор, профессор/

Д.Цэдэв /доктор, профессор/

Ш.Түдэв /доктор, профессор/

Ч.Энхбаатар /доктор, профессор/

Д.Байгал /доктор, профессор/

Я.Бямбаяр /доктор, профессор/

Д.Ганбаатар /доктор, профессор/

С.Зулпхар /доктор, профессор/

Б.Баясгалан /доктор, профессор/

Я.Бямбасүрэн /доктор, профессор/

Э.Ариунаа /доктор, дэд профессор/

Т.Түмэнцогтоо /доктор/

Нарийн бичгийн дарга:

Ж.Жаргал /доктор/

Энэхүү сэтгүүлийн хэвлэл, дизайн, бусад оюуны өмчийн эрх нь Удирдлагын академид хадгалагдана.

Сэтгүүлийг бүрэн болон хэсэгчилж, хувилж олшруулах, файл хэлбэрээр тараах, зохиогчийн нэр дурдахгүйгээр өөр ном, бүтээлд ашиглахыг хориглоно. Сэтгүүлийг бүрэн эхээр нь эсвэл хэсэгчлэн ашиглах тохиолдолд Удирдлагын академийн Судалгаа, эрдэм шинжилгээний албанаас бичгээр зөвшөөрөл авна уу.

Сэтгүүлд хэвлэгдсэн өгүүллүүдийн зохиогчийн эрх өгүүллийг бичигчдэд хамаарах бөгөөд эш татах тохиолдолд зохиогчийн нэрийг дурдана уу.

Хаяг: Удирдлагын академийн гудамж 100, Стадион Оргил 3,
Хан-Уул дүүрэг, Улаанбаатар хот, 17012, Монгол Улс
Судалгаа, эрдэм шинжилгээний алба
Утас: 70132135
Цахим хуудас: www.naog.gov.mn
Э-шуудан: turiinudirdlaga@naog.gov.mn

АГУУЛГА

---

3 ӨМНӨХ ҮГ

- 4-11 ЕВРОПЫН ХӨГЖЛИЙН ЧИГ ХАНДЛАГА, СОРИЛТУУД
О.Цэрэнчимэд, доктор, дэд профессор
Удирдлагын академийн Докторантур, магистрантурын албаны дарга
Э.Халиунаа, доктор
Удирдлагын академийн Бодлого, улс төр судлалын тэнхимийн ахлах багш
- 12-23 УЛС ТӨРИЙН НАМЫН ХӨГЖИЛ: КАРТЕЛЬ НАМ ҮҮССЭН НЬ
Д.Бумдарь, доктор, профессор
МУИС, УТОУХНУС, Улс төр судлалын тэнхимийн багш
Б.Баярбаатар, МУИС, УТОУХНУС, Улс төр судлалын тэнхимийн докторант
- 24-34 МОНГОЛЫН НИЙГМИЙН ДУНД ДАВХРААНЫ ТӨЛӨВ БАЙДАЛ
С.Мөнхчулуун, Удирдлагын академийн докторант
Эрдэнэс Монгол ХХК-ийн ТУЗ-ийн дэргэдэх Дотоод аудитын албаны Ерөнхий Аудитор
- 35-48 ТӨРИЙН БОДЛОГЫН ЗАЛГАМЖ ЧАНАРЫГ ТОДОРХОЙЛОХ НЬ
М.Мөнхжаргал, Удирдлагын академийн докторант
- 49-57 ТӨР, ХУВИЙН ХЭВШЛИЙН ТҮНШЛЭЛД УРЬДЧИЛСАН ҮНЭЛГЭЭГ АШИГЛАХ НЬ
Н.Жавхлан, Улаанбаатар Эрдэм Оюу Их Сургуулийн докторант
- 58-66 “СИБИРИЙН ХҮЧ – 2” ХИЙН ХООЛОЙН ТӨСӨЛ БА МОНГОЛ УЛСЫН ЭРЧИМ ХҮЧНИЙ АЮУЛГҮЙ БАЙДАЛ
Б.Хишигжаргал, магистр
ШУА-ийн Олон улс судлалын хүрээлэнгийн Орос судлалын салбарын эрдэм шинжилгээний ажилтан

ӨМНӨХ ҮГ

Эрхэм уншигч Танд Удирдлагын академийн Төрийн удирдлага сэтгүүлийн 2023 оны отгон дугаарыг хүргэж байна. 2023 он Удирдлагын академийн хувьд түүхт 100 жилийн ойгоо угтсан сургалт, судалгаа, эрдэм шинжилгээ, гадаад харилцаа, хамтын ажиллагаа өргөжин тэлсэн жил байлаа.

Сэтгүүлийн энэ удаагийн дугаарт дэд профессор О.Цэрэнчимэд, доктор Э.Халиунаа нарын “Европын хөгжлийн чиг хандлага, сорилтууд” сэдэвт өгүүлэл хэвлэгдлээ. Тус өгүүлэлд Европын холбооны үүсэл хөгжил, сорилт бэрхшээл, цаашдын хөгжлийн чиг хандлагын талаар тодорхой авч үзжээ.

Түүнчлэн Удирдлагын академийн, докторант, дотоодын судлаачдын бие даасан болон хамтарсан судалгааны үр дүн, өгүүллүүд хэвлэгдлээ. Тухайлбал, МУИС–ийн Улс төр судлалын тэнхимийн доктор, профессор Д.Бумдарь, докторант Б.Баярбаатар нарын хамтран бичсэн “Улс төрийн намын хөгжил: Картель нам үүссэн нь” өгүүлэлд Монгол Улсад төдийлөн судлагдаагүй “картель” намын онол, хандлага, хөгжлийн тухай өгүүлжээ.

Энэ удаагийн дугаарт бодлого судлал, төр хувийн хэвшлийн түншлэл, гадаад бодлого, аюулгүй байдлын тулгамдсан асуудлыг хөндсөн өгүүллүүд нийтлэгдлээ. Тухайлбал, “Сибирийн хүч – 2 хийн хоолойн төсөл ба Монгол Улсын эрчим хүчний аюулгүй байдал” сэдэвт өгүүлэлд Монгол–Орос–Хятадын эрчим хүчний хамтын ажиллагааны боломж, эрсдэл, төслийн эрчим хүчний аюулгүй байдалд үзүүлэх эерэг, сөрөг нөлөөг тоймлож, нэгтгэн дүгнэсэн сонирхолтой өгүүллийг дурдаж болно.

Сэтгүүлийн 2023 оны отгон дугаарт өгүүлэл бичиж, нийтлүүлсэн багш, судлаачдааа редакцын зөвлөлийн нэрийн өмнөөс талархал илэрхийлж, цаашдын эрдэм шинжилгээ, судалгааны ажилд өндөр амжилт хүсье.

Төрийн удирдлага сэтгүүл энэ жил Парист төвтэй “ISSN International Centre”–ээс албан ёсны ISSN (2959–6351) дугаар авсан бөгөөд дотоодын хянан магадалгаа хийгддэг сэтгүүл юм. Төрийн удирдлагын чиглэлээр судалгааны бүтээл, өгүүллээ нийтийн хүртээл болгох хүсэл сонирхолтой эрдэмтэн, судлаач та бүхний өмнө манай сэтгүүлийн үүд хаалга нээлттэй байх болно.

Та бүхэнд ирж буй 2024 ондоо амжилт бүтээлээр дүүрэн байхын ерөөл өргөө.

*Доктор, дэд профессор Д.Сүрэнчимэг
Сэтгүүлийн эрхлэгч, Удирдлагын академийн захирал*

“СИБИРИЙН ХҮЧ – 2” ХИЙН ХООЛОЙН ТӨСӨЛ БА МОНГОЛ УЛСЫН ЭРЧИМ ХҮЧНИЙ АЮУЛГҮЙ БАЙДАЛ

Б.Хишигжаргал, магистр

ШУА-ийн Олон улс судлалын хүрээлэнгийн Орос судлалын салбарын эрдэм шинжилгээний ажилтан

Хураангуй: 2022 онд эхэлсэн ОХУ–Украины дайнаас үүдэлтэйгээр олон улсын харилцааны тогтолцоо хүчний шилжилтийн шатанд яваа энэ эгзэгтэй цаг үед дэлхийн улс төр, аюулгүй байдлын бодлогод эрчим хүчний бүтээгдэхүүний экспорт, импорт, хориг арга хэмжээтэй холбоотой асуудлууд түлхүү яригдаж буй бөгөөд энэ хүрээнд эрчим хүчний аюулгүй байдлыг хангах нь улс орнуудын бодлогод тулгамдсан асуудал болж байна. Эрчим хүчний эрэлт нийлүүлэлтийн тэнцвэргүй байдалтай тулгарсан энэ нөхцөлд Монгол–Орос–Хятадын эрчим хүчний хамтын ажиллагааны боломж, эрсдэлийг тооцоолох нь чухал юм. Үг өгүүллийн эхний хэсэгт тус хийн хоолойн төслийн сүүлийн үеийн явц болон хэрэгжилтэд саад учруулж буй шалтгааныг авч үзэн, хоёр дахь хэсэгт Монгол Улсын эрчим хүчний аюулгүй байдалд тулгамдаж буй асуудлыг тодорхойлсон бөгөөд “Сибирийн хүч – 2” хийн хоолойн төслийн эрчим хүчний аюулгүй байдалд үзүүлэх эерэг, сөрөг нөлөөг тоймлож, нэгтгэн дүгнэсэн болно..

Түлхүүр үгс: Хийн хоолой, эрчим хүчний аюулгүй байдал, Сибирийн хүч – 2, Орос – Монголын харилцаа

1. Сибирийн хүч – 2 хийн хоолойн төслийн явц

“Сибирийн хүч–2” хийн хоолойн зураг төсөл 2020 оны 9 дүгээр сард эхэлсэн. Төсөлд Ямалын хойгийн Уренгойн ордоос жилд 50 тэрбум шоо.метр байгалийн хийг БНХАУ–д нийлүүлэхээр тусгасан байдаг. Энэ хүрээнд Монгол Улсын Засгийн газар 2020 оны 4 дүгээр сарын 15–ны өдрийн хуралдаанаараа “Сибирийн хүч – 2” байгалийн хий дамжуулах хоолойн төслийг Монгол Улсын талаас “Эрдэнэс Монгол” компаниар төлөөлүүлэх шийдвэр гаргасан ба энэ хүрээнд “Эрдэнэс Газ” төслийн нэгжийг тус компанийн харьяанд байгуулсан. 2022 оны 1 дүгээр сарын 15–ны өдөр Монгол Улсын Шадар сайд С.Амарсайхан ОХУ–ын “Газпром” НХН–ийн Удирдах зөвлөлийн дарга А.Б.Миллертэй цахим уулзалт хийж, ОХУ–аас БНХАУ руу Монгол Улсын нутаг дэвсгэрээр дамжуулан байгалийн хийн хоолой барих төслийн техник, эдийн засгийн үндэслэлийг эцэслэсэн тухай тэмдэглэлд гарын үсэг зурсан бөгөөд түүнээс нэг сарын дараа буюу ОХУ Украин руу халдсаны дараахан 2 дугаар сарын 28–ны өдөр “Сибирийн хүч – 2” хийн хоолойн төслийн Зураг төсөл, инженерийн хайгуул, судалгааны ажлыг эхлүүлэх гэрээнд Монгол Улсын Шадар сайд С.Амарсайхан, ОХУ–ын “Газпром” НХН–ийн Удирдах зөвлөлийн дарга А.Б.Миллер нар гарын үсэг зурсан

(Монгол Улсын Засгийн газрын хэрэг эрхлэх газар, 2022). Хий нийлүүлэгч ОХУ–д үүссэн нөхцөл байдлаас үүдэн төслийн ажил экспортлогч улсын зүгээс идэвхтэй өрнөж эхэлсэн ч худалдан авагч талын байр суурь энэ хугацаанд тодорхойгүй хэвээр байгаа.

Харин 2022 оны II дүгээр сарын 27–ны өдөр Монгол Улсын Ерөнхийлөгч У.Хүрэлсүх БНХАУ–д төрийн айлчлал хийсэн. Айлчлалын хүрээнд БНХАУ–ын дарга Ши Жиньпинтэй хэд хэдэн асуудлаар хэлэлцсэний нэг нь уг хийн хоолойн асуудал байсан бөгөөд айлчлалын үр дүнд талууд “Иж бүрэн стратегийн түншлэлийн харилцааг шинэ эрин үед урагшлуулан хөгжүүлэх тухай Монгол Улс, Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улсын хамтарсан мэдэгдэл”–ийг гаргасан (Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн тамгын газар, 2022). Тус хамтарсан мэдэгдлийн 14 дэх хэсэгт “...Монгол, Хятад, Оросын эдийн засгийн коридорын хүрээнд төмөр замын төв коридорыг шинэчлэх техник, эдийн засгийн үндэслэлийн судалгааг түргэтгэж, ОХУ–аас Монгол Улсын газар нутгаар дамжуулан БНХАУ руу байгалийн хий нийлүүлэх хоолой барих төслийг идэвхтэй урагшлуулна...” хэмээсэн нь ОХУ–ын байгалийн хийг худалдан авагч талаас уг төсөлд анх удаа нааштай хариу өгсөн нь байв. Монгол Улсын зүгээс оролцогч талуудтай харилцан ойлголцлын санамж бичгээс эхлээд нууцлалын хэлэлцээр, хамтран ажиллах протокол, 2022–2024 онд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны төлөвлөгөө зэрэг арван нэгэн баримт бичгийг байгуулан ажиллаж байгаа гэсэн мэдээллийг өнгөрсөн онд “Эрдэнэс Монгол” ХХК–иас өгсөн. ОХУ–ын ерөнхийлөгч В.В.Путин өнгөрсөн жил БНХАУ–д айлчлах үеэрээ Сахалин арлаас шинэ хоолойгоор Хятадад жилд 10 тэрбум шоо метр хий нийлүүлэх 30 жилийн гэрээ байгуулсан

(Kizilay, 2023) бол энэ оны 10 дугаар сард БНХАУ–д болсон “Нэг бүс Нэг зам” дээд хэмжээний чуулга уулзалтын эхний өдөр Монгол Улсын Ерөнхийлөгч У.Хүрэлсүх, ОХУ–ын Ерөнхийлөгч В.Путин нарын хийсэн уулзалтын үеэр ОХУ–ын Ерөнхийлөгч В.В.Путин уг төслийг хэрэгжүүлэхээр яаравчилж буйгаа илэрхийлсэн ч БНХАУ–ын талаас уг асуудалд мөн тодорхой хариу өгөөгүй гэх мэдээллийг олон улсын хэвлэлүүд нийтлээд байгаа юм (Standish, 2023); (Lkhaajav, 2023).

Төлөвлөгөөний дагуу 2024 онд бүтээн байгуулалтын ажил эхлэх ёстой атал одоог хүртэл нийлүүлэгч, худалдан авагч талуудын хооронд албан ёсны хэлэлцээр байгуулаагүй нь төслийн хэрэгжилтийн явцад тулгарсан гол асуудал болж байна. Хэлэлцээрийн явцад саад учруулж буй шалтгаануудыг багцлан авч үзвэл:

1. Байгалийн хий нийлүүлэх үнийн санал дээр талууд тохиролцоонд хүрч чадахгүй байгаа. Одоо “Сибирийн хүч – I” хийн хоолойгоор нэг мянган шоо.метр тутамд БНХАУ–д нийлүүлж буй байгалийн хийн үнэ 296 ам.доллар байгаа ч, сая хэдхэн хоногийн өмнө ОХУ–ын Засгийн газраас хийсэн мэдэгдэлд 2024 оноос эхлэн нэг мянган шоо.метр тутамд 271 ам.доллар буюу Европын орнууд, Турк зэрэг улсад нийлүүлж байсан үнээс /481 ам.доллар/ 46 хувиар бага үнээр БНХАУ–д нийлүүлэх болсон (Правительство России запланировало дальнейшее снижение цены на российский газ для Китая, 2023) нь ОХУ–ын эдийн засагт ихээхэн хэмжээний алдагдал авчирч байгаа юм. Учир нь Газпром компанийн хувьд ОХУ–ын байгалийн хийн нийт олборлолтын 70 гаруй хувийг дангаараа гүйцэтгэж ирсэн бөгөөд ОХУ–Украины дайнаас

- үүдэлтэй Өрнөдийн орнуудын хоригт орсны улмаас тус улсын байгалийн шатдаг хийн олборлолт 2021 онд 763 тэрбум м.куб байснаас 2022 онд 676 тэрбум м.куб хүртэл буурсан бөгөөд 2023 онд мөн өмнөх оноос 5 хувиар буурах буюу 642 тэрбум м.кубт хүрэх төлөвтэй хэмээн ОХУ-ын Нийгэм-эдийн засгийн хөгжлийн яамнаас энэ оны 09 дүгээр сард гаргасан “2024–2026 онууд дахь ОХУ-ын нийгэм-эдийн засгийн хөгжлийн урьдчилсан төлөв” (Министерство социально-экономического развития, 2023) тайлан мэдээнд дурджээ. Тиймээс, Газпром компанид тавьсан хориг үргэлжилж, өрнөдийн зах зээл дэх хэрэглэгчээ алдаж байгаа нь ОХУ-тай хийх үнийн тохиролцоонд БНХАУ-ын талд ашигтай учир энэ байр суурин дээрээ цаашид ч үлдэнэ гэж зарим судлаачид (Вакуленко, 2023); (Anastasia Sognei; Jon Leahy; Yuan Yang, 2023) үзэж байна.
2. ОХУ нь Украинд хийж буй дайны үйл ажиллагаа болон хямд үнээр БНХАУ-д байгалийн хий нийлүүлж буйгаас үүдсэн эдийн засгийн алдагдалтай байгаа ийм үед байгалийн хийн хоолойн дэд бүтцийг барих санхүүжилтийн асуудал мөн тодорхойгүй юм.
  3. Хийн хоолойн төслийн техник эдийн засгийн үндэслэлийг хийхэд худалдан авагч талын оролцоо байхгүй буюу одоогоор зөвхөн Монгол, Оросын талууд хамтран хийгээд байгаа юм.
  4. БНХАУ нь эрчим хүчний бодлогодоо импортын нэг улсын нийлүүлэлтээс хараат байхаас зайлсхийх бодлого баримталдаг бөгөөд ОХУ-аас гадна Австрали, АНУ, Катар, Малайз, Индонез зэрэг улсаас байгалийн хий авдаг (Statista, 2023). Иймд, ОХУ-ын эрчим хүчний салбарын шинжээчдийн ажиглаж буйгаар БНХАУ ойрын арван жилдээ ОХУ-аас авах байгалийн хийн хэмжээгээ нэмэгдүүлэх эсэх нь тодорхойгүй (Chen A. , 2022); (Монитор санкций, 2023) гэж үзэж байгаа аж.
  5. 2200 км-ийн урттай “Сибирийн хүч – 1” хийн хоолойг барихад таван жилийн хугацааг зарцуулсан бол “Сибирийн хүч – 2” хийн хоолой түүнээс гурав дахин урт буюу ойролцоогоор 6700 км урттай гэсэн Газпром компанийн урьдчилсан тооцоо гарсан. Иймд тус хийн хоолой ОХУ-д үр ашгаа өгөхөд урт хугацаа шаардагдана. Түүнчлэн мөн л Украинд хийж буй дайны үйл ажиллагаатай холбоотойгоор ОХУ-д авч хэрэгжүүлж буй бусад улс орнуудын хоригоос үүдэн хийн хоолойг барихад ашиглагдах импортоор авдаг зарим эд ангиудыг ОХУ дотооддоо үйлдвэрлэж чадах эсэх асуудал мөн тулгамдаж байна (Самофалова, 2023).
- Үүнээс дүгнэвэл, уг төсөл нь үндсэндээ байгалийн хийн томоохон нийлүүлэгч болон хэрэглэгч хоёрын асуудал бөгөөд эрчим хүчний том хэрэглэгч байна гэдэг аль болох импортын олон эх үүсвэртэй байхыг эрмэлзэх бол, томоохон нийлүүлэгчийн хувьд аль болох эдийн засгийн үр өгөөжөө нэмэгдүүлэхээр томоохон хэрэглэгчид өөрийн бүтээгдэхүүнийг ахиу нийлүүлэхийг зорьдог аж. Энэ нөхцөлд тухайн эрчим хүчний бүтээгдэхүүнийг гуравдагч улсаар дамжуулах тохиолдолд тухайн дамжуулагчийн үүрэг гүйцэтгэх улсад эдийн засгийн үр ашгаас илүүтэй геополитикийн эрсдэлийг дагуулдаг байна. Иймд эл төсөлд дамжуулагч улсын үүрэгтэйгээр оролцохоор зэхэж буй манай улсын хувьд геополитикийн

болзошгүй эрсдэлийг тооцоолох, олон талаас нь судлан үзэх шаардлагатай байгаа бөгөөд хөрш хоёр орноосоо эрчим хүчний импортын хэрэглээний тодорхой хамааралтайн хувьд эрчим хүчний аюулгүй байдлын асуудлыг хөндөж байгаа юм.

2. Монгол Улсын эрчим хүчний аюулгүй байдал

Эрчим хүчний аюулгүй байдал нь үндэсний, эдийн засгийн, хүрээлэн буй орчны аюулгүй байдлыг хангах

үндсэн хөшүүрэг гэж үздэг. Өдгөө эрчим хүчний аюулгүй байдлын тухай улс орнууд нэгдсэн тодорхойлолтод хүрээгүй ч БНХАУ-ын Бээжингийн их сургуулийн профессор Шаофэний тодорхойлсноор эрчим хүчний аюулгүй байдал нь эрчим хүчний боломжийн үнэ /англиар affordability/, хангалттай нөөц /availability/, эх үүсвэрийн төрөлжилт /diversity/, урт хугацааны тогтвортой байдал /sustainability/ гэсэн дөрвөн үзүүлэлтээр (Chen S. , 2023) хангагддаг байна. /Зураг 1./

Зураг 1. Эрчим хүчний аюулгүй байдлыг хангах үзүүлэлт

Эх сурвалж: Shaofeng Ch. China's Approach to Energy Security: An International Comparative Perspective. July 17, 2023

Дээрх загварт үндэслэн Монгол Улсын эрчим хүчний аюулгүй байдалд тулгамдаж буй гол бэрхшээлүүдийг тодорхойлбол, эх үүсвэрийн төрөлжилтийн хувьд нүүрснээс голлон хамаарсан эрчим хүчний үйлдвэрлэл, урт хугацааны тогтвортой байдлын хувьд хязгаарлагдмал эрчим хүчний дэд бүтэц буюу эрчим хүч дамжуулах, түгээх сүлжээ хангалтгүй байгаа явдал юм. 2022 оны

байдлаар Монгол Улс нийт цахилгаан эрчим хүчний хэрэглээний 79 хувийг дотоодын үйлдвэрлэлээр, 21 хувийг импортоор авч хангасан байна (Үндэсний статистикийн хороо, 2023). Импортоор худалдан авсан цахилгаан эрчим хүчний 7.5 хувийг ОХУ-аас, харин 13.5 хувийг БНХАУ-аас тус тус авчээ (Үндэсний статистикийн хороо, 2023). Импортын хараат байдал нь нийлүүлэлтийн

тасалдал, үнийн тогтворгүй байдал, геополитикийн болзошгүй эрсдэлүүдийг бий болгох эрсдэлтэй. Эрчим хүчний аюулгүй байдлыг хангах нь өргөн цар хүрээтэй асуудал бөгөөд тухайлбал, эрчим хүчний аюулгүй байдлыг урт хугацаанд хангах гэдэг нь улс орон эдийн засгийн тогтвортой хөгжил, байгаль орчны хэрэгцээнд уялдуулан эрчим хүчний салбарт тогтмол хөрөнгө оруулахыг хэлдэг бол эрчим хүчний аюулгүй байдлыг богино хугацаанд хангах нь эрчим хүчний системийн эрэлт, нийлүүлэлтийн тэнцвэрийг хангах явцад аливаа гэнэтийн өөрчлөлт гарсан тохиолдолд цаг алдалгүй хариу үйлдэл үзүүлэх чадварыг хэлдэг (International Energy Agency, 2023) ажээ. Монгол Улс богино хугацаанд эрчим хүчний аюулгүй байдлыг хангах тухайд жишээ татахад, 2022 оны 06 дугаар сарын 23-ны өдөр ОХУ-ын БНБУ-ын эрчим хүчний системийн Галуут нуурын цахилгаан станцад осол гарсантай холбоотой Монгол Улсын цахилгаан дамжуулах үндэсний сүлжээний дөрвөн бүсийн зарим газруудад цахилгаан эрчим хүчний гэнэтийн хязгаарлалт бүтэн өдрийн турш хийгдэж байсан. 06 дугаар сар нь манай улсын хувьд эрчим хүчний системийн хэвийн ачаалалтай үе учир ОХУ-ын талаас схемийн холболтоо сэргээн, тус цахилгаан станцын хоёр блокийг эргэн ажиллуулснаар тухайн өдөртөө хэвийн горимд шилжсэн. Өвлийн оргил ачааллын үед энэ маягийн болзошгүй эрсдэл тохиолдоход манай улс цаг алдалгүй асуудлыг шийдвэрлэж чадах эсэх нь эргэлзээтэй юм.

2010 оноос хойш Дэлхийн эрчим хүчний зөвлөлөөс жил бүр гаргаж буй Дэлхийн эрчим хүчний трилемма индексийн 2022 оны тайланд Монгол Улс нийт 91 орноос 66 дугаарт жагссан (World Energy Council, 2022). Дэлхийн

эдийн засгийн форумгаас 2023 оны 05 дугаар сард гаргасан “Эрчим хүчний үр дүнтэй шилжилтийг дэмжих тухай” тайланд “Эрчим хүчний шилжилтийн индекс”-ээр Монгол Улс 45.3%-ийн үзүүлэлттэй буюу 120 орноос III дүгээрт эрэмбэлэгджээ (World Economic Forum, 2023). Доогуур байр эзэлж буй шалтгаан нь дотооддоо эрчим хүчний нэг эх үүсвэрээс хэт хамааралтай, эрчим хүчний импортын хараат байдал, эрчим хүч түгээх, дамжуулах дэд бүтэц хангалтгүй, улирлын чанартай эрэлт нийлүүлэлтийн өөрчлөлт, эрчим хүчний салбарын бодлого төлөвлөлт, хэрэгжилтийг хангах механизм сул байдал зэрэг нөлөөлсөн гэжээ.

Олон улсын туршлагаас үзэхэд хэд хэдэн улс орон дотооддоо өөрсдийн “Эрчим хүчний аюулгүй байдлын стратеги”-ийг баталсан байдаг аж (UNESCAP, 2020). Монгол Улсын хувьд, Үндэсний аюулгүй байдлын 2010 оны үзэл баримтлалын 3.2.4 дэх “Эрчим хүч, эрдэс баялгийн салбарын бодлого”-ын 2 дахь хэсэгт “Эрчим хүчний дотоодын гол эх үүсвэр болох нүүрсийг импортыг орлох, экспортыг нэмэгдүүлэх, орон нутагт үйлдвэрлэлийг дэмжиж, ажлын байраар хангах зорилгоор өргөнөөр ашиглах нөхцөлийг бүрдүүлнэ. Байгаль орчинд сөрөг нөлөө багатай, хямд эрчим хүчний үйлдвэрлэлийг хөгжүүлж, 2020 он гэхэд нүүрс болон дотоодын бусад эх үүсвэрээр түлш, эрчим хүчний хэрэгцээг дотоодын үйлдвэрлэлээр бүрэн хангана” гэж заасан байдаг (Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал, 2010). Энэхүү үзэл баримтлалын цаг хугацааны хамрах хүрээ нь цар тахлаас хойших олон улсын харилцааны шинэ тутам өөрчлөгдөж буй өнөөгийн нөхцөл байдалд хуучирсан гэж үзэж болно. Түүнчлэн, эрчим хүчний салбар нь Монгол Улсын хувьд улс орны аюулгүй, бие даасан байдал, эдийн

засаг, нийгмийн тогтвортой хөгжлийг хангах эдийн засгийн суурь салбар хэмээн тодорхойлогддог ч эрчим хүчний аюулгүй байдлыг хангах тухай зорилтот алхмуудыг тусгаж, боловсруулсан стратегийн баримт бичиг өнөөг хүртэл байхгүй байна.

Эрчим хүчний аюулгүй байдал хэмээх ойлголт Монгол Улсын Засгийн газраас 2015 онд баталсан “Төрөөс эрчим хүчний талаар баримтлах бодлого” хэмээх баримт бичигт анх тусгагдсан бөгөөд, түүний хэрэгжилтийг хангах 2018–2023 оны дунд хугацааны хөтөлбөрийг батлан, хэрэгжүүлэх явц эхний шатандаа орж байсан ч 2021 оны II дүгээр сарын 12–ны өдрийн Засгийн газрын тогтоолоор (Монгол Улсын Их Хурал, 2021) хүчингүй болсон бөгөөд эрчим хүчний салбарын цаашдын хөгжлийн төлөвийг “Алсын хараа – 2050” урт хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичигт болон түүний хэрэгжилтийг хангах “Шинэ сэргэлтийн бодлого”-д ерөнхийлөн тусгаж өгсөн нь уг салбарын үндэсний аюулгүй байдлыг хангах ач холбогдол талаас үзэхэд учир дутагдалтай юм. Цар тахал, ОХУ–Украины дайн зэргээс үүдсэн дэлхийн эрчим хүчний хямралын дүнд Ази–Номхон далайн бүс нутагт шинээр бүрэлдэн тогтож буй эрчим хүчний сүлжээнд голлон оролцож буй дэлхийн эрчим хүчний хамгийн том хэрэглэгч, нийлүүлэгч хоёр гүрний дунд оршдог, мөн тус хоёр улсаас эрчим хүчний бүтээгдэхүүний импортын тодорхой хэмжээний хамааралтай улсын хувьд манай улс эрчим хүчний аюулгүй байдлыг хангах, түүний дотор эрчим хүчний төрөлжилт, тогтвортой хангамж, эрчим хүчний хэрэглээ, үнийн асуудлыг шийдэх, эрчим хүчний нэг эх үүсвэрээс хараат байдлыг бууруулахад чиглэсэн цогц стратегийн баримт бичгийг батлан

хэрэгжүүлэх шаардлагатай гэж үзэж байна.

3. “Сибирийн хүч – 2” хийн хоолойн төсөл Монгол Улсын эрчим хүчний аюулгүй байдалд үзүүлэх үр өгөөж болон эрсдэл

Монгол Улс “Сибирийн хүч – 2” хийн хоолойн төсөлд дамжуулагч улсын үүрэгтэй оролцох саналыг дэвшүүлж ирсэн. Олон улсын эрх зүйд транзит улс орнуудын эрчим хүчний аюулгүй байдлын талаар тодорхой үзэл баримтлалгүй байгаа (UNESCAP, 2020) ажээ. Тиймээс, энэ тохиолдолд эрчим хүчний хэрэглэгчийн үүргийг харгалзан транзит улс орнууд хангамжийн аюулгүй байдлын үзэл баримтлалыг хэрэгжүүлэх нь зүйтэй гэсэн саналыг Нэгдсэн Үндэсний Байгууллагын Ази–Номхон далайн бүс нутгийн эдийн засаг–нийгмийн комиссоос дэвшүүлсэн байна.

Монгол Улс транзит орон болохын хувьд уг төсөл манай улсын эрчим хүчний аюулгүй байдалд үзүүлэх үр өгөөж, эрсдэлийг дараах байдлаар тоймлон гаргасан болно. Монгол Улсын эрчим хүчний аюулгүй байдалд үзүүлж болох эерэг нөлөөг дор дурдвал:

- “Сибирийн хүч–2” төсөлд оролцсоноор Монгол Улсын хүн амын тодорхой хэсэг ажлын байраар хангагдах боломжтой гэсэн тооцоо бий.
- Монгол Улс, ОХУ, БНХАУ гурван улс нь харилцан “Стратегийн иж бүрэн түнш” орнууд болохын хувьд хэрэв төслийн ажил ирээдүйд ямарваа нөхцөлд эхлэх үед байгалийн хий дамжин өнгөрөх тээвэрлэлтийн нөхцөлийг хөнгөвчлөх гурван талт хэлэлцээр хийж үүнийгээ Монгол Улс ОХУ–аас эрчим хүч импортлоход илүү таатай нөхцөлөөр

хэлэлцээр хийх хөшүүрэг болгож ашиглах

- Транзит тээврийн хэлэлцээрийн хүрээнд Монгол Улс байгалийн хийн тодорхой хувийг ашиглах нь эрчим хүчний эх үүсвэрээ төрөлжүүлэх бас нэг төрлийн боломж байж болно. Гэхдээ уг өгүүллийн эхэнд дурдсанчлан эрчим хүчний том нийлүүлэгч, хэрэглэгчийн дундах дамжуулагч улсад эдийн засгийн үр өгөөж гэхээсээ илүү эрсдэлийг дагуулна.

Эрчим хүчний аюулгүй байдалд учруулж болох эрсдэл:

- ОХУ-аас эрчим хүчний болон нефтийн бүтээгдэхүүний хараат байгаа нөхцөлд манай улс хийн дамжин өнгөрүүлэх хоолойн ашиглалтын асуудал дээр төслийн оролцогч бусад талуудтай тохиролцоонд хүрч чадах эсэх нь эргэлзээтэй.
- Хийн хоолойг дамжин өнгөрүүлсний татварын орлого нь манай улсын дэд бүтцийн салбарт зориулагдах боломжтой гэж яригдаад байгаа ч орлогын хуваарилалт нь олон улсын практикт ихэвчлэн төслийн оролцогч талуудын хооронд хийгдэх гэрээ хэлэлцээрээс шалтгаалан шийдэгдэнэ.
- Улс төрийн нөлөөний хэрэгсэл болох магадлалтай буюу Шанхайн хамтын ажиллагааны байгууллага, Евразийн эдийн засгийн холбоонд гишүүнээр элсүүлэх асуудал төслийн оролцогч талуудын зүгээс эргэн хөндөгдөх боломжтой.
- Хийн хоолойн бүтээн байгуулалтын санхүүжилтийг гаргахтай холбоотой эдийн засгийн асуудлууд нь геополитикийн сорилт болно.

Дүгнэлт

Шинэ тутам өөрчлөгдөж буй олон улсын харилцааны нөхцөл байдал нь Монгол Улсын эдийн засгийн хөгжлийн тулгуур салбарын нэг болсон эрчим хүчний салбарын цаашдын ирээдүйг тодорхойлох чухал сорилтыг бий болгож байна. “Сибирийн хүч – 2” байгалийн хийн хоолой нь Монголын нутгаар дамжих тохиолдолд транзит тээврээс олох ашгийг эрчим хүчний төслүүдэд хөрөнгө оруулах замаар эрчим хүчний аюулгүй байдлын зарим сорилтыг даван туулахад эерэг нөлөө үзүүлж болох ч импортын хараат байдлыг нэмэгдүүлэх, геополитикийн сорилтуудыг дагуулж байгаа юм.

Иймд эдийн засгийн ашиг сонирхол, эрчим хүчний аюулгүй байдал, хүрээлэн буй орчны аюулгүй байдал хоорондын тэнцвэрийг барих нь чухал байна. Үүний тулд, Монгол Улс хийн хоолойг дамжин өнгөрүүлэх улсын үүргийг хүлээн авах эсвэл өөр шийдлүүдийг эрэлхийлэх эсэхээс үл хамааран тодорхой, цогц, ирээдүйг харсан эрчим хүчний аюулгүй байдлын стратегийг төлөвлөх нь чухал юм. Эрчим хүчний аюулгүй байдлын тусгайлсан стратегийн баримт бичигт цаашид Монгол Улсын эрчим хүчний аюулгүй байдлыг хангахын тулд эх үүсвэрийг төрөлжүүлэх, тогтвортой байдлыг хангах, эрчим хүчний нэг эх үүсвэрээс хараат байдлыг бууруулахад тэргүүлэх ач холбогдол өгөх ёстой.

“Сибирийн хүч – 2” хийн хоолойн төсөл нь манай улсын хувьд зөвхөн эрчим хүчний дэд бүтцэд нөлөөлөх нэг төсөл биш, харин энэ нөхцөлд Монгол Улсын эрчим хүчний шилжилтийг өдөөгч хүчин зүйл болох буюу сэргээгдэх эрчим хүчний шилжилтэд түлхэц өгөх боломжтой юм.

Эх сурвалжийн жагсаалт

- Anastasia Sognei; Jon Leahy; Yuan Yang. (2023, May 24). *Power of Siberia: China keeps Putin waiting on gas pipeline*. Retrieved from Financial Times: <https://www.ft.com/content/541f8bcb-118a-419e-869f-3273fcc9ce92>
- Chen, A. (2022, September 16). *Explainer: Does China need more Russian gas via the Power-of-Siberia 2 pipeline?* Retrieved from Reuters: <https://www.reuters.com/business/energy/does-china-need-more-russian-gas-via-power-of-siberia-2-pipeline-2022-09-15/>
- Chen, S. (2023). *China's Approach to Energy Security: An International Comparative Perspective* (1st ed.). Palgrave Macmillan.
- International Energy Agency. (2023, August 3). *Emergency response and energy security*. Retrieved from IEA: <https://www.iea.org/about/emergency-response-and-energy-security>
- Kizilay, Ş. (2023, July 13). *Key Sector of Russia-China Cooperation: Energy*. Retrieved from Ankara Center for Crisis and Policy Studies: <https://www.ankasam.org/key-sector-of-russia-china-cooperation-energy/?lang=en>
- Lkhaajav, B. (2023, October 31). *The Mongolia-China-Russia Trilateral After the Belt and Road Forum*. Retrieved from The Diplomat: <https://thediplomat.com/2023/10/the-mongolia-china-russia-trilateral-after-the-belt-and-road-forum/>
- Standish, R. (2023, October 15). *Putin Readies For China Trip Seeking Progress On Lucrative Siberia-2 Pipeline*. Retrieved from Radio Free Europe, Radio Free Liberty: <https://www.rferl.org/a/russia-china-gas-putin-pipeline/32638212.html>
- Statista. (2023, August 25). *Leading gas exporting countries in 2022, by export type (in billion cubic meters)*. Retrieved from Statista: <https://www.statista.com/statistics/217856/leading-gas-exporters-worldwide/>
- UNESCAP. (2020). *Learning materials on Energy transit*.
- World Economic Forum. (2023). *Fostering Effective Energy Transition: 2023 Edition*.
- World Energy Council. (2022). *World Energy Trilemma Index 2022*. London: World Energy Council in partnership with OLIVER WYMAN.
- Вакуленко, С. (2023, Апрель 14). *Попытка №2. Что опыт первого газопровода в Китай говорит о перспективах второго*. Retrieved from Фонд Карнеги за Международный Мир: <https://carnegieendowment.org/politika/89547>
- Министерство социально-экономического развития. (2023, September). *Прогноз социально-экономического развития Российской Федерации на 2024 Год и на плановый период 2025 и 2026 годов*. Москва.
- Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн тамгын газар. (2022, II дүгээр сар 28). *Монгол Улс, Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улсын Хамтарсан мэдэгдэл*. Retrieved from <https://president.mn/25429/>
- Монгол Улсын Засгийн газрын хэрэг эрхлэх газар. (2022 оны 02 дугаар сар 28). <https://cabinet.gov.mn/6378.html> – ээс Гаргасан
- Монгол Улсын Их Хурал. (2021, II дүгээр сар 12). *Тогтоол хүчингүй болсонд тооцох тухай*. Retrieved from Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем: <https://legalinfo.mn/mn/detail/11130/2/206812#>
- Монитор санкций. (2023, Марта 22). *Китаю не нужен дополнительный газ из России*. Retrieved from

Монитор санкций: <https://sanmonitor.org/2023/03/22/china-dont-need-extra-gas-from-russia/>

Правительство России запланировало дальнейшее снижение цены на российский газ для Китая. (2023, September 12). Retrieved from Amur Life: <https://www.amur.life/news/2023/09/12/pravitelstvo-rossii-zaplanirovalo-dalneyshee-snizhenie-ceny-na-rossiyskiy-gaz-dlya-kitaya>

Самофалова, О. (2023, Март 22). Китай тянет время с «Силой Сибири – 2» по двум причинам. Retrieved from Взгляд: Деловая газета: <https://vz.ru/economy/2023/3/22/1204127.html>

Төрөөс эрчим хүчний талаар баримтлах бодлого. (2015). Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем: <https://legalinfo.mn/mn/detail/11130/2/206812#>—ээс Гаргасан

Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал. (2010). Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем. Retrieved from <https://legalinfo.mn/mn/detail/6163>

Үндэсний статистикийн хороо. (2023). ахилгаан эрчим хүчний тэнцэл, улсын дүнгээр, жилээр. Retrieved from Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан: https://www2.1212.mn/tables.aspx?TBL_ID=DT_NSO_1100_009VI